SLAVENSKA KNJIŽNICA

SIENKIEWICZ:

PRIPOVIESTI.

HENRIK SIENKIEWICZ.

PRIPOVIESTI.

PREVEO I UVODOM POPRATIO

DR. IVAN GOSTIŠA.

ZAGREB.
NAKLADA »MATICE HRVATSKE«.
1898.

Knjižnica, Slovenska.

[6.]

Henrik Sienkiewicz.

Život i djela.*

Početkom devetnaestoga vieka stupila je poljska književnost u kolo svjetskih književnosti. Pjesnici poljski Mickiewicz, Krasiński i Slowacki izdigli su poljsku knjigu na dotad nepoznatu visinu. Mickiewiczev genij izpeo se do najviših sfera prvih umnika i pjesničkih velikana svjetskih.

Premda je tim djelima svojih pjesničkih prvaka poljska knjiga zadobila dostojno mjesto u redu drugih svjetskih književnosti, opet je prozaička liepa knjiga u Poljaka još mnogo vremena bila neugledna i imala ograničen broj čitalaca. Otmjenije je družtvo poljsko čitalo samo francuzke i druge inozemne pisce, a za domaće je proizvode slabo marilo. No kao što je Mickiewicz neumrlim svojim „Panom Tadeuszem" (1834.) pridobio zemljake svoje za izvorno pjesničtvo poljsko, tako su novovjeki romanopisci poljski iztisnuli pretegu francuzkoga romana i uveli domaći roman u poljsku porodicu.

* Pri sastavljanju ove životopisne crte upotrebljena su ponajznatnija vrela o djelima Henrika Sienkiewicza, kao: Dr. Jósef Tretiak, Pierwsze występy Sienkiewicza; Piotr Chmielowski, Nasi powieściopisarze; Stan. Tarnowski, Studya do historyi literatury polskiej; Ign. Matuszewski, K. Bartoszewicz, S. Landau i t. d.

Kaczkowski, Korzeniowski a osobito Kraszewski stekli su u tome trajne zasluge. No da je poljski roman danas već prekročio prag svoga doma i zašao u svjetsku književnost te ondje osvojio odlično mjesto, glavna je zasluga najslavnijega romanopisca poljskoga Henriká Sienkiewicza, pseudonimom „Litwosa“ (Litvina).

I.

Henrik Sienkiewicz rodio se g. 1846. u mjestu Wola Okrzejska na Lukowskom, od oca posjednika. Realnu gimnaziju i sveučilištne nauke svršio je u Varšavi. U sveučilištu je učio filoložko-historijsku struku. U 30. godini zaputio je Sienkiewicz u Ameriku te je ondje ostao četiri godine, najdulje boraveći u Kaliforniji; iza toga je putovao po Africi. Kao uztrajan i vješt turist Sienkiewicz je mnoge godine proveo na putovanjima, dok se nije konačno smirio, oženio i stalno namjestio. Jedno je vrieme uredjivao varšavski list „Slowo“. Sad živi izmjenice preko zime na Rivieri, a ljeti u Tatrama, u mjestu Zakopane. Prošle je godine slavio dvadesetpetgodišnjicu svoga književnog rada.

Sienkiewicz je danas najpopularniji pisac poljski. U prvim je svojim radovima još slabo bio pažen; popularnost je svoju stekao god. 1876. svojim u „Gazeti Polskoj“ objelodanjenim „Slikama sa sela“. No pravu mu je slavu pribavio i srca mu svih zemljaka osvojio historijski njegov roman „Ognjem i mačem“, koji sadržava prvi dio velike njegove historijske trilogije. Od onog doba, kad je Mickiewicz izdao svoga „Gospodina Tadiju“, nije se sviet u Poljskoj ni za koju knjigu tako otimao, nikoja se knjiga nije s toliko žara i ljubavi čitala, kao Sienkiewiczev historijski roman „Ognjem i mačem“. Kao što ime Mickiewiczevo u poljskom pjesničtvu znači slavu i sjaj, tako se i ime Sienkiewiczevo nerazdružljivo veže

o veličinu i znamenitost današnjeg romana poljskog. Medju to nije se Sienkiewicz ograničio samo na pomenute dvie književne vrste, na seoske slike i na historijski roman, njegova je muza obuhvatila i obradila i druge strane ljudskoga života. Kako je Sienkiewicz umio stvoriti najveći i najdotjeraniji historijski roman poljski, tako je on napisao i najvaljanije psiholožke romane poljske „Bez dogme“ i „Porodicu Polanjeckih“. I u antikno doba zalazi Sienkiewicz, da u ruhu tunike i toge pa prvog osvitka kršćanstva rješava neka pitanja o truhlim i nezdravim simptomima modernog čovječanstva. U rješavanju toga zadatka izišla je ponajprije pripoviedka „Podjimo za Njim“, a za tim roman „Quo vadis.“ Riedko se je kojega djela u Poljskoj toliko razpačalo, kao romana „Quo vadis“, u pô godine 8000 primjeraka.

Sienkiewicz nije samo poljski pisac, on pripada svjetskoj književnosti. Nema obrazovanijeg naroda, koji ne bi u svoj jezik prevodio Sienkiewiczeva djela. Sienkiewicz se danas čita u svim evropskim jezicima, na iztočnoj i na zapadnoj poli zemaljske kugle; on je danas jedan od najpopularnijih pisaca svjetskih. Od najnovijeg romana njegova pod nadpisom „Križari“ (Krzyżacy) izlaze uz poljski original (u „Tygodniku ilustrowanom“) uporedo i njemački i ruski prievod. U Bostonu se osnovao posebni „Sienkiewicz Club“. Petrogradska akademija znanosti izabrala je Sienkiewicza god. 1896. svojim članom, a to je tim zanimljivije, što su samo još dva Poljaka članovi te akademije, jezikoslovci V. Nehring i A. Brückner. A kako je vatrene Francuze zanio Sienkiewicz, potvrdjuje izjava Jules-a Lemaitre-a, koji je rekao, da je već doba, da se inaugurira poljska era. Koliko je pak medju samim Poljacima Sienkiewicz svojim radovima izazvao literarnih ocjena i kritika, o tome govoriti premašilo bi uzki okvir ovog sastavka; nema časopisa, nema stručna lista, nema literarna historika i kritika poljskog, koji se nije zanimao djelima Sienkie-

wiczevim. Počevši od najznamenitijih kritika poljskih pa sve do najneznatnijih ocjenjivača, svi su se bavili i bave se oko umnih tvorevina Sienkiewiczevih.

I predhodnici Sienkiewiczevi u romanu i noveli obradjivali su iste predmete, kao i Sienkiewicz; i oni su crtali seoske slike, opisivali historijske zgode i iznosili psiholožku analizu ljudi i ljudskoga družtva, a opet se nijedan nije domogao svjetskoga glasa, kao Sienkiewicz. Pače starini Kraszewskomu preoteo je Sienkiewicz slavu i prvenstvo, dok je on još u životu bio. S pravom se dakle pitamo, koje vrstnoće rese djela Sienkiewiczeva, te su svoga autora tako visoko izdigle.

U Sienkiewicza je oblik sa sadržinom srazmjeran, umjetnost se i filozofija slievaju u harmoničnu cjelinu, simfonija boja, lica i pokreta snažno je izvedena. Sienkiewicz crta realni život vjerno i izrazito, te pojedine karakterne crte i osobitosti veoma tačno odredjuje. On je oštar motrilac i nedostižan anatom duše. Osim što umije pojedini individualitet s nekoliko crta savršeno orisati, znade on vještački odkrivati i analizirati najtanje porive i najnježnija čuvstva ljudske ćudi i srca. Sienkiewicz je r e a l i s t i eminentno p l a s t i č k i talenat; njegove slike i ljudi crtani su prema prirodi, a niesu uzeti iz fantazije, njegova snaga kolorita jedva ima premca. Sva su njegova lica istinito prikazana, u jedrim i svježim opisima ima izmedju svjetla i sjene podpuna harmonija, a ljudske strasti izbijaju kao živo vrelo. Pa i ondje, gdje Sienkiewicz iznosi izvraćenost života, ne premašuje on estetski dopuštene granice. Ružno upotrebljava tek kao opreku liepome, da se ovo što jače iztakne. I kao što u svojim „Listovima o Zoli“ teoretički ustaje protiv naturalizma, tako ga praktički zabacuje u pripoviedalačkim svojim radovima. — Petar Chmielowski, najznatniji kritik poljski, veli o Sienkiewiczu od prilike ovo: Sienkiewiczevi junaci i junakinje,

makar koliko biedni i od svieta odnemareni bili, tako su vjerno predočeni, sva njihova čuvstva, sve njihove fizičke i duševne vrline i mane tako su jasno i izrazito izložene, da čitaoca svega osvajaju. Pa ako Sienkiewicz i jest realist, ako u njega i nema romantično-idealnih junaka, a ono ipak sva njegova lica zanimaju čitaoca, te se sudbina njegovih junaka s najvećim interesom prati. Kao oštar promatrač gleda on i promatra sviet bez predsuda, bez apriornih formula i naučenih doktrina; on duboko osjeća sve radosti i sve bolove ljudskoga družtva, te s usrdjem učestvuje u njegovim brigama i nevoljama. S toga ga i svaka strana ljudskog života i naravi čovječje zanima; njega zanimaju najnježniji osjećaji tankoćudnih bića, kao i trivijalne pojave priprosta i ograničena čovjeka, njega jednako privlače umne naravi ljudske i razne psihičke borbe savremene kulture, kao i raznoliki temperamenti, sangvinički i veseli, pa ćudi tajnovite i pune refleksija. On potanko razlučuje neizcrpljivo vrelo ljudskih osjećaja te ih umije vjerno i izrazito na sviet iznositi; on tačno poznaje raznoliki način mišljenja i osjećanja u različitih ljudi, pače i raznoliki i osobiti način govora i sloga njihova, čime se osobito karakterizira unutrašnja vriednost pojedinog individua. Mi se divimo bogatstvu i konsekventnom provodjenju tolikih i tako različitih načina govora. No ne samo da Sienkiewicz svestrano poima i poznaje čovjeka, on ga mimo nužne situacije dovodi i u druge sporedne prilike te pokazuje, kako se odredjena ličnost veseli ili žalosti, kako se nada ili očajava; jer isti se čovjek u različnim situacijama različno vlada, a dužnost je vješta pripovjedača, da čitavoga čovjeka, kakav jest, prikaže, a ne samo jedan ulomak njegova bića. K tome autor nije ni suviše liričan ni hladno razsudljiv, ni patetičan ni trivijalan. Njegovi radovi odaju pravoga umjetnika, koji umjetnički svoju gradju razredjuje i obradjuje.

Sienkiewicz je u historijskim svojim romanima gran-

diozan slikar bitaka, a to je postao s pomoću bujnog jezika, plastike stila, bogate fantazije i moćne tvorne snage. No kao što su mu seoske njegove pripoviesti sumorne i mračne, tako je sumorna i historijska njegova trilogija, u kojoj prikazuje potresnu tragiku propadanja državne zgrade Poljske. A ipak je čitava trilogija bez ikakve tendencije, tek čisto realistički na osnovi vrela gradjena. Jednako postupa Sienkiewicz i u psiholožkim svojim radovima. Do njih je pisca doveo psiholožki realizam, koji se već u manjim njegovim pripoviestima tako izrazito javlja. U tim psiholožkim romanima radnja je sporedna, a glavno je analiza zamršenih duševnih problema. Tu se duševne borbe izstavljaju. U tom poslu Sienkiewicz rješava filozofički svoj zadatak ili analitički, kao u romanu „Bez dogme“, ili dogmatički, kao u romanu „Quo vadis“. Ponekad samo napušta svaku teoriju i iznosi sliku, kojom izvodi silan utisak, kao u noveli „Lux in tenebris lucet“.

Tri su veoma važna faktora u pjesničkom stvaranju Sienkiewiczevu: ljubav, humor i stradanje junaka i junakinja. Ljubav je u svim njegovim radovima najsavršenije obradjena. Ako i u mladenačkom svom djelu „Uzalud“ veli, da se odviše podajemo ljubavi, dok ona sama kao ptica odlieće, te su u nju uložene sile uzalud potraćene, opet kasnije drukčije sudi o ljubavi, te u prekrasnom himnu u čast Erosu pod nadpisom „Na vrelu“ odlučno tvrdi, da je ljubav neizmjerno bogatstvo i neizcrpljivo vrelo sreće. U trilogiji, u porodici Polanjeckih, u mnogim novelama i alegorijama, svagdje govori o ljubavi, svagdje je obradjuje poetički, gotovo s pijetizmom nekim. S toga je u Sienkiewicza ljubav ne samo preodlučan faktor, već i dobrotvorna dogma, pravi talisman sreće. Drugi je važni faktor u Sienkiewiczevu stvaranju — njegov humor. Kad treba, umije Sienkiewicz bičem nemilosrdne ironije šibati zlo. U tu mu svrhu služi u „Porodici Polanjeckih“ grupa izkvarenih žena, a u „Slikama sa sela“ veliki broj ko-

mičnih ličnosti, u trilogiji dosjetljivi Zagloba, u romanu „Quo vadis“ lukavi Hilon, a u „Bartolu pobjedniku“ glupi Bartol, nosilac pripoviedke. Treći su važni faktor stradanja, patnje i bolovi junaka. U ranijim je svojim radovima Sienkiewicz veoma čuvstveno iznosio nesreće i jade nevoljnih, slabih i sebi prepuštenih bića, tako u „Slikama sa sela“, u „Dnevniku učitelja“, u „Čuvaru svjetionika“ i u „Janku glazbeniku“. Kasnije je obzorje razširio i stao crtati patnje velikih i snažnih ličnosti i prikazivati tragičnu sudbinu pojedinih junaka i čitavoga naroda. Bez teoretičkog razpravljanja Sienkiewicz jedno za drugim redja potresne prizore i dramatičke slike, te čitalac posredno doznaje, kako sam pisac o svom predmetu sudi.

Što se tiče razdiobe književnog rada Sienkiewiczeva, može on se podieliti u tri periode. Prva perioda seže od najranijih literarnih radova Sienkiewiczevih do godine 1876., druga obuhvaća godine 1876—1884., a treća teče od g. 1884.

II.

U prvo je doba Sienkiewicz početnik u poljskoj knjizi nepoznat i neugledan. Njegovi proizvodi izlaze kao feljtoni različnih varšavskih dnevnika, najpače „Gazete Polske“ i „Nive“. Ipak su već i u to doba dvie njegove stvari osebno štampane: „Humoreski z Teki Worszyłły“ i „Na marne“, te su neku pozornost na se svratile. — Izmedju humoreski najznatnija je „N i t k o n i j e p r o r o k m e d j u s v o j i m a“ (Nikt nie jest prorokiem między svemi). U toj humoreski Sienkiewicz neosporno naginje naturalizmu, a jezik mu je i slog još nedotjeran. Glavna je ličnost mlad čovjek Vuk Grabowiecki, koji potekavši iz ugledne kuće ne će da se povodi za tradicionalnim nemarom, već hoće na svojoj zemlji da pridigne seljački stalež. U tom nastojanju dolazi u sukob s izokolnim gospoštijama,

a i sami ga seljaci ne slušaju, već mu rade uz prkos, zadjevice bivaju sve oštrije, konačno dodje do dvoboja, u kojem Grabowiecki podlegne. Pisac je glavnoga junaka vješto ocrtao iztaknuvši i vrstnoće i mane njegove. — Naprednija je druga osebno štampana novela Sienkiewiczeva „Uzalud“ (Na marne), premda je i ona još nedozreo produkt. „Uzalud“ se odlikuje bogatim jezikom, snažnim preobratima i vrućim dramatskim koloritom, te čitavom svojom obradbom odaje, da nije potekla iz slaba pera. Pisac nas doduše uvodi u zagušljivu neku atmosferu, u neobični neki sviet sveučilištne omladine kijevske, u neku odviše traženu radnju po uzoru francuzkih senzacionalnih romana, ali pored svega toga već se i u ovoj noveli vide sve vrstnoće Sienkiewiczeve: oštro psiholožko promatranje, plastičko prikazivanje, vještačko crtanje tanahnih i nježnih čuvstava pa meka i zamamna proza, kojom pisac riše i najsitnije podražaje duševnog našeg života. Glavni junak novele zove se Švarc; on se interesira za Helenu Potlansku, ženu suludu, jer ona živi u fiksnoj ideji, da joj je pokojni muž još u životu. Švarc je na njega veoma nalik, i kad Helena ugleda Švarca, zaljubi se u njega, — i kao da će je taj sretni slučaj izliečiti. Švarc se veoma zanima za tu ženu, njena ga pojava opaja, on je hoće da spase, ali je ne ljubi. Medju to se Švarc upozna s grofinjom Lulom, plemenitom djevicom, i zaljubi se. Prema Heleni veže ga dužnost, a prema Luli ljubav. On se pokori dužnosti i odluči oženiti se Helenom. No duševna ga borba srva u težku bolest, te kad ozdravi, Lula je odputovala, a Helena počivaše na dnu Dnjepra. U epilogu veli prijatelj Švarčev Augustinović: mi suviše trošimo svoje sile u lovu za gospodjinskom ljubavi. Ljubav odlieće kao ptica, a mi smo sile svoje uzalud potratili. To je ljubavna strana ove novele. Zaledje njeno čini mladenačka borba pod lozinkom positivizma, a Švarc joj je glavni pobornik.

U drugo doba književničkog rada Sienkiewiczeva vrstaju

se znamenitije njegove omanje pripoviesti. U to doba stali su g. 1880. u svezcima izlaziti skupljeni njegovi spisi pod nadpisom „Pisma Henryka Sienkiewicza“; dosad je izišlo preko 20 svezaka. Izmedju znatnijih omanjih pripoviesti valja osobito iztaći „Slike sa sela“, kojima je Sienkiewicz najprije izišao na glas. Do njih se redjaju „Stari sluga“, „Hanja“, „Janko glazbenik“, „Iz dnevnika poznanjskoga učitelja“, „Kroz stepe“, „Za kruhom“, „Čuvar svjetionika“, „Bartol pobjednik“, „U tatarskom robstvu“ i t. d. K ovim pripoviestima pridolaze još zanimljiva „Pisma s puta“ i drama u pet činova „Na jednu kartu“.

Slike sa sela (Szkice węglem) pripoviest su s tendencijom, a izazvale su ih prilike, što su u ruskoj Poljskoj nastale nakon ukinuća kmetstva, kad je neuki i neobrazovani seljak pao u ruke lukavih i rafiniranih obćinskih pisara i načelnika. Svrha je pripoviesti, da upozori obrazovanije krugove na štetni indiferentizam spram seljačtva; najpače želi pisac uvjeriti vlastnike dobara, koliko je štetna teorija ne pačati se u obćinske poslove svoga sela. Da piscu namjera bolje uspije, poslužio se, pored mnogih smiešnih prizora i razgovora, pretežno tamnim bojama, te je onamošnje prilike obrazovanih krugova pokazao u čudnom svjetlu. Zato ga kritici kore s pesimizma i samu pripoviest nazivaju paradoksnom. No publicističku svoju svrhu polučio je Sienkiewicz u velikoj mjeri, osobito u krugovima, kojima je bila pripoviest namienjena. — Nijedan poljski pisac nije tako vjerno i istinski ocrtao priprostog seljaka poljskog, kao Sienkiewicz u ovoj pripoviesti, a ipak nas se ti seljački patnici uza sve realističko crtanje duboko doimaju. I neseljačke ličnosti majstorski su ocrtane: tako uobraženi i brutalni obćinski pisar, pa načelnik, vlastelin, gospodjica Jadviga, žid Herško i t. d. Nada sve je izvrstno izvedena mlada seljanka Repovka. Repovka je biser medju ženama Sienkiewiczevima. Za nju je pjesniku bila uzorom Imogena iz

Shakespeareova Cimbelina, žena plemenite ćudi, čista srca i duše pa herojske ljubavi prema mužu. Takva je i Repovkina ljubav; iz nje izvire njena snaga mučeničtva, i kad je muž ubija, postaje ona mučenica ljubavi. Sienkiewiczu se prigovarao ovaj tragični završetak, imenito neposredni povod tomu završetku. Ali inače nije moguće, i da Sienkiewicz nije ovako svoju pripoviest završio, ne bi ona bila prirodna nit bi istini odgovarala. Onako priprosta, požrtvovna, a očajna žena, kao što je Repovka, dohvatit će se i posljednje slamke, da muža spase, — a taj njezin korak nužno zahtieva tragičan završetak. Sudbina nas Repovkina boli, mi sažaljavamo mukotrpnu ovu ženu, ali podjedno razumievamo, da psiholožka dispozicija i etička pravda tu katastrofu neumitno nalažu.

Stari sluga (Stary sługa) i Hanja (Hania) — obje pripoviedke čine jednu cjelinu, jer je prva samo prolog drugoj. U „Starom sluzi“ prikazan je starac sluga neke gospoštije. Stari Nikola je veteran, koji je sa svojim gospodarom služio u Napoleonovoj vojsci; on prezire sve, što nije s vojničkom službom u svezi, ali za to vrši naloge po vojničku tačno. U dvoru je sluga, a prigledava i oko gospodarstva. Interes gospodarov i njegov je interes, te se Nikola pača i u obiteljske poslove svoje gospoštije. K tome rado štošta izmišlja i pripovieda nevjerojatne dogadjaje i zgode. Starac je vjeran tip negdašnjeg sluge iz patrijarhalnih vremena poljskog života. Njegova ličnost uspjela je Sienkiewiczu savršeno. Čitava se pripoviedka odlikuje harmonijom svojom, te je možda najljepša od svih omanjih pripoviedaka Sienkiewiczevih. Na samrti ostavlja stari Nikola svoju unuku Hanju na brizi mladomu gospodinu Henriku, jer je gospoštija baš na putovanju. Henrik odluči, da se Hanja jednako s njegovim sestrama odgaja. Ovu odluku odobrava pri povratku njegov otac. I tako postaje Hanja gospodjicom. Henrik, mladić mučaljiv, koji svojih čuvstava nikomu ne odaje, živo se zaljubi u Hanju. K njemu do-

lazi često u pohode vršnjak i susjed mu Selim Mirza, potomak u Litvi naseljenih Tatara; on je vatrene ćudi, veseljak i bezbrižan. Obojica svršuju maturu. Hanja se razcvala i puna je čara. Po izmaku prve godine sveučilištnih nauka oba mladića dolaze preko praznika kući Henrikovoj. I Selim zaljubi Hanju, a ona njega. Henrik to prekasno opaža. Ljubomor ga hvata. Njegovi roditelji odluče Hanju povesti u inozemstvo. Kad Selim za to doznaje, hoće Hanju da ugrabi. I već je s njom na biegu, ali Henrik se daje za otmicom u potjeru. Selimovo tane ubija Henrikova konja. Selim dovodi Hanju k svome ocu, no on je odbija. Na to se Henrik i Selim u dvoboju ogledaju. Henrik bude težko ranjen, no preboli. Medju to i Hanja oboli od boginja, ali i ona ozdravi. Oba suparnika podju k njoj, no na Hanji su jaki tragovi boginja; mladići se prepadaju, i ljubav, „ta krilata ptičica“, odlieće od njih. Dobri ti momci ljubili su samo liepo lišce. Ipak čestiti i jedan i drugi spremni su oženiti se Hanjom, no Hanja odbija njihovu žrtvu i ide u samostan. Da je lakoumni Selim na sam pogled boginjave djevojke prestao ljubiti, razumljivo je, ali da i ozbiljni i tragični Henrik isto čini, iznenadjuje čitaoca, kojega se ta nenadna promjena čudnovato doima. U ostalom pripoviest je puna krasota, i plastički je dar piščev u svim njenim dielovima očit; čitava radnja odaje podpuno umjetničko djelo. Život je u njoj istinski prikazan. — Obje pripoviedke „Stari sluga“ i „Hanja“ izišle su prevedene u zabavnoj knjižnici „Matice Hrvatske“ god. 1888.

Janko glasbenik (Janko Muzykant) i Iz dnevnika poznanjskog učitelja (Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela) — obje ove pripoviedke svjedoče, koliki je majstor Sienkiewicz u crtanju nježnih i ganutljivih čuvstava. Objema dirljivim pripoviedkama predmet su djeca. U prvoj je Sienkiewicz donekle odstupio od svoga prirodjenog realizma, kad u prikazi malog seoskog dječarca idealizuje prirodjeni nagon

k muzici. Njegov je Janko mali muzikalni genij, tjelesno slab i nemoćan, ljudi ga ne razumiju, biju ga, i on za tri dana umire. Jezik je u pripoviesti slikovit, ton elegičan i čuvstven; pisac je dirnut, pa hoće, da to i čitalac bude. U drugoj pripoviedci hoće dječak, da udovolji želji majke, on se muči s latinskom gramatikom i trudi se, da nauči njemački nastavni govor. A kad mu je sve nastojanje uzaludno, te on dobiva nedovoljnu ocjenu, pa mu je i samo vladanje nepovoljno ocienjeno, tad on od težkog napora i prepaćenog jada oboli od upale mozga i umire. Obeznanjenu vrzu mu se glavom latinske konjugacije i razne lekcije, te umirući u bezsvjestici ponavlja naučene latinske rečenice. Ova borba dječjeg duha sadržava u sebi duboku tragiku, koju ni djetinja dob ne oslabljuje.

K r o z s t e p e (Przez Stepy), Z a k r u h o m (Za chlebem) i Č u v a r s v j e t i o n i k a (Latarnik). Gradja ovim pripoviedkama uzeta je iz života poljskih emigranata u Americi. Prva podsjeća donekle na „Szwajcary-u“ Slowackoga, ali zaostaje za njom; glavna joj je ličnost vojnički poljski emigrant, koji je vodja putničkog karvana u Kaliforniju; uza nj je krasna djevojka Liljan, s kojom se na putu vjenča. Od napora, nestašice i groznice Liljan putem umre, a očajni muž samo čeka, da i njega što prije smrt pokosi. Nalik je na ovu druga pripoviedka, u kojoj otac s mukom predobiva kćer, da napusti rodjenu zemlju i da podje s njime u Ameriku. No za vožnje je stradanje veliko, oboje silno pate, te otac umirući moli kćerku za oproštenje. Ona se s mukom dovuče do New-Yorka, gdje pod težom prepaćenog bola i stradanja pomjeri pameću te u kratko umre. U trećoj pripoviedci prikazuje pisac poljskog emigranta, čestita i valjana čovjeka, no progonjena nesrećom; česa se laća, naopako po nj. Prošao je čitavom Amerikom, pokušao koješta, ali svagdje ga je nesreća stigla. Napokon dobije mjesto čuvara svjetionika, sav je sretan, da će se napokon smiriti, ali i tu ga zla njegova kob stiže.

Bartol pobjednik (Bartek Zwycięzca) satira je na glupog i ograničenog poljskog seljaka, koji je za francuzko-njemačkoga rata kao prost vojnik smionošću svojom odlučio, te su Niemci u jednoj bitci pobiedili. Za to je imao biti nagradjen, no našlo se, da je za dekoraciju preglup.

U tatarskom robstvu (Niewola Tatarska). U ovoj se pripoviesti Sienkiewicz ogledao na novom polju i prvi se put (1880.) pojavio kao historijski pripovjedač. Aleksije Zdanoborski, junak pripoviedke, plemić je starog koljena, ali siromašan. Zaljubio se u gospodjicu Marijanu, senatorsku kćerku; no kako je ubog, ne će da je zaprosi, dok u boju ne postane slavan i ugledan. On se bori s Tatarima, u jednoj bitci dopadne robstva tatarskog i bude u Krim zatočen; — opis je ove bitke živ i s neobičnom vještinom ocrtan. U robstvu postaje Zdanoborski neslomljivi plemić. Tatarin ga gospodar zavoli, njegova kćerka Ila zaljubi se u nj, on je može dobiti, ako prihvati musulmanski zakon. Aleksije to odbija. Bisurman je uvriedjen, i sad mora zarobljenik vodu za blago nositi; biju ga i muče gladom; omršavio je i pocrnio. Jednom ga sam Kan vidje i obeća mu, ako mu bude služio, da će ga osloboditi. Aleksije i to odbija. Sad ga meću na muke, i već je blizu smrti, kad li stigne odkup od njegove Marijane. S nepoznata uzroka ne polazi ona za nj. Zdanoborski se i kasnije, sve do u duboku starost, bori s protivnicima krsta. Sienkiewiczu je u toj pripoviesti bio uzor neslomljivi knez Calderona u preradbi Slowackoga, tek je Sienkiewicz svoga junaka idealizovao. U govorima pojedinih ličnosti umio je Sienkiewicz pogoditi poljski govor XVII. vieka, kako ga je našao u spomenicima onog doba, i time je svojoj pripoviesti udario zahvalni biljeg arhaizma. Teže mu je bilo, kao čovjeku meke i ganutljive ćudi, vjerno prikazati tadašnje okorjele i bojničke ličnosti, najpače samog Zdanoborskog. No Sienkiewiczu nije bilo toliko do historijske vjernosti, koliko do toga, da prikaže

ideal kršćanskog junaka, koji će sve muke podnositi, ali se ne će poniziti.

Pisma s puta (Listy z podróży) ističu se mnogim liepim opisima.

Na jednu kartu (Na jedną kartę) drama je u pet činova. Glavna joj je ličnost dr. Józwowicz, sin kovača, koga je izškolao knez Starogrodski. Józwowicz postaje osobni liečnik knežev i uživa posvemašnje njegovo povjerenje. Čovjek je umiljat i inteligentan. U kneza ima kćerka Stella, delikatno i osjetljivo diete; kako je ljubazna sa svakim, misli Józwowicz, da ga Stella ljubi. On se hoće njom da oženi, a da se izpne u aristokratske sfere, naumi postati poslanikom, te polazi u izbornu agitaciju. Medju to se Stella po očevoj volji zaruči s plemićem Pretwicem, premda ga ne ljubi; njeno je srce preoteo duhoviti grof Dahomir. Józwowicz se vraća, nova ga situacija razočarava, ali on odmah razabire, kako je sa Stellom. Time se hoće da okoristi i postaje podal i pletkaš. Pretwic i Drahomir pobiju se, Pretwic pada u dvoboju; toga udarca Stella ne može podnieti, ona oboli i ne preboli više. Pletka je progledana, i Józwowicz tek stranačkoj taktici ima zahvaliti, da je ostao kandidatom i bio izabran. Ali on ne može Stelle zaboraviti te završuje s riečima: „Strašno sam proigrao.“ — Lica te drame dosta su dobro crtana, djelovanje njihovo izvire iz karaktera njihova, tek motivacija nije uviek dobra, najpače nije nenadni preokret u duši Józwowiczevoj dosta motiviran. Jedinstvo mjesta provedeno je pretjerano; čitava se drama odigrava u jednom istom salonu. Ova je drama i izvan Poljske prikazivana, te se kritika pohvalno o njoj izrazila. —

III.

Trećem, najslavnijem doba Sienkiewiczeva rada pripadaju pored omanjih nekih pripoviesti njegovi veliki historički

i psiholožki romani. Od omanjih pripoviesti najznatnije su: „Ta treća“, „Sahem“, „Idila“, „Lux in tenebris lucet“, „Orguljaš iz Ponikava“, „Na vrelu“, „Budi blagoslovena“, „Podjimo za Njim“, „Na jasnom žalu“ i t. d. Veliki su historički romani trilogija: „Ognjem i mačem“, „Potop“ i „Pan Wołodyjowski“ pa najnoviji „Križari (vitezovi)“; psiholožki su: „Bez dogme“ i „Porodica Polanjeckih“, a starorimsko-kršćanski je „Quo vadis“. Konačno padaju u ovaj period poučna njegova „Pisma o Zoli“.

Ta treća (Ta trzecia) pripovietka je posve humoristična. Sve su mužke ličnosti smiešne, pa i najsimpatičnije; prema ženama je pisac ljubazniji, ali tko jamči, da se i gospodji Jeleni i gospodjici Evi ironički ne podsmieva, ako im se i u sav glas ne smije. Glavna ličnost, mlad darovit slikar Magurski, koji sam svoj pomenar piše, vrtoglav je i leti kao ptica bez cilja; on poznaje samo časovite utiske, podražaje i težnje te leti sliepo za njima; on uživa ono, što je danas, a što će sjutra biti, to će se sjutra pokazati. Veseljak je, duhovit i simpatičan lakoumnik. Danas se zaručuje s jednom, ali se s njom razkršća, jer mu otac njen nije po ćudi, u isto se vrieme zaljubi u drugu, pun je vatre za njom a dan dva kasnije kleči pred nogama treće, da i sam ne zna kako, i ženi se njom. Sve ličnosti i pojedini prizori ove pripoviedke moraju čitaoca pobuditi na smieh; tako odmah u početku obitavanje mladih slikara, pa Švjatecki sa svojim neuredjenim perčinom i svojim postupkom prema stanodavcu, kad dolazi utjerivati najamninu, nadalje kontrast mrkoga humora u Švjateckoga i vedroga humora u Magurskoga, k tome pripoviedanje o židovima, što sjede za ogled slici, pa družtvo mladih slikara, što slave pobjedu svoga druga, a nada sve gospodin Suslovski sa svojom važnošću i glupošću, njegova patetična žena, njegova guščica kći, prizor zaruka, tetke na kanapeu i u tom družtvu Švjatecki, pa preobučeni starac lirnik, uobraženi novinar

Ostržinjski i t. d. Sve je to veselo, sve to pobudjuje smieh. Tek jedna sjena izbija pod kraj pripoviedke od uboge žene Magurskoga, koja njega tako vruće i tako dugo ljubi, a sad udata i majka, upoznavši izbliže svoga muža, živi u vječitom strahu, ne će li jednog dana ugledati razvalinu svoje sreće.

Sahem („Sachem") mala je slika, u kojoj pisac u ironičkom svjetlu prikazuje nosioce civilizacije, kad im je osnovkom palež i ubijstvo.

Idila („Sielanka") pjesma je u prozi, u kojoj nema ništa turobno, sve je vedro i svietlo, i sunce i nebo i svibanjski jasni dan i ono dvoje djece, petnaestgodišnja kćerka lugareva i osamnaestgodišnji smolar, što idu po šumi i sabiru cvieće za vienac, jer je sjutradan blagdan. Njih se dvoje i vole, pa to i odaju, ali naivno i s dječinskom priprostom otvorenošću.

Lux in tenebris lucet. U toj pripoviedci izstavlja pisac problem neumrlosti iznad diskusije, a opet ga posve realno shvaća. On ne filozofira, već prikazuje gotovu činjenicu, kako mu je kazuje plastična njegova fantazija, te time polučuje neobičan efekat. Kipar Kamjonka umire, a da ne zna ni kako ni gdje; on vidi pokojnu svoju ženu i vlastito svoje truplo, te gleda na nj kao na nešto tudje. Trupla mu nestaje ispred očiju, a njega obtječe svjetlost, koja se gubi nekud u bezkrajnost . . . Posljednje njegove zemaljske misli udružuju se s prvim radostima duše, jer smrt tiela nije i smrt duše, — ova živi dalje. Taj prielaz iz života u smrt, a da se ne zna, gdje se onaj dočinje a gdje se ova počinje, to je misao veoma originalna i prekrasno izvedena.

Orguljaš iz Ponikava (Organista z Ponikły). I u toj je pripoviedci glavno lice umjetnik, ne obrazovan doduše, ali Bogom nadaren. Opis njegova orguljanja za vrieme mise i opis te mise neosporno je jedno od najljepših stvari, što ih je ikad Sienkiewicz napisao. Ali siromah orguljaš, nakon

što je najvruće svoje želje polučio, te mjesto orguljaša i svoju Olku zadobio, — nesrećom vraća se kući za studene zimske večeri i smrzava se.

Na vrelu (U żródla). Ova je liepa pripoviedka opreka izmedju zbilje i sanjanja. U pristupu izriče pisac mnogu gorku životnu istinu. Mlad doktor filozofije prosi gospodjicu, ali ga odbijaju, jer nije dosta dobra partija. Na to zapada u pošalinu i u vatri doživljuje svu onu sreću, koja mu u životu nije bila dosudjena. Pa kad se opet razabire, ostaje mu utjeha, da je bar u snu doživio, što mu nemilosrdni obziri svjetski niesu u zbilji dopustili.

Budi blagoslovena (Bądż błogoslawiona). U toj alegoriji pisac usadjuje ljepotu u pjesnikovo srce, da mu ona s pomoću ljubavi donese sreću i blagoslov.

Podjimo za Njim (Pójdżmy za Nim). Tu iznosi Sienkiewicz religiozno svoje mišljenje. Pripoviest je pisana u čistom kršćanskom duhu; puna je vjere u božanstvo Onoga, o kome govori, i puna poštovanja, koje iz te vjere izvire, te ne samo da se s kršćanskim osjećanjem ne kosi, već ga pače pobudjuje i kriepi, a osim toga pisana je ta pripoviest s tako delikatnim i otmjenim taktom, da u tome previsuje Fabiolu kardinala Wisemana, koji je prvi iz života svetaca crpao gradju za pripoviedku. Podraživači Wisemanovi upletali su u ovake pripoviedke osim svetačkih ličnosti i Isusa Krista, njegovu osobu, život i muku. I Sienkiewicz se poveo za njima, ali je on točno očuvao granicu izmedju svetih ličnosti i običnih ljudi, te jedne od drugih strogo luči i u posebnu hierarhiju svrstava svetačke ličnosti, koje se svojim krjepostima i uzornim životom visoko izdižu nad obične ljudske slabosti. A kad uvodi Isusa Krista u svoju pripoviedku, što i u romanu „Quo vadis“ čini, on ga za pravo i ne uvodi, već ga samo pokazuje, jer on ne govori, ne odgovara, ne djeluje aktivno, — te mu pisac baš tim načinom obradbe pravo i

istinsko štovanje izkazuje. K tome Sienkiewicz kao temeljit znalac staroga svieta a sam duboko proniknut kršćanskom istinom želi, da rieši psiholožki problem, kako je kršćanska istina djelovala na pogansku ćud i pogansko mišljenje. Ovo mu je posljednje u ovoj pripoviedci osobito liepo uspjelo. Mladi, obrazovani i ugledni Rimljanin i mlada, visoko obrazovana, ali težko bolestna Grkinja ponukom Pilatovom pribivaju muci i smrti Gospodnjoj. Pohod na Golgotu, divlja i glupa svjetina, što se podruguje, starješine židovske, vojnici rimski, neobična tama i trešnja zemlje, pogled Spasiteljev, što ga polazeći baca na bolestnu Grkinju i utisak što ga on čini na ovo dvoje pogana, sve su to tako uzvišene stvari, da mogu do suza ganuti, a u savjesti uzbudit pokoru i veličanje. Muka Gospodnja u svjetskoj obradbi ovako uzvišeno prikazana ne nalazi se ni u kojega drugog pisca. — A koja je tendencija pripoviesti i čemu nadpis: „podjimo za Njim?“ Taj mladi Rimljanin našao je istinu i pravi put sred svieta, u kome se sve izkvarilo, u kome je sve pomahnitalo. Ali i taj je sviet našao spas. I našemu današnjemu svietu, koji je veoma nalik na ondašnji stari rimski i grčki, i njemu je spas tamo, gdje je bio i ondašnjemu svietu. Pa kad onaj mladi Rimljanin svojoj ženi i svome Rimu veli: podjimo za Njim! — isto dovikuje i Sienkiewicz našemu vremenu i našemu družtvu.

Na jasnom žalu (Na jasnym brzegu). Slikar Švirski upoznao se na Rivieri s mladom udovicom. Ona u Varšavi ne uživa najbolji glas, ali Švirski tome pravo ne vjeruje i želi se njom oženiti. Udovica to jedva dočekuje. Kućni učitelj udovičine djece ljubomoran na Švirskoga prieti udovici te se sjutradan ubija. Medju to se Švirski zaljubio u svoj model Mariju Cervi, u siromašnu djevojku, pa sad gleda, kako bi se oprostio udovice. Ona se brzo utješi i odlazi s gosp. de Sinten, a Švirski se vraća svojoj Mariji. — Ako

i jest Sienkiewicz majstor u ljubavnim prizorima, u ovoj ih je noveli previše nagomilao, te je s toga ova radnja jedna od najslabijih Sienkiewiczevih, ako se i stilu i pripoviedanju ne može zabaviti. Osobito je liepo izvedena karakteristika družtva na Rivieri, za tim opis punog vlaka u Monte Carlo i vožnja po moru pod južnim noćnim nebom.

*

Od trilogije Sienkiewiczeva historijskog romana prvi je ugledao sviet roman „Ognjem i mačem“ g. 1884. u četiri svezke. Uspjeh njegov bio je neobičan, pisali su se ditirambi i panegirici, obćeno se priznavalo, da je taj roman remekdjelo prvog reda. Tema romana je jedan od prvih potresnih momenata, s kojim se odpočinje tragedija poljske države, a taj su kozački ratovi, koji su Rusima otvorili put najprije u Andrušov i Kijev, a kasnije u Vilnu i Varšavu. Povod su im bili: pritisak moćnih oligarha, pritjerivanje kozaka na tlaku, različni nameti, a pored toga lična osveta i ambicija kozačkog hetmana Bohdana Chmielnickoga. Roman se začinje s liepim prizorom, kako Skrzetuski, — u historiji nepoznata ličnost, — barjaktarski namjestnik kneza-vojvode ruskoga Jeremije Wiśniowieckoga, vraćajući se s poslaničkog svoga puta od Krimskog kana, spasava život Chmielnickomu. U ovoj ličnosti Skrzetuskoga pisac je ujedinio sve vrline i vrstnoće staropoljskog junaka, on je u njemu prikazao ideal staropoljskog viteza i čovjeka. Od Chmielnickoga putuje Skrzetuski u Lubniow (bolje Lubien) u stolicu kneza-vojvode. Kad je putem došao u Czehryn, upoznao se s dva čovjeka, oba znamenita u romanu. Jedan je debeljak plemić Zagłoba, pijanica, lažac i plašljivac, ličnost veoma komična i reprezentant zdravog humora poljskog; u odlučnom času i medju čestitim ljudima postaje i on valjaniji i plemenitiji. Drugi je dugački i mršavi Litvin Longinus Podbipięta Henrik Wodzicki, čovjek odvažan

i plemenit. Još na putu upozna Skrzetuski i jednu djevicu, koja ga svega osvoji, kneginjicu Helenu Bułyhowsku, što je živjela uza svoju strinu staru kneginju i njena dva sina. Helena je već obećana Bohunu. U Bohunu pisac prikazuje ideal Rusina. Skrzetuskomu ide za rukom, da tu vjeritbu razvrgne i sam se s Helenom zaruči. Pazku nad njom povjerava svojim drugovima, a sam hiti u Lubniow. Kad su stigli prvi glasovi o pobuni Kozaka, šalje knez-vojvoda Skrzetuskoga u Siczu na izvide. Uz put zalazi on do Rozloga, da vidi Helenu. Odavde kreće u Kukad, bude zarobljen i opet na slobodu pušten. Na povratku se Skrzetuski navraća opet u Rozloge, ali Rozlogi su poharani, a kneginja i oba joj sina ubijena. To je učinio Bohun, koji je u sluge Skrzetuskoga Rzędziana uhvatio list za Helenu. Kod te navale bio je uz Bohuna i Zagłoba, jer je dotad Bohun bio pristalica poljska. No ljubavni ga jad odmetnu. U Rozložkom boju bude i Bohun ranjen. Živi i zdravi ostadoše Helena i Zagłoba. U Zagłobe nastaje sad neobična psiholožka promjena. On postaje čovjek i hoće pod svaku cienu, da spase Helenu. Na biegu im valja mnoge nepogode preturiti. Konačno zakloni Helenu u Bar u samostan. Ali Bohun zauzme Bar i odvede Helenu u Czartowy jar (Vražju jamu) i povjerava je vračari Horpyni, a sam ide protiv Poljaka. Tu se ogleda s Mihajlom Wołodyjowskim, junakom malena stasa ali snažna srca. Bohun bude težko ranjen, no preboli, ali Helene nikad više ne vidje. Prijatelji Skrzetuskoga dugo niesu za njen tajni boravak znali, dok ga ne odkrije vjerni sluga Rzędzian; Horpyna bude ubijena, a Helena u Zamoście, u sigurno zaklonište, odvedena. Pored ljubavne te sadržine razvija se u romanu još poviest onih ljudi, koji su u užoj svezi sa Skrzetuskim, a to su osim Zagłobe, još Podbipięta i Wołodyjowski. Podbipięta je junačan i požrtvovan, mnogo se u boju proslavljuje, a najdivnija mu je smrt, kad iz podsjednutog Zbaraža izlazi, da o nevolji pod-

sjedanih obaviesti kralja; tatarske ga strjelice stignu i on s molitvom na ustima umire kao junak. Wołodyjowski, taj „mali junak“, nigdje se osobito ne iztiče, ali karakterizacija je njegova liepo izvedena. Osim ovih glavnih lica ima mnogo drugih sporednih, epizodičkih, kojima je značaj temperamenat i osebni njihov govor vještački prikazan. Drukčije govori Zagłoba, drukčije Skrzetuski, a opet drukčije Rzędzian, knez, Bohun, Kozaci i Tatari. — Pored velike historičke vjernosti i nepristranosti pisac ipak nije u ovom romanu posve objektivan. Poljačke pobjede u Machnowcu, Konstantinowu i Zbaražu potanko su i živim bojama opisane, a poraz Piljavječki, gdje su Poljaci bježali, bilježi pisac tek mimogred, kao kroničar. Slavohlepni boljar Jeremija Wiśniowiecki pretjerano je idealizovan. Čitav je roman apologija plemićkog gospodovanja na Ukrajini, mane i pogrješke se zatajavaju, a idealizuje ondašnja vlast. Time je stanje tadašnje Poljske optimistički prikazano, jer ako i jesu pojedinosti historički vjerne, te istinskom razvijanju dogadjaja ni stručnjak historik ne može zabaviti, opet sveukupni utisak ne odgovara čistoj historičkoj istini. Pored toga bojni prizori pretežu, završetak je romana manjkav, jer nije zaokružen, već je prekinut, govor maloruski, koji dolazi uz poljski, kako ga autor dobro ne poznaje, pomiešan je s poljskim oblicima. Mimoišavši ove neke manjkavosti, koje samo oštro oko kritika Chmielowskoga odkriva, a obični ih čitalac ne opaža, po mnienju grofa Tarnowskoga, roman „Ognjem i mačem“ nema sebi ravna u poljskoj knjizi, a nema premca ni u drugoj kojoj književnosti. On je savršeno umjetničko djelo, gotovo epopeja a ne historička pripoviest. —

Drugi je roman trilogije „Potop“ u 6 svezaka. Historičkim mu je predmetom najezda Šveda pod Karlom Gustavom u Poljsku, podsjedanje i obrana Čenstohove pa gubitak Litve na sedam godina. „Potop“ zaostaje za „Ognjem i mačem“

i nije izpunio onih nada, kojih je čitalačka publika poljska gojila; jer u romanu „Ognjem i mačem“ predočena je tragedija poviesti poljske, a u „Potopu“ se pripoviedaju zgode Kmićica za vlade Jana Kazimira, — tamo je gotovo epopeja, ovdje liepa historijska pripoviest. Glavna je sadržina „Potopu“ popravak Kmićica, kojega se požrtvovnost i junačtvo na dugačko pripovieda. Iznajprije je Kmićic nasilnik i otimač, glava četi razbijača i pustolova sa sielom u Lubiču. Na njegovu je glavu razpisana ucjena, no on se tome smije. Kmićic ljubi otmjenu plemkinju Olenjku, on joj se svidja, ali je ne osvaja; jer ona od njega zahtieva, da se oprosti razbojničkog života. Vraćajući se jednom od nje kući, nadje drugove svoje poubijane. Kipeć osvetom pali i ubija u Wolmontowiczima. Potjera ga goni, on se skloni u Olenjke. Ova ga obrani, ali kad potjera ode, goni ga od sebe. Sad Kmićic navali na njen dom, otme je i odvede u Lubič. Obližnje plemstvo pod vodstvom Wołodyjowskoga podsjedne Lubič. Kmićic bude ranjen, Olenjka ga se odriče, ali ga ne prestaje ljubiti. Švedi dolaze, osvoje Ujšće i pokore sebi Veliku Poljsku. Hetman litavski Ivan Radziwiłł, sebeznao magnat, sniva o litavskoj kruni i postaje od oholije izdajnikom. Kmićic ozdravivši hoće da poluči slavu i Olenjku, te polazi pun povjerenja k Radziwiłłu i priseže mu vjernost. Opet se sastaje s Olenjkom, a ona, videći ga preobražena, iznova goji najljepše nade. Kad ali kao grom puče glas o izdaji. Radziwiłł je Litvu izručio Švedima. Hetman umije Kmićica predobit za se veleći mu, da je njegov postupak jedini spas domovine. On ga šalje, da strica Olenjkina Billewicza i nju milom ili silom odvede u Kiejdan. Kmićic to čini, no u odlučnom času spasava ugrožene opet Wołodyjowski. Kmićic bude uhvaćen i na smrt odsudjen, ali ga Zagłoba od smrti spasava. Jedan Radziwiłłov list na Švede izazove u Kmićica nepovjerenje prema hetmanu, pa on od njega traži, neka ga daleko nekud pošalje, što

ovaj i čini. Na noćištu u Pilwiszkama sastaje se Kmićic s drugim knezom Radziwiłłom, Bogusławom, koji je samoživ kosmopolit. On mu čita list brata Ivana, u kojem mu se preporučuje, neka otrovanim vinom sve glave konfederata usmrti. Sad tek Kmićic progleda, kaje se i hoće da kralju služi; ali nitko mu ne vjeruje, pa tako on odluči pod tudjim imenom „Babinicz-a" poći medju branitelje Čenstohove. U toj je obrani kulminacija pripoviedke i Kmićica. Čenstohova bude obranjena, a narod priča, da je spasena čudotvornom pomoći Majke Božje. Za obrane je Kmićic junak nad sve ostale, desna ruka vodje Kordeckoga. Iza toga sliede dalje vojne. U Glogovi se Kmićic sastaje s kraljem Janom Kazimirom i sigura mu put od Šveda u Lubovle, srćući pri tom sliepo u smrtnu pogibao. Težko ranjen priznaje kralju, tko je. Kralj se zauzima za nj. Kmićic se dalje bori, dok se napokon g. 1657. težko ranjen ne vraća opet u Žmudź. Olenjka ga sreta, no još mu ne prašta. Tek kad se u crkvi čita manifest kraljev, kojim kralj oglašuje, kolike je zasluge Kmićic pod imenom Babinicza stekao za državu, tad ona upoznaje, kako dugo već Kmićica u svom srcu nepravedno krivi. Ona se pomiri s njime, i oni će sad biti sretni. —

U „Potopu" je ondašnje doba vjerno i istinito s mnogo fantazije i čuvstva prikazano; historijske ličnosti divno su crtane (kralj Jan Kazimir, a nada sve Radziwiłłi); izmišljene ličnosti pune su života i prema svome vremenu stvorene; opisi bitaka dostojni su pravog epskog pjesnika; dispozicija i razpored gradje umno su zamišljeni, radnja i govori puni su života, čitavo je djelo vještački izvedeno. No izporedivši ga s „Ognjem i mačem" zaostaje za njim, poglavito s toga, što mnoge situacije, misli i tehnika podsjećaju na raniji taj roman. —

Treći je roman trilogije „Pan Wołodyjowski" u 3 svezke s epilogom. U ovom je romanu historija sporedna,

a ljubavne su sgode glavno; dok je u ona predjašnja dva romana, a najpače u prvom, bilo protivno. Historiji ovdje pripadaju izbor kraljev u Varšavi, izručenje Kamienjca Turcima i u epilogu pobjeda Hoćimska. Inače sgode ljudi i njihovih srdaca pretežu te se izdižu nad sgode državne. Wołodyjowski je zaručen za Anu Borzobohatu, no ona putujući na vjenčanje u Krakov naprasnom smrti umre. Wołodijowski očajava i ide u samostan Kamedula. Zagłoba, koji je sad jedan od najuglednijih velmoža, doznaje kod Ketlinga u Mokotovu blizu Varšave za boravak Wołodyjovskoga i odvodi ga iz samostana. U Varšavu dolazi sestra Wołodyjowskoga, gospodja Makowiecka, sa dvie gospodjice sirote, Kristinom i Barbarom Drohojowskom. Obje su liepe, Kristina je blaže naravi, a Barbara više mužkaračke. Barbara se zaljubi u Wołodyjovskoga. Poslije raznih zapletaja i mnogo priegora podje Kristina za Ketlinga, a Barbara za Wołodyjowskoga. Time se svršava prvi dio romana. U drugom se svezku odpočinje nova sadržina, koju s onom u prvom vežu tek ličnosti Barbare i Wołodyjowskoga premda ovaj jedva pod kraj romana znatniju ulogu preuzima. Wołodyjowski ide na vojnu protiv Turaka. Žena njegova dolazi za njim, a prati je sigurnosti radi odio Tatara, kojemu je na čelu mlad litavski Tatar, Azia Mellechowicz. Taj Azia postaje sad u romanu glavnom ličnosti. On je čovjek pritajen, silovit, strastven, ohol, previjan i opak. Zaljubio se u Barbaru. Po dvjema izbockanim sinjim ribama na prsima bude upoznan kao sin poglavice tatarskog Tuhaj-Beja, kome je još kao diete bio ugrabljen. Azia na svaki način želi Barbaru pridobiti, ali namjeru svoju krije. Barbara ga hoće oženiti Evom, kćerju Nowowiejskoga, i ide s Evom u pratnji Azie i Tatara u Raszkow, da u Evina oca izmoli dozvolu za tu svezu. Tom sgodom naumi Azia ugrabiti Barbaru i s njom k neprijatelju prebjeći. Jašući uz Barbaru odkriva joj ljubav svoju i hoće da je ogrli, ali ga ona njegovim

samokresom udari medju oči i izbije mu jedno oko; on se onesviešten sruši, a ona umakne. Azia kao osvetnik postaje tigrom. Sa svojim Tatarima poubija i popali sve u Raszkowu, a Evu i druge žene povede u robstvo. Mladi Nowowiejski ide da osveti sestru Evu i učinjeni pokolj. On uhvati Aziu te ga ranjena i onesvieštena vozi u Raszkow, gdje ga daje na najokrutniji način ubiti. Time bi se pripoviest svršila, ali još pridolazi historička slika predaje Kamienjca Turcima. Podsjedanje je strašno i s puno bola ocrtano. Wołodyjowski i Ketling prisežu, da će radije umrieti nego li se predati. Održanje je nemoguće; krasan je oproštaj Wołodyjowskog s Barbarom, zatim pokušaj zadnje provale i smrt. Barbara sahranjuje njegovo truplo u Stanisławowu. Da pisac ovako tužnom sgodom i sramotnim gubitkom Kamienjca ne završi romana, dodao mu je još epilog, poraz Turaka kod Hoćima, koji se pod Sobieskim sbio godinu dana kasnije. —

Ovaj roman nije svuda jednako obradjen, te pored mnogih ljepota ima i slabijih strana, najpače jezično zaostaje za predjašnjim dvjema. Historijske podatke iz razprava i porodičnih arhiva upotrebio je Sienkiewicz savjestno, te su lica i njihove sgode i u ovom romanu ponajviše historičke. Tim se romanom svršava velika Sienkiewiczewa historička trilogija, o kojoj prof. Tarnowski veli, da od gotovo četrdeset godina nazad, odkad je zamuknula vila velikih pjesnika Mickiewicza, Krasińskoga i Slowackoga, poljska literatura znamenitijeg djela ne poznaje.

Od historijskog romana, od prošlosti prešao je Sienkiewicz na mladje doba, na sadašnjost. On je upoznao praktičnu stranu literature i osjećao se dosta jak, da poučava, moralizira i popravlja. Njegov psiholožki realizam doveo ga je do psiholožkih romana. U tima je romanima radnja sporedna a analiza zamršenih duševnih problema i prikazivanje duševnih borba glavno. Tako u romanu „Bez dogme“ (Bez

dogmatu), u 3 svezke, iznosi Sienkiewicz jednu od bolesti suvremenoga ljudskog družtva, jedan psiholožki pojav a podjedno moralni problem. Oko glavne ličnosti redja on još nekoliko drugih ličnosti, koliko mu baš treba, da izadje roman. Karakter i tendencija romana iztiče se u samom nadpisu: „bez dogme", bez vjere. Kad čovjek nije sposoban da vjeruje, tad nije sposoban ni ljubiti ni težiti za kojim višim ciljem. On bez svrhe gine, ne privredjuje ni sebi ni drugima ništa, pače unesrećuje i sebe i okolinu svoju, makar joj dobro želio i makar je volio. On ljubi po svoju, ni čestito ni zdravo, i otima ljubljenoj ženi i sebi i sreću i život. Takav je čovjek Płoszowski, glavna ličnost ovog romana. Darovit je, obrazovan i bogat, ali bez energije i duševnog ravnovjesja. Njegovo je moralno biće u neskladu, jer pojedine česti niesu skupljene u cjelinu, u organizam. Kraj svojih liepih sposobnosti, dobra srca i povoljna materijalna položaja mogao bi biti i polučiti, što bi htio, ali on je bez cilja, bez ideala. Sve njegove vrstnoće skučene su pod premoć skepticizma, koji obuhvaća sve, i Boga, i čovjeka, i družtvo ljudsko, i domovinu i njega samoga. U Płoszowskoga ima doduše dosta života, on umije i trpjeti, ali u njega nema dosta snage, da si utre put k sreći. On nije samo čovjek bez dogme, bez vjere, on je i bez volje, on je intelektualni sibarit i moralni paralitik, njemu nije ni do čega, pa da ga ne čuva prirodjeni njegov instinkt, koji ga puti, što valjano odgojenom čovjeku i plemiću dolikuje, on bi spao na krajnje grane moralnoga skepticizma i nihilizma. I kako je sam sa sobom u neskladu, on neprestano misli o sebi, iztražuje i analizira sam sebe, razčinja svaku svoju misao, svedj se sam sobom bavi, jer se drugim čim ne umije i ne zna baviti. Płoszovski je pravi moderni Hamlet. Za to je Sienkiewicz i odabrao najzgodniji oblik ovom romanu, oblik dnevnika, koji Płoszowski sam piše. U njemu se redjaju nebrojene refleksije Płoszowskoga, tek je roman pre-

dugačak izišao, te bi za cielo bio ljepši, da je kraći i sbijeniji. Promjene, što se u Płoszowskom zbivaju uslied ljubavi i stradanja, sve su prema naravi njegovoj vjerno prikazane. On ljubi djevojku Anjelku, ali joj ljubavi svoje ne očituje, budući da skeptično gleda na to svoje čuvstvo. Materijalne prilike Anjelkine majke, udovice, nukaju Anjelku, da se uda, hoće li majci da spase imutak. Našao se neki grof Kromicki, nikome inače izbliže poznata ličnost, te prosi Anjelku, jer mu treba njezin imutak. Kad je Płoszowski za to doznao, zlobno želi Anjelki sreću i surovo je odbija, premda je ona sva očajna. Konačno se Anjelka i mati, pa i sama tetka, jedina ličnost čvrsta značaja u porodici, privole, da Anjelka podje za Kromickoga. Sad se pokaje Płoszowski, moli za oproštenje i želi Anjelku na svaki način opet za se pridobiti. No ona, premda ga još uviek ljubi, ne može natrag, jer je već drugome zadala rieč. Płoszowskom postaje njegova ljubav patnjom, kojom sebe i Anjelku muči. Ona se udaje za Komickoga, ali brak taj ne traje dugo, jer Anjelka uslied prerana porodjaja umre. Kromicki sa svojim zlim spekulacijama ostaje sad bez novaca, te si od očaja prosviri tane kroz glavu. A Płoszowski? On svršava svoj dnevnik riečima: „Idem za Anjelkom" — i počini samoubijstvo. Pored ciele tendencije ima u romanu prekrasnih i dubokih misli o muževima i ženama, o ljubavi i braku, o umjetnosti, književnosti, vjeri, časti, družtvu i t. d. Najsimpatičnija je ličnost diljem čitavog romana dražestna Anjelka, djevojka divne duševne čistoće. Ovaj roman stoji na vrhuncu literarne umjetnosti, te i u ostalim svjetskim književnostima ima malo psiholožkih romana, koji se uspješno mogu takmiti sa Sienkiewiczevim „Bez dogme". —

U drugom svom psiholožkom romanu od 3 svezke u „Porodici Połanjeckih" Sienkiewicz obradjuje drugu bolest čovječanstva u ovom stoljeću, bolest pretvaranja, označenu francuz. riečju „poser", kojom se ljudi prikazuju drugčijima,

nego li jesu. U glavnom junaku Połanjeckom prikazuje on čovjeka odlučne volje, radina i podhvatna, baš opreku Płoszowskomu. I Połanjecki se bavi sam sobom, ali se ne gubi u bezkoristnom razmišljanju, te u moralnoj svojoj jakosti i u pravoj ljubavi prema neporočnoj ženi nalazi čvrstu podporu, koja ga od propasti životne sačuva. On posrće, ali ne propada. Stanko je Połanjecki mlad trgovac u Varšavi, koji dolazi u Krzemienj, da od staroga patetičnoga Pławickoga utjera po majci baštinjeni dio, koji je hipotekarno osiguran na imetku Pławickoga. Tamo upoznaje gospodjicu Marinju, kćer Pławickoga, koja mu se veoma svidja; no ni malo mu se ne svidja stari Pławicki, koji bi se rado smiešnim patosom oteo izplati. Stanko Połanjecki ljut na oca ponaša se neprijazno i prema njegovoj kćeri. S toga se ljuti sam na sebe, i ostavlja ojadjenu Marinju, koja se već zaljubila u njega. Krzemienj bude prodan, Połanjecki dobije svoj dio i odputuje u inozemstvo. Krzemienj je kupio odvjetnik Maszko, a Pławicki su se preselili u Varšavu. Połanjecki je u posjetima prijateljice gospodje Emilije Chwastowske u austrijskim Alpama. Ova njeguje malu kćerku, koja boluje od grieške na srcu. Bolest se djetetu pogoršava; svi se vraćaju u Varšavu. Gospodja Chwastowska htjela bi oženiti Połanjeckoga prijateljicom Marinjom, on se tome ne bi protivio. Ali Marinja je uvriedjena i vlada se hladno prema njemu. I odvjetnik Maszko zanima se za nju i zaljubi se u nju. On je zaprosi, ali ga Marinja odbija. Maszko se brzo utješi i oženi gospodjicom Krasławskom. Medju to biva maloj Litki sve gore. Kraj njezina kreveta sastaju se oni, koji bi mogli biti ljubovnici, a niesu. Diete, ljubimče Połanjeckoga, naslućuje, da ima nešto izmedju njih, te jednom sgodom zatraži od njih, neka se ljube i uzmu. Na to skoro umre. Smrt ljubimice Połanjeckoga duboko ga se kosne, on počinje razmišljati o pitanjima religioznim, u njemu se postepeno budi religiozno čuvstvo. Još se neko vrieme koleba a onda se vjenča

s Marinjom. Gospodja Emilija ide u samostan. — Osim ovog čina i ovih glavnih lica ima u romanu još i drugih ličnosti, svega 36. Dvie su grupe, na jednoj je strani iskrenost i istina, na drugoj pretvaranje; prvoj pripadaju Marinja i gospodja Emilija, trgovački drug Połanjeckoga Bigiel i njegova žena, osjetljivi pjesnik Zawiłowski, simpatični i čuvstveni slikar Świrski, pobožni Waśkowski, iskreni ali naivni Osnowski, gospodjica Helena i gospodjica Ratkowska, — drugoj pripadaju spekulant Maszko, lakoumna gospodja Osnowska, neiskrena Broniczowa, stari zaduženi i ograničeno patetični egoista Pławicki i biedni skeptik, dekadent Bukacki, koji sam sebe ironizira. Po sriedi stoji Połanjecki; čitavim bićem pripadao bi prvoj vrsti, ali joj ipak ne pripada sasvim, jer se koleba, jer nema prave vjere. Diljem pripoviedke razvija se od njega čitav čovjek. Kad se Połanjecki oženio, mislio je, da je dosta, ako ženu ljubi i ako je prema njoj dobar. Ta neizkusnost, ta sujetnost, t. j. manjak pravoga čuvstva, izaziva kasnije veliku buru. Za sad po želji Marinje putuju oboje u Italiju. Oni se ljube, tek Marinja ljubi jače nego li Połanjecki, s njegove je strane zahtievanje, s njene požrtvovnost. U Rimu su. Tu se dese i supruzi Osnowski, i u njih je isti nerazmjer u braku, samo što ovdje žena od muža zahtieva požrtvovnost. Ona želi Połanjeckoga uloviti u svoje mreže, ali joj se ovaj otme. U njega se u Rimu razvija proces religioznoga osvjedočenja. Velik utisak čini na nj Rim, mnogo djeluje i žena na nj, a podpuno vjersko uvjerenje izvodi na nj pogled sv. Oca. Prekrasno je prikazana kratka slika audijencije. Leon XIII. svojom ličnošću potresuje dušom Połanjeckoga i skida mu mrenu s očiju. Nigdje nije papa Leon XIII. tako opisan. Od toga je dana Połanjecki preobražen. U to vrieme umire skeptik Bukacki od uživanja morfija, u neizvjestnosti i sumnji, u kojoj se nalazio za svega života. Połanjecki se vraćaju u Varšavu. Medju to je Bigiel uzeo u

kancelariju Zawiłovskoga, pjesnika, ali marnog radnika. I Osnowski su se povratili. Gospodja Osnowska hoće da kod sebe uvede umjetničke večeri. U njenom su družtvu različne ličnosti, a medju ostalima i liepi ali ograničeni Kopowski i slikarica rodjaka joj gospodjica Castelli. Osnowska želi udati rodjaku za Zawiłowskoga. I gospodja je Broniczowa za tu misao. Ako se drugi pretvaraju, ova je prvakinja u tome i laže preko mjere. Połanjecki se vratio sretan, no ne mari i ne brine se mnogo za ženu; on joj je doduše dobar, ali je ponekad nestrpljiv, gotovo surov. Ona to vidi, ali pregara i čini se vesela. Marinja osjeća, da će postati majkom. Sin će im biti zajedničkim ciljem; za sebe ona resignira. Połanjecki je još više pun sebe, jer je i imutkom ojačao, ima izvrstnu ženu, dobar joj je muž, pa odkad se iz Rima vratio, vjeruje i u Boga i crkvu. No njegova narav nije još posve oplemenjena, ponešto je gruba. Zagledao se u gospodju Maszkowu, bori se protiv toga, ljuti se, religiozan je pa znade, da to znači izdajstvo prema ženi, prema Bogu i prema samom sebi, — pa ipak, kad se jednom na samu našao s Maszkowom, reče joj odlučnu rieč: ljubim! I eto, počinio je izdajstvo. On čini sebi težke prigovore, sa ženom hoće da moli krunicu, ali ne može, jer ne smije, da Boga vara, čitavu noć ne spava i odlučuje drugi dan svoju rieč opozvati. S tom odlukom odlazi k Maszkowoj, ali — ne opoziva. Sad je tek prevjerio! Sjutradan najmi ljetovnik. I ne oprostivši se s Maszkowom odlazi. Vjerovao je u Boga, ali je prevjerio, jer se odviše pouzdavao u sebe. Prevjera muževa ni u kojoj pripoviesti nije tako duboko i tako ozbiljno prikazana, kao ovdje. Sve, što čestit muž pretrpi, kad prevjeri, tu je izneseno. Medju to se odigravaju različni drugi prizori i tragikomedije, sve sa žalostnim završetkom. Komedija je ljubav gospodjice Castelli prema Zawiłowskom, tragikomedija pretvaranje nesretnog Maszka, koji financijalno sve dublje pada. Castellijevu zadiv-

ljuje Zawiłowski, ali ona voli liepom Kopowskom. Ovome je namienjena gospodjica Ratkowska, no čestita ta i siromašna gospodjica sva se zaniela za Zawiłowskim. Osnowski je pošten i valjan, ali zaljubljen u ženu, te ništa ne vidi. Što Połanjecki znade, o čemu se i Zawiłowski uvjerio, kad je pred nogama Anetke (gospodje Osnowski) vidio liepoga Kopowskoga, toga Osnowski ne zna. Iza smrti staroga Zawiłowskog, koji sinu nije ništa namr'o, već sve kćeri Heleni, gospodja Broniczowa razvrgava svezu izmedju Zawiłowskoga i gospodjice Castelli. Osnowski hoće to da sprieči, i prepire se s tetkom Broniczowom; oboje podju tražiti gospodjicu Castelli i nadju je u naručju Kopowskoga. Sa Zawiłowskim budu zaruke razriešene, a Kopowski postaje novi zaručnik Castellijeve. Zawiłowski je prenesretan. Gospodjica Helena, koja je nesretno ljubila Płoszowskoga, ide u samostan i prepušta svoj imutak Zawiłowskomu, koji je na sebi pokušao samoubijstvo. Drama se nastavlja. Brak gospodjice Castelli s Kopowskim razvrgao se, Osnowsci se razpitaju, Osnowski se pobije s Kopowskim i bude ranjen. Sve to čuje Połanjecki i osjeća, koliko je i on kriv, te veli: „i ja sam akcionař u toj tvornici". Hoće li i njega kazna stići? Marinja oboli i sve joj gore biva, Połanjecki zdvaja. Ona ipak sretno rodi i premda je dugo u velikoj pogibli, napokon ozdravi. Uštedjeno joj je, te ne doznaje za odnošaj Połanjeckoga s Maszkowom. Gospodja Broniczowa počinje sad opet loviti bogatog Zawiłowskoga za gospodjicu Castelli. Maszko bježi poradi dugova. Osnowski ima pošalinu, a njeguje ga Anetka, dok je obeznanjen, no kad se osviesti, ona odlazi. U Połanjeckih rodio se sin, i Krzemienj je natrag kupljen.

Čemu nadpis „porodica Połanjeckih"? — Razumievaju se svi muževi, sinovi ili unuci, koji se vraćaju na svoju grudu snažniji, izkušani u borbi života, s tradicijom u srcu a s razborom u glavi. Razumievaju se žene, koje sa srcem

i savješću pogadjaju, gdje je prava njihova dužnost, te se te dužnosti i prihvaćaju. U tom se završetku skupljaju sve niti dosta raztrgane pripoviesti; sve se sastaju u toj organičkoj svezi. Pišući ovaj roman Sienkiewicz nije sebi zadao kakvu tezu i prema njoj napisao roman, već je samo crtao karaktere, odnošaje i zablude svojih junaka. Iz toga prikazivanja nikao je zaključak, koji se osniva na čistoj i pravoj istini psiholožkoj i moralnoj: „Dobra vjera" osnovka je zdravim prilikama družtva ljudskog, a „zla vjera" vrelo je velikoj moralnoj bolesti ljudi. S tom slabošću, s tom zabludom, s tom bolešću vojuje Sienkiewicz u ovom romanu. On se bori za istinu protiv neistinitosti, za iskrenost i poštenje protiv pretvaranja i nepoštenja, za vjernost u braku protiv nevjernosti. U tom romanu nema jedne ličnosti, koja ne bi bila puna pravog života, osobene individualnosti, te ne bi bila umno zasnovana, istinito i vjerno ocrtana. Nema suvremene poljske pripoviedke psihologičnije, umnije, zdravije i ljepše od „Porodice Połanjeckih"; ona čini vršak umjeća, do kojega se Sienkiewicz u ovoj vrsti romana izpeo.

Još da spomenemo posljednji Sienkiewiczev veliki roman u 3 svezke pod naslovom: „Quo vadis (Kuda ćeš)." Kao što je Sienkiewicz prije historičkog romana „Ognjem i mačem" napisao malen pokus velikog predmeta pod nadpisom: „U tatarskom robstvu", tako je i prije romana „Quo vadis" ugledala sviet pripoviedka „Podjimo za Njim". Nije bila laka zadaća napisati ovaki roman, jer se pri tom poslu valjalo zadupsti u davninu, te učiti starine rimske i grčke, da se onamošnji sviet prikaže upravo onaki, kaki je u istinu bio. S riešenjem toga zadatka spojio je Sienkiewicz religioznu misao, koja se u njega već u predjašnjim nekim radovima javlja. U romanu „Quo vadis" izvija se ljubav kršćanstva, božansko njegovo podrietlo, veličanje Isusa Krista, osnivanje crkve, vjera u crkvu i ljubav njegovu, — sve kao jedina i prava istina, bez koje nema života

nade ni spasa rodu ljudskomu. Širenje vjere Kristove i njena pobjeda nad poganstvom navodila je pisca, da obradi gradju starog svieta. Sviet rimski, njegova razkoš i izkvarenost, orgije Neronove, mučenja u amfiteatrima, utjecaj kršćanstva na raznolike vrste ljudskih naravi, — sve je to poticalo dubokog poznavaoca ljudskih srdaca, da obradi nov predmet. On, umjetnik i estetik, postaje mislilac, popravljač svieta, filozof. Kao što sv. Petar — u poznatoj legendi — pita Isusa u Rimu: „Quo vadis?“ a Isus mu odgovara: „Ti ostavljaš moj puk, — ali ja idem u Rim, da se po drugi put dam za čovječanstvo pribiti na križ“, tako i Sienkiewicz ne istražuje, da li je današnji naš sviet onamo dospio, gdje je bio ondašnji rimski, već ga samo pita: „Quo vadis?“ kuda ćeš? koji ti je cilj? A budući da odgovora ne dobiva, odgovara sam pjesnik: vjera i ljubav neka ti budu vodiči. — Sadržaj je romanu ovaj: Mlad patricij Marko Vinicije, vojnik, čovjek dobra srca, strastven, silovit ali vitežki, ponosit na svoju vojničku čast i patricijski ugled, nikad ne će što podlo počinit; no da bi svoju volju, svoje težnje obuzdao, toga ne zna. On je glavni junak romana i jedan izmedju primjera, kako je kršćanstvo djelovalo na pogane. Njegov ujak Petronije (uzet iz Tacitovih Anala), ljubimac Neronov, reprezentant je starog, truhlog, ali duševno visokog poganstva; on je bogat, ugledan i veoma obrazovan, no od skepticizma za sve ravnodušan, a od epikureizma mari tek za ono, što mu razkošan i ugodan život pruža. Vinicije leži bolestan u kući prijatelja Aula, a njeguje ga mlada djevojka ligijskog (prapoljskog) podrietla po imenu Kalina, koja je još djetetom kao talac došla u kuću Aulovu. Ona je kršćanka, kao i njena mati Pomponija. U nju se zaljubi Vinicije, a i Ligijka njega zavoli. Njegova je ljubav vatrena, no bez željena uspjeha. Petronije žaleći ga učini, te Neron odredi, da Ligijka dodje na carski dvor. Tu će Vinicije lakše doći do cilja. Nju prati više sluga, a medju njima i zemljak

njen orijaški Ursus. Neron i njegov dvor i njegove orgije vjerno su i vještački opisane; gnusoba i strahote izbijaju u svoj svojoj jakosti. Vinicije se na tim orgijama vlada kao i drugi Rimljani, Ligijka se snebiva, zgraža. Pijani joj se Vinicije sgadi. Ona samo jedno želi, da sa dvora pobjegne. Ursus joj je na ruku. Ona će umaći, kad je budu nosili u kuću Vinicijevu. Pri tom joj pomaže i Akte, ljubeznica Neronova. Kad je Akte vodi do dvorskog perivoja, sretaju one Popeju i njeno djetešce na rukama robinjice; diete tad zaplače. Ligijka izčezne. Vinicije je biesan; čim je nadje, upokorit će je. Sad se odpočinje veoma zanimljiv psihologički proces, kako od toga poganina postaje kršćanin. U to umre djevojčica Neronova, Ligijka je kriva, veli Popeja, jer je diete urekla, kad je bježeći pogledala diete, a ono je zaplakalo. Tako misli i sam Neron, a to znači Ligijki smrt. Vinicije se boji za njen život i boji se, da bi joj mogao tko prije njega u trag ući. Tu mu pomaže Hilon, čovjek podao, prepreden, osvetljiv i doušnik. On mu veli, da će ove noći vidjeti Ligijku na sastanku kršćana, gdje će sv. Petar, koji je baš u Rim došao, propoviedati. Vinicije ide tamo, i sluša. Čudno ga se doima ta nova nauka, on ne mari mnogo za nju, ali zrno je u nj bačeno. On teži samo za Ligijkom, hoće je ugrabiti, ali je vjerni Ursus opet spasava; Vinicije bude pri tom ranjen i kod kršćana njegovan i liečen. Razgovori, što ih s kršćanima zameće, djeluju na nj. Ligijka je uz njega, i tu se ponovno u njoj uzbudjuje ljubav prema njemu. Sv. Petar dopušta brak medju njima, ako se Vinicije pokrsti. Ligijka ostavlja taj dom, a ozdravljeni se Vinicije vraća svojoj kući. On se ljuti na Ligijku i na kršćane, ali ipak čuva križić, što mu ga je Ligijka dala. Vinicije nije naučan na odpor, pa želi da zaboravi na svu novu nauku i na Ligijku, te se baca u predjašnji razvratni i raspušteni život. Ali uzalud! Svega se toga već zasitio. Za Nerona se priredjuje razkošna svečanost

s bakanalijama. Kod te sgode zaslonjena lica dolazi do Vinicija Popeja, ali je on odbija. Ona mu se s toga želi osvetiti. Neron putuje u Antium, i Vinicije mora s njime. Prije odlazka hoće da vidi Ligijku. I opet dolazi Hilon, koji mu odkriva njeno skrovište i savjetuje ga, neka je ugrabi. Za taj savjet nemilo izbije Vinicije Hilona, te je ovaj gotovo umr'o. Sad mu i podmukli Hilon snuje osvetu. Ipak ga odvede u kuću, ali ne, gdje je Ligijka, već gdje je Petar. Vinicije se nadje pred Petrom i Pavlom i izpovieda im, da se u njegovoj duši neka promjena zbiva, te stavlja razna pitanja na njih. No budući da će Neron brzo u Antium, pratit će Pavao Vinicija, da ga putem poučava. Vinicije još zamoli, da vidi Ligijku. Tad obave neku vrstu zaruka. Pisac prelazi na opis Nerona i prikazuje ga u cieloj njegovoj strahoti i ništavilu. Neron se bavi i pjesničtvom, hoće da opjeva požar Troje, ali požara nikad još nije vidio. Pripuz ga Tigelin razumije. I eno već donosi glasnik u Antium viest, da Rim gori! Veličanstven je opis tog požara. Vinicije hita u Rim, da potraži i očuva Ligijku. Ne može je naći. I opet mu je Hilon na ruku, ali već s naumom osvete. Vinicije nadje Petra, kršćane i Ligijku, hoće da ih povede u Siciliju, no Petar ne će da ostavlja vjerne, pa tako i Vinicije ostaje, te će s njima dieliti nevolje i moli ih, da ga krste. Petar ga krsti. Rimljani se bune protiv Nerona, jer narod pogadja, da požar od njega potječe. Neron se vraća u Rim; dosad je bio prikazan kao diletant, razpuštenik, histrion, a sad izlazi podla kukavica i okrutnik. On traži, koga će izručiti osveti svjetine. U to donosi Tigelin iz odaja Popejinih glas, da su kršćani krivci požara; Popeja se na ime želi na Ligijki osvetiti Viniciju. Toj potvori pridružuje se izdajnik Hilon i imenuje mnoge kršćane, a medju njima i Vinicija. Popeja vapije za osvetom. Neron je sretan. Geslo glasi: „Kršćane lavovima!“ Hilon ide odmah s vojnicima do kuće, gdje se krila Ligijka. I dok je Vinicije

hoće da spase, već je ona u uzama Mamertinskim, a kasnije u Eskvilinskim. Sad prelazi pisac na opisivanje strašnog mučenja kršćana. Da pri tome nije postao neestetičan, tajna je njegova talenta, njegova estetskog i moralnog shvaćanja. Mučenja je podielio u četiri vrste, a iza svake vrste umetnuo drugojake prizore. Hilon uživa u svojoj osveti, ali i njega stiže pokora. Na pogled muka uzbunjuje se njegova grčkim odgojem razvijena estetska ćud! Vrtoglavica ga hvata, on se trese od straha, ako se i savjest u njega još ne javlja, da je on sve to skrivio. Više ne će da gleda muke. Kako je dolazio u dodir s kršćanima i neznalice je prihvatio njihov nauk; on počinje vjerovati, da će ti mučenici uskrsnuti. Kad žive baklje gore, sili Neron Hilona, da s njime obilazi. U Hilona raste strava sve jače. Oni dodju do stupa, na kojem Glauko gori. Hilon sguren ddršćući moli ovoga: „Oprosti!“ — a Glauko odgovara: „Opraštam!“ Od kukavice i izdajnika postaje sad junak, koji u sav glas viče: „Niesu kršćani, već je Neron podpalio Rim!“ — Neron bježi, svjetina se uzkomeša, sv. Pavao dolazi i krsti Hilona, a Tigelin ga vodi na mučilište, gdje mirno i tiho pogiba. Pri koncu mučenja Neron će novom vrstom muka zabaviti svjetinu, okrutnom smrću Ligijke. Ursus je u areni, a za njim eto Ligijke privezane za rogove biesnoga bika. Zbiva se čudo. Gorostas Ursus golim rukama svladava i ubija biesno zviere. Svjetina zahtieva pomilovanje, Neron od straha popušta. Vinicije se vjenča s Ligijkom i polazi daleko od Rima u Siciliju s njom živjeti. Iza toga sliedi prizor „Quo vadis“ pa potresni opisi smrti sv. Petra i sv. Pavla. Napokon se historički vjerno prema Tacitu opisuje smrt Petronijeva. U epilogu prikazuje pisac još smrt Neronovu. —

U ovom je romanu Sienkiewicz htio prikazati Rim u svem njegovu sjaju i veličini i u njegovoj gnusobi, a prvotnu crkvu u progonstvu njenom i u svetosti. Tacit, Juvenal, Suetonije itd. svagdje se sretaju. Može biti te će biti po koja omanja arheoložka

grieška, ali u cielosti je taj roman vjerna i živa slika rimskoga svieta, kaki je bio za Nerona. U velikim crtama, jednako plastičnim kao i tragičnim, predočene su strašne činjenice historičke, požar Rima i prvo progonstvo kršćana. Pojedine su ličnosti s dubokim poznavanjem tadašnjega vremena i ljudi vještački ocrtane i prikazane, tako Popeja, Ligijka, Vinicije, Petronije, Hilon i Ursus, a nada sve glavni zatočnici dvaju svjetova, što se medju sobom bore, Neron i sv. Petar. Sam pisac tako je proniknut svetošću vjere i veličinom crkve, da se iz svakog njegova listka čuju rieči: jedan je Bog, jedna vjera, jedan krst! Sv. Petar u svim prilikama, u kojima se u tom romanu desi, ima takovu ulogu, da mu svagdje pripadaju rieči: „Tu es Petrus“ i „Ego sum via et veritas et vita.“ Čitav je roman pisan u duhu religioznom i katoličkom, te mu se s pravom može reći, da je pisan: ad majorem Dei gloriam!

Još je Sienkiewicz napisao „Pisma o Zoli“ (Listy o Zoli). U tim pismima vojuje on protiv pisanja pripoviedaka i romana, kako ih Zola i njemu slični naturalisti i psiholozi pišu, koji se u bolestnom svom naprezanju najvole baviti truhlim prilikama, te pseudoanalizom izpituju zlo, nečist, gnjilinu i gnusobu ljudsku; on vojuje i protiv onih, koji doduše ne pristaju za surovim naturalističkim pesimizmom, ali ipak sami upadaju u pesimizam pod nazivom simbolizma ili impresionizma, jer se i kod njih gubi umjetničko ravnovjesje, zdravo razsudjivanje i vedrina duše, te ponekad i oni zalaze u truhlu atmosferu. Za Zolu veli, — on voli zadah nego li miris, gnjilu nego li živu krv, truhlu nego li zdravu mezgru, smet nego li cvieće, la bête humaine nego li l' âme humaine!

* * *

Izpripoviedasmo malko obširnije sadržaj Sienkiewiczevih pripoviesti s nakanom, da hrvatsku publiku pobliže upoznamo s ovim velikim poljskim pripoviedačem, a sada da

još odgovorimo na upit: što traži Sienkiewicz od pripoviedke i njenà zadatka? On traži, od nje, da zagušljivim dade svježeg uzduha, očajnima nade, uznemirenim umirenja, on traži da pripoviedka ljudstvo onamo navraća, odkuda dolazi nada i umir, gdje ga čeka blagoslov znakom križa i gdje mu se govori: tolle grabatum tuum et ambula! Pripoviedka treba da kriepi život, a ne da ga podkopava, treba da ga oplemenjuje, a ne da ga prlja, treba da donosi dobre a ne zle novosti. Pod tim geslom pisana su najveća djela Sienkiewiczewa: Ognjem i mačem, Potop, Pan Wołodyjowski, Bez dogme, Porodica Polanjeckih i Quo vadis.

Pa tako se Sienkiewicz znatno razlikuje od moderne, najpače francuzke psiholožke škole, kojoj je začetnik Flaubert. Moderni na ime psiholozi u romanu za pravo i ne obradjuju psihologiju, već fiziologiju, fiziologiju patologičnu, iztraženu na anormalnim, bolestnim eksemplarima ljudstva, te je prava psihologija u njih riedka. I Sienkiewicz će ponekad iznieti zlu stranu u čovjeka, bez toga ne može ni on biti i ne smije biti, ali ta strana nije glavno, već izmedju drugoga jedno, niti se on na tome dugo ustavlja, već samo toliko, koliko je prieko nužno; jer njegova je moralna narav plemenita, a umjetnička mu je narav estetična, te mu one ne dopuštaju, da se preko nužde zanima stvarima nizkim, prostim i gadnim. Time dakle, što je njegova suvremena pripoviedka u istinu psiholožka, — a ne samo prividno, on se poglavito razlikuje od modernih fiziložkih romanopisaca. K tome pridolazi i to, da je Sienkiewiczu prava ljubav ona, koja se osniva na medjusobnom poštovanju, požrtvovnosti i vjernosti, a ne ona, koja se osniva na egoizmu. Njegova je ljubav, kao što treba da bude, visoka, plemenita, čista, te tako ne može Sienkiewicz da zadje stranputicom na put fiziologije ili filozofičke pornografije. I to je druga točka, kojom se on bitno razlikuje od modernih psihologa i kojom on na-

čelno stoji u pogledu filozofičkom i moralnom u očitoj opreci s modernim romanopiscima. Za to i jesu njegove pripoviedke moralno više i zdravije od suvremenih modernih romana. A konačno ni u umjetničkom i estetskom pogledu tako zvanog realizma ne podudara se Sienkiewicz s modernom strujom, jer njegova se pripoviedka osniva na zdravim nazorima estetskim i na jednako zdravim nazorima moralnim; on pripoviedku svoju shvaća uviek s krjepostne strane. Pa stojeći na ovoj zdravoj osnovci i s pomoću jezika dotjerana i savršena mogao je Sienkiewicz izdići jednu granu poljske knjige do onolike visine, na kojoj prije njega nikad nije stajala. Pače po mnienju prof. grofa Tarnowskoga njegov je roman „Ognjem i mačem" najljepša historička pripoviedka na svietu.

I. G.

HENRIK SIENKIEWICZ.

PRIPOVIESTI.

Orguljaš iz Ponikava.

Suhi je snieg škripao i nije baš dubok bio, te je Klen sa svojim dugačkim nogama žustro stupao cestom iz Zagrablja u Ponikve. Hodao je to žustrije, što je studen oštrija bivala, a odjeven je bio slabo: kratki kaput i nad njim još kraći kožuščić, crne prtene hlače i trošne pokrpljene čizme. U rukama je držao hobou, na glavi mu je bio lagan šešir, u želudcu nekoliko čašica araka, u srcu radost a u duši osobit razlog toj radosti. Eto, danas u jutro podpisao je s kanonikom Krajevskim ugovor kao budući orguljaš Ponikava. On, koji se je dosad potucao — ali ne će više — kao cigančе od krčme do krčme, od svatbe do svatbe, od sajma do sajma, od proštenja do proštenja, gledajući da privriedi što na hoboi ili na orguljama, na kojima je doista bolje igrao od svih izokolnih orguljaša, imao se sad primiriti i u Ponikvama namjestiti, da tamo u miru začne pod vlastitim krovom živjeti. Kuća, vrt, sto pedeset rubalja godišnje, druge prigodne privrede, lični ugled na po svećenički, služba u slavu božju — tko da to ne poštuje? Do nedavna je svaka bena u Zagrablju ili u Ponikvama, tek neka je posjedovala komad zemlje, držala gospodina Klena za skitnicu — a sad će ljudi pred njim skidati kapu. Orguljaš — pa u tako velikoj župi

— to nije šala! Klen je već dugo za tim mjestom uzdisao, ali dok je stari Mjelnjicki živio, nije bilo što činiti. Prsti su doduše staromu već ukočeni bili i loše je svirao, ali kanonik ga ni zašto ne bi odpustio, jer su dvadeset godina jedan uz drugoga proživjeli.

Ali kad je starca kanonikova „Brnja“ tako opasno udarila u želudac, da je za tri dana umro, nije se Klen uzprezao zamoliti svećenika za mjesto, a kanonik se nije ustručavao podieliti mu ga, jer boljega orguljaša ne bi mogao ni u gradu dobiti. Odkuda Klenu njegova vještina za hobou, za orgulje i za druga razna glasbala, koja je umio, težko je reći. On to nije primio od oca, jer je otac rodom iz Zagreblja služio u mladjim godinama u vojsci, ali ne kod glasbe, a pod stare dane sukao je konopce od kònopâljâ i samo na luli svirao, koja mu je neprestance virila izmedju brkova.

A mladi je od djetinjstva rado slušao, kad se gdje sviralo. Još ni ne odrastavši dolazio bi k Mjelnjickomu u Ponikve, da mieh gazi, a videći ovaj u njega toliko volje za glasbu, putio ga u orguljanje. I za tri godine svirao je Klen bolje od Mjelnjickoga. A kad su kasnije nekakvi glasbenici došli u Zagreblje, pobjegao je s njima. S tom se je družbom više godina potucao kojekuda, a svirao je bez sumnje, gdje se prilika desila: na sajmovima, svatbama i u crkvama; tek, kad mu se drugovi razmetnuše ili pomrieše, vrati se u Zagreblje, ubog kao crkveni miš, mledan — živući kao ptica na grani i svirajući dalje, sad ljudima a sad gospodu Bogu.

I ako su ga ljudi korili, što se svedj potuca, ipak je izišao na glas. Govorilo se o njemu u Zagreblju i u Ponikvama: „Klen ostaje Klen! Ali kad jednom zasvira, to ni gospodu Bogu nije nemilo čuti a čovjeka će kô opojit!“ Drugi su opet pitali: „Do Boga, gospodine Klene, koji je djavo u vama?“ I doista bijaše neki djavo u tome ubogcu dugačkih nogu. Dok je Mjelnjicki još živio, te bi ga Klen za velikih

blagdana i za proštenja zastupao, znao bi se on orguljajući ponekad i zanieti. Sbivalo se to najpače usred velike mise, kad su se ljudi u crkvi već razmolili, kad je tamjan čitavu već ladju crkve zahvatio, kad se narod već razpjevao, kad se i sam Klen razigrao a nabožnost se s glasom zvonova i zvončića, sa zaduhom mire, jantara i mirisavih trava, s titranjem svieća i sjajem pokaznice (monstrancije) tako usjekla u duše ljudske, e se činilo kao da se ciela crkva na krilima diže u visine. Kanonik bi tad dižući i spuštajući pokaznicu od zanosa zaklapao oči, a Klen bi isto činio na koru i činilo mu se, da orgulje same sviraju, da se glasovi olovnih cievi dižu poput valova i teku poput rieka, da se razlievaju kao preko ustava, da probijaju poput izvora, kaplju poput kišnih kaplji, da napunjaju cielu crkvu, da su pod svodom i pred žrtvenikom, u kolutima tamjana, u svjetlu sunčanom i u srcima ljudskim — jedni grozni i veličajni kao gromovi; drugi govoreći živom rieči kao ljudska pjesma; treći umiljati, nježni, izprekidani kao krunice ili slavuljev poj. Po svršenoj misi silazio bi s kora gospodin Klen uzbunjen i sjajnih kao oda sna očiju, — a kako je bio čovjek priprost, govorio je i mislio, da se namučio. Kanonik bi mu u sakristiji turio nješto sitniža u ruku, prišapnuo mu koju pohvalnu rieč, a on bi pošao medju narod, što je pred crkvom povrvjeo — te tu već skidahu pred njim kape, premda je u Zagrablju u podnajmljenu stanu stanovao, i svi mu se silno divljahu.

Ali gospodin Klen nije zato izlazio pred crkvu, da čuje: „Eto, gledajte, Klen dolazi!“ — već zato, da vidi, što mu je najmilije u Zagrablju, u Ponikvama i u čitavom svietu, i to gospodjicu Olku, kćerku ciglara iz Zagrablja. Usjekla mu se kao krpelj u srce — i svojim očima poput različka i svojim vedrim lišcem i svojim usnama poput trešnje. U riedkim časovima, kad bi razboritije motrio sviet i upoznavao, da mu ciglar ne misli dati kćeri, sam je gospodin Klen pomišljao,

da će najbolje biti, ako je napusti, no tad bi sa strahom opazio, da to ne može učiniti — i s mnogo bi čemera sam sobom ponavljao: „Ej, zakačilo se! ni klieštama ne iztržeš!“ Pa nema sumnje, da se je poradi nje prestao potucati, za nju je živio, a kad je orguljao, mislio je, da ga ona sluša i svirao je to bolje.

A ona, iznajprije zavoljevši glasbenu njegovu vještinu, zavoljela ga kasnije poradi njega sama — i taj gospodin Klen bio joj najmiliji od svih, premda je bio čudna, crnomanjasta lica, očiju kao obeznanjenih, kratka kaputa i još kraćeg kožuščića, a nogu dugačkih i štrkljastih.

Ali „ćaćko“ ciglar, ma da i u njega veoma često nije bilo ni prebijene pare u džepu, ipak nije htio, da dade Olku Klenu. „Za tom djevojkom — govoraše sam u sebi — svakome zapinju oči; za što da se njena sudbina veže za tog Klena?“ I jedva mu dopuštaše, da dolazi u kuću, a ponekad ga u obće ne bi ni puštao. Ali kad je stari Mjelnjicki umro, odjedared sve se izmienilo. Čim je Klen s kanonikom ugovor podpisao, s mjesta je pošao do ciglara, a ovaj mu ovako odgovorio: „Ne velim, da ima odmah što biti, ali orguljaš nije više skitnica!“ I povedavši ga u sobu, podvorio ga arakom i počastio kao gosta. A kad je Olka pridošla, veselio se s mladima, što je Klen postao gospodin, što će imati kuću i vrt i što će iza kanonika biti najuglednija ličnost u Ponikvama.

Klen je tad u njih prosjedio od podneva do večera na veliku svoju i Olkinu radost, a sad se evo putem vraćao u Ponikve pri večernjem rumenilu i po sniegu, što je škripao.

Cića je nastajala, no on za to nije mario, tek je sve žustrije koračao, a idući razmišljao o današnjem danu, o Olci i bilo mu toplo. Sretnijega dana nije za života doživio. Po pustoj bezdrvnoj cesti, sred smrznutih livada zastrtih sniegom, koji se pod večer crvenkasto i plavetno prelievao, nosio je svoju radost kao sjajnu svjetiljku, kojom da si u mraku

posvietli. Opominjao se svega i o svemu je razmišljao, što se sbilo, i o razgovoru s kanonikom i o podpisu na ugovoru i o svakoj rieči ciglarevoj i gospodjice Olke. Kad su na čas sami ostali, govorila mu ona ovako: „Meni je to svejedno! Ja bi za gospodinom Antunom i bez toga ma i preko mora pošla, ali poradi oca ovako je bolje!“ — A on ju je od velike zahvalnosti i sbunjenosti poljubio u lakat i pridometnuo: „Naplatio vam Bog, Olko, u sve vieke, amen!“ — I kad se sad toga sjećao, gotovo ga stid bilo, što ju je poljubio u lakat i što joj je tako malo rekao, jer je ćutio, da bi ona u istinu za njim pošla na kraj svieta, kad bi to ciglar dopustio. Tako čestita djevojka! — I sad bi eto pošla s njim, pa i po toj pustoj cesti i posred sniega. — „Ti moje čisto zlato! — pomisli gospodin Klen: — kad je tome tako, bit ćeš gospodja!“ — I još je žustrije stao hodat, a i snieg je jače škripao. Ali domala i opet uze misliti: „Takova ne će čovjeka iznevjeriti.“ I velika ga obuze zahvalnost. Pa da je u istinu Olka sad kraj njega bila, on se ne bi više mogao savladat, a da hobou ne baci na tle i da Olke ne privine na prsi, što bi jače mogao. Ovako je trebalo, da je i sat prije postupao, — no tako se to uviek dogadja: kad što valja od srca učiniti ili reći — „tad eto, čovjek pobudali i jezik se okameni.“ Lakše je orguljati!

Medju to se zlatna i crvena pruga, koja je dotad sa zapadnog neba svietlila, olako pretvorila u zlatnu vrvcu, u zlatni tračak i napokon je izčezla. Nastao je mrak, a zviezde su zatreperile na nebu i tako oštro i suho gledale na zemlju kao što zimi obično. Studen je bivala kruća i stala grizkati za uši budućega orguljaša iz Ponikava, pa je gospodin Klen poznavajući tačno cestu odlučio poći poprieko preko livada, da što prije bude u svojoj kući.

I za čas se već crnio na ravnoj, sniežnoj površini — te se ovisok čudno izdizao u vis. Palo mu na um, da

sviranjem malko prikrati vrieme, dok mu se ne ukoče prsti; — učini dakle, što je namislio. Glas hoboe zamni kroz noć i kroz pustinju — neobičan i nepostojan, kao da ga straši ta biela, turobna prevlaka. A tim je čudnije ozvanjao, što je Klen svirao same vesele komade. Ponovno se naime opomenuo, kako je za svakom čašicom u ciglara svirao i pjevao, a razdragana ga Olka pratila tankim svojim glasićem. Te iste pjesme htio je sada svirati. Začeo je dakle najprije s onom, s kojom je ona započela:

„Izravnaj, Bože, gore i doline,
„Da svud je uravnano!
„Privedi, Bože, moje milje mi,
„Privedi mi ga rano!“

Ciglaru se nije svidjela ova pjesma, jer mu se činila „prosta“ — i rekao im, neka zapjevaju jednu gospodsku. Tad su prihvatili drugu, koju je Olka naučila u Zagrablju:

„Gospodar Lujo zorom u lov krenu,
„Ljepota Jele od sna se ne prenu.
„Gospodar Lujo iz lova već kreće,
„Trubači trube, — Jele ustat ne će.“

To je pjesma većma bila prema ciglarevu ukusu. Ali kad ih je dobra volja posve osvojila, najviše su se nasmijali uz pjesmu o „Zelenom vrču“. U toj se pjesmi gospodjica na svršetku smije, a od početka plače i žalostno tuži za razlupanim vrčem:

„Vrču zeleni
„Gospar te razbi!“

A gospodin — je dalje tješi:

„Nemoj, nevo, plakati,
„Ja ću vrč ti platiti!“

Olka je otezala, što je dulje mogla: „Vrču zeleni!“ te je iza toga udarala u smieh, a Klen bi usta od hoboe odvojio i zaliećući se odvraćao joj kao gospodin:

„Nemoj, nevo, plakati . . .“

I sjećajući se sad današnjeg tog veselja svirao je „Vrču zeleni“ — pa se i sad još smijao, koliko mu to usta dopuštahu, spriečena duvanjem u hobou. No kako je zima kruta bila i usne mu se primrzavale za dulac glasbala, a prsti se sveosve ukočili od prebiranja po zalizcima, pomalo je prestao svirati i donekle zaduhan stupao je dalje. Lice mu ogrnu magla, što se stvarala od njegova daha.

Kratko iza toga umorio se, jer mu nije na um palo, da je snieg na livadi dublji nego li na utrtoj cesti, pa da nije lako iz njega izvlačiti ovako dugačke noge. Pored toga bile su livade mjestimice udubene i prijašnjim zametima uravnjene, te mu je na takvim mjestima valjalo snieg gaziti do koljena. Sad je Klen počeo žaliti, što je skrenuo sa ceste, pošto je na njoj mogao naići i na kola do Ponikava.

Zviezde su sve oštrije treperile, studen je sve veća bivala, a Klen se već i oznojio. A kad bi se na mahove podignuo vjetar te bi dunuo preko rieke k livadi, postalo bi Klenu veoma zima. I opet je pokušao svirati, ali sa zaduvenim ustima mučio se još i više.

Napokon ga obuzelo čuvstvo osamljenosti. Naokolo je tako sve pusto, tiho i gluho bilo, da mu je bilo skroz neobično. U Ponikvama ga čekala topla soba, no on je volio misliti o Zagrablju i sebi govorio: „Olka ide spavati, ali tamo joj je u sobi, hvala Bogu, toplo!“ I od te pomisli, da je tamo Olci toplo i svietlo, razveselilo se čestito srce gospodina Klena to više, o koliko je njemu samomu bilo i studenije i mračnije.

Napokon su prestale livade i začeli se pašnjaci na mjestima borovicom zarasli. Gospodin je Klen tako već bio iznemogao, da ga je obuzela velika želja, da pod obliži oveći grm sjedne malo u zavjetrinu na odmor. No sjetio se: „Smrznut ću se!“ i podje dalje. Na nesreću bili su ponekud uz boro-

vinu kao izpod plota zasuti smetovi sniega. Kad ih je Klen nekoliko pregazio, tako se izmučio, da je napokon sam sebi rekao:

— Sjest ću. Samo da ne zaspim, pa se ne ću ni smrznuti, a da ne zaspim, opet ću zasvirati: „Vrču zeleni."

I sjednuvši stade svirati i opet se usred noćne tišine izprekidano odzivao glas hoboe na snježnoj površini. No Klenove vjedje sve se jače sljepljivale a napjev „Vrča zelenoga" postupice se slabio i stišavao, dok podkraj nije umuknuo. Ipak se je Klen još otimao snu, još je bio u sviesti, još je mislio o Olci, tek podjednako je osjećao, da pustinja sve veća biva, da je još više osamljen i kao zaboravljen te se stao čuditi, kako da Olke nema uza nj u toj tišini i u toj noći.

I stao je mrmljati:

— Olko, gdje si?

Za tim se još jednom oglasio kao da je doziva:

— Olko! . . .

I hoboa mu se izmakne iz ukočenih ruku.

A sjutradan osvietlilo ga prozorje, gdje sjedi; do dugačkih mu nogu hoboa, — a lice mu sinjavo i kao da se čudi i kao još da sluša zadnju kajdu pjesmice: „Vrču zeleni . . ."

Na vrelu.

Do jučer bijah djak i moja se diploma doktora filosofije još ni osušila nije. Nemam stalna zanimanja ni imetka. Sva mi je imovina: neznatna kućica s vrtom i koja stotina rubalja dohodka — pa tako znam, za što mi Tonke ne dadoše — ali me oni pri tom poniziše.

A sbog čega? Što im skrivih? Eto, ponudih ih kao na dlanu najpoštenijim srcem i rekoh im ovako: „Dajte mi je, a ja ću vam biti najbolji sin i do smrti bit ću vaš dužnik — na rukama ću je nositi, ljubiti i čuvati.“

Istina je, da sam to budalasto i usiljena glasa govorio, te mi se pri tom i jezik zapletao i dah me izdavao. Vi ipak vidjeste, kako dušu iz sebe kidam, kako iz mene čuvstvo govori, koje se svaki dan u životu ne nalazi — pa kad već odlučiste, da me odbijete, čemu me ne odbiste kao ljudi dobri, u kojih ima trunak milosrdja, već me naprosto poniziste?

Vi kao kršćani, kao idealiste, mogoste li znati, što ću učiniti, kad nakon takva odgovora od vas odem? Tko vam reče, da si ne ću tanetom probiti glavu, jedno za oto, što ne ću moći bez nje živjeti, a drugo zato, što moja glava ne će moći da obuhvati toliko licemjerstvo, toliku laž i toliki razdvoj izmedju onoga, što kao načelo vriedi, i onoga, kako se u ži-

votu postupa? Za što me ni časak ne požaliste? Valjada se i mene ne smije bez razloga gazit, valjada je i mene šteta! Može biti bih i ja, a ne samo vi, štogod izveo u svietu. Mlad sam, gotovo djak, bez imetka, bez zanimanja — dà! Ali, gledajte, preda mnom je budućnost — i Boga mi — ne znam, za što ste na nju pljunuli.

Ta hladna lica! to ogorčenje i taj prezir! . . . Još prije nekoliko dana ne bih dopustio, da ti ljudi mogu takvi biti: — „Držali smo, da ste čestit čovjek, a vi ste nas zavarali, zlorabili ste naše povjerenje“ — eto, to su rieči, kojima me kao šibama ošinuše po licu. Čas prije tako mi usrdno čestitahu diplomu, kao da sam im sin — a tek, kad od uzbudjenosti pobliedih i rekoh, što mi je bilo najvećim poticalom u radu, nestade usrdja i smieška, lica im se ukočila, studen izbijaše iz njih — a na vidjelo izidje, da „sam zlorabio njihovo povjerenje . . .“

I tako me poništiše, uzbuniše, pogaziše, da se i meni samome za čas činilo, da sam štogodj pogrdna učinio ili da sam ih u istinu prevario.

No kako? — Šta je to? Tko je tu zavodio a tko se gradi ojadjenikom? Ili sam ja posvema lud ili u tome nema ništa podla, ako tko koga pošteno ljubi i želi za nj žrtvovati dušu, krv i muku svoju. Ako je vaše ogorčenje bilo iskreno — tko tad luduje?

Ah! — i u tebi se prevarih, ja, koji sam te toliko cienio! Oni mi rekoše: „Ubiedjeni smo, da vas naša kćerka ničim nije na to ovlastila“. Nesumnjivo, pa to i ne porekoh. I dodje za tim ta „kćerka“ sa svom neponjatnom nemoći dobro odgojene gospodjice, te oborenih očiju stade natucati, da nikako ne razumije, odkuda mi takva misao na um pada.

Ne razumiješ? Čuj me, gospodjice Tonko: niesi mi rekla, da me ljubiš — istina je! Nemam reversa s tvojim podpisom, a da ga i imam, ne bih ga pokazao. No samo to ću ti reći:

ima neka pravica, ima neko sudište, ne pita se gdje, da li iznad oblaka ili u ljudskoj savjesti, pred kojim moraš priznati: toga sam čovjeka prevarila, toga sam čovjeka zatajala, toga sam čovjeka izvrgla poniženju i nesreći.

Jeli ti nestalo odvažnosti ili srca? — ne znam, ali to znam, da si me strašno prevarila. Još te ljubim, ne ću da te opadam, no znaj, kad se radi o čijoj pogubi ili spasu, tad treba imati odvažnosti, tad treba da pravo i ljubav prevladaju strah. Inače može čovjek skriviti, da se nekome na glavu sruše grede mučno podignute zgrade. A to je i mene zadesilo. Cielu svoju budućnost podizah na sliepoj vjeri u tvoju ljubav i eto izbi, da sam gradio na piesku, jer te u odlučnom času izdala odlučnost, te si ti birajući izmedju zlovolje svojih roditelja i moje nesreće, odabrala moju nesreću.

Da si mi u tom brodolomu ostala, kakvom te mišljah, bilo bi mi sada lakše, imao bih utjehe i nade. Ne znaš li, da sam sve, što sam od nekoliko godina radio, radio po tebi i za tebe? Mučio sam se, vjeruj, kao vô, po noći sam bdio, stjecao nekaka odlikovanja i diplome, po tebi sam živio, po tebi disao, o tebi mislio. A sad eto pustoši preda mnom, u kojoj žalost kao pseto vije. Meni nije ništa preostalo.

Htio bih znati, hoće li ti to bar jednom na um pasti?

No za cielo će ti razboriti roditelji predočiti, da sam ja djak i da je sve poteklo od lude moje pretjeranosti. Što se djaka tiče, da taj još i jesam, mogao bih s Shakespeareovim Shylockom odgovoriti: „Zar mi niesmo ljudi kao i vi? ako nas probodete, ne poteče li i iz nas krv, a ako nam nepravdu nanesete, ne obliju li i nas suze?“ To je sve isto. Bio, tko mu drago, nepravda mu se ne smije nanieti. Bila moja pretjeranost luda ili ne, ona nikoga ne ovlašćuje, da se mojoj nevolji veseli. I pravo je, da se jednom već taj današnji naš sviet, ta velika i bezdušna gradjevina, sklopljena od gluposti, laži i pretvaranja, stala lomiti i razpadati, jer već nije moguće

u njoj živjeti. Ja sad eto imam za se vremena; postao sam, psu na radost, doktorom filosofije, te se kao filosof zanimam raznim ljudskim prilikama, koje su se tu netom tako temeljito na meni odrazile. Vi, tako zvani razboriti ljudi, zadovoljni ste, čim za kaku stvar nadjete pustu rieč, prazan naziv, a ako si tko pri tom poradi stvari same vrat skrha — za to ne marite. Pretjeranost! kakva mi utjeha od naziva, kad mi se poradi njega izvraća utroba? Kakva mi pomoć od vašeg rječnika? Vi svemu, što otupljeni vaši živci ne osjećaju, poričete pravo, da postoji. Kad vam starim desni zubi izpadnu, ne vjerujete više, da ima zubobolje. Po vašemu je reumatizam dašto nešta znamenita; reumatizam u istinu boli, a ljubav je samo pretjeranost. Kadgodj o tom razmišljam, ćutim u sebi dva čovjeka: jedan je — onaj jučerašnji djak, koji hoće, da u ime novog doba bude kandžijom ljudskoj ludosti, a drugi — čovjek težko prevaren, koji bi samo kleo i jecao. Tako se ne može živjeti. Dosta nam toga idealizma u riečima, a utilitarizma u činima. Jer i takvo vrieme nadolazi, kad treba ili da se postupanje primieni načelima ili valja biti toliko odvažan, te izricati načela, koja se podudaraju s postupanjem. Sam Bog zna, koliko sam puta Tonkine roditelje čuo govoriti, da imetak nije jamstvom sreće, da je značaj vredniji od bogatstva, da je mirna savjest najveće dobro. Tako? Ta eto, ja imam ponekud i značaja i mnogo sam se trudio i savjest mi je mirna, i mlad sam i pun ljubavi — a ipak me sasvim tim baciše na vrata; a da danas u lutriji dobijem pol milijuna — sutra bi mi je rado dali. Sutra bi — tako mi Boga na nebu! — njen otac ovamo došao i razširio bi ruke, da me ogrli.

Tko hoće da bude trgovac, neka bar računat zna, ali vi tobože triezni ljudi i to ne umijete. Ta vaša trieznost, ta vaša razboritost zasljepljuje vas. Vi ne umijete računati — čujte! Ne govorim to u groznici, niesu to nikakvi hiri. Ljubav

jest, ona postoji, treba je dakle priznati kao istinsku vrednotu. Da se nadje genijalni kaki matematik, on bi vam je u novcu izračunao — i tad biste se tek za glave hvatali, koliko je ona bogatstvo! Ljubav je tako izvjestna stvar, tako skroz realna, tako skroz potrebita u životu kao i novac! Račun je jednostavan: život vriedi, koliko u njemu ima sreće, a nije li neizcrpivo vrelo sreće ogromna glavnica? Ne vriedi li koliko i zdravlje i mladost? No vi tako jednostavnih stvari i ne shvaćate. Još jednom ponavljam: vi ne umijete računati! Milijun vriedi milijun i ni groša više; a vama se čini, da preko toga još i to vriedi, koliko sva ostala životna dobra. Poradi te zablude lutate u nekom posve lažnom svietu, te ne vidite stvari u pravim njihovim razmjerima i varate se u cieni. Vi ste romantici, tek vaš je romanticizam mlakav, jer je novčan i preko toga škodljiv, jer razorava i truje život ne samo ljudima, do kojih vam nije stalo, već i vlastitoj djeci vašoj.

Tonki bi dobro bilo sa mnom; ona bi sretna bila! A ako je tome tako, što hoćete više? Ne govorite mi, da bi me ona i sama odbila! Da nieste u nje odgojem ubili svaku samostalnost, svaku slobodu volje, iskrenost i odvažnost, ne bih ja sada samotan sjedio s glavom, koja hoće da popuca od bola. Nitko nije Tonki tako zagledao u oči kao što sam ja — i nitko ne zna bolje od mene, što je osjećala i kakva bi bila, da joj nieste dušu otrovali.

A sad sam i nju izgubio a podjednako s njom i mnogo drugo, od čega se žive kao od kruha, a bez čega se umire. O, vi nesudjeni moji roditelji i ti izgubljena moja ženo! časomice dopuštam, da vi valjada i ne razmišljate o tom, što ste od mene učinili, jer biste inače poslali po mene. Nije mogućno, da vam nije mene žao . . . .
. . . .

Šta će mi prigovori! Pravo je doduše uza me i sve, što sam napisao, gola je istina, ali ta mi istina ne vraća Tonke.

A i to je zlo — što mi glava ne može da shvati, kako može biti, te pravo i istina ništa ne vriede. Za me nijedno ništa ne vriedi, baš ništa! Pa ipak bi nuždno bilo, da život ljudski bude uredjen prema ćudi ljudskoj — odkuda dakle taj razdvoj? A ako je drugačije, tad valja do vieka živjeti u neskladu sa samim sobom. — Dalje ne mogu pisati.

Nakon mnogo vremena laćam se opet pera. Neka sbilja sama o sebi govori — ja ću tek jednostavno izpripovjedit, što se dogodilo. A kako je objašnjenje nastupilo tek iza čitava niza dogadjaja, dok se sam uzroku ne dovinuh, to ću sve sgode redom navesti, kako su jedna za drugom tekle.

U zoru iza poraznog onog dana dodje k meni Tonkin otac. Kad ga opazih — prepadoh se. Bio trenutak, gdje mi sve misli poletješe iz glave kao što odlieće jato ptica s drveta. Čini mi se, da je takvo od prilike čuvstvo, kad se umire. No on je bio vesela lica i sa samog praga progovori pružajući ruke prema meni:

— Jelte, noć je bila zla? Ja to razumijem, jer sam i sam jednoć mlad bio.

Ne odgovorih, ništa ne razumjeh; ne vjerovah, da ga vidim pred sobom. Medju to on krjepko potrese mojim rukama i prinuka me, da sjednem, te i sam sjedne prema meni i nastavi:

— Osviestite se, umirite se i porazgovarajmo se kao prijatelji. Moj dragi gospodine, zar vi mislite, da samo vi nieste spavali? I mi niesmo spavali. — Kako se iza vašeg odlazka malko razabrasmo, bilo nam tako težko, da ne znadijasmo šta bi. Tako to u svietu biva! Kad čovjeka nenadano što zadesi, gubi glavu, a kad glavu izgubi, tad prevršuje i mjeru. — Bilo nam je težko i da istinu priznam, bilo nas je stid. Diete umaknu u svoju sobu, a stariji, kako to kod

starijih biva, začni jedan drugoga krivit: ti si kriva, ti si kriv! Takva je narav ljudska. Ali kasnije nastupi razsudjivanje i kajanje. Mlad je, čestit, valjan, čini se, da nam diete od sveg srca ljubi, — šta smo se do vraga išli opirati? Jedno nas izpričava! Ako jednom budete otac, vidjet ćete, da roditeljima, što se djece njihove tiče, nikad nije dosta. No pri tom se sjetismo, nije li Tonki može biti dosta, što je nama malo — te odlučismo, da će biti najbolje, ako izpitamo, što djevojče u svom srcu krije — i dozvasmo je, da se s njom posavjetujemo. — Umiljatog li trećeg savjetnika! — nema što da kaže! Čim nas obuhvati oko nogu i položi nam na koljena tu dragu svoju glavicu, tad evo!... roditeljsko srce...

Tu se i sam uzrujao i neko vrieme sjedjasmo šuteći. Sve, što sam čuo, činjaše mi se kao san, bajka, čudo; moja muka stade prelaziti u nadanje, a on prevladavši uzbudjenje svoje reče:

— Za cielo nas osudiste, a mi smo ljudi dobra srca, ako i nešto nagli; u dokaz tome, volite li Tonku i poslije uvrede — tad evo dodjite...

I on razširi ruke a ja mu padoh u naručaj pola pritoman, pola obeznanjen, sretan. Osjećah, da me u grlu steže i da bih samo zajecati mogao. Napokon htjedoh progovoriti, ali ne mogoh. U duši mi se oglašivao samo odjek sreće, zadivljenja i blagodarnosti. Sve me to u tren snašlo kao da bi grom; ni glava ni srce ne mogahu toga obuhvatiti i gotovo osjetih bol od preobilnih tih promjena, tih čuvstava i misli. Tonkin otac polako skine moje ruke sa svojih ramena i poljubivši me u čelo reče:

— Dobro, dobro! Tome se i nadah znajući, koliko ste joj odani. Zaboravite, što je bilo i primirite se.

No kad je vidio, da se ne mogu sabrati i da ne mogu prevladati uzbudjenja, stade me dobrostivo prekoravati:

— Budite muž i saberite se! Drhćete kao da ste u groznici. Ovo vam se malo tepče duboko zadjelo u srce...

— O duboko! — šapnem s mukom.

Otac se nasmije:

— A gle! pa na oko tako tiha voda . . .

I očito silna ova moja ljubav prema Tonki polaska njegovu roditeljskom ponosu, jer se uzradovao te je podsmievajući se redomice ponavljao:

— To je krpelj! to je krpelj!

Naglo osjetim kao da će mi se u glavi što smutit, ostanemo li još četvrt sata u sobi. U običnim prilikama umijem se svladat, ali ovaj put bijaše skok prevelik. Trebalo mi dahnut svježim zrakom, ugledat uličnu vrevu, a nada sve trebalo mi vidjet Tonku, kako bi se osvjedočio, da je ona zbilja u svietu, da sve to nije san i da mi je u istinu davaju.

Zamolim dakle oca, da odmah do njih podjemo, na što on rado pristane.

— I sam vam to htjedoh predložiti, — reče, — jer će si za cielo i tamo kod nas netko uploštit nosić na staklu od prozora i gledanjem na ulicu oči izmoriti. I onako ne biste sad mogli govoriti o poslovnim stvarima, o njima ćemo se kasnije razgovarat.

Nekoliko časaka iza toga bijasmo na ulici. Iz početka gledah ljude, kuće i kola kao čovjek, koji iza duge bolesti prvi put izlazi i osjeća, da ga vrtoglavica hvata. No pomalo osviesti me kretanje i svježi uzduh. Svim mojim mislima zagospodova jedna: „Tonka te ljubi i za čas ćeš je vidjeti!“ Osjetih, da mi bilo na sliepim očima udara kao kladivo — i doista, valjalo mi, da imam čvrsto obručanu glavu, htjedoh li, da sve to izdržim. Ta još sat prije toga mišljah, da Tonke il nikad više živ vidjet ne ću ili ako ikad gdje, to kao ženu drugoga. A sad evo zaputih k njoj, da joj velim, da će biti moja — i zaputih toga radi, što mi je ona prva ruku pružila. Jučer je nazivah bezumnom lutkom, a ona se u to vrieme povlačila izpred nogu roditelja i molila za nas oboje.

Srce mi bijaše prepuno bola, skrušenosti, tronuća i čuvstva, da niesam Tonke vriedan; prisegoh, da ću je za to nagraditi i svaku joj jučerašnju suzu naplatiti, što ću prema njoj biti nježan, odan i sav se njoj posvetiti.

Drugi se u ljubavi obsjenjuju, meni te obsjene ne treba, jer za Tonku govore djela. Ona je čudo učinila. Vriedjao sam — je. Uvriedio nju i podjedno njene roditelje. Da su takvi, za kakve ih smatrah, ne bi se dali ublažiti niti bi se poslužili tom ne ljudskom već angjeoskom iskrenošću, kojom otac k meni dodje i reče: „Pogriešili smo — uzmi je!“ — U tome ga ne spriečiše ni uobičajeni svjetski obziri ni samoljublje.

U pamet mi dolažahu njegove rieči: „Za cielo nas osudiste, a mi smo ljudi dobra srca, ako i nešto nagli.“ Ova me prostodušnost to više sad kinjaše, što teže ih jučer osudjivah. Ni rieči više ne reče, ni jednog zvučnijeg izraza ne pridoda, tek šaljivi smiešak — i to bijaše sve. Kad sada o tome razmišljah, ne mogoh dulje izdržati, već dohvativši očevu ruku pridigoh je s poštovanjem k ustima.

A on se opet nasmjehne dobrim onim svojim iskrenim smieškom i reče:

— O tome odavna već sa ženom govorasmo, da nas zet mora ljubiti.

I dogodi se, kako željahu, jer ih i prije nego li postadoh njihovim zetom, ljubljah kao rodjeni sin.

Kako prenaglo koračah, poče me otac podraživati, stade odisati i pričini se kao da mu je težko i reče, da ne može sa mnom u koraku ići i potuži se, da mu je vruće. U istinu se jučer zima prekinula. Topli je vjetar nabirao vodu u gradskom vrtu i u zraku se osjećalo neko podmladjivanje, neka proljetna snaga. Napokon stadosmo pred Tonkinim stanom. Na oknu se nešta ukazalo i izčeznulo u dnu sobe, ali izvjestno ne razabrah, da li je Tonka. Na stubama mi izno-

vice poče srce kucati. Bojah se majke. Prošavši jedaćom sobom zatečemo je u salonu. Kad udjoh, brzo mi se približi i pruži mi ruku, koju s poštovanjem i blagodarnošću poljubih i tepajući rekoh:

— Čime to zaslužih . . .

— Oprostite, gospodine, što vas jučer odbismo, — reče. — Niesmo pomislili, da veće privrženosti Tonka u cielom svietu ne bi mogla naći.

— To je istina! to je istina, gospodjo! — viknuh zanosno.

— A kako nam je nada sve sreća našeg djeteta, privoljesmo se i dajemo je vama . . . te samo to još mogu reći: dao vam Bog sreću!

Rekavši to lako me rukama stisne oko sliepih očiju, za tim se vrati k vratima i zovne:

— Tonko! . . .

I udje to moje milovanje, bliedo, zacrvenjenih očiju, s pramičcima razsijanih vlasi po čelu, smeteno, uzbudjeno kao i ja. A kako se sbilo, da se ništa na njoj ne ote mojoj pozornosti, ne znam. Samo znam, da joj vidjeh nabrane suze izpod trepavica i drhtave usnice i radost, što probijaše kroz suze i smiešak posred smetenosti.

Prekrstivši ruke na suknji stajaše trenutak kao da ne zna, šta će; u to slegne otac ramenima, koga očito nikad njegov humor nije izdavao i reče:

— Ha! težke li muke! — opire se i ne će te.

Ona me naglo pogleda, baci se ocu oko vrata i strastno poviče:

— Ne vjerujem, oče, ne vjerujem!

Da sam sliedio prvi nagon srca, pao bih joj pred noge. Ne učinih to jedino zato, što ne bijah dosta odvažan i što sam glavu izgubio. Tek toliko mi samosvjesti preosta, da u duši ponavljah: „ne ruči, osle!“ — Čestiti otac i opet nam

priteče u pomoć, oslobodi se naime Tonkina zagrljaja i reče kao da se tobože na nju ljuti:

— Kad mi ne vjeruješ, to podji sama k njemu.

I potisne je k meni, a preda mnom se u onom času raztvorilo nebo. Dohvatim joj ruke i pridigav ih, zanosno ih pritisnem k ustima te i sam ne znam, koliko dugo ne mogoh od njih odkinuti usnice. I prije sam često u duhu pomišljao, kako joj cjelivam ruke, ali ovakovo uobražavanje ne može se ogledati s istovrstnom zbiljom! Moja ljubav bijaše dotad kao biljka zatvorena na tamnu mjestu. A kad je iznesoše na čisti uzduh te joj dadoše, da se na suncu i toplini razvije, tad sreća moja tim osjećanjem postignu vršak. Nespriečeno sam pio iz vrela blaženstva i radosti. Ljubiti i ljubav u sebi kriti, a ljubiti i osjećat, da do prava svoga dolaziš — te ljubiti i doći u posjed, to su dvie posve različite stvari. Ne samo što o tom dotad ne imadijah pojma, već ga i ne mogoh imati.

Roditelji nas blagosloviše i naumice nas samih ostaviše, da si možemo sve izpovjediti, što zajedno osjećamo. Izprva umjesto da govorim, gledah je sav zanesen, a njeno se lice mienjalo pod mojim pogledom. Rumen joj obli lišce, kutići usta podrhtavahu od smieška, koji odavaše neodvažnost i stid, oči joj se zamagliše, a glava kao da se sagnula na ramena, — časomice sklapaše vjedje i kao da čeka na moje rieči.

Sjedosmo za tim jedno do drugoga k oknu i držasmo se za ruke. Dotad mi ona bijaše nekom beztjelesnom, nedostupnom te više ljubljenom prikazom, više dragim blagom, više obožavanom ljepotom nego li živim bićem; a sada, gdje se njeno rame ticalo moga, gdje osjećah toplotu njenog lica, ne mogah se oteti začudjenju, da li je ona to u istinu. Pa neka se to i prije zna, ipak se ne osjeća, dok se nije blizu ljubljene žene. I ja sad tako zadivljen gledah u njeno lice, u njena usta i oči, u njenu svietlu kosu i još svjetlije trepavice,

kao da ih nikad dotad ne vidjeh. Sav se opojih njome. Nikad mi nijedno žensko lice tako savršeno ne izpuni svih sanja o ženskoj ljepoti, nikad me nijedno tako neodoljivo svega ne osvoji. A kad pomislih, da će taj dragulj biti moj, da meni već pripada i da je moje najveće blago — tad se sav sviet kretaše sa mnom.

Donapokon progovorih. Počeh joj grozničavo kazivati, kako je gotovo od prvog onog časa ljubim — kad je prije podrug godine — u Vjeličci — prvi put slučajno sretoh u brojnom, ali stranom družtvu — kad joj bijaše na dnu rudnika pozlilo, a ja sam potekao po vode do jezerca. Sjutra dan učinih posjet njenim roditeljima, odkuda sav zaljubljen odoh. Dopuštam, da joj sve to dobro bijaše znano, ali ona slušaše s osobitom nasladom, podsmievaše se, crvenjaše se a pokadkad tihano o koječemu priupitivaše. Dugo još govorah i u istinu manje nesgrapno no što se i nadah; rekoh, da mi je ona odtad bila jedinim ciljem, jedinom okrepom, da još jučer duboko i strašno nesretan bijah, kad si priznah, da je sve propalo i kad se pače ni u nju više ne pouzdavah.

— I ja sam bila nesretna — odvrati. — Istina, u prvom času ne mogoh nijedne rieči izmucati, no kasnije nastojah, da sve izpravim.

Časak mučasmo oboje. U meni se odpoče opet borba izmedju neodvažnosti i čežnje, da je poljubim; napokon na najnesgrapniji način, dostojan i najgore budale, upitam je, da li i ona mene malo ljubi.

Ona se neko vrieme usiljavaše, da mi odgovori, ali ne mogavši odgovora izreći, ustade i ode.

Za čas se povrati s albumom, sjedne meni nasuprot i pokaže mi crtež, koji je prikazivao vlastitu moju sliku.

— To iz glave narisah, — reče.

— Vi, gospodjice?

— Ali tamo ima još nešto — nastavi i metne prstić na papir.

Tada tek opazim sa strane na samom rubu sitno upisana slova: J. v. a.

— To treba čitati po francuzki, — šapne.

— Po francuzki?

I u nedohvatnoj naivnosti svojoj još se ne mogoh prisjetiti, što to znači, dok sama ne odpoče:

— Je vous . . .

Naglo zakrije rukama lice i sagne se tako nizko, da joj vidjeh okraće na zatiljku počešljane vlasi i sam zatiljak. Tad se dosjetih, srce mi uze silno kucati i ja ponovno rekoh:

— Sad se već smije, sad se već smije!

Ona se pridigne smijući se i sva zažarena.

— Tako i treba — doda žmireći očima, i kao da me upućuje, kakav da budem u buduće.

U to nas zovnuše k zajutarku. Tu sam mogao nože i vilice pojesti, a da za to ništa ne bih znao.

*
* *

Čovjek se ničemu tako lako ne priuči kao sreći. Sve što se dogodilo, bilo je niz čudesa, a ipak mi se već dva dana kasnije činilo sasvim prirodno, da je Tonka moja zaručnica, da tako mora da bude i da mi to pripada — a poglavito toga radi, što je nitko toliko ne ljubi kao ja.

*
* *

I po gradu se pročulo, da sam zaručen, — pa mi drugovi stali čestitati. Izvezosmo se s Tonkom i s njenim roditeljima izvan grada; tu nas putem vidje mnogo ljudi. Sasvim se tačno opominjem ove vožnje. Tonka u „loutre“ paletou i isto takovu šeširu izgledala kao vidjenje, jer providno njeno lice bijaše kraj tamno-mjedene masti krzna još nježnije. Svi

se osvrtahu za nama i tako je u čudu gledahu, da neki moji znanci ostadoše kao ukopani.

Prošavši iza djerma duž nanizanih a sve nižih kućica dopriesmo napokon na otvoreno. Na poljima se izmedju slogova caklila voda, a u njoj se u dugačkim prugama blistalo svjetlo. Livade bijahu pune vode, šiblje bez lišća, no svejednako već se osjećalo proljeće. Doba je sutona baš nastupala, kad čitavim svietom prevladava mir. Taj mir tad i nas okruži. Iza potresnih časova u posljednje vrieme osjećah sad, da sam u velike i sladjano umiren. Preda mnom bijaše ljubljeno lice Tonkino, ružičasto od vjetra, a i ono nesmućeno i primireno u toj večernjoj tišini. Umukosmo oboje i tek se ponekad pogledasmo podsmievajući se. Prvi put u životu spoznah, što je podpuna, nepomućena sreća. Kako još veoma mlad bijah i malo još doživjeh, niesam imao odista mnogo grieha na duši, ali kao što svaki čovjek i mene tištaše moje breme pogrješaka, zabluda i mana. U tom času spade mi to breme s ramena. Ne osjećah u sebi nikakve gorčine i ni najmanje zlovolje spram ljudi; gotov bijah, da svakome oprostim, svakome da pomognem, u kratko: osjećah se sav preporodjen, kao da mi je ljubav ugrabila svu dušu, pa je umjesto toga u mene usadila angjela.

A i bijaše tome tako, jer mi dopustiše ljubiti i jer mi dadoše to drago biće, koje sad sjedjaše prema meni. I što više, baš poradi toga bila su sad u tim kolima četiri čovjeka, ne samo kako kažu sretna već i bolja, no što bijahu prije. Sve slabosti toga svieta, nedostojno častoljublje, kojekakve ništave obzire, sve što ponizuje i omrazuje život, što ga čini taštim i prievarnim, stresosmo sa sebe podjedno s predjašnjim jadom i čemerom. Jedva što Tonkini roditelji blagoslovenom tom gostu kuću svoju otvoriše, a ono odmah odpočesmo slobodnije i dostojnije živjeti nego li življasmo prije.

Pa tako ne mogoh shvatiti, poradi čega ljudi tako često ljubav, to jedino i najveće dobro, od sebe odbijaju.

A još češće se njom razmeću. U duši rekoh ovo: Poznam ja te prometane istine, što kolaju medju ljudima kao patvoren novac, da ljubav stari, vene, gine, izčezava, pa da kasnije samo navika veže muža uza ženu. Ja ću dokazat, da se za tom istinom tek ludi i biedni ljudi povode. Ima odabranih duša, koji joj se umiju oteti; i sam ih u životu sretoh, dakle i ja hoću i bit ću jedan izmedju njih. Kad me ovaj plamen danas tako usrećuje, nije li prva moja dužnost, ne zahtieva li najpriprostiji egoizam, da on ne utrne i da se u buduće ne umanji. Ja dakle dozivam tu budućnost! njoj je u prilog vrieme, a ja imam veliku svoju ljubav i dobru volju. Živjet s Tonkom a ne ljubit je više — to da vidim!

Nenadano me spopade neodoljiva želja, da se taj život što prije odpočne. Znadijah, da se tome protive družtveni običaji, jer se vjerenici ne smiju vjenčati prije izmaka od više tjedana i mjeseci, ali se sjetih, da imam posla s neobičnim ljudima. A konačno bijah uvjeren, da će mi Tonka pri tome pomoći i odlučim, da joj priobćim svoj naum.

Kad se dakle kući vratismo i sami ostadosmo, izpovjedih joj svoje misli. Ona me sa silnim veseljem slušala. Opazih, da je ne samo osnova već i viećanje o tom zapravo oduševljuje, jer nas zaljubljene nekim čarom urote ogrtala. Časom se činjaše kao diete, kojemu obećaše za kratko vrieme neobičnu zabavu, te se ne mogaše obuzdati a da u sobi ne zapleše. Te večeri ništa ipak još ne spomenusmo, a umjesto toga govorah pri čaju o svojim nadama u budućnosti i o putovima, koji se preda mnom otvoraju. Roditelji me slušahu kao da su te nade već izvršene. Kad bih mogao dopustiti, da ti ljudi golubinje prostote politički što čine, morao bih priznati, da je to najbolja politika, jer videći njihovu vjeru i pouzdanje rekoh: ne ću vas prevariti, ma me glave stalo!

Kasno odoh. Tonka poleti za mnom i u predsoblju mi šapćući još ponovi:

— Dobro! dobro! Čemu da otežemo? oklievanje mi se ne mili! dobro! laku noć! Jedino se majke bojim, jer će majci biti težko poradi opreme.

Pravo baš ne razumievah, za što se opreme spremaju, pošto i gospodjice treba da i kao gospodjice imaju odredjenu zalihu odiela, ali pored svega toga, svi me ovaki izrazi, što donekle utvrdjivahu, da ne sanjam i da se u istinu za Tonku ženim, u velike razveseljavahu. Vraćajući se kući i nehotice ponovih: Oprema! oprema! — ne uvidjam, da bi poradi nje mogle nastati znatnije kakve zapreke. Ipak očima duše gledah množinu odjeća svietlih, šarenih i tamnih i svaka mi se redomice svidjaše. Tad mi na um pade, da i meni valja urediti kuću, da u nju primim Tonku. Od te pomisli bude mi nova naslada. Ne dostajaše mi doduše novaca, ali ipak odredim, da ću sve što brže urediti. U noći nisam mogao spavati, jer mi sva glava vrvljaše odjećama, škrinjama, ormarima, naslanjačima i t. d. Prije ne spavah od jada, a poslije od sreće.

* * *

Sjutradan bijah kod stolara. S mjesta je razumio, o čemu se radi. Pokazivao mi razno pokućstvo i kad ovo gledah, razbirah već potanje budući svoj život s Tonkom. I ma da sam sve to i prije znao, ipak me uhvati bijenje srca. Stolar me svjetovaše, da stiene dadem bojadisati, jer bi tapete trebale više vremena, dok se osuše. Ugodljivi taj čovjek obeća mi, da će za primjerenu nagradu sam taj posao obaviti.

Od njega podjoh do dvojice drugova, s kojima bijah sprijateljen te ih zamolih, da mi budu djeveri. Od roda niesam imao žive duše. Čestitke i zagrljaji njihovi pomiešaše se u mojoj glavi s drugim utiscima i učiniše podpuni kaos.

* * *

Tonku zatekoh u salonu. Tek što dospjeh, da joj poljubim ruku, već se ona na prstima podigne i prišapne mi u uho jednu rieč:

— Dopustiše!

Posljednje sjenke nestalo s moje sreće. Od Tonke odsievaše radost i sjaj. Uzesmo hodat po sobi izpod ruke i razgovarasmo se. Ona mi pripoviedaše, kako se sve sbilo.

— Mama iznajprije reče, da to nije moguće, a za tim ovako nastavi: „Ti i ne znaš, kako se to nimalo ne dolikuje, kad se gospodjici žuri k vjenčanju“ ... Na to joj odvratih, da nam se obojima žuri. Mama stane podizat oči spram tavanice i trzat ramenima, a otac se nasmije, privine me k sebi i uze mi glavu cjelivati, pače i ruke, a mama pridometne: „Ti si uviek bio slab prema njoj — a ipak bi trebalo, da i na ostali sviet malo pazimo.“

Na to će tata: „Sviet! sviet! ... Sviet im ne će dati sreće, ako si je sami ne dadu. I onako smo sve protiv nazora svieta učinili — pa neka i do kraja tako bude. Sad je korizma — odmah iza blagdana neka se vjenčaju, a oprema se može i kasnije svršiti.“

Majka popusti, jer otac uviek na svome ostajaše .... (Za cielo ćete i vi takav biti). K tome uzeh ja majku tako snažno grliti, da joj ne dadoh, da govori. Kasnije tek ponavljaše: „Sve na ludjačku!“ Konačno održah pobjedu. Jeste li zadovoljni?

Tako bijah zaljubljen i toliko neodvažan, da se dotad nikad još ne odvažih, da je ogrlim. Sad je prvi put htjedoh ogrliti, no ona mi lagahno izmakne i reče:

— I izpod ruke ugodno je hodat ... poput uljudne djece.

I mi nastavismo šetnju. Rekoh joj, da se i za stan već pobrinuh, da sam odredio, neka se stiene bojadišu no ne uljenom masti, jer je preskupa, već nekakom masti, koja je na uljenu veoma nalik a brzo se suši. — Tonka ponovi:

„Brzo se suši“ ... i ne znam poradi čega, uzesmo se oboje smijati, po svoj prilici poradi toga, što se zajednička naša radost i naša sreća ne mogahu u nama smjestiti. Ustanovismo dalje, da će salon biti crven; ma da je ta boja vrlo običajna, ima tu prednost, što se glave na crvenom zadku savršeno iztječu. Jedaća soba bit će od svietlo zelenih kaljeva poput fajansa, a o ostalim sobama ne dospjesmo, da se porazgovorimo, jer se Tonki razvezala cipelica, te ona pošla u drugu sobu, da je sveže.

Malo za tim povrati se s ocem; ovaj me nazove vjetrenjakom i Tatarinom, ali mi podjedno obeća, da će vjenčanje biti u utorak iza blagdana.

* * *

U prvo vrieme bijaše naša ljubav puna uzrujavanja a oči bijahu bez prestanka zalivene suzama; no kasnije se ljubav naša veselo razcvjetala kao cviet u proljeću. Sad se čitavi dan smijasmo.

* * *

Te godine bijahu uskrsni blagdani kasno. S njima nastupi i proljeće u svietu. Drveće napupi. Prije velikoga tjedna učinismo s Tonkom i s njenim roditeljima posjete. Svagdje me izvjedljivo promatrahu, pa mi je to ponekad i neugodno bilo. Neke starije gospodje stavljahu lornjete na oči, kad me ugledaše. No i to je valjalo obaviti. Tonka bijaše razdragana i vesela kao ptičica, te mi stostruko namirivaše te mučne moje posjete.

* * *

Sam nadgledah bojadisanje soba. Poradi liepa vremena sve se u tren oka osušilo. Za spavaću sobu naredih, da je ružičasto bojadišu.

* * *

Svakim danom sve jače ljubljah Tonku. Bio sam na čistu, kad bi se i promienila, kad bi i ružna postala, rekao bih u sebi: „Zadesila *me* nesreća," ali ljubiti je ne bih prestao. U ovakovu se osjećanju do tolikog stupnja čovjek podaje ljubljenoj ženi, da i ne zna, gdje njegov *ja* prestaje.

* * *

Često se igrasmo poput djece i od šale zadirkivasmo jedno u drugo. Kad na primjer rano dodjoh i samu je zatekoh, razgledavah se po sobi kao da je ne vidim — i tražeći je pitah: „Nije li nitko ovdje zaljubljen?" — a ona se obaziraše po kutovima i tresući vedrom svojom glavicom odgovaraše: „Ne! čini se, da nije! . . ." „A ta gospodjica?" — „Ta, može biti malko!" — A za čas bi dodala šapćući: „A može biti i veoma!"

Novo se čuvstvo sad uvilo u moju ljubav. Ne samo što ljubljah Tonku, već je i zavoljeh nada sve. Za njenim družtvom umirah. Čitave ure provodjah uza nju razgovarajući ma o čemu. Ponekad bi se i osbiljno porazgovorili o našoj budućnosti, premda obćeno izbjegavah svako razpravljanje i sve teorije o pitanju, kakav treba da bude bračni život. Ja naime mišljah ovako: čemu da u neke unapried već prihvaćene forme stješnjavam ono, što treba da od sebe iz ljubavi nikne? I cvieću ne treba iznositi načela, kako da cvate.

* * *

Veliki Petak prodje tih i sumoran. Na ulicama ležaše magla i sitna kišica sipljaše. S Tonkinim roditeljima pohodismo svete grobove i koliko mogosmo, dadosmo na pladnjeve skupljačicama milostinje. Tonka, u crno odjevena, vesela ali mirna i otmjena, činjaše mi se tako liepa kao nikad dotad. U crkvenoj tami ili pri odsjevu svieća bijaše joj lice na mahove pravo angjeosko. Toga je dana malko nazebla, a ja

obletih sve dućane, da joj donesem stare malage, kakovu joj ma tko svjetovaše, da pije.

*
* *

Blagdane provedoh kod Tonkinih roditelja. Kako nikoga ne imadijah od svog roda, prvi put sad razumjeh, koliko vriedi imati svoje mile te i sam kome mio biti. Drugi dan blagdana nasta podpuno proljeće.

Kuću i prije blagdana prilično već uredih. Vrtić se ozelenio a stare višnje procvatoše.

Podjednako i moja doktorska razprava o Novoplatoncima ugleda još prije blagdana u štampi sviet. Tonka uze da je čita. Sirotica žmirkaše očima, tresaše glavicom, ali čitaše, jer mišljaše, da je to dužna činiti.

*
* *

I eto uzeše mi se po glavi vrzti uspomene — ili bolje — slike o našem vjenčanju — izpremiešane, neliepe, prenatrpane pojedinačkim utiscima, ponekud grozničave. Sve je puno cvieća: po stubama i u sobama. U kući je strka, gostovi dolaze, mnoga su tu strana ili slabo poznata lica. U salonu je Tonka obučena u bjelinu s velom — liepa kao vidjenje, no nekako drugačija nego li obično, mnogo svečanija i meni donekle tudja. Ostade mi spomen neke hitnje i uzrujanosti. Odkako se odvezosmo u crkvu, sve mi se nekako pobrkano prikazuje: crkva, žrtvenik, svieće na žrtveniku, sa strane sjajna odiela ženska, izvjedljive oči, šaptanja. Tonka i ja klekosmo pred oltar i dadosmo si ruke kao da se pozdravljamo a za čas se čuše naši glasovi — kao što obično kod takih prigoda: „Ja uzimam tebe . . .“ i t. d. I sad još čujem orgulje i gromki glas pjesme, koji nenadano s kora kao vodomet provali: „Dodji Spasitelju . . .“ Kako iz crkve izidjosmo ne pamtim ni malo a od svatbe ostade mi u pameti: blagoslivljanje roditelja i večera. Tonka sjedjaše uza me i ja

se opominjem, kako ona svaki čas rukama zakrivaše lišca, koja je silno paljahu. Kroz kite cvieća na stolu vidjah raznolika lica, kojih danas ne bih razpoznao. Pilo se u naše zdravlje, čaše zvečahu glasno i silna se buka dizaše. Oko ponoći povedoh ženu kući.

Od tog puta ostat će mi za uviek u pameti uspomena na njenu glavu, uprtu o moje rame i na njen bieli veo, koji mirisaše ljubicama.

*
* *

Drugi je dan čekah pri čaju u jedaćoj sobi. Ona se medju to odjenula te je na druga vrata izišla u vrt, gdje je opazih kroz okno izpod razcvjetanih višnja. Odmah poletih za njom, no ona se odvrati i privine glavu k stablu, kao da se hoće od mene odbranit.

Mišljah, da se šali i primaknuv se tiho, obuhvatim je oko pasa i rekoh:

— Dobar dan. A tko se tu krije pred mužem? Šta radiš tu?

U to vidjeh, kako je porumenjela i kako izbjegava moj pogled i doista se od mene odvraća.

— Šta ti je, Tonko? — upitam je.

— Ja gledam . . . — reče sva smetena — kako vjetar cvjetiće s višnja sipa . . .

— Pa neka ih sa sobom ponese, — odvratih — tek ti da mi ostaneš . . .

I priklonih njeno lice k svojemu, a ona prošapće zaklopljenih očiju:

— Ne gledaj me, podji . . .

No u isti čas svom strašću pruži usta k meni, a ja se zaneseno upih u njih.

I u istinu zače vjetar sipati bielo cvieće na naše glave.

Probudivši se opazih gole stiene svoje izbe. Imao sam pošalinu — i to veoma težku pošalinu. Dvie nedjelje ležah bez sviesti u vrućici . . .

Ali i vrućica je gdjekad milosrdje božje.

Osviestiv se doznadoh, da su roditelji gospodjice Antonije zajedno s njom odputovali u Mletke.

A ja evo, osamljen kao i prije, svršavam čudnovatu zaista izpoviest. Pa ipak bijah u svom maštanju tako neizmjerno sretan, da se s mjesta dadoh na pisanje i to jedino zato, da mi se ova ironija života ne izgubi, te završujem gornje uspomene bez bola i u davnoj vjeri, da je od svih vrutaka sreće najčišći i najistinitiji onaj, iz kojega se u vrućici napih.

A onaj život, koji ljubav ni kao san ne pohodi, — još je gori.

Podjimo za njim!

I.

Kajo Septimije Cina bio je patricij rimski. Mladost je svoju proveo kod legija u napornom životu taborskom. Kasnije se vratio u Rim, da se užije slave, razkoši i velikog svog ako ponekud i natrošenog već imetka. U to je vrieme uživao i užio se svega, što je ogromni grad pružiti mogao. Noći bi boravio na gostbama u prekrasnim vilama podgradja; dane bi provodio na mejdanima kod lanista, u razgovorima s retorima po tepidarijima, gdje se disputiralo a pored toga i naklapalo o novicama iz grada i svieta, — nadalje u cirkovima na utakmicama ili rvanjima gladijatorskim, — te u družtvu lutnjara grčkih, vračara tračkih i divnih plesačica dovedenih s arhipelažkih otoka. Po majci rodjak slavnog nekad Lukula baštinio je po njemu ljubav za odabrana jela. Na stolu su se njegovu nudjala grčka vina, kamenice napuljske, puhovi numidski i tusti skakavci tušeni na pontskom medu. Što je god Rim posjedovao, bilo je i u Cininoj kući, počevši od riba Crvenoga mora pa do bielih jarebica s obala boristenskih. On nije uživao tek onako kao pomaman vojnik već kao patricij, koji izbira. On se obmanuo

a može biti, te je i uzbudio u sebi ljubav za liepe stvari: za kipove izvadjene u garištima korintskim, za epilihane atičke, za posude etruške ili one, što ih donesoše iz maglovitog Serika, za mozaike rimske, za tkanja s obala Eufratskih, za miomirise arapske i za sve one osobene sitnice, kojima se izpunjala praznina patricijskog života. O njima je umio govoriti kao dobar znalac i ljubitelj s bezubnim starcima, koji bi za stolom ćelu kitili viencima od ruža, a iza gostbe zubali sunčačev cviet, da im dah iz pluća bude mirisav. Podjednako on je osjećao ljepotu Ciceronskog doba, Horačeva ili Ovidijeva stiha. Odgojen od retora Atenjanina govorio je savršeno grčki, znao na pamet čitave odlomke iz „Ilijade“, te bi za vrieme gostbe tako dugo pjevao Anakreontske pjesme, dok se ne bi opio ili bi promukao. Preko svoga učitelja i drugih retora dotakao se filozofije i upoznao se s njom u toliko, te je razumievao arhitekturu raznih metafizičkih sustava, osnovanih u Heladi i po naseobinama; a znao je i to, da su svi u razsulu. Najpače je poznavao mnoge stoike, kojih nije volio, jer su mu suviše bili političari a preko toga mrzovoljasta čeljad, koja se protivi veselu životu. Skeptici su često sjedjeli za njegovim stolom, te bi izmedju pojedinih jela obarali čitave sisteme i za punom kupom vina izjavljali, da je razbluda bezvriedna, pravica nedotjerana, cielju mudraca da može tek mrtvi umir biti.

Sve je to dopiralo do Cininih ušiju, ali nije u nj dublje prodiralo. On nije priznavao nikakvih zasada, a nije ih ni htio imati. U ličnosti Katonovoj nazrievao je ujedinjen veliki značaj i veliku glupost. Život mu je bio more, po kojemu duvaju vjetrovi, kuda ih je volja — a mudrost mu je bila umjeće, koje umije jedra tako razapinjati, da vjetrovi ladju dalje pokreću. Osim toga visoko je cienio široka svoja ramena, zdravi svoj želudac i liepu svoju rimsku glavu s orlujskim profilom i snažnim vilicama. I bio je uvjeren, da se čovjek takih svojstava nekako može kroz život proturati.

Ako i nije pripadao školi skeptika, ipak je u istinu bio skeptik, a podjedno i hedonik, premda je znao, da razbluda nije sreća. Prave Epikurove nauke nije poznavao, te se poradi toga držao za Epikurejca. Obćeno je pogledavao na filozofiju kao na duševnu utakmičku vještinu jednako vriednu kao i ona, koju su učili laniste. Kad bi mu razpravljanje dodijalo, otišao bi u cirk, da gleda krv.

U bogove nije vjerovao pa ni u krjepost, istinu i sreću. Tek u znamenja je vjerovao i imao svoje predrasude a pored toga uzbudjivale su njegovu izvjedljivost tajanstvene vjere Iztoka. Robovima je bio dobar gospodar, u koliko ga časovita dosada ne bi dovodila do okrutnosti. Držao je, da je život velika amfora, koja je to tamnija, što se boljom vršću vina napunja te se brinuo, da svoju najboljim napuni. Ljubio nije nikoga ali volio koješta, izmedju ostaloga svoju orlovu glavu s uglednom lubanjom — i svoju liepu patricijsku nogu.

Za prvih godina svog razkošnog života svidjalo mu se, da zadivljuje Rim, pa mu je to nekoliko puta i za rukom pošlo. Kasnije ga ni to nije veselilo.

II.

Konačno se je zatro. Imetak su raznieli vjerovnici, a Cina se osjećao umoran kao nakon velikoga napora i zasićen, a k tome je pridošlo još jedno posve iznenadno čuvstvo, neki naime unutrašnji nemir. Pa ipak se užio bogatstva, užio ljubavi, kako ju je ondašnji sviet razumievao, užio se naslada, užio se ratne slave, užio pogibli; upoznao je donekle granice uma ljudskoga, dotakao se poezije i umjetnosti, mogao je dakle reći, da je iz života pouzeo sve, što mu je ovaj podati mogao. A kad tamo, u njega je sad bilo čuvstvo kao da je nešta odnemario — i to nešta najvažnijega. No

on nije znao što je to, pa je uzalud toga radi razbijao glavu. Po više puta trsio se, da se otme tim mislima i tome nemiru, kušao se nagovorit, da u životu ništa više nema i ništa ne može biti, ali tad bi nemir njegov, umjesto da se umanji, porastao do tolikog stupnja, te bi mu se činilo kao da se ne uznemiruje samo sebe radi već cielog Rima radi. Pa istodobno zavidjao bi skepticima, a k jednu ih držao za glupake, jer su tvrdili, da se praznina ničim ne može posve izpuniti. U njega su sad gotovo dva čovjeka bila, jedan se od njih snebivao s vlastitog nemira, a drugi je i nehotice priznavao, da je taj nemir posve opravdan.

Malo vremena odkako je rasuo imetak bude Cina pomoću moćnih rodbinskih utjecaja odaslan u Aleksandriju za upravnog činovnika, donekle s tom namjerom, da se u bogatom kraju opet domogne imetka. Nemir je s njim sjeo na ladju u Brundisiju i pratio ga preko mora. U Aleksandriji je Cina mislio, da će ga službeni poslovi, novi ljudi, drugi sviet, novi utisci oprostit nametljiva pratioca — ali se prevario. Protekao je jedan mjesec i drugi — a baš kao što zrno Demetrino dovezeno iz Italije još je bujnije niklo na plodovitoj zemlji Delte, tako se i ovaj nemir od bujnog bokora preobrazio u razgranjeno kedar-stablo i stao bacati sve jači sjen na Cininu dušu.

U početku se Cina kušao opojiti onakim životom, kaki je nekad u Rimu provodio. Aleksandrija je bila razkošan grad, pun plavokosih Grkinja, biele puti, koju je egipatsko sunce prevuklo providnom jantarskom sjajnošću. U njihovu ogrljaju tražio je umirenje.

A kad i to nije pomoglo, stao se zanositi mišlju o samoubijstvu. Mnogi njegovi drugovi riešili se životne brige upravo na taj način a s razloga i neznatnijih nego li je bio Cinin: često od same dosade, od taštine ili što im je nestalo volje da dalje uživaju. Kad je rob sgodno i dosta snažno trgnuo

mačem, jednim se trenom sve svršavalo. Cina se prihvatio te misli i kad se već odlučno zakanio, da će je izvesti, odvrati ga od tog nauma čudan san. Pričinilo mu se, da ga voze preko rieke a na drugoj obali opazi svoj nemir u prilici obnemogla roba, gdje se k njemu nagiba te mu veli: „Pretekao sam te, da te ovdje dočekam." — Sad se Cina prvi put u svom životu prepao, jer je uvidio, kad ni o posmrtnom bitisanju ne može bez nemira misliti, to će i tamo poći obojica zajedno.

Napokon se riešio, da potraži mudrace, kojih je silesija bila u Serapeumu, nadajući se, da će mu ovi zagonetku odgonetati. Ti niesu doduše ništa odgonetali, ali su ga za to prozvali „τοῦ μουσείου," koji su naslov običavali podjeljivati Rimljanima visokog roda i ugleda. U prvi čas bila to mala utjeha, a biljeg mudraca dan čovjeku, koji nije umio, da odgovori na ono, što ga se najvećma ticalo, mogao se Cini učiniti ironijom — no on je dopuštao, da Serapeum može biti ne odkriva najednom svu svoju mudrost — pa nije gubio svaku nadu.

Od mudraca u Aleksandriji bio je najradiniji otmjeni Atenjanin Timon, čovjek moguć i gradjanin rimski. Boravio je već kojih dvadeset godina u Aleksandriji, kamo je došao, da izpita tajanstvenu nauku egipatsku. Za nj su kazivali, da u knjižnici nema pergamena ili papirusa, kojeg on nije pročitao, — u njega da je sva mudrost ljudska. Pored toga bio je čovjek ljubazan i razsudljiv. Cina ga je od prvog maha odvojio od premnogih pedanata i komentatora s ukočenim moždanima, i domala se s njim upoznao a po izmaku nekog vremena i izbliže je s njim obćio, pače se oprijateljio. Mladi se Rimljanin divio starčevoj okretnosti u dijalektici, njegovoj rječitosti i razsudljivosti, kad bi govorio o uzvišenim pitanjima, koja se tiču odredjenja čovjeka i svieta. Osobito mu je upadalo u oči, što je to razsudjivanje bilo spojeno

s nekom tugom. Kad su se kasnije oprijateljili, više je puta Cinu snalazila želja, da upita staroga mudraca za uzrok te tuge, a podjedno da mu i sam svoje srce odkrije. Napokon je do toga i došlo.

III.

Kad su jedne večeri iza bučnih razprava o selenju duša ostali sami na terasi, s koje je puko vidik na more, prihvati Cina Timonovu ruku i otvoreno mu prizna, što mu je najvećom mukom u životu i poradi čega je uznastojao, da se upozna s naučenjacima i filozofima Serapejskim.

— Bar to sam polučio — reče podkraj, da sam tebe Timone, upoznao, te sam sad uvjeren, ne odgonetaš li mi ti zagonetku mog života, nitko je više ne će odgonenut.

Timon je neko vrieme gledao u uravnjenu dubinu morsku, u kojoj se odražavao mladi mjesec, te reče:

— Jesi li, Cino, vidio, ona jata ptica, što zimi ovamo dolietaju iz mračnih sjevernih krajeva? Znaš li, što one traže u Egiptu?

— Znam. Toplinu i svjetlo.

— I duše ljudske traže toplinu, koju ljubav čini, i svjetlo, koje navješćuje istinu. Ali ptice znadu, kuda im je za njihovim dobrom letjet, a duše lietaju po stranputicama, po zabludama, u žalosti i nemiru.

— A zašto, vrli Timone, ne mogu puta naći?

— Prije se umirenje nalazilo u bogovima, danas je vjera u bogove dogorjela kao ulje u svjetiljci. Poslije se mislilo, da će filozofija biti za duše sunce istine — a danas, kako i sam najbolje znaš, sjede na njenim ruševinama i u Rimu i u akademiji u Ateni i ovdje skeptici, koji su mislili, da donose umirenje a donesli su nemir. Jer, ako se odrekneš svjetla i topline, izvrgnuo si dušu tmini, a tmina je

nemir. Pa tako iztežemo ruke izpred sebe i pipajući tražimo izlaz . . .

— Zar ga i ti niesi našao?

— Tražio sam ga, ali ga niesam našao. Ti si ga tražio u razkoši, ja u razmišljanju — pa eto, obojicu nas ista magla ogrnjuje; za to znaj, da se ne kinjiš sam i da se u tebi kinji duša svieta. — Svakako već odavna ne vjeruješ u bogove?

— U Rimu ih još javno štuju, — pače i nove dovode iz Azije i Egipta, ali pravo u njih vjeruju jedva još prekupci povrća, što iz jutra dolaze sa sela u grad.

— A ti su i jedini mirni.

— Kao što i ovdje oni, koji bijući se padaju nice pred mačkama i lukom.

— Kao što i oni, koji poput nasićenih životinja ne žele ništa drugo doli san iza jela.

— A jeli uobće vriedno radi toga živjeti?

— Znademo li, što nam smrt donosi?

— Čim se dakle razlikuješ od skeptika?

— Skeptici pristaju na tminu ili se bar čine kao da pristaju, a ja se u njoj mučim.

— I ne znaš spasa?

Timon je časak šutio, zatim polako i donekle neodlučno odvratio.

— Čekam.

— Odkuda?

— Ne znam.

Na to je glavu upr'o o dlan i kao da je tišina na nj djelovala, što je na terasu pala, počeo je i on potišim glasom govoriti:

— Čudnovato je doduše, ali meni se ponekad pričinja, da kad ovaj sviet ne bi ništa više u sebi krio no što znamo, i kad ne bismo mogli ništa više postati no što jesmo, zacielo

ne bi u nas bilo nemira . . . Tako i u bolesti crpem nadu, da ću ozdraviti . . . Vjera u Olimp i filozofija su umrli, a zdravlje može biti nova kakva istina, za koju ja ne znam.

. . . .

I protiv očekivanja Cini je ovaj razgovor pribavio veliku olakšicu. Čuvši da nije on sam već i cieli sviet bolestan, oćutio je kao da je tko s njega skinuo ogroman teret i porazmjestio ga na tisuće ramena.

IV.

Od toga je vremena prijateljstvo, što je Cinu vezalo sa starim Grkom, postalo još usrdnije. Često bi se posjećivali, te bi se tada mislima nudjali kako za vrieme gostbe jelom. I ma da je Cina mnogo već izkusio i poradi uživanja umornim se ćutio, ipak je još odviše mlad bio, a da ne bi za nj život još što zamamljiva krio — pa taku je zamamu odkrio u Anteji, Timonovoj jedinici.

U Aleksandriji nije njena slava bila manja od slave njena oca. Nju su veličali odlični Rimljani, što su dolazili u kuću Timonovu, veličali su je Grci, veličali filozofi iz Serapeuma, veličala ju je svjetina. Timon je nije zatvorao u ginaceum, kao što su se druge žene zatvorale, i trsio se, da u nju pretoči sve, što je sam znao. Kad je prevalila djetinje godine, čitao je s njom grčke knjige, dapače i rimske i hebrejske, jer ona je te jezike savršeno naučila, pošto je bila osobitim umom obdarena a odgojila se u mnogojezičnoj Aleksandriji. Anteja je oca pratila u njegovim mislima, često je učestvovala u razpravama, koje su se u kući Timonovoj za simposiona vodile, pa je ponekad u labirintu zamršenih pitanja poput Arijadne umjela, da sama ne zaluta i da druge za sobom izvede. Otac joj se divio i štovao ju je. Pored

toga obavijao je Anteju tajanstven čar, gotovo svetost neka, jer je imala proročanske sne, u kojima je vidjala stvari, što ih oči običnog smrtnika ne vide. Stari ju je mudrac ljubio kao dušu svoju još i radi toga, što se bojao, da je ne bi izgubio, jer je često kazivala, da joj se u snu prikazuju nekakva za nju zloslutna bića — i neko čudno svjetlo, za koje ne zna, hoće li joj biti vrelom života ili smrti.

Medju to u to ju je vrieme okružavala samo ljubav. Koji su Egipćani zalazili u Timonovu kuću, nazivali su je lotusom, bilo radi toga, što se taj cviet na obalama Nila obožavao, a može biti i toga radi, što je nitko, kad bi je jednom vidio, nije mogao za čitavog života zaboraviti.

Jer ljepota njena bila je jednaka mudrosti njenoj. Egipatsko sunce nije potavnjelo njenog lica, te se ovo činilo kao da su u njemu ružičaste zrake osvitka zatvorene u providnu bisernu školjku. Oči su joj bile Nilove modrine a pogled bi njihov izvirao iz onake nepoznate udaljenosti kao god što i vode te tajanstvene rieke. Kad ju je Cina prvi put vidio i slušao te se kući vratio, spopala ga želja, da njoj u čast u atriju svoga doma podigne žrtvenik i na njemu da žrtvuje biele golubove. Za svog se on vieka namjerio na tisuće žena, na djevojke dalekog sjevera s bielim trepavicama i vlasima žutim poput dozrelog žita pa sve do crnih poput lave Numidjanaka — ali dotad se nije namjerio na taki lik ni na taku dušu. I što ju je više vidjevao, što ju je bolje upoznavao, što je češće imao sgodu, da sluša njene rieči, to više je raslo njegovo udivljenje. Ponekad bi on, koji u bogove nije vjerovao, dopuštao, da Anteja ne može biti kći Timonova već nekoga boga, da je dakle samo napo žena a napo besmrtna.

I za kratko zavoli je ljubavlju iznenadnom, silnom i neodoljivom, koja se toliko lučila od čuvstava, što ih je dosada poznavao, koliko se i Anteja lučila od drugih žena. Zaželio

je, da je posjeduje, ali jedino zato, da je obožava. I krv svoju spreman je bio dati, samo da bude njegova. Ćutio je, da voli s njom biti prosjak nego li bez nje cezar. Pa kao što morski vir neobuzdanom silom sve guta, što u njegov krug dolazi, tako je i ljubav Cinina zaniela dušu njegovu, srce, misli, dane i noći njegove i sve, od čega život sastoji.

Dok napokon i Anteju ljubav ne osvoji.

— Tu felix, Cina! — govorili mu prijatelji. — Tu felix, Cina! — ponavljao bi sam u sebi — i kad se napokon s njom zaručio a njena su božanska usta izrekla svetotajstvene rieči: „kamo ti, Kajo, tamo ću i ja, Kaja“ — u taj mu se čas pričinilo, da će njegova sreća biti kao more — neizcrpivo i bezkrajno.

V.

Proteklo je godinu dana, a ova je mlada žena na domaćem ognjištu svedj još primala božansku gotovo počast; ona je bila mužu zjenicom oka, ljubavlju, mudrošću, svjetlom. No izporedjujući Cina sreću svoju s morem zaboravio je, da more ima osjeku. Iza godinu dana upade Anteja u težku, nepoznatu bolest. Snovi se njeni pretvorili u strašne prikaze, koje su joj otimale život. Na njezinu su licu utrnule zrake osvita i zaostala je sama providnost biserne školjke; ruke su joj postale prozirne, oči su joj duboko pod čelo utekle — a ružičasti je lotus sve više prelazio u bijeli lotus, u onako bieli kao što je lice u mrtvaca. Opazilo se, da su jastrebovi stali kružiti nad Cininom kućom, a to u Egiptu znači smrt. Prikaze su bivale sve strašnije. Kad je u podnevne ure sunce zalievalo sviet bielim sjajem, a grad je u šutnju utonuo, činilo se Anteji, da oko sebe čuje brze korake nevidovnih bića, a na dnu zraka da vidi suho, žuto mrtvačko lice, koje je crnim očima gleda. Te su je oči uporno gledale,

kao da je nekud zovu, u neku tminu, punu tajne i strave. U taki bi se čas tielo Antejino uzelo tresti kao u vrućici, čelo bi joj pobliedjelo i osulo se kapljama hladna znoja i ta počitana svećenica domaćeg ognjišta preobrazila bi se u slabo i zastrašeno djetešce, koje bi se zaklanjalo na muževe prsi i pobieljenim bi usnama ponavljalo: „Spasi me, moj Kajo! obrani me!"

I Kajo bi se za cielo oborio na svaku prikazu, ma koju da je Persefona izpustila iz podzemlja, ali je uzalud upirao pogled u prazan prostor. — Po običaju, bilo je u podnevno doba naokolo sve pusto. Bieli je sjaj natapao grad; more se činilo kao da gori na suncu, a u tišini čulo se samo kreštanje jastrebova, koji su kružili iznad kuće.

Prikaze su sve više učestale — i napokon ukazivale se svaki dan. One su Anteju svud jednako progonile, izvan kuće, u atriju i u izbama. Po savjetu liečnikovu dovodio je Cina egipatske sambucine i Beduine, koji su svirali na glinenim sviralama, ne bi li bučnom glasbom zaglušili šum nevidovnih prikaza. Ali i to je bilo bezuspješno. Anteja ga je čula sred najveće buke, a kad se je sunce najviše izpelo te je sjen ležao do nogu ljudskih kao sa ramena odronjeno odielo, u taj bi se čas u zraku, koji je od žara titrao, pojavilo mrtvačko lice i gledajući Anteju staklenim svojim očima olako bi uzmaklo kao da joj želi reći: „Podji za mnom!"

Na mahove prividjalo se Anteji, da se usta mrtvaca pomalo miču a na mahove, da iz njih izlietaju crni, gadni zujci i lete kroz zrak k njoj. Kad bi samo pomišljala na tu prikazu, sva bi se u očima prepanula, — a napokon joj je život postao tako strašnom mukom, da je umolila Cinu, neka je mačem prekine ili neka joj dopusti, da izpije otrov.

No on je znao, da to ne bi mogao učiniti. Tim istim mačem prorezao bi sebi žile za nju, ali ubiti je ne bi mogao.

Tek što bi si u duhu tu dragu glavu prikazao mrtvom, zaklopljenih vjedja, ledena mira, i ta prsa njegovim mačem razkinuta, odmah bi oćutio, da bi prije morao poludjeti nego li bi to htio izvršiti.

Neki mu je grčki liečnik rekao, da se Anteji Hekata ukazuje, a nevidovna bića, čiji šum bolestnicu prestravljuje, da pripadaju vlasti zlokobnoga božanstva. Po njegovu mnienju nije Anteji bilo spasa, jer tko je jednom vidio Hekatu, mora umrieti.

Na to je Cina, koji se prije malo vremena još smijao vjeri u Hekatu, žrtvovao njojzi hekatombu. Ali žrtva nije pomogla, i sliedećega dana opet su o podne sumorne oči gledale Anteju.

Pokušali su, da joj zastru glavu, ali ona je mrtvačku glavu vidjela i kroz najdeblje prevjese. Kad bi je zatvorili u tamnu izbu, lice bi sa stiena na nju gledalo, osvjetljujući tminu bliedim svojim mrtvačkim blieskom.

U večer je bolestnici uviek bilo bolje. Tad bi je tako duboki san shrvao, da se Cini i Timonu ponekad već činilo, da se iz njega više ne će prenuti. U malo je vremena toliko oslabila, da više nije mogla sama hodati. Nosili su je u nosiljci.

Cinin se negdašnji nemir sa stostrukom snagom vratio i svega ga okupio. Bojao se za Antejin život, ali podjedno ga je čudno čuvstvo podilazilo, da je njena bolest u tajanstvenoj nekoj svezi sa svim onim, o čemu je u prvom povjerljivom razgovoru s Timonom govorio. Može biti te je i stari mudrac isto mislio, ali Cina nije htio a i bojao se, da ga za to upita. Medju to je bolestnica venula kao cviet, u čijoj se čaški ugniezdio otrovni pauk.

Cina ju je, i ako nije imao nade, očajno spasavao. Najprije ju je poveo u pustinju nedaleko Memfisa, no kad je boravak u tišini piramida nije oslobodio strašnih prikaza,

vratio se s njom u Aleksandriju i okružio je vračima i čarobnicima, da joj bolest obaju i svakovrstnom bezočnom čeljadi, koja se s pomoću čudotvornih liekova koristovala lakovjernošću ljudi. No on već nije imao što da odabire, pa se laćao svakog sredstva.

U to doba dovezao se iz Cezareje u Aleksandriju slavni liečnik Zid Josip, sin Khuzin. Cina ga odmah povede k svojoj ženi — i za čas se nada svratila u njegovo srce. Kako Josip nije vjerovao u grčke i rimske bogove, prezirno je zabacio misao o Hekati. Radije je dopuštao, da su zli dusi ušli u bolestnicu, te je svjetovao, neka ostave Egipat, gdje su pored zlih duhova njenu zdravlju mogla škoditi i izparivanja močvarne Delte. Pa pošto je sam bio Žid, može biti da im je toga radi savjetovao, neka podju u Jerusalim, u grad, kamo zli dusi nemaju pristupa, i gdje je zrak suh i zdrav.

Cina je toliko spremnije prihvatio njegov savjet, jer drugo što bolje nije već znao, pa i zato, što je Jerusalimom upravljao znani mu prokurator, čiji su predji nekad bili klientima Cinine kuće.

I doista, kad su onamo prispjeli, prokurator ih Pontius primi razširenim rukama, i dade im za stanovanje svoj ljetnikovac, što je bio u blizini gradskoga zida. Ali nada se Cinina razplinula još i prije dolazka. Mrtvačko lice gledalo je Anteju i na palubi broda — a kad su stigli na svoje mjesto, bolestnica je podnevni sat izčekivala u istom smrtnom strahu kao i prije u Aleksandriji.

I tako su im dnevi i opet prolazili u potištenosti, stravi, očajanju i izgledanju smrti.

VI.

U atriju pod sjenatim portikom, ma da je u njemu vodomet stajao, bilo je već u jutro veoma vruće, jer se je

mramor ugrijao od proljetnoga sunca; ali podalje od kuće rasla je stara i razgranjena klokočika, zasjenjujući dosta velik prostor u naokolo. Pa kako je to mjesto na otvorenom bilo, bila je ovdje i promaja mnogo veća te je Cina odredio, da se tu namjesti nosiljka, zumbulima i jabukovim cvjetićima urešena, u kojoj je ležala Anteja. Za tim je sjeo do nje, stavio ruku svoju na njene poput alabastra bliede ruke i upitao ju je:

— Jeli ti ovdje dobro, carissima?

— Dobro — odgovori ona jedva čujnim glasom.

Na to zaklopi oči kao da će usnuti. Nastupila je šutnja; tek promaja je šuštjela u grančicama klokočike a na tlima oko nosiljke treptjele su zlatne pjege sunčanih zraka, koje su se kroz lišće probijale — a skakavci su pištali izmedju kamenja.

Malo kasnije je bolestnica opet otvorila oči.

— Kajo, — reče — jeli istina, da se u toj zemlji pojavio filozof, koji bolestnike ozdravljuje?

— Ovdje takve ljude nazivaju prorocima — odvrati Cina. Čuo sam za nj i htio sam ga amo k tebi dozvati, no pokazalo se, da je to bio lažni čudotvorac. K tome je hulio na ovdašnje svetinje i na zakone ove zemlje, te ga je prokurator izručio smrti a baš danas ima biti na križu razapet.

Anteja je spustila glavu.

— Tebe će vrieme izliečiti — reče Cina, kad je zamjetio tugu, koja se odražavala na njezinu licu.

— Vrieme je u službi smrti a ne života, — odvrati ona polako.

I opet je nastala šutnja; naokolo su svedj još treptjele zlatne pjege, skakavci su još glasnije pištali a iz hridnih pukotina izmilale se na šljunak malene guštarice tražeći suncem obasjana mjesta.

Cina je od časa do časa pogledao Anteju i po tisući put preletjele su mu glavom očajne misli, da su sva sredstva

spasa izcrpena, da nema ni iskre nade, te će domala ljubljeno ovo biće postati tek nevidjeni sjen i šačica praha u kolumbariju.

I sada, gdje je ležala zaklopljenih očiju u nosiljci cviećem izkićenoj, činila se već kao mrtva.

— I ja ću za tobom poći! — ponavljao je Cina u sebi.

U to se iz daleka čuli nečiji koraci. Lice je Antejino odmah poput krede pobliedjelo, poluotvorena su usta stala žurno odisati, a prsa se počela naglo nadimati. Nesretna je mučenica bila uvjerena, da se opet k njoj približava četa nevidovnih bića, što pretječu pojavu mrtvaca sa staklenim očima. No Cina je prihvati za ruku i stane je miriti:

— Ne boj se, Antejo, te korake čujem i ja.

Malo kasnije pridometne:

— Evo, Pontius dolazi k nama.

I doista, na zavoju stazice pomolio se prokurator, u družtvu dvojice robova. Bio to čovjek u godinama, lica okrugla, brižno obrijana, puna pretvorene važnosti a podjedno zabrinuta i umorna.

— Da si zdravo, plemeniti Cino i ti, božanska Antejo! — reče stupajući pod sjen klokočike. — Eto, iza hladne noći nastao je vruć dan: bio on sretan za vas oboje a zdravlje Antejino procvalo poput ovih zumbula i jabukovih grančica, koje joj rese nosiljku.

— Mir s tobom i zdravstvuj! — odvrati Cina.

Prokurator je sjeo na ulomak pećine, pogledivao na Anteju, malo nabrao obrve i progovorio:

— Samoća radja tugom i bolešću, a sred velikog množtva svieta nema strahu mjesta, zato ću vam nešta svjetovati. Na nesreću nije ovdje Antiohija i Cezareja, tu nema javnih igara i utakmica, a da se i cirk podigne, ove bi ga usijane glave već drugi dan razvalile. Tu čuješ samo rieč: „vjerozakon“ — a tome „vjerozakonu“ sve smeta. Volio bih, da sam u Scitiji nego li ovdje . . .

— O čemu hoćeš da govoriš, Pilate?

— Istina, odmakao sam se od predmeta. To su brige skrivile. Rekao sam, da posred velike množine svieta nema strahu mjesta. Eto, danas možete nešto osobita vidjeti. U Jerusalimu treba se s ma čim zadovoljiti, a nada sve treba, da Anteja o podne bude sred vreve ljudske. Danas će na križu umrieti tri čovjeka. Bolje i to nego li ništa. Pored toga je poradi pashe u grad nagrnuo nebroj najosebujnijih potukača iz čitave zemlje. Moći ćete se nagledati tog naroda. Naredit ću, da vam se dade dobro mjesto u blizini križeva. Nadam se, da će osudjenici hrabro umirati. Jedan izmedju njih je čudan čovjek: on veli, da je Sin Božji, umiljat je kao golub, a u istinu nije ništa počinio, radi čega bi smrt zaslužio.

— Pa ipak si ga na križ osudio?

— Htio sam se riešiti neprilike, a podjedno da ne dirnem u osovlje ono gniezdo, što zuji oko hrama. I onako će se pritužiti na mene u Rimu. Ta najposlije ne radi se tu o gradjaninu rimskom.

— Taj čovjek ne će radi toga manje trpjeti.

Prokurator nije odgovorio — i stao kao da sam sobom govori:

— Jedno ne podnosim, a to je pretjerivanje. Tko mi taj izraz spomene, ozlovoljio me je za cio dan. Zlatna sredino! Nje da se držimo, nalaže nam po mom sudu razboritost. A nema zakutka u svietu, gdje bi se tog načela manje držali nego li ovdje. Koliko me to muči! koliko me muči! Nigdje mira, nigdje ravnoteže . . . ni kod ljudi nit u prirodi . . . Sad je na primjer proljeće, noći su hladne — a danju je tolika žega, da se po kamenju jedva hoda. Do podneva je još daleko, pa gledajte — kako je! A koliko je do ljudi — bolje da i ne govorim o njima! Ovdje sam, jer ovdje moram biti. No pustimo to! Za malo te se opet

odmakoh od predmeta. Podjite i pogledajte si razapinjanje! Uvjeren sam, da će taj Nazarećanin odvažno umirati. Bio sam odredio, da ga šibaju, jer sam mislio, da ću ga tako spasti od smrti. Niesam okrutan. Kad su ga šibali, trpljivo je podnosio kao jagnje i blagosivljao narod. Kad ga je krv oblila, podigao je oči k nebu i molio se. To je najčudnovatiji čovjek, što ga za svog vieka vidjeh. Žena mi poradi njega nije ni na čas dala mira: „Ne dopusti, da nevin umre!“ — od rane mi je zore to dovikivala u uši. Htio sam. U dva puta stupio sam na govornicu i govorio tim biesnim sveštenicima i toj šugavoj smjesi naroda. Ali oni su samo natrag nagibali glave i razdirući vilice do ušiju jednodušno mi odgovarali: „Razpni ga!“

— A ti si popustio? — upita Cina.

— Jer bi se u gradu pobunili, a ja sam ovdje da podržavam red. Dužnost sam svoju morao vršiti. Ne volim pretjerivanja, pa i sav sam već nekako klonuo, ali poduzmem li jednom što, to se ne žapam, da javnom dobru žrtvujem život jednoga čovjeka, najpače, ako je to čovjek nepoznat, koga nitko kasnije ne će spominjati. Za nj je i to zlo, što nije Rimljanin.

— Sunce ne svieti samo nad Rimom — šapne Anteja.

— Božanska Antejo — branio se prokurator — mogao bih ti odvratiti, da ono u cielom krugu zemaljskom svieti rimskoj vlasti, pa da za njeno dobro treba da sve žrtvujemo, dok bune ugled podkapaju. Ali nada sve usrdno te molim, ne traži od mene, da promienim osudu. I Cina će ti reći, da to ne može biti; jer kad je osuda izrečena, sam je Cezar jedino može promieniti. Ja da i hoću — ne bih to mogao. Jeli, Kajo?

— Dä.

No Anteje su se te rieči očito neugodno dojmile, te je rekla misleći valjada na sebe:

— Dakle je moguće, da se trpi i umire bez krivnje.

— Nitko nije bez krivnje — odvrati Pontius. — Ovaj Nazarećanin nije nikaki zločin počinio, pa sam zato kao prokurator oprao ruke svoje. Ali kao čovjek osudjujem njegovu nauku. Naumice sam se s njim dosta dugo razgovarao, jer sam ga htio izpitati, te sam se osvjedočio, da objavljuje nečuvene stvari. Muka je to! Život u svietu treba da se osniva na razboru. Tko veli, da krjepost nije potrebna? . . . Za cielo, ja ne. Ali i stoici uče samo to, da se nepogodnosti mirno podnose, a ne zahtievaju da se svega odrečemo, i kruha i ruha. Reci, Cino — ti si razsudljiv muž — šta bi o meni mislio, da tu kuću, u kojoj stanujete, bez osobita razloga dadem onim ondje odrpanicama, što se tamo na suncu griju kod Jopejskih vrata? A on baš takve stvari zahtieva. Uza to uči, da svih treba jednako ljubiti: Židove kao i Rimljane, Rimljane kao i Egipćane, Egipćane kao i Afričane i tako dalje. Priznajem, da mi je to dodijalo. A sad, gdje se o njegovu životu radi, vlada se kao da je govor o nekom drugom, nauča — i moli se. Niesam dužan, da nekoga spasavam, koji sam za to ne mari. Tko se ni u čemu ne drži prave mjere, nije razborit čovjek. K tome se naziva sinom Božjim i obara temelje, o koje se družtvo ljudsko upire, te time škodi ljudstvu. Neka u duši svojoj misli, što ga je volja — tek neka ne podbunjuje. Kao čovjek prosvjedujem protiv njegove nauke. Ako ja, recimo, ne vjerujem u bogove, to je moja stvar. A ipak priznajem potrebu vjere i javno to govorim, jer držim, da je vjera za ljudstvo vrsta žvala. Konji treba da su upregnuti i to dobro upregnuti. A napokon ovome Nazarećaninu ne može biti smrt strašna, jer tvrdi, da će od mrtvih uzkrsnuti.

Cina i Anteja se u čudu pogledaše.

— Da će od mrtvih uzkrsnuti?

— Ni više ni manje već za tri dana. Tako bar objavljuju njegovi učenici. Njega sama zaboravih to upitati. A konačno

je i svejedno, jer nas smrt rješava obveza. Pa ako od mrtvih i ne uzkrsne, ništa pri tom ne gubi, pošto se po njegovoj nauci prava sreća i vječni život tek poslije smrti začinju. O tome tako izvjestno govori kao da je podpuno uvjeren. U njegovu je Hadu vidnije nego li u podsunčanom našem svietu, pa što tko više ovdje trpi, to će tamo sigurnije ući; treba samo da ljubi, ljubi i ljubi!

— Čudna nauka — reče Anteja.

— A oni su tamo vikali: „Razpni ga!" — upita ga Cina.

— Tome se i ne čudim. Čitavo biće tih ljudi sastoji od mrzosti, a tko će vikati za križem poradi ljubavi ako ne mrzost?

Anteja protre izsušenom rukom čelo:

— I On je osvjedočen, da se može živjeti i sretan biti — i poslije smrti?

— Za to se i ne boji ni križa ni smrti.

— Kako bi to dobro bilo, Cino! . . .

Za tim opet priupita.

— Odkuda zna On to?

Prokurator mahne rukom.

— On veli, da to znade od Oca svih ljudi, koji je Židovima ono, što je nama Jupiter, s tom razlikom, da je po riečima Nazarećanina, On jedan, jedini i milosrdan.

— Kako bi to dobro bilo, Kajo! — opetova bolestnica.

Cina je otvorio usta kao da će nešta odgovoriti, ali zamukne — a razgovor se ustavio. Pontius je očito dalje razmišljavao o čudnovitoj nauci Nazarećaninovoj, jer je tresao glavom i svaki bi čas slegnuo ramenima. Napokon se digao i stao se praštati.

Anteja naglo progovori:

— Kajo, podjimo, da vidimo toga Nazarećanina.

— Požurite se — reče Pilat odilazeći — povorka će domala krenuti.

*

VII.

Od ujutro vrući i vedri dan stao se oko podneva mračiti. Sa sjevero-iztoka nadvijali se tamni ili mjedeni oblaci, ne osobito razvučeni, ali visoko nagomilani kao da priete olujom. Izmedju njih vidjala se još duboka modrina, ali se lako moglo predvidjeti, da će se oblaci ubrzo sastaviti te će prikriti čitavo nebesko obzorje. A medju to je sunce ognjem i zlatom obrubljivalo njihove okrajke. Nad samim gradom i obližnjim visovima pružio se još široki komad vedra neba, a na zemlji nije bilo nikakvog vjetra.

Na visoravni, zvanoj Golgota, stajale su već u razmacima malene hrpe ljudi, što su pohitjeli izpred povorke, koja je imala iz grada krenuti. Sunce je razsvjetljavalo prostrana kamena polja, pusta, neplodna i turobna. Jednoliku je njihovu sivkastu boju prekidala samo crna mreža pukotina i zakopina, to crnija, što je čitava visoravan bila svjetlom zalivena. U daljini se vidjeli izdignutiji visovi, jednako pusti i zastrti maglom udaljenosti.

Oniže izmedju gradskih zidova i visoravni Golgote sterala se manje pusta ravnica, s mjestimice nagomilanim klisurama. Tu su iz pukotina, gdje se nabralo nešto plodne zemlje, virile smokve s porednim i oskudnim lišćem. Amo tamo izmilale se zidanice s uravnjenim krovovima, prilieplјene poput lastavičinih gniezda o kamene stiene ili se u daljini svietlili na suncu bielo oličeni grobovi. A poradi nedalekih blagdana i što su obitavaoci iz provincije nagrnuli u grad, bila je pokraj zidova podignuta silesija koliba i šatora, čineći čitave tabore, nakrcane ljudima i devama.

Sunce se sve više izpinjalo na prostoriji neba, kojega dotad još ne bijahu oblaci prikrili. Približavale se ure, za kojih je na tim visinama obično gospodavala gluha šutnja;

što je živo bilo, tražilo je zakloništa u zidovima ili izmedju pukotina. Pa i sad pored neobičnog oživljavanja vladala je neka tuga u toj okolini, gdje blieštavi sjaj sunca nije padao na zelen već na sive kamenite poljane. Sbrka udaljenih glasova, što je dolazila sa strane zidova, kao da se pretakala u neki šum valovlja i kao da se u tišini gubila.

Pojedine hrpe ljudi, čekajući od jutra na Golgoti, okretale su glave prema gradu, odkuda je imala povorka svaki čas krenuti. Nadošla je nosiljka s Antejom, a pred njom nekoliko vojnika, koje je prokurator odredio, da krče put sred naloge i da u slučaju nužde obuzdavaju u pogrdjivanju pomamnu svjetinu, punu omraze spram stranaca. Kraj nosiljke išao je Cina u družtvu satnika Rufila.

Anteja je u neke bila mirnija i manje plašljiva, ma da se podne približavalo a s njim i strah od strašnih prikaza, koje joj život izpijahu. Rieči prokuratorove o mladom Nazarećaninu obuzele joj misli i odvratile pažnju od vlastite nevolje. Za nju je to bilo nešto divna, što pravo ni razumjet nije mogla. Ondašnji je sviet vidio mnogo ljudi, koji su onako mirno umirali, kao kad pogrebna lomača trne, pošto joj drva dogore. Ali taj je mir potjecao od odvažnosti ili od filozofskog pristajanja za neumitnom sudbinom, da se svjetlo zamieni tminom, a istinski život nekim maglovitim, nevidovnim i neodredjenim bivstvovanjem. No nitko dotad nije smrti slavio, nitko nije umirao u nepokolebivoj vjeri, da se tek iza lomače ili groba počinje pravi život i sreća, onako moćan i bezkrajan, kako ga samo svemožno i bezkrajno biće dati može.

A taj, koga su imali na križ da pribiju, objavljivao je to kao neosporivu istinu. Anteje se ta nauka nije samo dojimala već joj se činilo, da je ona jedino vrelo uzdanja i nade. Anteja je znala, da mora umrieti — pa ju je od toga spopadao silni bol. Jer što je njojzi bila smrt? Ostavivši Cinu, oca, sviet i ljubav, bila joj je smrt pustoš, ledeni, poluništavi

mrak. I u koliko joj je dakle bolje moglo biti u životu, u toliko je morao da i bol bude u nje veći. Kad bi smrt mogla čemu biti ili kad bi se bar spomen na ljubav mogla sa sobom ponieti ili bar uspomena na sreću — ona bi lakše pregarala.

A sad, gdje se od smrti ni čemu nije nadala, čuje, da joj ona može sve dati. A tko je to javljao? Čudnovati neki čovjek, učitelj, prorok, filozof, koji je ljudima preporučivao ljubav kao najveću krjepost, koji ih je blagosivljao, kad su ga bìli i kad su smjerali, da ga na križ razapnu. Anteja je dakle stala razmišljati: „Za što je tako naučao, gdje Mu je križ gotovo jedina nagrada? Drugi su težili za vlašću — On je nije htio; drugi za imutkom — On je ostao siromah; drugi za palačama, gostbama, razkošjem, grimiznim odielom i za kolima sedefom i bjelokošću obloženim — On je živio kao pastir. Pri tome je preporučivao ljubav, milosrdje, siromaštvo, nije dakle mogao biti zao i nije mogao hotimice ljude obmanjivati. A ako je govorio istinu — tad neka bude smrt blagoslovena kao svršetak životne nevolje, kao promjena od gore sreće k boljoj, kao svjetlo za ugasle oči i kao krila, kojima se odlieta u vjekovitu radost!“ Sad je Anteja razumjela, što znači navještaj o uskrsnuću od mrtvih.

Um i srce jadne bolestnice prionuše svom snagom uza tu nauku. Sjećala se i očevih rieči, koje je ovaj često ponavljao, da će jedino nova neka istina oteti izmučenu dušu ljudsku mraku i sponama. A eto sad nove istine! Ona je pobiedila smrt i donosila spas. Anteja se od sve duše zaniela tom mišlju, te od mnogo dana Cina po prvi put ne opazi na tom licu strave od primakle se podnevne ure.

Napokon krenu povorka iz grada put Golgote — te se s visine, na kojoj je bila Anteja, vrlo dobro vidjela. Mnogo je bilo ljudi, a ipak se činilo kao da oni izčezavaju na dalekim tim kamenim poljanama. Iz otvorenih gradskih vrata grnulo je sve više svieta a uz put su do njih pristajali oni,

koji su čekali iza zidova. Izprva su se pomicali u dugačkoj obhodnji, te se ova razlievala poput nabujale rieke, koliko su više napried stupali. Postrance su se gonile rulje dječurlije. Povorka je bila graorasta i šarena od bielih kabanica, skrletne i modre ženske preobuke. U sredini se sjajila koplja i odora rimskih vojnika, na koja kao da je sjajno sunce bacalo zrake poletarke. Izpremiešani šum glasova dolazio je iz daleka i bivao sve razgovjetniji.

Konačno su se sasma približili — i prvi su redovi izlazili na visinu. Svatko je htio, da ugrabi najbliže mjesto, kako bi što tačnije vidio muku, pa je toga radi vojnički odio, koji je osudjenike pratio, sve više zaostajao iza povorke. Najprvo su stigla djeca, pretežno dječaci, polunagi, dronjcima oko bokova opasani, ošišanih glava osim dviju čupa oko sliepih očiju, suhonjavi, gotovo modrih zjenica a u govoru bučni. Usred divlje vike stali su kidati s pukotina izvjetrene odlomke hridina, s kojima su se htjeli nabacivati na razpete. Neposredno iza njih povrvjela je visina raznolikim hrpama ljudi. Lica su im ponajviše bila ugrijana od hoda i od očekivanja neobičnog prizora. Nigdje nije bilo traga sažaljenju. Ta krika glasova, to silno množtvo rieči iz svačijih usta, ta hitrina u kretanju zadivljavala je Anteju, ako je i u Aleksandriji privikla brbljavoj živahnosti grčkoj. Ovi su ljudi medju sobom govorili kao da će sad jedan na drugoga navaliti; dozivali se kao da im se o životu radi, prepirali se kao da im se koža s tiela dere.

Centurion Rufilus približio se nosiljci, te je mirnim, službenim glasom davao objašnjenja; medju to su iz grada stizale sve nove gomile. Naloga je bivala svaki čas veća. Izmedju množtva vidjeli se ugledni stanovnici Jerusalima, obučeni u pasaste haljine, gdje odjelito stoje poodmaknuvši se od kukavne predgradske sirotinje. Mnogo je nagrnulo ljudi i sa sela, koje su blagdani s njihovim porodicama privukli u

grad; bili su to poljodjelci poopasani vrećicama i pastiri dobroćudnih i zadivljenih lica, zagrnuti u kozja krzna. Hrpe ženskinja micale se zajedno s mužkarcima, no kako uglednije gradjanke niesu rado izlazile iz kuće, bile su tu većim dielom pučanke, seljakinje ili bezposličarke, obučene u jasnosvietla odiela, obojadisanih kosa, obrva i nokata, vonjajući nadaleko nardom, s ogromnim naušnicama i ogrlicama od novca.

Napokon je nadošao i Sanhedrin — a u sredini njegovoj Hanaan, starac mrka lica i krvavo obtočenih očiju, uza nj tromi Kajafa, urešen dvorogom kamilavkom i pozlaćenom pločicom na prsima. Podjedno s njima išli su razni farizeji, jedni *potežući noge* i hotimice se njima spotičući o svaku zapreku, zatim farizeji *zakrvavljena čela* hotimice ih razbijajući po zidovima i opet *pogureni* farizeji, koji kao da su spremni, da preuzmu griešno breme čitavoga grada na svoja ledja. Mrki, ozbiljni i hladnokrvni u svom biesu, odvajali su se vidom svojim od bučnog množtva proste čeljadi.

Cina je tu gomilu ljudsku hladno i prezirno gledao poput čovjeka, koji pripada soju, što gospoduje, a Anteja — začudjeno i plašljivo. Mnogo je Židova obitavalo u Aleksandriji, no tamo su na pol bili Heleni, a ovdje ih je sad po prvi put vidjela, kakovima ih je prokurator prikazao i kakvi su bili u vlastitom svom gniezdu. Mlado njeno lice, koje je smrt već obilježila svojim znakom, njena sjenu nalika prilika, svraćali su na se obću pozornost. Nametljivo su je motrili, u koliko su to vojnici dopuštali, koji su bili oko nosiljke; no toliki je tu vladao prezir i tolika mržnja spram stranaca, da se ni u jednom oku nije vidjelo saučešća, pače odsjajivala je radost, što žrtva ne će smrti umaći. Sad je Anteja tek pravo razumjela, zašto su ti ljudi zahtievali križ za proroka, koji je propoviedao ljubav.

I odjednom joj se taj Nazarećanin pričinio nekako srodan gotovo drag. On je morao umrieti — a isto tako i

ona. Nakon izrečene osude njega nije ništa moglo spasti — a i nju je osuda stigla, — pa se Anteji učinilo, da ih je pobratimstvo zle kobi i smrti svezalo. Tek On je išao na križ u vjeri posmrtne zore, a ona dotad te vjere nije imala i došla je, da je crpe iz Njegova lica.

Medju to se iz daleka razlegla buka, piska, vijanje a zatim opet nastade tišina. Čuo se zveket oružja i težko koračanje legionaraca. Gomile se uzkolebale, raztupile se i odjel, što je pratio osudjene, stao se protiskivati oko nosiljke. Spried, sa strane i straga stupali su jednakim i polakim korakom vojnici, u sredini se vidjela tri bȉla križeva, za koja se činilo kao da se sama pomiču, jer su ih nosili ljudi sgureni izpod trha. Lako se razbiralo, da izmedju te trojice nema Nazarećanina, jer su u dvojice lica bila bezočna i razbojnička, a treći je bio postar priprost seljak, kojega su vojnici očito prinudili, da zastupa. Nazarećanin je išao iza križeva, a tik iza njega bila su dva vojnika. Išao je u skrletnu plaštu, dobačenu mu na odielo i pod viencem od trnja, izpod čijih se bodljika izmilale kaplje krvi. Jedne su kaplje polako niz lice ronile, a druge su se odmah izpod krune ukrućivale, nalikujući tad na jagodice u divlje ruže ili na koraljne brojanice. Bio je blied te se polako pomicao, nesigurna i slaba koraka. Sred pogrdjivanja svjetine stupao je kao zanesen u nadzemaljske misli, kao da se već odielio od svieta, kao da ne čuje izljeve mržnje ili kao da previsujući običnu mjeru ljudskog praštanja prašta i kao da je preko običnog ljudskog milosrdja milosrdan, jer ga već obuhvatila bezkrajnost i jer se već izdignuo nad svako ljudsko blago, veoma tih, umiljat i jedino pored ogromne žalosti čitave zemlje i On žalostan.

— Ti si Istina, — prošapće Anteja drhtavim usnama.

Pratnja se baš tad protiskivala tik kraj nosiljke. Pače bio čas, te je stala, dok su vojnici, što su napried stupali,

očistili put od svjetine. Anteja je sad Nazarećanina posve iz bliza vidjela: vidjela je, kako se povjetarce poigravalo uvojkama Njegove kose, vidjela je crvenkasti odsjev, što je padao s Njegova plašta na pobliedjelo i providno mu lice. Rulje se tiskale k njemu i zaokupile vojnike u uzkom polukrugu, te je ovima valjalo učinit od kopalja zagradu, da Ga odbrane od bjesnila svjetine. Odasvuda se vidjele iztegnute ruke i stisnute pesnice, vidjele se oči što izpod vedja hoće da izskoče, zubi gdje se cere, vidjele se razkostriešene brade od pomamnog kretanja i zapienjena usta, koja su hrapave poklike izbacivala. A On se obazirao kao da je htio pitati: „Šta sam vam učinio?“ — te je oči k nebu uzdizao, molio se — i praštao.

— Antejo! Antejo! — vikne u taj tren Cina.

No činilo se, da Anteja tog doziva ne čuje. Iz njenih su očiju kapale velike suze, ona je zaboravila na bolest, zaboravila, da se već od mnogo dana nije digla s nosiljke, dršćući naglo se izpravila i polusvjestna od bola, sažaljenja i negodovanja poradi sliepe huke svjetine, grabila je zumbule i jabukove cvjetove i stala ih bacati pred noge Nazarećaninove.

Na čas je zavladala tišina. Ljudstvo se našlo u čudu, kad je vidjelo tu otmjenu Rimljanku, gdje izkazuje čast Osudjeniku. On je svratio pogled na njeno bliedo i bolestno lice i ustne se njegove stale micati, kao da je blagosivlja. Anteja je opet natrag klonula na dušeke nosiljke i oćutjela, da se nada njom razlieva more svjetla, dobrote, milosrdja, ufanja, nade i sreće, te je ponovno šapnula:

— Ti si Istina.

A tad je novi potok suza obli.

No Njega su napried pognali do mjesta, što je bilo oko dvadesetak koračaja udaljeno od nosiljke, gdje su već u pukotine pećina usadjeni bili stupovi križeva. Svjetina Ga opet zaslonila, ali kako je ovo mjesto bilo znatno izdignuto, odmah je

opet Anteja ugledala Njegovo bliedo lice i vienac od trnja. Legionarci su se još jednom svratili k množtvu i potjerali ga batinama dosta daleko, da ne smeta ovršivanju osude. Za tim su stali privezivat oba razbojnika na pobočne križeve. Treći je križ stajao u sredini; njemu na vršku bila je čavlićem pribijena biela cedulja, koju je sve to jači vjetar pridizao i trgao. Kad su se vojnici napokon primakli Nazarećaninu i s Njega počeli skidati odielo, zagrme med svjetinom poklici: „Kralju, kralju! ne daj se, kralju! gdje ti je vojska? brani se!“ Svaki bi čas provalio smieh, koji se hvatao svjetine, te je odjednom ciela kamenita visočina zamnjela jednodušnim cerekanjem. Medju to su Ga nauznak na zemlji protegnuli, da mu na bilo križa ruke pribiju, pa da ga onda zajedno s ovim podignu na glavni stup.

U to se nekaki čovjek, što je nedaleko nosiljke stajao, obučen u bielu simaru,* naglo bacio na tle, glavu je nasuo prašinom i ulomcima kamenja, te stao vikati strašnim i očajnim glasom:

— Bio sam gubav — a on me ozdravio — za što Ga razpinju na križ!?

Antejino lice pobliedi kao krpa.

— On ga je ozdravio . . . čuješ li, Kajo? — reče.

— Želiš li se vratiti? — upita je Cina.

— Ne! Ja ostajem ovdje!

A Cinu je odjedared, poput vihra, obuzelo divlje i neobuzdano očajanje, što nije u svoju kuću dozvao Nazarećanina, da mu ozdravi Anteju.

No u taj mah stavili su vojnici čavle na Njegove ruke i stali po njima udarati. Čuo se tupi zvuk, dok je željezo udaralo o željezo, no taj se odmah promienio u jasniji i zvučniji odjek, čim je oštro gvoždje prodrievši kroz tielo stalo ulaziti u drvo. Svjetina se opet utišala, po svoj prilici toga

---

* *Simara,* hebrejska svita, nalik na rimsku togu.

radi, da se naužije vapaja, koje je imalo mučenje da izmami iz ustiju Nazarećaninovih. No on je ostao tih, a na visočini se razliegali tek kobni i strašni udarci čekića.

Napokon bi posao dovršen i bilo zajedno s tielom dignuto u vis. Satnik, kome je zapalo da nadgleda taj posao, izgovarao je ili bolje pripievao jednostavnim glasom rieči naloga, te je sad uslied toga jedan od vojnika uzeo pribijati noge.

Medju to su oblaci, koji su se od jutra po obzorju širili, zaklonili sunce. Udaljene su se visočine i pećine, što su u sunčanom sjaju odsievale, zamračile. Sviet je potamnio. Zlokobni, mjedeni mrak obtočio je okolinu i koliko je sunce dublje medju gomile oblaka zalazilo, toliko je i on gušći bivao. Činilo se kao da netko odozgo na zemlju prosijava crvenkastu tminu. Vrući je vjetar jedan dvaputa dunuo, a onda je utišao. Zrak je bio sparan.

Ubrzo su i ti ostanci mjedenih odsjeva pocrnjeli. Oblaci poput noći mrki stali se valjati i širiti kao ogromni bedem spram visočine i grada. Oluja se spremala. Svjetina se uzbunila.

— Vratimo se! — reče opet Cina.

— Još, još hoću da Ga vidim! — odvrati Anteja.

Budući da je mrak zakrio tjelesa, što su visjela, naredi Cina, da se nosiljka donese bliže k mjestu muke. I oni se primakoše tako blizu, da ih je tek nekoliko koračaja dielilo od križeva. Na tamnom drvu vidjelo se tielo Razpetoga, koje se u obćem mraku činilo kao da je protkano srebrnim zrakama mjeseca. Prsa su Njegova naglo odisala. Glavu i oči upirao je još u vis.

U to se iz dubine oblaka oglasilo muklo mumljanje. Grmljavina se trgla, podigla i strašnim je praskom provalila od iztoka k zapadu, a za tim kano da se obara u bezdane propasti odziva se niže i niže sad slabije sad jače, dok napokon ne zatutnji kao grom, a zemlja se u temelju potresla.

U isti je čas ogromna sinja munja razkinula oblake, osvietlila nebo, zemlju, križeve, oružje vojnika i poput stada ovaca sbijenu svjetinu, koja se uznemirila i ustrašila.

Iza munje nastupila je još veća tama. Blizu nosiljke oglasilo se jecanje nekakvih žena, koje su se takodjer primakle ka križu. Sred obće tišine bilo je nešta potresna u tom jecanju. Koji su se medj svjetinom izgubili, stali su se sad dozivati. Tu i tamo oglašivali se ustrašeni glasovi:

— Ojah! o lanu! nije li Pravednik razapet!?

— Koji je istinu svjedočio! Ojah!

— Koji je mrtve uzkrisivao. Ojah!

A drugi je glas viknuo:

— Jao tebi, Jerusalime!

I opet drugi:

— Zemlja se potresla!

Druga je munja raztvorila dubine neba i pokazala u njima ogromne ognjene prikaze. Glasovi su umukli ili bolje izgubili se u duvanju vjetra, koji se odjednom silnom snagom podigao, i kidajući svu silu preobuka i kabanica stao ih raznositi po visočini.

Glasovi su iznova uzeli vikati:

— Zemlja se potresla!

Neki se dadoše u bieg. Druge je strah prikovao na mjestu — stajali su zapanjeni, bez misli, s nejasnim tek utiskom, da se nešta strašna dogodilo.

No naglo se mrak stao gubiti. Vjetar je premetao oblake, motao njima i trgao ih kao stinjale odrpine. Od časa do časa je jasnije bivalo, dok se konačno nije tamni strop razadr'o, a kroz pukotinu naglo se razlila bujica sunčanog svjetla: tad se odmah visočina razdanila, a s njom i zastrašena lica ljudska i križevi.

Glava se Nazarećaninova nizko na prsa priklonila, bila je blieda poput voska; vjedje na očima bile su zaklopljene, ustne su pomodrile.

— Umr'o je — šapnu Anteja.

— Umr'o — ponovi Cina.

U taj par segnu centurion kopljem do boka umrloga. Čudnovato: povraćeno svjetlo i pogled te smrti činilo se da umiruje svjetinu. I ona se sad bliže primicala, pogotovo gdje vojnici niesu pristupa branili.

I sred proste čeljadi ozivali se glasovi:

— Sidji s križa! sidji s križa!

Anteja je još jednom pogledala tu bliedu, preklonjenu glavu, za tim se tiho kao sama sebi oglasila:

— Hoće li uzkrsnut od mrtvih? . . .

Gledajući smrt, što je utisnula modri biljeg na Njegove oči i na usta, gledajući ta prekomjerno iztegnuta ramena, gledajući to nepomično tielo, što se poradi mrtvačke otežalosti oniže pomjestilo, glas joj je drhtao od očajne sumnje.

Isti ovaki jadi morili su i Cininu dušu. I on nije vjerovao, da će Nazarećanin od mrtvih uzkrsnuti, ali je bio uvjeren, da bi On jedan, da je poživio, zlom ili dobrom moći svojom izliečio Anteju.

Medju to su unaokolo sve brojniji glasovi vikali:

— Sidji s križa! sidji s križa!

— Sidji — očajno je Cina u sebi govorio — ozdravi mi je, uzmi dušu moju!

Sve se više vedrilo. Vrhunci su još u magli bili, ali nad visoravni i gradom nebo se posve razčistilo. „Turris Antonia“ bljeskala se na suncu, te se i sama sjajila poput sunca. Zrak se razsvježio, a laste su njime povrvjele. Cina dade nalog da se vrate.

Doba je bilo popodnevno. Već na blizu kući naglo reče Anteja:

— Danas se Hekata nije ukazala.

I Cina je o tom mislio.

VIII.

Prikaza se i sutradan nije pojavila. Bolestnica je bila neobično dobre volje, jer je iz Cezareje doputovao Timon, koji se pobojao za život svoje kćeri, te je zastrašen pismima Cine prije nekoliko dana ostavio Aleksandriju, ne bi li još jednom pred smrt vidio jedino svoje diete. Do srca Cinina opet pokuca nada kao da od njega traži, da je pusti unutra. No on nije mogao da otvori vrata toj gošći, on se nije smio nadati. Prikaze, što su ubijale Anteju, već su se i prije ponekad prekidano javljale, doduše nikad na dva dana, ali jednodnevni prekidi slučili se i u Aleksandriji i u pustinji. Obću olakšicu pripisivao je Cina dolazku Timonovu i utiscima izpod križa, koji su u tolikoj mjeri obuzeli dušu bolestnice, da se i s ocem ni o čemu drugom nije razgovarala. I Timon bi je pažljivo slušao, ne bi se protivio, razmišljao bi — i sve bi brižno razpitivao o nauci Nazarećaninovoj, o kojoj je Anteja samo toliko znala, koliko joj je umio kazati prokurator.

Obćeno se osjećala zdravija i donekle jača, a kad je podne prošlo i uminulo, u njenim je očima zabljeskala sigurna nada. Nekoliko je puta nazvala taj dan sretnim i umolila muža, da ga zapiše.

A za pravo bio je taj dan turoban i mračan. Kiša je padala od jutra, iz početka veoma obilna, zatim sitna sipeći iz onizkih jednolično razvučenih oblaka. Tek pod večer protrlo se nebo i velika je ognjena sunčana kugla provirila kroz magluštine, ocrvenila i pozlatila oblake, sive pećine, bieli mramor portika u vili te je sred neizmjernog sjaja uronila na onu stranu, kud je sredozemno more.

Sutradan bilo je vrieme prekrasno. Nagovješćivao se veoma vruć dan, no jutro je bilo svježe, nebo bez oblačića, a sva se zemlja u tolikom modrilu okupala, da su se svi

predmeti činili modri. Anteja je odredila, da je iznesu pod dragu klokočiku, da se s visa, na kome je drvo stajalo, do mile volje naužije pogleda u radostnu modru daljinu. Cina i Timon niesu ni na korak odstupili od nosiljke i pomnjivo su motrili lice bolestnice. U njemu se izražavalo neko nemirno izčekivanje, ali bez onog smrtnog straha, koji se prije blizu podneva u njemu izricao. Oči su joj odavale življi sjaj, a lišca su joj procvala slabim rumenilom. Cina je doista časomice već pomišljao, da je Anteja može biti ozdravila i od te pomisli spopadala bi ga želja, da se baci na zemlju, da od radosti zajeca i da zahvali bozima — no i opet bi ga obuzimao strah, nije li to može biti zadnji sievak svjetiljke, koja će domala utrnuti. Od želje da se ma odkud domogne nade, pogledao bi čas po čas na Timona, ali i ovomu su se valjada nalike misli vrzle po glavi, jer se uklanjao njegovu pogledu. Nitko od njih trojice ne spomenu, da se približava podne. A Cina bi neprestance svraćao oči na sjene, te mu je srce sve jače kucalo, kad je vidio, da sjene bivaju kraće.

Sjedjeli su kao da su duboko zamišljeni. Bit će da je Anteja najmanje bila uznemirena. Ležala je u otvorenoj nosiljci i opirući glavu o skrletni dušek slastno je udisala čisti zrak, što ga je povjetarce donosilo sa zapada od dalekog mora. Kad se podne primicalo i ovo je povjetarce prestalo. Vrućina je bivala sve veća; po hridinama suncem ugrijani čubrovi i grmići narda zavonjali su jakim i opojnim mirisom. Nad bokorima sase ljuljali se sjajni lepiri. Iz kamenih puklina izmilale se kao obično malene gušterice, privikle već na tu nosiljku i te ljude, sve jedna za drugom, povjerljive doduše a ipak na svaki pokret pažljive. Sav se sviet razbludjivao u svietloj tišini, u toplini, u razkošnoj vedrini i u plavetnom snatrenju.

Činilo se, da su se i Timon i Cina opojili tim sunčanim mirom. Bolestnica je zaklopila oči, kao da ju je za-

hvatio laki san — i šutnju su jedino prekidali uzdisaji, koji su se ponekad otimali njenim grudima.

U to je Cina zamjetio, da mu je sjena izgubila odugački svoj lik i da mu leži tik do nogu.

Bilo je podne.

Anteja je naglo otvorila oči i čudnim se nekim glasom oglasila:

— Cino, daj mi ruku.

On se trgne a sva mu se krv stinu u srcu: primakao se sat strašnih prikaza.

Njene su se oči sve više otvarale.

— Vidiš li — reče — kako se ondje svjetlo skuplja i u zraku ujedinjuje, kako drhće, bliešti i kako se k meni približava?

— Antejo! ne gledaj tamo! — vikne Cina.

No gle čuda! na njenom licu nije bilo straha. Usta je raztvorila, oči su joj se sve više širile — i nekom se neizmjernom radosti zasjalo njeno lice.

— Stup se svjetla približava k meni — nastavi. — Vidim! On je, Nazarećanin! . . . Smieši se . . . O umiljati! . . . O milosrdni! . . . Probijene ruke pruža, poput majke, k meni. Cino, on mi donosi zdravlje, spas i doziva me k sebi.

Cina naglo pobliedi i reče:

— Kuda god nas zove — podjimo za Njim!

Malo kašnje javio se s druge strane na kamenoj stazici, što je od grada dolazila, Pontius Pilatus. I prije nego li se približio već mu se vidjelo na licu, da donosi nekaku novinu, za koju kao razuman muž drži, da je nova čudna izmišljotina lakovjerne i neuke svjetine. I još iz daleka stao je vikati tarući znoj sa čela:

— Pomislite, što ovi opet pripoviedaju: da je od mrtvih uzkrsnuo!

Lux in tenebris lucet.*

Ponekad nastaju u jeseni najpače u mjesecu studenome tako vlažni, mračni i potmurni dani, da i zdravome čovjeku život ojade. Odkako je Kamjonka osjetio, da je bolestan te prestao raditi oko kipa „Milosrdja“, ovo ga je zlo vrieme mučilo i više od same bolesti. Svakog bi se jutra dovukao od kreveta, da otare posuknuto veliko okno radionice i pogledao bi u vis, ne će li bar uztrižak modrog neba opaziti; ali svaki put bi ga izčekivanje njegovo prevarilo. Težka siva magla visijaše nad zemljom; kiša ne padaše, a ipak izgledaše kamenje popločenog dvorišta kao spužva vodom zasićena; sve bijaše mokro, klizavo, vlagom prožeto; od te vlage padahu pojedine kaplje na pregibke žliebova i odjekivahu očajnom nekom jednoličnošću kao da bi odmjerivale ovo turobno vrieme, koje lieno odmicaše.

Okno radionice gledaše u dvorište, koje straga zakruživaše vrt. Iza plota zelenjela se još trava boležljivim nekim zelenilom, koje smrt i truhlež odavaše; a drveće s preostatkom žutog lišća, s granama pocrnjelim od vlage i mjestimice podjedno od magle izštećenim, činjaše se kao da je već posve

---

* Svjetlost sja u tmini.

obamrlo. Svake večeri razliegaše se po njemu graktanje vrana, koje se iz šuma i s polja svraćahu u gradska zimovišta te s velikim štropotom krila padahu na noćišta počvornatim granama.

U takve dane činjaše se radionica neprijatna kao mrtvačnica. Mramoru i sadri treba modrine, a ovako siva razsvjeta podavaše njihovoj bjelini nešto turobna. Gubeći izrazitije svoje crte preobražavahu se kipovi od tamne terakote u nekakve neodredjene i zapravo grozovite prikaze.

Nečistoća i nered uvećavahu tužni vid radionice. Na tlima ležaše debelo naslagana prašina od razgaženih ulomaka osušene terakote i od blata donesenog s ulice. Stiene bijahu mračne i samo mjestimice okićene sadrenim ogledima ruku i nogu, a inače gole; nedaleko okna visijaše ogledalo, a povrh njega lubanja konjska i struk makartova cvieća, ocrnio od prašine.

U kutu stajaše postelja pokrivena starim i sgužvanim pokrivačem, do nje noćni ormarić s željeznim svietnjakom. Kamjonka od štedljivosti ne imadijaše posebnoga stana te spavaše u radionici. Inače bijaše postelja sliepim zidom zaslonjena, ali sad je bio sliepi zid odmaknut, da bolestnik lakše može vidjeti kroz okno, što bijaše u pravcu njegovih nogu, i pripažati, ne će li se već jednom razvedriti. Drugo još veće okno, smješteno u stropu radionice, bijaše iznutra tolikom prašinom zastrto, da je kroza nj i za svietlih dneva samo sivo i turobno svjetlo prodiralo.

No razvedrit se nije htjelo. Nakon nekoliko mračnih dana, težki se oblaci posve spustili, zrak se nasitio vlažnom, gustom maglom te nastade još i veća tama. Dosad bi Kamjonka samo odjeven legnuo na postelju, no oćutjevši, da mu je slabije, razodjene se i legne sasvim.

Istinu reći nije toliko bolovao od izvjestne koje bolesti, koliko je bio snuždjen, nezadovoljan, obnemogao i žalostan. Obćenita ga slabost porušila. Nije bio od volje da umre, a opet se nije osjećao dosta jak, da žive.

Dugačke ure mračnoga dana pričinjahu mu se to duže, što nikoga uza se ne imadijaše. Žena mu umrije prije dvadeset godina, rodjaci njegovi življahu u drugom kraju zemljė, a s drugovima se nije pazio. Za posljednjih godina napustiše ga znanci, jer u njega sve jače podrastaše zlovolja. Izprva je to njegovo razpoloženje zabavljalo ljude, no kasnije, kad je postao sve veći čudak i kad je u njemu svaka šala izazivala dugotrajnu povriedjenost, prekinuše s njim saobraćaj i najbolji znanci.

Pripisivahu mu i to u grieh, što je godinama postao pobožan i sumnjahu, dali je to iskreno. Zlobni jezici govorahu, da po crkvama toga radi toliko sjedi, što preko svećenika želi da steče naručbe za crkve. No to nije bilo istina. Njegova pobožnost ne izviraše možda iz dubokog i tihog osvjedočenja vjerskog, ali ne potjecaše ni od koristoljublja.

Tu je sumnju opravdavalo njegovo tvrdovanje, koje je u Kamjonke sve više maha preotimalo. Od štedljivosti stanovaše već od nekoliko godina u radionici; hranio se ma čim te si tako zdravlje pokvario, da mu je lice bilo prozirno i žuto kao da je od voska. Ljudima se je i toga radi ugibao, da ne bi tko od njega zatražio kakvih usluga.

U obće bio to čovjek poništena značaja, ogorčen i preko mjere nesretan. Pa ipak ne bijaše po naravi svojoj običan čovjek, jer i njegove mane bijahu obilježene osobitim nekim umjetničkim biljegom. Koji su mislili, da je Kamjonka tvrdovanjem pribrao znatnog imetka, varali su se. Kamjonka bijaše u istinu siromašan, jer što je posjedovao, potrošio je na izvorne bakroreze; tih je imao na dnu škrinje čitavu mapu, pa ih od vremena do vremena pregledavao i oprezno i požudno brojio kao lihvar kad novce broji. Tu svoju strast krijaše veoma brižno, može biti navlastice radi toga, što je porasla na osnovi velike nesreće i dubokog čuvstva.

Jednom, bilo je nekako godinu dana iza ženine smrti, opazi u staretinara stari bakrorez što prikazivaše Armidu —

i u licu te Armide odkrije on naličnost s licem pokojnice. On taj bakrorez odmah nabavi i odtad poče sabirati bakroreze, najprije samo onake, koji prikazivahu Armidu, a kasnije, kako je strast u njemu rasla — i sve druge.

Koji ljudi izgube veoma ljubljena bića, treba da život svoj privežu o ma što, jer inače ne bi mogli živjeti. Što se Kamjonke tiče, nitko ne bi ni pomislio, da je taj postarali i samoživi čudak jednoć nada sve ljubio svoju ženu. I da mu nije umrla, njegov bi život po svoj prilici tekao ugodnije, slobodnije i čovjeka dostojnije. No bilo kako mu drago, ta je Kamjonkina ljubav preživjela i njegove sretne dane i njegovu mladost, pače i njegov talenat.

Pobožnost njegova prometnuvši se tiekom vremena u običaj i osnivajući se samo na čuvanju izvanjih forama potjecaše takodjer iz istog vrela. Ako i Kamjonka ne bijaše od ljudi, koji iz dna duše vjeruju, ipak se on iza ženine smrti začeo moliti za nju, jer mu se činjaše, da je to jedino što može za nju da čini i da je to jedina još nit, koja ga s njom veže.

Na oko hladne naravi ljube često veoma jako i uztrajno. Nakon ženine smrti čitav se život Kamjonkin i sve se misli njegove kretahu oko uspomene o njoj i crpahu iz njih hranu svoju, kao što nametnica crpe hranu iz debla, na kojem žive. No ljudska biljka može iz takvih uspomena crpsti samo otrovane sokove, koji sastoje od bola i golemog jada, pa tako se i Kamjonka otrovao, postao je usovan i opadaše.

Da nije bio umjetnik, za cielo ne bi preživio tog gubitka, no zanimanje ga njegovo spaslo, te on iza ženine smrti stane klesati za nju spomenik. Zaludu je živima dokazivat, da je za mrtve svejedno, u kakvom grobu počivaju. Kamjonka je htio, da njegovoj Soki tamo liepo bude — te je oko njezinog spomenika radio isto toliko srcem koliko i rukama. To učini, da on u prvoj polovici godine nije pameću pomjerio i da je očajanje podnosio.

Čovjek je ostao poništen i nesretan, ali umjetnost spase umjetnika. Od tog doba živio je Kamjonka za nju. Kad ljudi po galerijama gledaju kipove i slike, tad i ne slute, da umjetnik može umjetnosti pošteno ili nepošteno služiti. U tome nije se moglo Kamjonki ništa prigovoriti. Ne bijaše on osobito poletna duha, njegov se talenat tek o nekoliko izdizaše iznad srednje ruke, pa mu za to valjada umjetnost i ne umije izpunit života ni svih gubitaka naknaditi, — ali on je duboko poštovaše i bijaše uviek prema njoj iskren. U toliko godina svog zanimanja nikad je ne prevari ni ne oskvrni ni radi slave nit radi dobitka a ni poradi pohvale nit poradi prikora. Radio je svedj tako, kako je osjećao. Za svojih sretnih dana, dok je živio kao svaki drugi čovjek, znao je razpravljati o nimalo svagdašnjim pitanjima umjetnosti, a i kasnije, kad ga ljudi počeše izbjegavati, često bi o njoj u svojoj samotnoj radionici razmišljao na način uzvišen i pošten.

Ćutio se silno zapušten, no pri tom ne bijaše ništa čudna. Odnosi ljudski imaju nesumnjivo srednju neku mjeru, na osnovu koje se neobično nesretni ljudi izlučuju iz družtva ljudskog. I u povodu tog razloga hvataju ih se čudačtvo i pogrješke, kao što se kamena bačena iz potoka hvata mahovina, kad se on prestane trti o drugo kamenje. Odkad je Kamjonka obolio, ne zaviri ni živa duša u njegovu radionicu osim služkinje, koja dvaput u dan dolažaše, da mu priredi i poda čaj. Kad bi god došla svjetovala bi ga, da zovne liečnika, no on bojeći se troška ne htjede se na to odlučiti.

Napokon silno oslabi, a bez sumnje radi toga, što ništa nije htio, da uzme već čaj. Ni do česa ne imadijaše više volje, ni do jela ni do rada ni do života. Misli njegove bijahu tako uvele kao ono lišće, na koje gledaše kroz okno, te se posvema podudarahu s tom jeseni, s tom kišom i s tom sinjavom tamom. Nema goreg časa u životu ljudskom do

onoga, kad čovjek oćuti, da je već izvršio, što mu je valjalo izvršit, da je doživio, što je doživjet imao i da ga nikoje dužnosti u životu više ne vežu. Kamjonka već je od petnaest godina živio u vječitom unutrašnjem nemiru, da se talenat njegov izcrpava. Sad bijaše o tom uvjeren i s gorkim čuvstvom pomišljaše, da ga sad i umjetnost napušta. Pri tom u svakoj žilici osjećaše, da je iztrošen i iznemogao. Nije se nadao, da će skoro umrieti, ali nije vjerovao, da će opet ozdraviti. U obće ne bijaše u njega ni iskre nade.

Ako je još šta sada želio, bilo je nesumnjivo to, da se razvedri i da sunce zasvietli u radionici. Mišljaše pače, da bi može biti tad u neke ojačao. Uviek bijaše on veoma osjetljiv za vlagu i tamu, od uviek bi ovakvi dani uvećavali njegovu žalost i poništenost, a nekmoli sada, gdje je to vrieme, kako ga Kamjonka nazivaše: očajno, nadošlo u družtvu s bolešću!

Svako jutro, kad bi služavka sa čajem došla, pitao bi je Kamjonka:

— Ne vedri li se tamo po bregovima?

— A! — odvraćala bi služavka: — tolika je magla, da jedan drugoga ne vidi.

Čuvši taj odgovor zaklopio bi bolestnik oči i ostao tako mnogo sati, a da se ne bi ni maknuo.

Na dvorištu vladaše svedj tišina, tek kišne kaplje jednako se i jednolično javljahu u žliebovima.

U tri sata poslije podne bilo već tako mračno, da je Kamjonki valjalo svieću zapaliti. Kako je oslabio, bio mu je taj posao dosta tegotan. Prije nego li će segnuti za žigicama, dugo se nakanjivao; za tim bi lieno pružio ruke, a pogled na njihovu mršavost, koja se vidjela kroz rukave košulje, napunio bi njega kao vajara ogorčenjem i odvratom; zapalivši na to svieću opet bi nepomično počivao, dok u večer ne bi došla služavka, te bi on sve to vrieme zaklopljenih očiju slušao, kako kaplje odjekuju u žliebovima.

Čudnovato bi u to doba izgledala radionica. Plamen svieće osvjetljavao bi postelju i na njoj Kamjonku sabirući se u sjajnu točku na njegovu čelu, koje je bilo prevučeno suhom i žutom kao polaštenom kožom. Preostali dio sobe gubio bi se u mraku, a taj bi od časa do časa bivao sve tamniji. No koliko bi se vani više smrkavalo, toliko bi kipovi postajali ružičastiji i življi. Plamen svieće čas bi se snizio a čas opet pridizao, te bi se pri tom titranju svjetla činilo, da se kipovi sad spuštaju a sad opet podižu kao da se izpinju na prste želeći, da što bolje zavire u bolno lice vajarevo i da se uvjere, da li jošte žive njihov tvorac.

I doista bijaše u tom licu izražena ukočenost smrti. Ponekad bi se samo neznatno pomicale modrikaste ustnice kao da se bolestnik moli ili kao da proklinje zapuštenost svoju i one kišne kaplje, koje mu dodijavahu te su svedj jednako i jednolično odmjerivale ure njegove bolesti.

Jedne večeri udje služkinja malko pripita a tim i razgovorljivija no obično te reče:

— Tako sam obterećena poslom, da s mukom dva puta na dan prigledam. Ne bi li si, dragi gospodine, uzeli opaticu; sestra milosrdnica ništa ne stoji a najbolje njeguje bolestnika.

Kamjonki se svidje taj savjet, ali kako i drugi mrzovoljasti ljudi, običavao se i on svemu protiviti, što mu se svjetovalo te se i sad ne privoli.

Ali kad je služkinja otišla, stade on o tome razmišljati. Sestra milosrdnica! . . . istina je! Ništa ne stoji, a od kolike je pomoći i udobnosti! Poput inih bolestnika i Kamjonka je, prepušten samome sebi, izkusio mnoge tegobe i borio se s tisuću malih neprilika, koje su ga isto toliko mučile, koliko i netrpljivim činile. Često bi čitave ure odležao neugodno preklonjene glave, dok bi se odvažio, da popravi uzglavnicu; često bi ga u noći zeblo te bi tad ne znam što dao za čašicu topla čaja; no kad ga je već toliko truda stajalo, dok bi

svieću zapalio, kuda je mogao misliti, da si vodu uzavri? A sestra bi milosrdnica sve to učinila onom prijatnom revnošću, koja je u sestara milosrdnica običajna. O, koliko je lakše bolovati kod takve pripomoći!

Jadnik dodje napokon do toga, te je držao, da je bolest u takim prilikama nešto željena i prijatna i čudio se u duši, da bi pače i on mogao takvu sreću polučiti.

I učinilo mu se, kad bi sad sestra došla i u radionicu sa sobom doniela malko veselja i nade, možda bi se i vani razvedrilo i kišne bi ga kaplje prestale svojim kapanjem progoniti.

Napokon požali, što nije odmah prihvatio savjeta služkinje. Noć se duga i mračna primicala, a služkinja je imala tek sjutradan u jutro da dodje prigledat. Sad je uvidio, da će ta noć biti za nj teža od svih predjašnjih.

Za tim mu pade na um, kolik li je Lazar i u opreku k sadašnjoj nevolji živo preda nj stupe sretnije godine njegova života. Pa kako se malo prije pomisao o opatici, tako se sad spomen na te godine stala u onom njegovom mozgu na čudnovati način spajati s pojimanjem o suncu, svjetlu i liepu vremenu.

On poče misliti o svojoj pokojnici i razgovarati se s njom, kao što to uviek običavaše činiti, kad mu je bilo vrlo zlo. Napokon se izmuči, oćuti da sve slabijim biva i usne.

Svieća stojeći na noćnom ormariću dogaraše pomalo. Njezin ružičasti plamen pomodri, za tim nekoliko puta jače zablista i utrne. Podpuna tama obavi radionicu.

Medju to na polju sve jednako kapahu kišne kaplje i to tako sumorno, kao da se njima pročišćava tama i tuga čitave prirode.

Kamjonka je dugo spavao lakim snom, kad ga odjednom prene čudnovat neki dojam, kao da se neobična nešta sbiva u radionici. Vani svitaše. Mramor i sadra stali se bieliti. Široko, mletačko okno, što bijaše prema krevetu, sve je više prihvatalo blieda svjetla.

U toj razsvjeti opazi Kamjonka nekakovu prikazu, gdje sjedi kraj njegova kreveta.

On široko razkolači oči i stane je gledati: bila je sestra milosrdnica.

Nepomično je sjedjela, malko k oknu okrenuta i poniknute glave. Ruke je na krilu sklopila — i činilo se, da moli. Bolestnik joj ne mogaše lica vidjeti; ali je jasno razbirao bielu njenu peću i tamni oris ponešto slabih ramena.

Srce mu uze nemirno kucati a glavom mu se natisnula pitanja:

— Kad je služkinja dovela sestru i kako je ona ovamo došla?

Za tim pomisli, da mu se to od slabosti tek tako pričinja i zaklopi oči.

No za čas ih opet otvori.

Sestra sjedjaše još uviek na istom mjestu nepomična i kao zanieta molitvom.

Od čudnog čuvstva, od strave i velike radosti, poče se bolestniku koža ježiti. Nešto je tajnovitom silom privlačilo njegov pogled k toj prikazi. Činilo mu se, da ju je negdje već vidio, ali gdje i kada? — ne sjećaše se. Neobuzdana ga žudnja zahvati, da joj zaviri u lice, no biela mu ga peća zaslanjaše, a Kamjonka ma da i nije znao za što, ne usudi se ni oglasiti se ni maknuti, pače pravo ni disati. On je jedino osjećao, da ga čuvstvo straha a podjedno i čuvstvo radosti sve silnije obuzima, pa je u čudu sama sebe pitao: šta je to?

Medju to se posve razdanilo. Krasno li jutro mora da je vani! Naglo i bez ikakvog prielaza nagrnu u radionicu svjetlo jako, sjajno i radostno, kao da je proljeće i svibanj. Valovi zlatnog bljeska, rastući poput povodnja, uzeše napunjati sobu i u tolikoj je mjeri zališe, da se mramor gubio i razstvarao u tom sjaju, stiene se s njim slievale i napokon se sasvim razsplinule — a Kamjonka se zatekao kao u nekoj sjajnoj nedoglednjoj prostoriji.

U to opazi, da i peća na glavi opatice gubi svoj bieli okrućeni lik, da po okrajcima podrhtava, da se raztanjuje i razplinjuje kao sjajna magla te se i ona preobražava u svjetlo.

Opatica polako svrne lice k bolestniku — i eto zapušteni nevoljnik upozna u sjajnoj njenoj aureoli znane, stotinu puta obožavane crte svoje pokojnice.

On se trgne s postelje, a iz prsa mu se ote krik, u kome se odražavahu suze, bolovi, patnje i ogorčenja tolikih godina:

— Soko! Soko!

I dohvativši je privine je k sebi a i ona ga ogrli rukama oko vrata.

Svjetlo navaljivaše sve jače i jače.

— Ti me niesi zaboravio — reče napokon — dodjoh dakle i izmolih za te laku smrt.

Kamjonka je neprestano držaše u zagrljaju kao da se boji, da mu ta blagoslovena prikaza ne bi izčeznula zajedno s tim svjetlom.

— Ja sam spreman umrieti — odvrati — tek ti ostani uza me.

Ona mu se nasmjehne andjeoskim smieškom i snimajući jednu ruku s njegova vrata pokaže njom dolje i reče:

— Ti si već umr'o: pogledaj tamo!

Kamjonka pogleda pravcem njene ruke i gle, izpod nogu opazi kroz okno u stropu unutrašnjost svoje mračne i puste radionice; tamo ležaše na postelji njegovo vlastito truplo sa široko otvorenim ustima, koja se u požutjelu licu činjahu kao crna rupa.

I on gledaše to iztrošeno tielo kao neku tudju stvar. Pomalo poče napokon sve to izpred njegovih očiju izčezavati, jer ta svjetlost što ih okruživaše, kao da je podpiruje nadzemaljski vjetar, gubljaše se negdje u bezkrajnost . . .

Budi blagoslovena!

Indijska legenda.

Jednoć se za jasne mjesečine duboko zamislio mudri i veliki Krišna te reče:

— Mislio sam, da je čovjek najljepši stvor na zemlji — ali se prevarih. Eto gledam cviet lotusa, kojim se poigrava noćno povjetarce. Koliko je on ljepši od svih živih bića: njegovi su se listići ovaj čas raztvorili na srebrnom svjetlu mjesečevu, — a ja ne mogu, da od njega odvratim oči . . .

— Ništa med ljudima nema na nj nalika, — ponavljaše uzdišući.

No za čas pomisli:

— Za što da ja, bog, ne bih mogao stvoriti vlašću svoje rieči biće, koje bi med ljudima ono bilo, što je lotus izmedju cvjetova? Tako neka bude, ljudima i zemlji na radost. Lotuse, preobrazi se u živu djevicu i stupi preda me.

S mjesta lagahno zatitra val, kao da ga se krilom dotakla lastavica, noć se razasjala, mjesec je jače zasvietlio, noćni su se drozdovi glasnije razpjevali i naglo su izčezli. Čarobija se izvršila, a pred Krišnu stupi lotus u ljudskoj prilici.

Sam se bog zadivio.

— Bila si cviet jezerski, — reče, — budi odsad cviet moje misli i progovori.

A djevica stade tiho šaptati, kako šapuću bieli listići lotusa, kad ih poljubi ljetni vjetrić.

— Gospodine! preobrazio si me u živo biće; gdje mi nalažeš, da odsad prebivam? Sjeti se, gospodine, dok cviet bijah, da sam drhtala i zaklanjala listiće kod svakog daška vjetra. Bojala sam se, gospodine, burnih kiša i oluje, bojala gromova i munje, bojala se pače vrućih trakova sunčanih. Ti mi reče, da budem oličenim lotusom, — a ja evo očuvah predjašnju svoju narav te se i sad bojim, gospodine, zemlje i svega, što na njoj ima . . . Gdje mi nalažeš, da prebivam?

Krišna podigne mudre oči k zviezdama, časak razmišljaše a za tim upita:

— Hoćeš li živjeti na vrhuncima gora?

— Tamo ima sniega i studeno je: bojim se, gospodine.

— Pa neka . . . Sagradit ću ti palaču od kristala na dnu jezera.

— U dubinama vódâ povlače se zmije i druge nemani: bojim se, gospodine!

— Hoćeš li bezkrajne stepe?

— O gospodine! vihri i bure potiru stepe poput divljih stada.

— Što ću s tobom oličeni cviete? . . . Ha! U pećinama Elorskim živu sveti pustinjaci . . . Hoćeš li udaljena od svieta prebivati u pećini?

— Tamo je tamno, gospodine: bojim se!

Krišna sjedne na kamen i upre glavu o ruku. Djevica stajaše pred njim drhćući i zastrašena.

Medju to razsvietli zora na iztoku nebo. Dubina se jezerska pozlati, paome i bambusi se pozlate. U sboru se oglase ružičaste čaplje, modri ždralovi i bieli labudovi na vodama, a

paunovi i bengali* u šumama, — uza njih razlegli se zvukovi struna, nanizanih o bisernu školjku i rieči ljudske pjesme

Krišna se prene iz svojih misli i reče:

— Evo pjesnik Valmiki pozdravlja izhod sunca.

Malo kasnije razmakle se zavjese grimiznih cvjetova, što pokrivahu lijanske slakove, a nad jezerom se pomoli Valmiki.

Opazivši on oličeni lotus prestade svirati. Biserna mu se školjka polako omače iz ruke na zemlju, ruke mu klonuše niz bedra, a on zaniemi, kao da ga je veliki Krišna preobrazio u drvo povrh vode.

I boga razveseli to čudjenje, što ga njegovo djelo izazva te reče:

— Preni se Valmiki i progovori:

I Valmiki progovori:

— . . . . . . Ljubim! . . .

Tu je još jedinu rieč pamtio i tu je jedinu mogao izgovoriti.

Lice se Krišino naglo zasjalo.

— Prekrasna djevice — našao sam ti mjesto u svietu tebe dostojno: prebivaj u srcu pjesnikovu.

A Valmiki i opet ponovi:

— . . . . . . Ljubim! . . .

Volja moćnoga Krišne, volja božanstva stade djevicu potiskivati k pjesnikovu srcu. I bog učini Valmikijevo srce providnim kao kristal.

Vedra kao ljetni dan, mirna kao Gangesov val stupaše djevica put doznačenog prebivališta. No iznenada, tek što bijaše dublje zavirila u Valmikijevo srce, pobliedi u licu i strah je zaogrne kao studeni vjetar. I Krišna se začudi.

— Oličeni cviete, — upita, — zar se i pjesnikova srca bojiš?

---

* *bengal,* vrsta ptica pjevačica, nalik na naše zebe.

— Gospodine, — odvrati djevica, — kuda mi to nalažeš, da se namjestim? Eto, u tom jednom srcu ugledah i snienžne vrhunce gora i dubine vódâ, pune čudnih bića, i stepe s vihrovima i burama i tamne spile Elorske; pa se i opet bojim, o gospodine!

No dobri i mudri Krišna reče:

— Umiri se, oličeni cviete. Ako u srcu Valmikijevu leže samotni snjegovi, budi im toplim proljetnim daškom, koji ih raztapa; ako u njemu ima dubokih vódâ, budi biserom u toj dubini; ako ima pustinja stepskih, posijaj u njima cvieće sreće; ako ima tamnih spila Elorskih, a ti budi u tim tminama zrakom sunčanom . . .

A Valmiki, koji se medju to domogao govora, doda:

— I budi blagoslovena!

Ta treća.

I.

Radionica, u kojoj sam sa Svjateckim obitavao i slikao, nije bila plaćena, jedno s toga, što obojica niesmo posjedovali više od jedno pet rubalja, a drugo što nas je baš od srca mrzilo plaćati najam.

Nas slikare nazivaju razsipačima, a ja prvi volim zapiti novac, nego li da ga spraskam za najam gospodaru kuće.

Naš gospodar nije bio loš čovjek, a pored toga niesmo nikad poradi njega bili u neprilici.

Kad bi on po svom običaju rano u jutro došao da nas podsjeti duga, Svjatecki bi se spavajući na tlima na slamnjači i pokriven turskim zavjesom, koji smo upotrebljavali za zadak portreta, na pola pridignuo, te bi grobnim glasom progovorio:

— Prava sreća, što vas vidim, jer mi se snilo, da ste umrli.

Gospodar, čovjek sujevjerljiv i očito bojeći se smrti, silno bi se odmah uzbunio, a Svjatecki bi se opet nauznak zavalio na slamnjaču, pružio bi noge, sklopio na prsima ruke i nastavio:

— Vidio sam vas baš kao sada: imali ste biele rukavice veoma dugačkih prsta i lakovane cipele; no u obće nieste se mnogo promienili.

Tad bih ja na izmjenu dometnuo:

— Kadšto se ovaki sni ne izvršuju.

Čini se, da je kuće gospodar od tog „kadšto“ očajavao, a svršilo se tako, da se razljutio, lupnuo vratima a mi smo još čuli, kako silazeći u jedared po četiri stube grabi i kako kune, što bolje može. Čestita ta duša ipak nam nije poslala ovršitelja.

U istinu nije pravo ni bilo, što da plieni; za cielo je i gospodar u sebi razmislio, da će u tu radionicu i u tu kuhinjicu, što je do nje, i opet doći slikari, i bit će isto ili još i gore.

Medju to je oštrica našeg pomoćnog sredstva po vremenu otupila. Gospodar se privikao na misao o smrti. Svjatecki je baš dovršivao tri slike škole Würtzove pod nadpisom: „Umiranje“, „Pogreb“ i „Razbudjenje od mrtvila“. Razumije se, da je na svima imao bit prikazan naš kuće gazda.

Ti su mrtvački predmeti osobina Svjateckoga; on sam veli, da slika „lešove“, „lešiće“ i „lešine“. Za cielo zato i nitko ne kupuje njegovih slika, premda on u istinu nije čovjek bez talenta. Upravo je poslao u parižki Salon dva „leša“, a jer sam i ja poslao svoje „Židove nad Vislom“, koje su u katalogu Salona nazvali „Židovima nad vodama Babilona“, to smo nestrpljivo izgledali pravoriek porote.

Svjatecki je naravno unapried već znao, da će sve najgore proći, jer porotu čine same neznalice, a ako tamo niesu neznalice, naše su slike neznalačke, pa kad bi one nagradu stekle, polučio bi se vršak neznanstva!

Ne mogu reći, koliko me taj majmun ovo dvie godine, što smo zajedno stanovali, bez potrebe naljutio.

Svjatecki na silu hoće, da ga ljudi smatraju moralnom lešinom. Pred drugima se prikazuje pijanicom, ma da to nikako nije. Izpit će redom po dvie po tri čašice rakije i paziti, da li ga gledamo, a ako to ne vidi, gurnut će kojega od nas laktom i gledajuć izpod oka pitat će tajinstvena glasa:

— Niesam li duboko već zagrezao . . . jeli? . . .

Mi mu odvraćamo, da je luda. Od toga ga spopada gotovo bjesnilo i ništa ga toliko ne ozlovoljuje, kao kad mu se ne vjeruje, da moralno propada. A pored svega toga on je naskroz pošteno čeljade.

Jednoć smo zalutali u planinama Salzkammergutskim, u okolici Zellskog jezera.

Kako je već noć nastupila te smo mogli i vrat skrhati, reče mi Svjatecki:

— Čuj, Vladko, ti si darovitiji, za te je i veća šteta. Ja idem napried . . . Ako se omaknem, ti uztraj na svom mjestu do zore, a u jutro znat ćeš se iz škripca izvući.

— Ti ne ćeš prvi, — odvraćam mu, — ja ću napried, jer imam bolje oči.

Na to će Svjatecki:

— Ako si danas i ne skrham vrat, i onako ću u kojem kanalu svršit . . . za me je svejedno.

Stanemo se prepirati.

Medju to se smrklo kao u podrumu. Uglavimo, da ćemo ždriebati. Začnemo.

Svjatecki iztegne čvorić te se prvi stane pomicati.

Pomičemo se po prevlaci. Iznajprije je prilično široko, kasnije biva sve uže. Koliko razbirem, s desna je i s lieva ponor, za cielo bezdana.

Greben se sve više sužuje, i što je gore, odlomci se izvjetrenih pećina lome i kidaju pod našim nogama . . .

— Ja već četveronožke idem, jer drugačije nije moguće! — govori Svjatecki.

U istinu se drugačije nije moglo; sgurimo se dakle četveronožke i pomičemo se napried kao dva šimpansa.

No u brzo upoznamo, da i tako ne ide. Greben pećine nije širi od konjskoga hrbta. Svjatecki ga kao neosedlana

konja zajaše, a ja za njim i upirući se rukama izpred sebe povlačimo se napried na veliku štetu našega odiela.

Časak kasnije čujem glas Svjateckoga:

— Vladko?

— Šta je?

— Greben se svršuje.

— A šta je dalje?

— Praznina . . . valjda ponor.

— Uzmi kamen i baci ga . . . čut ćemo, da li dugo pada.

U tmini čujem, kako Svjatecki rukama traži, da nadje odlomak izvjetrene pećine, a za tim govori:

— Bacit ću . . . čuj.

Obojica naćulimo uši . . .

Tiho!

— Jesi li šta čuo?

— Niesam!

— Liepo smo nasjeli! bit će do sto hvati.

— Baci još jednom.

Svjatecki nadje još veći komad i baci ga.

— Ni glasa.

— Zar tu ni dna nema, do biesa! — govori Svjatecki.

— Šta ćemo! sjedit ćemo ovdje do zore.

Sjedimo dakle. Svjatecki baci još nekoliko kamena; sve badava. Prodje jedan sat, pa drugi, napokon čujem glas Svjateckoga.

— Vladko, ne zadriemaj . . . nemaš li cigareta?

Nekako sam našao cigarete, ali žigica nema nijedan od nas. Eto nevolje! Moglo je biti sat po ponoći, a može biti ni toliko.

U to počinje kiša sipiti. Naokolo vlada neprogledna tmina. Uvjerio sam se, da dok smo med ljudima, bilo u gradu ili na selu, ni pojma nemamo, što je prava tišina. Ova što nas sada okružava u ušima zuji.

*

Gotovo čujem, kako mi krv po žilama kola, a udaranje svoga srca posve dobro razbirem.

Iz početka me zanima naš položaj.

To ipak ni malogradski bezjak ne dožive, da bi u gluho doba noći sjedio kao na konju na grebenastoj litici nad bezdanim ponorom; a pomalo je i zahladnjelo, te k svemu tomu počinje i Svjatecki mudrovati:

— Što je život? život je naprosto svinjarija. Vele: umjetnost! umjetnost! Neka me bies zajedno s umjetnošću ... Naprosto majmunstvo prirode, a preko toga još podlost ... Dva puta vidio sam Salon. Poslali su toliko slika, da bi se od njihova platna mogle sastaviti slamnjače za sve Židove u svietu, a kakve su bile? Koliko se najpodlije moglo, laskalo se ukusu kramara, jer svatko misli samo na prodaju ili kako da si napuni trbuh. Razvraćenost u umjetnosti i ništa drugo! Da je to prava umjetnost, pala bi joj kap, ali na sreću prave umjetnosti u svietu nema ... jedna je samo priroda. Moguće da je i priroda svinjarija ... Najbolje bi bilo, skočit eto onamo ... i s mjesta svršit. Učinio bih to, da imam rakije, ali jer nemam rakije, ne ću da to činim, pošto se zakleh, da triezan ne ću umrieti.

Bijah privikao brbljanju Svjateckoga, ali tu sred te tišine i osamljenosti, u studeni, u tmini, iznad ponora, od njegovih rieči i mene spopade sjeta! Na sreću izbrbljao se i sustao. Bacio je još nekoliko kamena, ponovio još nekoliko puta „ni glasa“ te odtad šućasmo puna tri sata.

Činilo se, da će domala svitati, kad na jednom začujemo nad glavama graktanje i šum krila.

Još je bilo tamno i ništa niesam mogao razabrati, ali o tome sam bio uvjeren, da to orlovi kruže iznad ponora: „kra! kra!“ sve se jače razliegalo u visini i u tmini. Čudio sam se, da se toliko tih glasova čuje, kao da čitave legije orlova prelietaju. No bilo što mu drago, dan su naviještali.

Malo iza toga mogoh već razabrati svoje ruke uprte o kamenu stienu, a za tim izmililа se preda mnom u nejasnom orisu ledja Svjateckoga, kao crna silhueta na onešto bliedjem zadku. Ovaj je zadak od časa do časa jače bliedio. Iza toga stala se krasna srebrnoblieda boja prosjajivati po hridinama, na plećima Svjateckoga i počela je sve jače napunjati tminu, kao da tko u nju ulieva srebrnu tekućinu, koja prodirući i miešajući se s njom, čini od nje crne sinjavu, a od sinjave bisernu. A podjedno izbijala je neka prjesnoća i vlaga; ne samo pećine već i zrak bio je mokar.

Svaki je čas bivalo svjetlije.

Motrim, trsim se, da upamtim te promjene boja, te ih pomalo u duši slikam, kad li me nenadano prene poklik Svjateckoga:

— Pi! Glupani!

I ledja Svjateckoga izčeznuše izpred mojih očiju.

— Svjatecki! — viknem — što činiš!

— Ne viči! gledaj!

Nagnem se, pogledam — šta je? Eto me, gdje sjedim na grebenu hridi, koja se spustila k livadi, a ta je livada jedva podrug lakta izpod nas. Mahovina je zaglušala odjek kamena, livada je posve ravna; u daljini vidjela se cesta, na njoj vrane, koje sam držao za orlove. Trebalo nam samo spustit noge sa grebena, da podjemo posve bezbrižno kući.

Medju to sjedjeli smo na grebenu od studeni cvokoćući zubima cielu bogovitu noć.

Ne znam, za što mi je eto sada, gdje sam sa Svjateckim u radionici izčekivao dolazak gospodarov, pala ta sgoda na um, kao da se je tek jučer dogodila, prem je već i podrug godine tome.

Ta uspomena me je od jednom osobito nekako ohrabrila i ja odmah progovorim Svjateckomu:

— Sjećaš li se, Anto, kako smo mislili, da sjedimo nad ponorom, a kad tamo, bila pred nama ravna cesta. Tako

može i sad biti. Eto, ubogi smo kao crkveni parcovi, gospodar nas goni iz radionice, a medju to može se sve promieniti. Ako najednom kao na samoteg provale slava i novci?

Svjatecki je upravo sjedio na slamnjači i navlačio čizme mrmljajući, da sav život nije drugo, no da se čizme u jutro navlače a u večer svlače, pa da je samo onaj pametan, koji je toliko odvažan, da se objesi, a ako on, Svjatecki, to dosad nije učinio, nije jedino s toga, što je ne samo najveća luda, već pri tom i podla kukavica.

Navala mog optimizma prekinula ga u razmišljanju, pogledao me svojim ribljim očima i rekao:

— Baš ti imaš, čemu da se veseliš; onomadne te Suslovski bacio iz svoje kuće i iz srca svoje kćeri, a danas će te gospodar kuće bacit iz radionice.

Doista! Svjatecki je istinu govorio. Još prije tri dana bio sam zaručnik Kazimire Suslovskove, a medju to u utorak u jutro . . . . dä! u utorak! primio sam od njenog otca ovo pismo:

„Dragi gospodine!

Naša je kćerka popustila nagovoru roditelja i pristala, da se razvrgne vez, koji bi je unesrećio. Ona bi se doduše svedj mogla skloniti pod majčino krilo i pod očev krov, no naša je roditeljska dužnost, da pretečemo tu skrajnost. Niesu nas toliko imovinske vaše prilike na to ponukale, koliko lakoumni vaš značaj, koji pored svega nastojanja ne mogoste zatajiti, te vam mi i naša kćerka vraćamo danu rieč i prekidamo s vama dalji saobraćaj, pri čemu vam i nadalje ostajemo skloni.

Sa štovanjem

Heliodor Suslovski,
biv. nadstojnik u biv. povjerenstvu državne blagajne K. P.“

Tako je glasilo pismo.

Da se mojim materijalnim položajem ni pas ne bi mogao koristovati, dopuštam, ali što taj patetični gorila mome značaju zabavlja, to duše mi ne razumijem.

Glava Kazimire podsjeća na tipove iz doba direktorijata i krasno bi joj pristajalo, da se ne češlja prema današnjoj, već prema ondašnjoj modi. Kušao sam je i umolit za to, ali uzalud, ona to ne razumije. No kolorit njenog lica ima toliko topline, kao da ju je Fortuni slikao.

Za to sam je i iskreno ljubio, te sam onaj dan, kad sam primio list Suslovskoga, bio kao da sam otrovan. Tek drugi dan i to pod večer olakšalo mi, jer sam sebi rekoh: ne, pa ne! Da sam udarac podnio, najviše mi je to pripomoglo, što su mi misli bile okupljene Salonom i mojim „Židovima“. Bio sam uvjeren, da je to valjana slika, premda je Svjatecki proricao, da će je iz predsoblja Salonova izbacit.

Počeo sam je slikati još prije godinu dana.

Sbilo se to ovako:

Šetao sam pod večer nad Vislom i gledao: razbio se brod s jabukama. Koloteri hvataju jabuke po vodi, a na obali sjedi čitava židovska porodica u tolikom očajanju, da i ne jadikuje, već lomi ruke i gleda u vodu kao okamenjena. Tu je stari Žid, patrijarka — ubogac, stara Židkinja, mladi Žid, zvier ogromna poput Makabejca, mlada djevojka, malko pjegava, ali silno izrazito crtana nosa i ustiju, i još dvoje Židovčadi. Večer nastaje; nad riekom titra bakreni odsiev — baš prekrasan. Drveće na Saskom Ostrvu kao da gori, dalje po Ostrvu razlila se voda, a po njoj boje crvene, boje ultramarinske, boje poput nȁda, pa opet prelievajući se u grimizne i ljubičaste. Zračna perspektiva — da uživaš! prielaz iz jednoga tona u drugi tako je nedohvatan i divan, da ti duša pjeva — a naokolo je sve tiho, jasno, mirno. Melankolija na sve strane, zavijati bi mogao — pa k tome ova žalostna družba,

što sjedi, kao da je od malih nogu u radionicama služila za ogled . . .

U tren mi sjevne glavom: evo moje slike!

Imao sam sa sobom škrinjicu i boje, bez toga nikud ne idem, i s mjesta stanem crtati, no prije toga viknem Židovima:

— Sjedite ovako i ne mičite se! — svaki će dobiti rubalj, dok se smrkne.

Moji su Židovi u tren oka razabrali, na čemu su, i ostali su kao ukopani. Crtam, crtam! Koloteri su izlazili iz vode i domala čujem iza sebe:

— Slikar! slikar, što ukrade, tim se hvali, da je sam smislio!

Ali ja im se odazovem njihovim govorom i osvojim ih za se; oni se pače prestadoše bacat strugotinama na Židove, da mi ne kvare posla.

U to i moja družba od jednom posta dobre volje.

— Židovi, — viknem: — budite žalostni! — a stara odvrati:

— Oprostite, gospodine slikaru, kako da budemo žalostni, kad ste svakome od nas obećali rubalj? Neka se žalosti, koji zaslužbe nema!

Morao sam im zaprietit, da ne ću platit.

Crtao sam ih redomice dvie večeri, a za tim su mi nekoliko mjeseci dolazili na ogled u radionicu. Neka Svjatecki veli, što ga volja, slika je valjana, jer nimalo nije hladna: ima u nje istinskog života i veoma mnogo prirode. Ostavio sam pače pjege mladoj Židovci. Lica bi mogla i ljepša biti, ali istinitija i značajnija ne mogu biti.

Razmišljajući tako o toj slici lakše sam pregorio gubitak Kazimire. Pa kad me sad Svjatecki na nju podsjetio, činilo mi se, kao da je tome već veoma davno. Medju to je Svjatecki navukao drugu čizmu, a ja stanem spremati samovar.

Došla je stara Tonka sa žemljičkama. Svjatecki je već godinu dana uzalud nagovara, da se objesi, — te sjednemo, da pijemo čaj.

— Za što si ti danas tako veseo? — upita jedko Svjatecki.

— Šta ja znam! vidjet ćeš, nešta će nas neobična zateći.

U to čujemo stube škripat, što do radionice vode.

— Gospodar ide, eto ti tvoje neobičnosti! — rekne Svjatecki.

Rekavši to izpije tako vruć čaj, da mu suze navrieše na oči, za tim poskoči s mjesta, pa kako je kuhinjica naša bila za predsoblje, sakrije se u radionici iza kostima te mi dovikne iz svog skrovišta pridušena glasa:

— Dragi! on te silno voli, razgovaraj se ti s njim...

— On čezne za tobom! — odvraćam mu i pohitim do kostima — govori ti s njim!

U to se vrata otvore a ulazi — tko? — nije gospodar, već pazikuća kuće, u kojoj stanuje porodica Suslovskoga.

Provalimo iza kostima.

— Nosim list za gospodina, govori pazikuća.

Uzimam list... Tako mi Hermesa! Od Kazimire! Razkinem omot i čitam što sliedi:

„Izvjestno znam, da će nam roditelji oprostiti. Dodjite s mjesta ne pazeći na rano doba. Upravo što se vratismo od točionice* iz vrta K.“

Ne znam baš pravo, što da mi roditelji oproste, ali nemam kad da o tom razmišljam, jer se snebivam od čuda...

Tek iza stanke pružim list Svjateckomu i reknem pazikući:

— Prijatelju, reci gospodjici, da ću ovaj čas doći... Čekaj... Nemam sitnoga, ali evo ti tri rublja (posljednja!), razmieni ih, sebi pridrži rubalj, a meni donesi ostalo natrag.

---

* Točionica mineralnih voda u Varšavskom perivoju „Saski ogród“.

Mimogred budi spomenuto, da je ružni taj čovjek uzeo ona tri rublja i nije se više pokazao. Znao je izrod, da u kući Suslovskih ne ću izazivat neprilika, te se najbezočnije okoristio mojim položajem. No tada niesam to gotovo ni opazio.

— Nu, što veliš? — upitam Svjateckoga.

— Ništa! svakoj se ptici nadje kobac.

Kako sam se žurno oblačio, niesam imao vremena, da za Svjateckoga nadjem primjerenu i sgodnu psovku.

II.

Četvrt sata kasnije zvonio sam kod Suslovskih.

Sama mi Kazimira otvorila. Liepa je ... Na njoj je još toplina sna i jutarnja svježost, koju je iz vrta sa sobom doniela u naborima perkalaste svoje odjeće svietlo modre boje. Šešir, što je skinula, malko joj je kosu pomeo. Lice joj se smije, oči joj se smiju, vlažna joj se usta smiju ... Istinsko jutro. Hvatam je za ruke i stanem ih cjelivati do lakta, a ona se nagiblje k mojem uhu i pita:

— Nude, tko ljubi bolje?

Za tim me uhvati za ruku i vodi pred roditelje. U staroga je Suslovskoga izraz Rimljanina, koji *pro patria* smrti žrtvuje jedino svoje diete, majka roni suze u kavu; oboje naime sjede za kavom. Ali ustaju, kad nas ugledaju i papa Suslovski progovara:

— Razum i dužnost nalažu mi, da velim: ne! — ali srce roditeljsko ima osobita svoja prava — pa ako je to slabost, Bog mi poradi toga sudio!

I tad podignu oči kao u dokaz, da je ovaj čas spreman odgovarati, ako nebeski tribunal s mjesta stane s njim sastavljati zapisnik. U životu niesam ništa tako izrazito rimskoga vidio, osim može biti salame i makarona, što se

prodavaju na Corsu. Taj je trenutak tako svečan bio, da bi i hipopotam puko od uzbudjenosti. Svečanost toga trenutka izdiže još gospodja Suslovska šireći ruke i govoreći plačna glasa:

— Moja djeco! ako vam ikad bude zlo u svietu, sklonite se tu — tu!

Govoreći to pokazuje na svoje grudi.

Niesam lud! ne treba se meni sklanjati tamo, tamo!... da mi Kazimira kraj sebe nudja sklonište, to bi bilo što drugo! Pored svega toga divim se čestitosti Suslovskih i srce mi je prepuno blagodarnosti.

Od uzbudjenja popijem toliko čaša kave, da je i sam Suslovski stao nemirno pogledavat na kaveni ibrik i povlaku. Kazimira mi neprestano dolieva, a ja opet nastojim, da joj u istom času pod stolnjakom pritisnem nožicu. Ali ona je svaki put odmiče i neznatno potresuje glavom, te se pri tom tako vragoljasto osmjehiva, da i sam ne znam, kako sam to mogao mirno izdržati.

Sjedimo pol drugi sat, napokon moram seliti, jer me u radionici čeka Bobuš, koga poučavam u risanju. Bobuš mi svaki put ostavlja posjetnicu s grbovim pečatom; no ja većim dielom gubim te posjetnice. Kazimira i majka joj odprate me u predsoblje, — o kako sam zao, htio sam, da me Kazimira sama prati. Kakve su u nje usne!...

Put me vodi kroz vrt. Mnogo se ljudi vraća od točionice... Putem opazim, kako se svi ustavljaju, kad me vide. Čujem, kako naokolo šapću: „Magurski! Magurski! on je..." Gospodjice odjevene u perkale raznolikih šara, izpod kojih se prekrasno izdiže njihov stas, dobacuju mi takve poglede kao da vele: „dodji! kuća je spremna!" Šta se do biesa dogodilo, zar sam tako slavan, šta li! — ja ništa ne razumijem.

Idem dalje — i opet isto... U veži pred stubama naletim kao brod na hrid na svog kućegospodara. O! najam!

U to se gospodar približi i govori:

— Moj gospodine! ma da vam koji put dosadjujem, ipak, vjerujte, gojim prema vama ... eto, u kratko dopustite!

Rekavši to obuhvati me oko vrata i grli me. Ha, sad znam. Za cielo mu Svjatecki rekao, da se ženim, a on misli, da ću odsad redovno najam plaćati. Neka misli ...

Pohitim gore. Na stubama već čujem buku iz našeg stana. Uletim. U radionici magla od dima. Tu je Julije Ržišinjski, Valentin Poterkjević, Karminjski, Franjo Cepkovski, stari Sludecki, Vojtjeh Mihalak, svi se zabavljaju vrteć u krugu elegantnoga Bobuša, no opazivši mene puste ga jedva živa usred radionice, te odmah stanu iz sveg grla vikati:

— Čestitamo! čestitamo! čestitamo! ...

— Dignimo ga u zrak!

U tren oka dignu me na ruke i nekoliko me časaka bacaju u vis, te kod toga vrište poput krda vrištavaca; napokon sam opet na tlima, zahvaljujem im koliko mogu i pozivam ih, da svi dodju na moju svatbu, najpače Svjatecki, koga molim, da mi bude ručni djever ...

Medju to Svjatecki podiže ruke i veli:

— Taj glupak misli, da mu ženitbu čestitamo.

— Da što čestitate?

— Što? zar ne znaš? — pitaju me svi.

— Ništa ne znam, šta do vraga hoćete?

— Podajte mu „Poletara!“ — jutarnje izdanje „Poletara“ — viče Valentin Poterkjević.

Podaju mi dakle jutarnji broj „Poletara“ i svi skupa viču: „čitaj brzojave!“

Zavirim u brzojave i čitam što sliedi:

„Vlastiti brzojav „Poletara“. Slika Magurskoga „Židovi nad vodama Babilona“ odlikovana je u ovogodišnjem Salonu velikom zlatnom kolajnom. Kritika ne može, da dosta nahvali genij majstora. Albert Wolff nazvao je sliku odkrićem. Bar. Hirš nudja 15.000 franaka.“

Pozlilo mi! pomozite! Smućen sam, te ne mogu ni rieči progovoriti. Znao sam, da mi je slika uspjela, ali o takom uspjehu nije mi se ni u snu snilo . . .

„Poletar“ mi izpada iz ruke.

Podignu ga i čitaju mi izmedju dnevnih viesti dalje komentare brzojava:

Viest I-*va.* Od samoga smo majstora čuli, da namjerava svoju sliku izložiti u našem sirenskom* gradu.

Viest II-*ga.* Kad je podpredsjednik družtva liepih umjetnosti upitao našega majstora, hoće li svoje remek-djelo u Varšavi izložiti, odgovorio mu je majstor: „volio bih ga i ne prodat u Parizu, a da ga ne izložim u Varšavi!“ Nadamo se, da će te rieči čitat potomci naši (daj Bože što kasnije) na grobu majstorovu.

Viest III-*ća.* Brzojav iz Pariza tako je djelovao na majku našega majstora, da je od uzrujanosti težko oboljela.

Viest IV-*ta.* Ovaj čas, gdje list mećemo u štampu, čujemo, da je umjetnikovoj majci već bolje.

Viest V-*ta.* Naš je majstor iz svih glavnih gradova evropskih primio poziv, da ondje svoju sliku izloži.

Pod utjecajem tih ružnih laži po malo se oporavljam. Ostržinjski, urednik „Poletara“, a ujedno bivši moj suparnik kod Kazimire, bit će da je poludio, jer takvo pisanje prevršuje svaku mjeru. Naravno da ću sliku najprije u Varšavi izložiti, ali I-vo nikome to još ne rekoh; II-go podpredsjednik družtva liepih umjetnosti ni za što me nije pitao; III-će ništa mu niesam odgovorio; IV-to majka je moja umrla prije devet godina; V-to ni od koga niesam primio poziva, da sliku izložim.

A što je gôre: u to mi pada na um, ako je i brzojav tako istinit kao onih pet viesti, to će liepo biti . . . Ostržinjski je prije pô godine dobio košaricu od Kazimire, premda su

* Po tome, što je u grbu grada Varšave sirena.

roditelji njeni bili za nj, pa je moguće da sad naumice od mene ludu čini; no ako je tome tako „platit će mi to glavom ili čim drugim!“ kako ono u libretu stanovite opere glasi. Drugovi me medju to primiruju, da je Ostržinjski dnevne one viesti mogao izmislit, ali brzojav mora da je istinit.

U isto vrieme ulazi Stanko Klosović s jutarnjim izdanjem „Teklića“. Brzojav je i u „Tekliću.“ Olakšalo mi.

Sad se odpočelo pojedinačko čestitanje.

Stari Sludecki, prevarljiv iz dna duše a sladak kao sirup, trese mojom rukom i govori:

— Mili Bože! svedj sam, kolego, vjerovao u vaš genij i svedj sam vas zagovarao... (znam, da me nazivao magarcem...) ali... mili Bože... može biti ne želite, da vas taki *fa-presto*, kaki sam ja, zove kolegom, u tom slučaju, kolego, izpričajte to predjašnjom navikom, Bože mili...

U duši mu želim, da ga djavo nosi, ali mu ne mogu odgovorit, jer me u taj čas Karminjski vuče na stranu i tiho mi šapće, ali ipak tako, da ga drugi čuti mogu:

— Može biti, kolego, da trebate novaca, recite samo, a ja ću...

Za Karminjskoga znamo svi, da je veoma uslužan. Svaki čas govori kojemu od nas: „ako, kolego, trebate pomoći, izvolite reći, a medju to — do vidjenja!“ Pa u istinu on ima novaca. Odvraćam mu, ako ih drugdje ne dobijem, doći ću k njemu. U to dolaze i drugi, momci poput zlata iskreni, koji me tako silno grle, da me sve protiskuje. Napokon se približi Svjatecki, očito je uzbudjen, ali se savladava te oštro progovara:

— Premda vidim, da ćeš se požidoviti, ipak ti čestitam!

— Premda vidim, da luduješ, ipak ti blagodarim, — odvraćam mu i živo se ogrlimo. Valentin Poterkjević primjećuje, da mu je grlo presahnulo. Ja nemam ni pare, ali Svjatecki

ima dva rublja, a i drugi imaju. Novac se skupi i punč se spremi . . . U moje se zdravlje pije, opet me bacaju u vis, a kad im velim, da sam ja sa Suslovskima sve već uredio, piju i u zdravlje Kazimire. U to pristupa Svjatecki k meni i veli:

— Zar ti, mladi glupače, misliš, da oni niesu brzojava prije čitali nego li ti je gospodjica pisala?

Jao! Kao da me tko maljem po glavi udario. S jedne mi se strane obzorje razjasnilo, a s druge se strane djavolski smračilo. Suslovski su sve u stanju učiniti, ali da bi Kazimira mogla ovako računati!

No veoma je vjerojatno, da su rano u jutro čitali brzojav kod točionice u vrtu i odmah me k sebi pozvali.

U prvi mah hoću da poletim do Suslovskih i da se s njima ogledam.

Ali ne mogu ostaviti družtvo. A u to ulazi i Ostržinjski, elegantan, hladan, pouzdan u se, i kao obično u rukavicama. Duševna oštrina odsieva od njegova lica poput plamena, jer to je stara psina podkovana na četiri noge.

Već sa praga protekcionalno domahuje palicom i govori:

— Čestitam majstore, i ja čestitam.

To „ja“ s naglaskom izgovara, kao da njegovo čestitanje više vriedi nego li čije drugo.

A moguće, da i jest tako.

— Šta si izmislio! — viknem — duše mi sve sam tek iz „Poletara“ doznao.

— Šta ja marim za to? — govori Ostržinjski.

— I o izlaganju slike ništa niesam govorio.

— Ali sad govoriš — odvraća mirno Ostržinjski.

— Ta on ni nema majke nit mu se razboljela! — viče Vojtjeh Mihalak.

— To se mene ne tiče, — dostojanstveno opetuje Ostržinjski skidajući drugu rukavicu.

— Ali brzojav je istinit?

— Istinit.

To me uvjeravanje posve umiruje. Od zahvalnosti natačem mu punča. On primakne ustne rubu čaše, gutne i nastavlja:

— Najprije u tvoje zdravlje, a drugi gutljaj znaš u čije? . . . dvostruko ti čestitam.

— Odkuda znaš?

Ostržinjski sažima ramenima.

— Ta Suslovski je prije osam sati bio u uredničtvu.

Svjatecki stane nešta mrmljati o podlim ljudima uobće, ja dulje ne mogu da izdržim i pograbim šešir. Ostržinjski odlazi sa mnom, ali ja ga putem ostavljam i za nekoliko časaka pozvonim po drugi put kod Suslovskih. Opet mi otvora Kazimira, roditelja nema kod kuće.

— Kazimiro! progovorim strogo — jesi li znala za brzojav?

— Znala sam — odvraća mirno.

— A, Kazimiro!

— Šta ćeš, moj dragi. Roditeljima se ne čudi . . . Oni ipak trebaju pametan razlog, sbog kojega pristaju za tobom.

— Ali ti, Kazimiro?

— A ja sam se okoristila prvom dobrom prilikom . . . zar mi, Vladko, to zamjeravaš?

Pred očima mi puca i čini mi se, da Kazimira ima posve pravo. U istinu, za što sam ja amo doletio kao mahnitac? Medju to približi se Kazimira k meni i nasloni svoju glavicu na moje rame; ja je obujmim oko pasa, ona mi preko ramena nagne lišce, zatvori oči, iztakne svoj ružičasti kljunić i šapće:

— Ne, ne, Vladko! . . . ne sad . . . iza vjenčanja . . . molim te!

Sbog te prošnje pritisnem usnama njen kljunić i tako uztrajemo, dok nam to proces disanja dopušta. Kazimirine oči onemognu .... Ona ih zatim prikrije i rekne:

— A tako te moljah, da ne bi ..

Njen izgovor i pogled rukom zaslonjen tako me razblaže, da je po drugi put poljubim. Ljubi li tko koga, tad ga naravno voli cjelivati nego li na primjer tući ... A ja ljubim Kazimiru neizmjerno, do ludila, cio život svoj do smrti i preko smrti! Ona, ili nikoja, i basta!

Kazimira pridušena glasa bojazljivo primjećuje, da je sad ne ću više štovati. Premili stvore! kaki nesmisao čavrlja! Umirim je, koliko mogu i opet začnemo pametno govoriti.

Ugovorimo, da ne ću odati, da znam, kako se stvar ima, bude li se gospodstvo Suslovski gradilo, kao da je za brzojav naknadno doznalo. Na to se oprostim s Kazimirom i obrečem joj, da ću u večer doći.

Valja mi naime poletjet do ureda družtva liepih umjetnosti; tamo ću se najlakše porazumjet s tajničtvom Salona.

III.

Brzojavno privolim da prihvaćam cienu baruna Hirša, no prije toga ću sliku u Varšavi izložiti i t. d.

Za odašiljanje brzojava a podjedno i poradi drugih potreba uzajmim u uredu novaca. Daju mi ih bez oklievanja. Sve ide kao po loju ...

U „Poletaru“ i „Tekliću“ priobćuje se moj životopis, u kojem dašto nema ni rieči istine, — ali kako ono Ostržinjski veli: „šta ja marim za to?“ Dobio sam poziv od dviju ilustrovanih novina. Žele u svoj list uvrstit moj portret i reprodukciju moje slike. Dobro!

Bit će novaca kô blata.

IV.

Tjedan dana kasnije primim kaparu od baruna Hirša.

Ciela će se svota izplatiti, kad kupac bude u posjedu slike, medju to mi trgovačka banka izplaćuje pet tisuća franaka u samim luidorima. Odkad živem, ne vidjeh toliko novaca. Vraćam se nakrcan kao mazga . . .

U radionici je družtvo. Iztresem svoje luidore po tlima, a jer se nikad dotad ne valjah u zlatu, stanem se dakle valjati u zlatu. Za mnom se valja Svjatecki . . . Nadolazi gospodar kuće i misli, da smo s uma sišli . . . Zabavljamo se kanibalski!

V.

Ostržinjski mi jednoga dana kazuje, da je sretan, što ga je odbila Kazimira, jer ga čekaju nenadani izgledi, kakih ni zamislit ne mogu.

Tome se veoma radujem ili bolje, to mi je svejedno; a pri tom sam uvjeren, da će si Ostržinjski u životu već pomoći.

Dok ga je zanimala Kazimira, bili su mu njeni roditelji na ruku, najpače otac Suslovski. Ostržinjski je njime sasvim prevladao i to u tolikoj mjeri, da je taj Rimljanin u njegovoj nazočnosti gubio svu dostojanstvenost. No Kazimira ga od prvoga časa, kako se upoznaše, nije voljela. Unutrašnji neki nagon odvraćao ju je od njega, a da sama pravog razloga nije znala; jer o tom sam podpuno uvjeren, da je Ostržinjski nije time odbijao, čim odbija mene i sve druge, koji toga čovjeka dobro poznajemo.

Čudan je to čovjek, ili bolje čudan književnik.

Za cielo ima ne samo u nas već i u svih većih književnih i umjetničkih stjecišta ljudi, za koje se i nehotice pitamo, kad o njima razmišljamo, odkuda im toliki ugled.

A takav je čovjek moj prijatelj od „Poletara.“ Tko bi vjerovao, da je sva tajna velike uvaženosti Ostržinjskoga i sav osnov duševne njegove snage u tome, što Ostržinjski ne voli i ne štuje talente, najpače književničke — pa u kratko reći, da od toga i živе, što ih omalovažuje . . . On ih prezire, jer mu izpravnost u obćenju, u sgodnom času upotrebljena umna oštrina i velika duhovitost redovno pribavljaju u družtvenom životu pobjedu nad njima.

Valja ga vidjeti na sastancima i sborovima umjetničkim i književničkim te na jubilejskim objedima, kako se prezirno vlada prema ljudima, koji po tvornoj svojoj snazi devet puta više umiju od njega, kako ih uza zid pritiskuje, kako ih smućuje svojom logikom, svojim razsudjivanjem i kako im nameće književnički svoj ugled.

Kad se god Svjatecki toga opomene, uviek zahtieva, da mu se dodade daska iz kreveta, da njom razmrska glavu Ostržinjskome, — a ja se ne čudim premoći toga čovjeka. Osobito nadareni ljudi često su nespretni, bojazljivi, a najpače u sgodnom času ne umiju upotrebiti umne oštrine i gube duševnu ravnotežu . . . Pravom talentu tek onda porastu na ramenima krila, kad se nadje sa sobom u samoći, — a Ostržinjski u takoj prilici bez sumnje ide spavati, jer sam sebi nema ništa da kaže.

Budućnost će razredit ove ljude, ona će im dati činove i označiti svakome od njih odredjeno mjesto. Ostržinjski je suviše drzovit a da to ne bi znao, ali u sebi se ruga tome. On je zadovoljan, što u odredjenom času više od drugih vriedi i što je uvaženiji nego li su valjaniji od njega.

Mi mu slikari manje smetamo. Ponekad ipak i književničke talente iznosi, ali to samo onda, kad je to u probit „Poletaru“ ili kad je u utakmici s „Teklićem“. U ostalom dobar je drug i ugodan čovjek. Dopuštam ća, da ga volim, al . . .

Neka djavo nosi Ostržinjskoga — dosta o njemu . . .

*

VI.

Još će me natjerat, da im jednom vratima zalupim.

Kolika komedija! Odkad sam slavan i imam novaca, Suslovski se i protiv vlastitog mog izčekivanja vlada prema meni baš priezirno. On, žena, sva rodbina Kazimirina prema meni su neprijatni.

Prve večeri izjavi Suslovski: ako mislim, da je novi moj položaj djelovao na njihovo popuštanje ili mislim li — što se napokon i na meni samom vidi — da im milost činim, to ipak jedino njihovo diete ne može od njih zahtievati, ma kako oni spremni bili za nj mnogo žrtvovati, da mu žrtvuju i ljudsko svoje dostojanstvo. Majka pridometne, da će u takvom slučaju diete znati, gdje će naći utočište. Čestita Kazimira ustaje na moju obranu, koji put i plane, ali oni vrebaju na svaku moju rieč.

Tek što usta otvoram, Suslovski se grize u usne, pogleduje na ženu i potresa glavom, kao da želi reći: „Znao sam, da će tako biti!“ Tako me muče od jutra do mraka.

A k tome još pomisao, da je sve to puko pretvaranje, da sve to ima samo tome poslužit, kako će me u mreži zadržat, da im je dašto samo do mojih petnaest tisuća i da im se jednako žuri kao i meni, tek što se razlozi naši razilaze.

Tome treba stati na kraj.

Doveli su me do toga, e mi se čini, kao da sam u istinu kakvu podlost počinio, što sam stekao zlatnu kolajnu i dobio petnaest tisuća franaka za sliku.

VII.

Primiče se dan mojih zaruka.

Kupio sam prekrasni prsten u stilu Ljudevita XV., no on se Suslovskima nije svidio, pače ni Kazimiri, jer tamo u cieloj kući nitko nema pojma o pravoj umjetnosti.

S Kazimirom imat ću mnogo truda, dok je odučim malogradskih navika i dok je naučim po umjetničku osjećati; no pošto me ljubi, najboljemu se nadam.

Na zaruke niesam nikoga pozvao osim Svjateckoga. Želio sam, da prije toga posjeti Suslovske, ali on tvrdi, ma kako da je fizički i moralno spao, ipak da do tog stupnja nije propao, e bi morao i posjete praviti . . . Tu ništa ne koristi!

Unapried dakle Suslovske pripravim, da je moj prijatelj neobičan original, ali pored toga genijalan slikar i najčestitija duša u svietu.

Čuvši Suslovski, da moj prijatelj slika lešove, lešiće i lešine, uzvine obrve uvjeravajući, da je svedj samo s urednim ljudima imao posla, da je ciela njegova službena karijera bila neokaljana, pa se nada, da će i „gospodin Svjatecki“ poštivati običaje, koji vladaju u poštenoj gradjanskoj kući . . .

Priznajem, da me kod takih prilika ponešto strah hvata te se od jutra borim sa Svjateckim. Svom silom hoće da ide u hlačama zasukanim u čizme. Odvraćam ga, prosim, moljakam.

Napokon pristane naglasujući, da doista ne zna za razlog, za što da ne bude luda. Zlo je, što njegove čizme podsjećaju na čizme iztraživalaca srednje Afrike, jer odkad ih je čizmar na vjeru donio, niesu kasnije više voštene. Šta ćeš!

A još je gore, što glava Svjateckoga izgleda kao tatranski vrhunac, šumom zarašten, na kojem je vijavica bjesnjela. I tome nema lieka, jer toga češlja nema na svietu, koji bi tome perčinu pomogao, ali za to nagovorim Svjateckoga, neka u mjesto bluze, koju svaki dan oblači, obuče kaput. On to učini, no pored svega toga izražaj je njegova lica kao u jednoga njegovih lešova, a k tome je grobnog humora.

Na ulici se ljudi osvrću na čvornovitu njegovu batinu i na ogromni njegov otrcani šešir, no ja sam tome već svikao.

Pozvonimo, udjemo.

Već u predsoblju dopire do nas glas kuzina Jačkovića, koji razpravlja o prenapučivanju. Kuzin Jačković svedj razpravlja o prenapučivanju, to je sva njegova mudrost. Kazimira u muslinskoj svojoj odjeći izgleda kao oblačić te je dražestna . . . Suslovski je u fraku, rodjaci u frakovima, stare tetke u svili.

Dolazak Svjateckoga uzbuni svih. S njekom uzrujanošću gledaju na nas . . . On se mrko obazire i uvjerava Suslovskoga, da za cielo ne bi dosadjivao, „kad to ne bi bilo, da se Vladko ženi ili što tome takva.“ To „što tome takva“ veoma se neugodno dojima. Suslovski se dostojanstveno pruži i pita, kako gospodin Svjatecki razumieva rieči „što tome takva . . .“ Gospodin Svjatecki odvraća, da mu je to svejedno, ali da će se „za Vladka“, ako treba, i uvoštiti, po gotovu kad bi znao, da je gospodinu Suslovskomu do toga . . . Moj budući tast pogleda ženu, mene i Kazimiru pogledom, u kome se začudjenje i gnjev o prvenstvo nadmetahu.

Srećom prekinem neugodni taj prizor i s riedkom u mene pritomnošću duha molim budućega tasta, da me predstavi onim članovima rodbine, kojih još ne poznajem . . .

Sliedi upoznavanje, a za tim sjedamo.

Kazimira sjedne do mene i položi svoje ruke u moje. Soba je puna ljudi, no svi se ukočili i šute. Zrak je udušljiv.

Kuzin se Jačković vraća opet k razgovoru o prenapučivanju. Moj Svjatecki gleda pod sto . . . U tišini sve jače ozvanja glas Jačkovićev, a ovaj kako nema prednjeg zuba, uviek podugačko pišti, kad mu valja izgovoriti š . . .

— Po vremenu mogu toga radi najveće nevolje Evropu zadesiti — govori Jačković.

— A razseljavanje . . . upada netko sa strane.

— Statistika pokazuje, da razseljavanje ne sprječava prenapučivanja.

Svjatecki podigne naglo glavu i svraća riblje svoje oči na govornika.

— Trebalo bi da se u nas uvedu kineski običaji — javlja se zlovoljnim basom.

— Oprostite . . . kako, kineski običaji?

— U Kini smiju naime roditelji slaboumnu djecu daviti — pa šta! tako bi trebalo, da u nas djeca smiju slaboumne roditelje daviti.

Sbilo se! Striela je pukla, kanape pod tetkama zaječa, a mene nesta. Suslovski sklopi oči i na čas ga izda glas.

Sve umukne.

Za tim se čuo razgnjevljeni i drhtavi glas budućeg mog tasta.

— Moj gospodine, nadam se, da ćete kao kršćanin . . .

— Za što, da ja budem kršćanin? — prekine ga Svjatecki zlokobno glavom tresući.

Druga striela! Kanape pod tetkama stao se tresti kao u vrućici i počeo propadati . . . Ćutim, da se i poda mnom zemlja raztvara.

Sve je izgubljeno, svake nade nesta!

Iznenada prasne u smieh zvonko djevojačko grlo Kazimire, za njom prasne u smieh ne znajući za što Jačković, za Jačkovićem prasnem u smieh ne znajući za što i . . . ja.

— Otče! — vikne Kazimira. — Vladko te je pripravio, da je gospodin Svjatecki originalan. Gospodin se Svjatecki šali, a ja znam, da gospodin Svjatecki ima majku i da joj je najbolji sin!

Vragoljaste li Kazimire! ne samo što izmišlja već i pogadja, jer Svjatecki u istinu ima majku i dobar joj je sin.

Njezin smieh a još više njene rieči ne promašiše. Još većma pomože dolazak sluge s vinom i s poslasticama. To je isti onaj pazikuća, koji mi je odnio posljednja tri rublja, ali sad je obučen u frak, te se dostojno kreće kao kaki lakaj.

Oči je upro u podnos, čaše zveče, a on se tako lako promeće, kao da nosi kupu punu vode.

Strah me hvata, da će mu sve izpasti iz ruku; ali na sreću, moja je bojazan zališna . . .

Časak kasnije čaše su pune.

Prelazimo do zaručnog akta.

Maloljetna kuzinka drži porculanski tanjur s dva prstena. Oči je izbuljila od izvjedljivosti i ciela je ceremonija tako uzhićuje, da s tanjurom i s prstenjem poskakuje. Suslovski ustaje, svi ustaju, — čuje se gruhanje odmaknutih naslonjača.

Tišina vlada. Čujem, kako jedna od matrona šapćući primjećuje, da se nadala, da ću dati „priličniji" prsten . . . Osim te primjetbe ukupno je razpoloženje tako svečano, da sa stiena muhe padaju . . .

Suslovski začinje govoriti:

— Djeco moja, primite blagoslov svojih roditelja.

Kazimira klekne, — kleknem i ja . . .

Kakva li je izražaja u taj par Svjatecki, kakva li je izražaja!

Ne smijem, da ga pogledam. Zagledao sam se u muslinsko odielo Kazimire, koje zasinjavljelu crvenu divanu veoma liepu pjegu podaje. Ruke Suslovskoga i gospodje Suslovski upiru se o naše glave, te moj budući tast ovako progovara:

— Moja kćerko! Ti si imala najljepši primjer u kući, kakva treba da bude žena prema mužu, pa nije nuždno, da te poučim u obvezama, u koje će te i onako tvoj muž uputiti (nadam se!) . . . Ali k vama se gospodine Vladko obraćam . . .

I sad se odpočeo maleni govor, za kojega brojim do sto, pa nabrojivši sto, stanem iznova od jedan brojiti. Suslovski gradjanin, Suslovski činovnik, Suslovski otac, Suslovski Rimljanin ima priliku, da dokaže cielu veličinu duše svoje . . . Rieči: diete, roditelji, obveze, budućnost, blagoslivljanje, griešna, čista savjest — zuje mi oko ušiju kao roj osa, sje-

daju mi na glavu, udaraju mi u prije pomenute uši, u zatiljak i u tjeme . . .

Za cielo mi je kravata pretiesno svezana, jer me počinje dušiti. Čujem plač gospodje Suslovske, a taj me dira, budući da je ona odista čestita žena, čujem zveket prstenja, koje podskakujući drži na tanjuru kuzinka. Isuse Bože, kakva li je izražaja Svjatecki!

Napokon ustajemo. Kuzinka mi tura tanjur pod same oči. Izmjenjujem s Kazimirom prstene . . .

Uh! zaručen sam! Mislim, da je svršeno, ali ne, Suslovski nas poziva, da izmolimo u svih tetaka blagoslov.

Podjemo. Poljubim jedno pet ruku, nalikih na rodine prste . . . Sve se tetke nadaju, da ih u njihovu očekivanju ne ću prevariti.

Do biesa, šta mogu od mene očekivati! Kuzin me Jačković grli. Bez sumnje mi je kravata pretiesno svezana . . .

No najgore je prošlo. Mrak se hvata . . . Čaj se unosi. Sjednem do Kazimire i svedj se činim, kao da ne vidim Svjateckoga. Majmun me je još jednom uznemirio, kad je na pitanje, ne će li u čaj doliti nešto araka, odvratio, da arak samo na boce pije . . . Pri svemu se ipak večer sretno završila.

Izidjosmo. Iz punih grudi udišem zrak. I doista, kravata mi je bila pretiesno svezana.

Šuteći idem sa Svjateckim. Ta mi šutnja počinje dosadjivati i domala mi postaje nesnosna. Opazim, da bi dobro bilo, kad bi sa Svjateckim zametnuo razgovor, da mu reknem štogod o svojoj sreći i o tome, kako je sve liepo prošlo i kako ljubim Kazimiru. Pokušam, ali ne mogu! Napokon sasvim blizu radionice reknem:

— Priznaj, Svjatecki, da je život ipak liep.

Svjatecki se ustavi, upilji oči u mene i reče:

— Pudel!

Te večeri niesmo više zajedno govorili.

VIII.

Nedjelju dana iza zaruka stigli su moji „Židovi“ na izložbu.

Slika je namještena u posebnoj dvorani, te ured ubira posebnu ulazninu. Polovica čistoga dohodka namienjena je meni . . . Kažu, da je u izložbi naloga od jutra do mraka.

Bio sam samo jednom tamo, ali jer su ljudi više mene gledali nego li sliku, ne idem više, čemu da se bez potrebe ljutim.

Pa da je moja slika remek-djelo, kakva dotad sviet ne vidje, ipak bi obćinstvo i tad još samo onoj svojoj radoznalosti udovoljavalo, kojom ide gledat „Krao“* ili hotentota, kad jede žive golubove.

Taj čas sam ja taki hotentot . . . i bio bih zadovoljan, da sam u istinu pudel. Ali ja sam odviše slikar, a da me ne ljuti, što se ovako ponizuje umjetnost — u prilog ličnosti, koja je došla u modu.

IX.

Prije tri nedjelje malo je tko za me znao, a sad dobivam po desetak listova, s većeg diela ljubavnih. Od pet ih bar četiri kao za okladu počinje riečima: „Može biti, te ćete pročitavši taj list prezreti ženu, koja i t. d.“ Ne ću prezreti ženu uz uvjet, ako me ta žena pusti na miru.

Da nije Kazimire, priznajem, da ne bih tako na lako slegnuo ramenima kod tolikog izljeva čuvstava.

Najviše se ljutim, kako se ovaka „*neznanka*“ može nadati, da će joj muž, koji je ni vidio nije, samo onako odgovoriti na njen poziv. Odgrni prije koprenu, liepa neznanko!

---

* *Krao* zove se čeljade u licu i po tielu dlakama obraslo.

a kad te vidim, tad ću ti tek odgovoriti . . . O! ništa ti ne ću reći, jer Kazimira! . . .

Primio sam i jedno anonimno pismo od neke siede prijateljice, u kojem me naziva majstorom, a Kazimiru guščicom.

„Majstore, je li to žena za tebe? (pita me sieda moja prijateljica). Jeli taj izbor dostojan tebe, — tebe, u koga je sva zemlja uprla oči? Žrtva si spletke i t. d.“

Čudne mi predpostavke a još čudnijega zahtjeva, kao da se ja ne smijem ženiti, da srcu udovoljim, već da ugodim javnome mnienju.

I ta uboga Kazimira već im smeta!

Ima većih opačina od anonimnih listova, ali za cielo nema veće . . . no kako da pravo rečem? . . . Medju to, do toga ne stoji.

Rok moga vjenčanja s Kazimirom još nije urečen, ali dugo ne će trajati.

Medju to umolih Kazimiru, neka se liepo obuče, da podjemo u izložbu.

Neka nas zajedno vide.

Nadošle su iz Pariza i dvie „lešine“ Svjateckoga.

Slici je nadpis „Posljednje sretanje“, a prikazuje mladića i djevojku, kako leže na prosektorskom stolu. Na prvi se pogled posve točno pogadja misao. Vidi se, da se to dvoje pokojnih ljubilo za života, da ih je odvojila nevolja, a združila smrt.

Učenici nagnuti nad lešinama na slici su donekle ukočeni, perspektiva prosektorija je pogrješna, ali „lešovi“ su vješto slikani. Lešine su takve, da iz njih led bije. U „Salonu“ nije slika ni odlikovana, može biti toga radi, što je veoma neprijatna, ali kritika ju je pohvalila.

Izmedju naših slikara ima bez sumnje mnogo talenata. Eno pored lešina Svjateckoga izložio je Franjo Cepkovski „Smrt Koreckoga!“ Silne li snage, silnog li individualizma!

Svjatecki zove Franju idiotom, jedno što Cepkovski nosi grivicu i klinastu bradu, drugo što se odieva po najnovijoj modi, a treće što je vrlo dobra odgoja, ceremonijalan i dosta često spominje visokorodjenu svoju porodicu.

Ali Svjatecki se vara . . .

Talenat — je ptica, koja se gniezdi, gdje joj se svidja, sad u divljoj pustinji, sad u podstriženom vrtu.

Vidio sam u Parizu i Monakovu slikara, koji su bili nalik na sluge u pivovari ili na brijače i kicoše, tri groša ne bi čovjek za njih dao, a kad tamo, bilo u tih stvorova zanesenosti, neobičnog nekog osjećanja za likove i boje, te osobite snage, da to osjećanje iz sebe prenesu na platno. Ostržinjski, koji za sve ima odredjeni izraz, govoreći o tom napisao bi u svom „Poletaru“: „*spiritus flat ubi vult!*“

Prema mnienju Svjateckoga historijsko je slikarstvo „obskurno barbarstvo“. Ne slikam povjestničkih predmeta i koliko se mene tiče, ne brinem se o tome, ali čujem to kao neki napredni nazor sa svih strana. Pa kako se svuda već samo o tom govori, cielo mi to pitanje dosadjuje!

Naši poljski slikari imaju jednu pogrješku. Žene se s kojekakvim doktrinama o umjetnosti, pa živu kasnije pod njihovom vlašću, gledaju sve na njihove oči, natežu prema njima umjetnost i više su propovjednici, nego li slikari. A nasuprot tome, što sam prije rekao, poznavao sam i takvih slikara, kojim su se ustne nabirale, koliko bi govorili o umjetnosti, a kad im se valjalo dohvatit kista, niesu ništa znali . . . .

Često sam već pomislio, neka teoriju umjetnosti stvaraju filozofi — i ako je glupu stvore — neka sami za nju odgovaraju, a slikari neka slikaju, kako im srce kaže — i neka umiju slikati, jer to je temelj.

Koliko je do mene, mislim, da je najbjedniji talenat više vriedan, nego li najodličnija doktrina, a najodličnija doktrina ne zaslužuje, da slobodi umjetničkog rada rješava obuću.

X.

Bio sam s Kazimirom i sa Suslovskima na izložbi.

Pred mojom slikom svedj se još ljudi kupe.

Tek što udjosmo, počeli su šaputati i odmah su svratili poglede, ali ne na sliku ili na me, već poglavito na Kazimiru. Najpače žene niesu oka s nje skidale. Opazio sam, da je radi toga Kazimira bila veoma zadovoljna, a ja joj to ne upisujem u grieh . . .

Svakako više to, što je za lešine Svjateckoga rekla, da je ta slika „nedolična". Suslovski uvjeravaše, da je baš to isto htio reći, — no ja sam bio biesan. Zar da i Kazimira ima takvo mnienje o umjetnosti!

Odmah se gnjevan s njima oprostim i izpričavajući se, da imam razgovora s Ostržinjskim, podjem doduše k Ostržinjskom, ali za to, da ga povedem na zajutrak.

XI.

Vidio sam čudo! neosporna je činjenica.

Sada tek znam, za što su u čovjeka oči.

Corpo di Baccho! kaka ljepota!

Idem s Ostržinjskim. Naglo opazim, gdje na uglu Vrbove ulice kraj nas prolazi neka gospodja. Ostanem kao ukopan, zapanjen sam, kamenim se, otvaram oči, gubim sviest, u neznani hvatam Ostržinjskoga za kravatu, razvezujem Ostržinjskomu kravatu — i pomozite, jer pogiboh!

Manje je do toga, što su u nje savršene crte. Šta je do crta! — jer to je naprosto rečeno umjetnička zamisao! remek-djelo za crtež, remek-djelo za kolorit, remek-djelo za osjećajnu sliku. Greuze bi od mrtvih ustao, kad bi je vidio, a onda bi se objesio, što je takve nakarade slikao.

Gledam i gledam ... Sama ide — a dă! s njom ide pjesma, s njom glasba, s njom proljeće, s njom razkoš i ljubav. Ne znam bih li je odmah htio slikati, jer bih volio kleknut pred njom i cjelivat joj noge, što se takva rodila. A znam li ja napokon, što bih htio! ...

Ona kraj nas prolazi tako vedra kao ljetni dan. Ostržinjski joj se klanja, ali ga ona ne vidi ... Ja se budim kao od zagluha i vičem:

— Podjimo za njom!

— Ne! odvraća Ostržinjski, zar si pomahnitao? Moram kravatu svezati. Daj mi mira! to je moja znanica.

— Tvoja znanica? Upoznaj me s njom!

— Nije mi ni na kraj pameti ... brini se oko svoje zaručnice.

Proklinjem Ostržinjskoga i njegovo potomstvo do u deveto koljeno, te hoću, da sam za neznankom poletim.

Nesrećom je sjela u kola.

Iz daleka samo vidim slamnati njezin šešir i crveni hladnik.

— Poznaješ li je u istinu? upitam Ostržinjskoga.

— Ja sve poznajem.

— Tko je ona?

— To je gospodja Jelena Kolčanovska, rodjena Turno, inače zvana gospodjica-udovica.

— Za što gospodjica-udovica?

— Jer joj je muž umro za svatbene gostbe. Ako si se oporavio, kazat ću ti cielu pripoviedku. Kavalir Kolčanovski de Kolčanovo, plemić Ukrajinski bio svoj gospodar, veoma bogat i bez djece. Imao je veoma uglednu rodbinu, koja se nadala nasliedit ga — i veoma kratak vrat, koji je tim izvjestniju nadu podavao baštinicima. Baštinike sam poznavao. Bili su doduše sasvim valjani ljudi, ali šta ćemo! najvaljaniji, najnesebičniji izmedju njih nije se mogao tome oteti, a

da ne pogleda na vrat Kolčanovskoga. Pa je to starome napokon tako dodijalo, da je u prkos rodbini zaprosio kćer svog susjeda, uglavio ženitbeni ugovor, zapisao joj cieli imetak, vjenčao se, iza vjenčanja bili su svatovi, zatim gostba u svatbenoj ložnici, a pri kraju te gostbe pala mu kap i on bio na mjestu mrtav... Tako je gospodja Jelena ostala gospodjica-udovica — razumiješ li?

— Je li tome davno?

— Tri su tome godine. Tad su joj bile dvadeset i dvie... Od onda se mogla već dvadeset i dva puta udati, ali ne će... Mislilo se, da kneza čeka. Pokazalo se, da i to nije, jer je nedavno i kneza odbila. K tome dobro znam, da je ona bez ikakvih pretenzija, a najbolji je tome dokaz, što gospodja Kolčanovska i sad žive u tiesnom prijateljstvu s našom znanicom, simpatičnom, darovitom i t. d. Evom Adami, kojoj je bila družicom u odgojilištu.

Čuvši to gotovo sam poskočio od radosti.

Ako je tome tako, ne marim za Ostržinjskoga. Moja ljubljena, čestita Evica bit će mi na ruku, da se mogu upoznati s gospodjom Jelenom Kolčanovskom.

— Ti me dakle ne ćeš k njoj odvesti? — upitam Ostržinjskoga.

— Konačno, ako se tko u gradu želi s kim upoznati, upoznat će se — odvrati Ostržinjski, — ali budući da si ti mene iztisnuo kod Kazimire, — to ne ću, da bi se u tom slučaju reklo, da sam se ja tu upleo... Mogu li napokon znati... Zdravo!

XII.

Taj sam dan morao na ručak k Suslovskima, ali im javih, da ne ću doći.

Zubi me doduše nikad u životu niesu boljeli, ali su me za to ipak mogli zaboljeti.

Jela mi je bila cieli dan na pameti, jer zaista kaki bi to slikar bio, koji ne bi o takvom licu razmišljao?

U duši sam već desetak njenih portreta naslikao. Pala mi istodobno na um zamisao za sliku, na kojoj bi lice poput Jelina bilo prekrasno. Tek bi trebalo, da je još nekoliko puta vidim.

Poletim do Eve Adami, ali je ne zatečem kod kuće. U večer primim kartu od Kazimire, u kojoj me moli, da dodjem sutra do točionice u vrt, a za tim na kavu. Gotova muka s tom točionicom i s tom kavom!

Ne mogu ići, jer ako izjutra Eve ne nadjem kod kuće, ne ću je više cieli dan zateći . . .

Eva Adami (to joj je kazalištno ime, zapravo se zove Anka Jedlinska) neobična je djevojka.

Odavna sam joj prijatelj i govorimo si „ti“.

Već je tome devet godina, što se posvetila kazalištu, a ostala je čista u podpunom smislu rieči. Bez sumnje ima po kazalištima mnogo fizički nevinih žena, ali da steznici njihovi odadu sve žudnje svojih gospodarica, dopuštam, da bi i najbezsramniji pavijan porumenio na svim od dlaka neobraslim mjestima. Kazalište kvari duše, osobito ženske.

Težko je pače zahtievati, da se u žene, koja svaku večer prikazuje ljubav, vjernost, plemenitost i t. d. ne porodi napokon instinktivni osjećaj, da su sve te krjeposti titrenke, koje samo dramatskom i glumačkom umječu pripadaju, a sa pravim životom niesu ni u kakoj svezi.

Ogromna razlika izmedju umjetnosti i sbiljskog života utvrdjuje ih u tom osjećanju; utakmica i zavist sbog pljeska truje plemenitije porive srca.

Neprestano obćenje s izkvarenim ljudima, kaki su obično glumci, razbudjuje u njima putenost. Nijedna angorska mačka

nije tako biela, a da se ne bi okaljala u sličnim prilikama. Prevladat ih može samo silni talenat, koji se u vatri umjeća očišća, ili narav tako na skroz estetska, kroz koju zlo ne može probiti, kako ni voda ne probija perje labudovo. Medju ovake *impermèable* naravi spada Eva Adami.

Često smo noću s drugovima pri čaju i luli razpravljali o ljudima, koji pripadaju umjetničkom svietu, odpočeli bi s najvišom kategorijom, to jest s pjesnicima i pošli do najniže, to jest do glumaca.

Biće, u kojega je snaga uobraženja razvijenija, nego li u običnih smrtnika, biće osjetljivije, strastnije, naglije od drugih, biće, koje u obsegu sreće i razkoši i najtanju žicu poznaje, te s nečuvenom snagom žudi — eto, takvo biće, to je umjetnik.

On treba, da je u njega tri puta više značajnosti i jake volje, nego li u drugoga, ako hoće, da se izkušavanju odupre.

No kako nema razloga, da se cviet, koji je ljepši od drugih, samo toga radi snažnije vjetru opire, tako nema razloga, da u umjetnika bude više značaja, nego li u običnog čovjeka.

Nasuprot ima razlog, poradi kojega je u njega i manje odpornosti, a taj je, što se životna njegova snaga troši u onoj bezdani i u onom neskladu, koji umjetnički sviet dieli od svieta svakodnevnog života.

On je naprosto bolestna ptica, u vječitoj vrućici, kojeg pred našim očima na čas nestaje u oblacima, a za čas ga opet vidimo, gdje se izmučen svojim krilima povlači po trunju i prašini. Umjetnost mu daje jakost, da se otme trunju i prašini, a život mu ukida snagu poleta. Za to i jest u umjetnikâ tako često tolik razdvoj izmedju unutrašnjega i izvanjega života.

A kad sviet od njih više zahtieva, nego li od drugih ljudi i kad ih osudjuje, može biti da ima pravo, — ali i Krist će imat pravo, kad ih bude spasao.

Ostržinjski doduše tvrdi, da glumci u toliko umjetničkom svietu pripadaju, u koliko mu pripadaju trube, klarineti, rogovi i t. d., ali to nije istina.

Najbolji je tome dokaz Eva Adami, koja je čitava umjetnica i po talentu i po onom umjetničkom osjećaju, koji ju je kao prava mati umio odbraniti od zla . . .

XIII.

Pored svega prijateljstva, što ga gojim prema Evi, ipak je odavna već ne vidjeh i za to mi se ona ugledavši me veoma obradovala, ako i jest u licu bila čudna izražaja, za koji niesam znao, kako da ga odgonetam.

— Kako si, Vladko, — progovara — napokon da te opet jednom vidim.

Bio sam sretan, što je zatekoh.

Bila je obučena u spavaću tursku haljinu, široko na *vieil or* obrubljenu, sa crvenim paomama na bielo žućkastu tlu i s prosječenim rukavima. Kraj blieda njena lica i ljubičastih joj očiju obrub se ovaj osobito liepo izdizao. Ja joj to rekoh, a to ju je veoma razveselilo; zatim priedjem odmah na stvar.

— Moja zlatna *divo!* rečem, ti poznaješ gospodju Kolčanovsku, tu divnu Ukrajinku?

— Poznajem, bile smo zajedno u odgojilištu.

— Povedi me k njoj.

Eva potrese glavicom.

— Moja zlatna, moja dobra Evo, učini mi tu ljubav!

— Ne, Vladko! ja te ne ću povesti . . .

— Vidiš, kako mi niesi dobra, a ja gotovo, da se jednom ne zaljubih u tebe!

Kakva li je mimoza ta Eva!

Čuvši to probliedi, upre laktove o stol (divotu, ne laktove), prikrije dlanovima bliedo svoje lice i upita:

— Kad je to bilo?

Žurilo mi se, da govorim o Jeli, ali kako se zaista jednom gotovo zaljubih u Evu i kako u obće želim, da bude dobre volje, stanem joj dakle pripoviedati.

— Tako je bilo ... Jednoć iza kazališta podjosmo u botanički vrt. Sjećaš li se, kakva je krasna noć bila! Sjedjeli smo na klupi kraj basena — rekla si, da želiš čuti slavulja. Bio sam nekako sjetan, skinuo sam šešir, jer me je glava boljela, a ti si pošla do basena, umočila si rubac u vodu i položila mi ga s rukom na čelo. Tad si mi se učinila dobra kao angjeo, te pomislim u sebi: dohvatim li tu ruku i položim li na nju ustne — tad sam izgubljen! tad ću se smrtno u tebe zaljubiti ...

— Pak? tiho priupita Eva.

— A ti si se brzo odmakla, kao da što slutiš.

Eva sjedi časak zamišljena, zatim se trgne i progovori naglo i razdraženo:

— Ne govorimo o tom, molim te ...

— Dobro, ne govorimo o tom ... Znaj Evo, odviše si mi mila, a da bi se ikad zaljubio u tebe. Jedno ne može biti uz drugo. Od časa, kako te upoznah, istinito sam ti i iskreno odan.

— Ali! — reče Eva, kao da sliedi trag svojih misli, — jeli istina, da si zaručen?

— Dä.

— Za što mi to niesi kazao?

— Jer se sve razvrglo bilo i tek se nedavno opet sredilo! Misliš li time reći, da kao zaručnik nemam prava upoznati se s gospodjom Jelom, to ti odmah odvraćam: prije sam bio slikar, nego li zaručnik. Poradi nje valja da niesi u brizi?

— To si ne umišljaj. Ne ću da te k njoj vodim, jer je ne ću iznosit na jezike. Govori se, da je od nekoliko ne-

djelja pola Varšave u tebe zaljubljeno; nevjerojatne se stvari pripoviedaju o tvojim uspjesima. Tek jučer čula sam doskočicu, da si od deset božjih zapoviedi jednu udesio za sebe — znaš koju?

— Koju?

— „Da ne ćeš poželjeti žene bližnjega tvoga . . . uzalud“ . . .

— Bože, ti vidiš moju zlu kob! ali doskočica je dobra.

— I za cielo opravdana?

— Čuj me Evice, hoćeš li čitavu istinu znati? Svedj sam bio plašljiv i nespretan; nit sam imao niti imam sreće kod žena. Ljudi izmišljaju tko zna što, a medju tim i neslutiš, koliko je bilo istine u uzkliku: Bože, ti vidiš moju zlu kob!

— *Povero maestro!*

— Mani se talijanskoga . . . hoćeš li me povesti do gospodje Kolčanovske?

— Dragi Vladko, ne mogu . . . što te sviet više drži za Donjana, to je manje sgodno, da te ja, glumica, povedem do žene samice, najpače do žene, koja tako na se oči svraća kao Jela.

— A za što smijem k tebi?

— Ja sam nešto drugo! Ja sam glumica, te mogu sebi primieniti Shakespeare-ove rieči: „Da si i čišća od suze i bjelja od sniega, potvori ne ćeš umaći!“

— Znaj, da bih mogao s uma sići! Dakle je svatko može upoznati, svatko može k njoj dolaziti, može je gledati, jedan ja ne! A za što? Zato, što sam dobru sliku naslikao i izišao donekle na glas.

— Sa svog stanovišta pravo govoriš — nastavlja Eva osmjehnuvši se. — No ti i ne pomišljaš, da sam već odprije znala, pošto k meni dolaziš. Ostržinjski je ovdje bio i nagovarao me, da je „bolje“, ako te k Jeli ne povedem.

— Ha, sad razumijem! ti si mu se obrekla!

— Niesam se obrekla, pače razljutila sam se ... Ipak mislim, da je „bolje“, ako te ne povedem. Govorimo sad o tvojoj slici.

— Ne pominjaj mi ni slike ni slikarstva. Ali kad je tome tako, neka bude! Evo, ja ti se zajamčujem, da ću se u roku od tri dana upoznati s gospodjom Kolčanovskom, ma da i preobučen k njoj podjem.

— Preobuci se u vrtljara i ponesi joj kitu cvieća — od Ostržinjskoga.

U taj mi čas pada sasvim druga misao na um, koja mi se tako krasna čini, da se udaram po čelu, zaboravim na gnjev i ljutinu, koju malo prije prema Evi osjećah i povičem:

— Obećaj mi, da me ne ćeš odati!

— Obećajem! — odgovori izvjedljivo Eva.

— Čuj dakle; preobući ću se u starca sa lirom. Odielo i liru za to imam, u Ukrajini sam bio, pjesme umijem pjevati ... Gospodja je Kolčanovska Ukrajinka, ona će me bez sumnje primiti, — razumiješ li sada ...

— Vrlo originalna misao! — reče Eva.

No odviše je umjetnica, a da joj se ta misao ne bi svidjala; ta obećala je, da me ne će odati — a i nema, čemu da prigovara.

— Vrlo originalna misao — opetuje. Jela tako jako ljubi tu svoju Ukrajinu, da će proplakati, kad ovdje u Varšavi ugleda lirnika ... A šta ćeš joj reći? Kako ćeš joj objasniti, da si amo nad Vislu došao?

I Evu je nehotice zahvatio moj uzhit.

Malo kasnije sjednemo i stanemo kovati pravu zavjeru ...

Ugovorimo, da ću se preobući u lirnika, a Evica će po mene doći i uzeti me u kola, da previše ne svraćam radoznalih prizijavala na se; gospodja Jelena ne će ništa doznati, dok joj sama Evica tajnu po vremenu ne odkrije.

Oboje, Eva i ja, posve smo zabavljeni našim naumom; za tim joj stanem ruke cjelivati, a ona me za tim pridrži na doručku.

Večer provodim kod Suslovskih.

Kazimira se malo mrgodi, što u jutro niesam došao, ali ja poput angjela trpim njezinu zlu volju, te pri tom mislim na sutrašnju odluku i . . . na Jelu.

XIV.

Jedanaest je sati prije podne.

Eva će sad doći.

Na meni je košulja od prostoga platna, na prsima razpučana, gornja je haljina malo poderana ali prava lirnička, k tome pâs, čizme, sve što treba.

Vlasi siede vlasulje zaslanjaju mi oči, a nitko ne bi rekao, da je to vlasulja; moja je brada remek-djelo trpljivosti. Od osam sati u jutro liepio sam s pomoću ukrućene morunje siede niti u vlastitu kosu — i osiedio sam tako, da ni pod starost ne ću prirodnije osiedit... Razstanjena sepija učinila mi lice ugasitijim, a bore je Svjatecki genijalno načinio. Izgledam kao da mi je sedamdeset godina.

Svjatecki tvrdi, da bi kao model mogao kruh služiti u mjesto da slikam, što bi pače za umjetnost od veće koristi bilo.

Pol dvanaest je . . . Eva se dovezla pred kuću.

Svežanj s običnom svojom robom pošaljem u kola, jer ne znam, ne će li biti potrebno, da se preobučem; za tim dohvatim liru, sadjem i na vrataščima od kola viknem:

— *Slava Bohu!*

Adami se snebiva i sva je uzhićena.

— Divan pčelar! Divan starac! — opetuje smijući se. Samo umjetniku može takva šta na um pasti!

Eva govori nasumce i izgleda kao ljetno jutro. Na njoj je haljina od sirove svile i slamnati šešir s makovima. Ne mogu se je nagledati. Dovezla se u otvorenim kolima, a ljudi se u isti čas stali sakupljati oko nas; no što mari ona za to!

Napokon krenu kola; srce mi je življe zakucalo — za četvrt sata ugledat ću snivanu Jelu . . .

Još se ne provezosmo ni sto koračaja, kad iz daleka opazim Ostržinjskoga, gdje nam u susret dolazi.

I taj mora da je svagdje!

Opazivši nas stane, klanja se Evici, za tim nas oboje oštro promatra, a najpače mene . . . Ne vjerujem, da me je upoznao; ali ja se ipak, kad se provezosmo kraj njega, obazrem i vidim, gdje svedj još stoji i pogledom nas prati. Tek kad u drugu ulicu zakrenusmo, nestade nam ga s oka. Kola idu dosta brzo; no meni se čini, da se već cielu vječnost vozimo. Napokon se ustavimo u belvederskoj aleji . . .

Pred Jelinom smo kućom.

Poletim k vratima kao da gori.

Eva pohiti za mnom dovikujući:

— Nestrpljivog li starca!

Sluga veoma paradne vanjštine otvori nam vrata, a podjedno široko izvali oči na mene. Eva primiruje njegovo začudjenje veleći, da se je starčić s njom dovezao i mi idemo gore.

Gospodjica se sobarica pomoli malo kasnije i veli nam, da se gospodja u pokrajnoj sobi oblači — te izčezne.

— Dobar dan, Jelo! zovne Eva.

— Dobar dan, Evice! — odvraća divni, svježi glas — odmah, odmah! ovaj čaš sam gotova.

— Jelo! ti i ne znaš, što te čeka i koga ćeš ovdje vidjeti . . . Dovezla sam starca, prav pravcatog starca lirnika, koji je ikada hodao po stepama ukrajinskim.

Radostni klik razlieže se u pokrajnoj sobi, vrata se brzo otvore, a pred nas bane Jela, neodjevena, u stezniku, razpletene kose.

— Starac! sliepi starac! ovdje! u Varšavi!

— Nije sliep! vidi! — žurno dovikne Eva ne htijući, da šalu pretjera.

Ali bilo je prekasno, jer se taj čas bacam pred Jeline noge uz uzklik:

— *Heruvime božij!*

I obuhvatim rukama njene noge i podignuv oči pogledam malo bolje oblik tih nožica. Narodi kleknite! ljudi dodjite s kadionicama! Milonska! istinita Milonska!

— *Heruvime!* opetujem sav oduševljen.

Moj starački uzhit tumači se i time, što sam se iza duge „*mandrivce*“ * sreo s prvom dušom ukrajinskom. Medjuto ote Jela noge mojim rukama i umakne... Trenutak vidim još naga njena ramena i vrat, što me podsjeća Psihe u napuljskom muzeju — za tim je nestane za vratima, a ja ostanem klečeći usred sobe.

Evica mi pri tome prieti suncobranom i smije se zatičući ružičasti svoj nosić u kiticu rezede.

Medju to se kroz vrata razpreo razgovor u najčišćem narječju, što se ikad govorilo od ušća Pripeke do Čertomelika.

Već sam unapried spremio odgovore za sva moguća pitanja te lažem, kako treba. „Pčelar“ sam izpod Čehrina. Kćerka mi je „pomandrovala“ ** za Poljakom u Varšavu, a ja starac *željkovao* i *željkovao* u zasjeci, dok i sam niesam za njom „pomandroval“. Dobri ljudi davali mi *hroše* što im pjevah... A sada, što? Eto, vidjet ću *detynu milenkuju,****** blagoslovit je i vratit se, jer mi je težko za majkom Ukrajinom. Tamo hoću med ulištima da umrem. Svatko mora umrieti, a starome Filipu davno je kucnuo čas...

---

* putovanje ** odputovati *** milo diete.

Kakve li su glumačke naravi! Premda Evica zna, tko sam, ipak je mojom ulogom tako zanesena, da sjetno nagiba svoju dražestnu glavicu i sažaljivo me gleda. I glas Jelin iz pobočne sobe ganutljivo podrhtava.

Vrata se malo otvore, a krasno bielo rame proviri i iznenada sam u posjedu od tri rublja, koje primam, jer drugačije ne mogu, pače, u ime svih svetih sipam bujicu blagosivljanja na Jelinu glavu.

Služavka me prekida i ulazeći javlja, da gospodin Ostržinjski dolje čeka i pita, da li ga gospodja prima.

— Ne primi ga! moja draga! — prestrašeno viče Eva.

Jela je uvjerava, da ga naravno ne prima. Pače se čudi, što tako rano dolazi u posjet. I ja isto tako ne shvaćam, kako je mogao Ostržinjski u to doba doći, koji se toliko hvali i na glasu je s poznavanja doličnih forama.

— Tu se nešta krije! — veli Eva.

Ali nema kad, da svoje rieči izbliže objasni, jer u taj čas ulazi već Jela odjevena a podjedno nam se javlja, da je doručak spreman.

Obje gospodje idu izpred mene u jedaću sobu.

Jela hoće svom silom, da me posadi za stô, ali ja se tome opirem i sjednem sa svojom lirom uz prag. Malo kasnije dobijem zdjelu tolikim jelima nakrcanu, da bi iza ovolikog užitka i šest ukrajinskih staraca oboljelo s neprobave. Ipak jedem, jer sam gladan, i dok jedem, promatram Jelu.

Doista, ljepše glave nema ni u kojoj galeriji svieta! Odkad živem, ne vidjeh tako prozirnih očiju: kroz njih se sve misli vide, kao što se prozire dno bistra potoka. Te oči imaju i tu osebinu, da se prije smiju nego li usta, a pri tom se lice zasjaji, kao da je na nj pala sunčana zraka. A koliko je opet neuporedive sladosti, kad usta sklapa . . . Ta je glava donekle škole Karla Dolce-a, premda crte očiju i obrva podsjećaju na Sanzia u najplemenitijim tipovima.

Ja prestanem jesti i gledam, gledam . . . a gledao bih do smrti.

— Jučer niesi k meni došla — govori Jela Evi — mislila sam, da ćeš poslije podne doći.

— U jutro sam bila na pokusu, a poslije podne htjela sam vidjeti sliku Magurskoga.

— Jesi li je vidjela?

— Niesam dobro, jer je bila naloga . . . a ti?

— Bila sam u jutro. Koliki pjesnik! Čovjek bi plakao s tim Židovima.

Eva me pogleda, a meni duša raste.

— Poći ću još, koliko budem mogla — nastavi Jela. Podjimo zajedno, hoćeš li? Može biti još danas? Veoma sam bila vesela i ne samo za to, što sam tu sliku gledala, već i za to, što se u nas našao taki talenat.

Pa da ne veličaš tu ženu!

U to čujem dalje:

— Šteta, što se tako čudne stvari pripoviedaju o tom Magurskom . . . priznajem ti, da umirem od radoznalosti, da ga upoznam.

— Tako! — nehajno dobaci Eva.

— Poznaješ li ga? sbilja?

— Mogu te uvjeriti, da gubi, kad ga izbliže znaš: uobražen, tašt i te kako tašt! . . .

Najvolio bih, da Evi pokažem jezik i jedva se od toga uzprežem, a ona svraća k meni vragoljaste svoje ljubičaste oči i pita:

— Kako starče, zar vam se ne će više jesti!

Ne mogu se uzdržati — pokazat ću joj jezik.

A ona će opet Jeli.

— Za to je i bolje Magurskome se divit a ne upoznat se s njime. Ostržinjski bi rekao, da je to genij u tielu „koafera“.

Ostržinjskome bi iztrgao uši, da takva šta reče; za Evu sam znao, da je djavolica, ali sad je u istinu već malo zabrazdila.

Srećom se doručak svršio.

Idemo u vrt, u kojemu se imam kao pjevač prodičiti.

To mi je donekle otežko, jer bih volio biti u Jele slikar nego li starac pjevač . . .

No tu sad nije druge!

Sjednem pod zid u sjen kestena; kroz njegovo lišće prodire sunce i pravi na tlim silu svietlih pjega. Te pjege drhću, titraju, izčezavaju i opet se zasjaju, kako već povjetarce lišćem ljulja. Vrt je veoma prostran, te gradska buka u nj gotovo i ne dopire, a poglavito je zaglušava šum vrtnoga vodometa. Jako je prigrijalo. U čestini lišća cvrkuću vrabci, ali slabo i gotovo pospano. Inače vlada tišina.

Opažam, da se preda mnom stvorila prekrasna slika: vrt, gušta drveća, sunčane pjege, vodomet, te dvie žene neobično liepih lica upirući se jedna o drugu, i ja starac sjedeći s lirom pod zidom; sve to izvodi neki čar, koji ja kao slikar osjećam.

Zaboravljam donekle na svoju ulogu i stanem uzbudjeno pjevati:

„Ljudi kažu, da sam sretna,
Ja se tome smijem,
Jer ne znadu kako često
Suzam' se oblijem.

Nesretna sam se rodila,
Nesretna ću umriet,
Jer u takav sat me majka
Rodila na sviet.“

Eva je dirnuta, jer je umjetnica, a Jela — jer je Ukrajinka, a ja, jer su obje tako liepe, da sam od njihova pogleda opojen.

Jela sluša bez svakog pretjeranja, bez hinjene zanesenosti, ali u njenim providnim očima vidim, da istinski sluša i od srca se veseli.

Koliko se ona razlikuje od onih Ukrajinaka, što za poklada dolaze u Varšavu, i za plesanja muče plesače svojim čeznućem za Ukrajinom, a u istinu, kako jedan moj znanac veli: ni s četiri konja ne bi je nitko o pokladama odvukao iz Varšave u njenu Ukrajinu!

Jela sluša, nagiblje po taktu svoju divnu glavu te od časa do časa doziva Evici: „to mi je poznato“ i pjeva zajedno sa mnom, a ja sama sebe previsujem. Izbacim iz pameti i iz prsa cielu zalihu stepske gradje počevši od „*hetmaniv, łycariv i kozakiv**“ i završujem sa sokolima, Sonjama, Marušama, stepama, mogilama i Bog zna čime još. I sam se čudim, odkuda toliko toga skupih.

Vrieme prodje kao san.

Nešto izmučen vraćam se, ali opojen . . .

XV.

U radionici protiv očekivanja zatečem gospodina i gospodju Suslovski i Kazimiru.

Htjeli me iznenaditi.

Čemu im je taj Svjatecki rekao, da ću se bez sumnje domala vratiti?

Ni Suslovski ni Kazimira niesu me spoznali . . . Dokaz, kako sam valjano bio preobučen! Približim se Kazimiri i uhvatim je za ruku, ona uplašeno malo uzmakne.

— Kazimiro, ne poznaješ li me? — upitam.

Udarim u smieh, kad opazim, kako se čudi.

— Ta to je Vladko — reče Svjatecki.

* narodni junaci.

Kazimira me točnije pogleda, te se stane smijati i vikne:

— Fi! ala mi ružnog starca prosjaka!

Ja, da sam ružan starac prosjak! Rado bih znao, gdje je ljepšega vidjela. No ubogoj Kazimiri, odgojenoj na estetskoj osnovi otca Suslovskoga, za cielo je svaki starac prosjak ružan.

Sklonim se u našu kuhinjicu i za malo se časaka pomolim opet u običnoj svojoj prilici.

Kazimira i njezini roditelji stanu me izpitivati, čemu ta maskerada.

— Čemu ta maskerada? . . . Posve jednostavno . . . Eto, sad vidite, kako si mi slikari ponekad medjusobno činimo prijateljske usluge i služimo jedan drugome za ogled. Evo n. pr. Svjatecki bio mi ogledom staroga Žida. Niesi li ga, Kazimiro, na slici spoznala? Ja sada stojim na ogled Cepkovskomu. Takav je običaj kod slikara, najpače u Varšavi, gdje nema dosta modela.

— Došli smo, da te iznenadimo — reče Kazimira — a osim toga, odkako živem, niesam bila u slikarskoj radionici. Oh, koliki je tu nered! Zar je tako kod svih slikara?

— Kako gdje, kako gdje!

Gospodin Suslovski uvjerava, da bi kod mene volio naći malo više reda i nada se, da će u buduće bolje biti. Spopada me želja, da mu svoju liru na glavi razbijem. Medju to se Kazimira koketno osmjehne i reče:

— Ima neki gospodin slikar — velik vjetrogonja, u koga će drugačije biti, čim se ja prihvatim posla . . . sve će biti u redu postavljeno, namješteno, oprašeno . . .

Govoreći tako izdigne u vis svoj prčasti nosić i gleda na paučine po spletovima cvieća, što rese kutove naše radionice — te primeće:

— Toliki nered može i kupca odvratiti . . . S prvog maha mislit će, da je zašao k staretinaru. Eto, ovo oružje,

strahota kako je zardjalo. A trebalo bi samo dozvat služkinju, naložit joj da raztuče malo opeke — i za čas bi sve svietlilo kao novi samovar.

— Isuse, Marijo! Ona govori o kupcima i hoće da opekom čisti moje gvozdene oklope, izkopane u mogilama . . . O Kazimiro, Kazimiro!

Suslovski je presretan, poljubi je u čelo, a Svjatecki nekako zloslutno pricikuje kao da vepar guriče.

Prstićem na nosu prieti mi Kazimira i govori dalje:

— Molim upamtiti, da će se sve to promieniti.

A za tim završuje:

— A ako odredjeni gospodin večeras k nama ne dodje, bit će to ružno od njega i ne ćemo ga ljubiti.

Rekavši to prikrije oči. Ne mogu reći, da u tim njenim izražajima lica nije bilo mnogo dražesti . . . Obećam, da ću doći i odpratim buduću svoju rodbinu sve do dolje . . .

Vrativši se nadjem Svjateckoga, gdje postrance i nepovjerljivo gleda na cielu hrpu stotinjaraka, što ležahu na stolu.

— Šta je to?

— Znaš li, što se dogodilo?

— Ne znam . . .

— Okrao sam nekoga čovjeka kao prosti zločinac.

— Kako?

— Prodao sam svoje lešine.

— I odtuda taj novac.

— Dă . . . podli sam lihvar.

Ogrlim Svjateckoga, od srca mu čestitam, a on uzme pripoviedati, kako se to desilo.

— Iza tvoga odlazka sjedio sam, a dodje neki gospodin i upita me, jesam li ja Svjatecki. Ja odgovaram: „Htio bih znati, za što da ja ne budem Svjatecki!“ On nastavi ovako: „Vidio sam vašu sliku i želim je kupiti.“ Ja rečem: „Dobro,

ali dozvolite, da vam kažem, da treba biti idiota, ako se taka nevaljana slika kupuje.“ A on će opet: „Idiota niesam, ali milo mi je kupovati slike, koje slikaju idioti.“ „Ako je tome tako, pa dobro“ — velim ... Upita me za cienu a ja odgovorim: „A, šta ja marim za to?“ „Dajem vam toliko i toliko.“ „Dobro! kad dajete, dajte!“ On dade i ode. Pustio mi posjetnicu s imenom Bjalkovski, doktor liečničtva ... Podli sam lihvar i basta!

— Živile lešine! Svjatecki, oženi se ...

— Volio bih se objesiti — odvrati Svjatecki — podli sam lihvar, ništa drugo.

XVI.

U večer sam kod Suslovskih.

Kazimira i ja smjestili smo se u zakutak salona, gdje stoji mali kanape.

Gospodja Suslovski sjedi za stolom, koji svjetiljka osvjetljuje i šije nešta za Kazimirinu opremu, gospodin Suslovski dostojanstveno čita za istim stolom večernji broj „Poletara“.

Nije mi najugodnije — pa želeći, da to neprijatno svoje razpoloženje odstranim, primaknem se vrlo blizu do Kazimire.

U salonu vlada tišina, koju jedini šapat Kazimire prekida; ja hoću, da obujmim Kazimiru, ali mi ona odvraća:

— Vladko, ćaćko će opazit.

U to „ćaćko“ prihvaća rieč i čita:

„Sliku poznatoga umjetnika Svjateckoga, pod nadpisom „Posljednje sretanje“, kupio je danas doktor Bjalkovski za 1500 rubalja.“

— Dä, rekoh, Svjatecki ju je jutros prodao.

U to opet hoću, da obujmim Kazimiru i opet čujem njezin šapat.

— Ćaćko će opazit ...

Nehotice svratim oči prema gospodinu Suslovskomu.

Na jedanput vidim, kako se je u licu promienio; zaslonio je rukom oči i nagiba se nad „Poletarom“.

Šta je do vraga tako osobita tamo našao?

— Otče, šta ti je? — upita ga gospodja Suslovska?

On ustane, stupi dva koraka do nas, za tim se ustavi, probada me očima i lomeći ruke stane glavom klimati.

— Šta vam je?

— Eto, kako prievara i nepošteno djelo svedj dolaze na vidjelo, odvraća Suslovski patetički; moj gospodine, čitajte, ako vam stid dopusti, da do kraja pročitate.

Rekavši to omahne kao da se ogrće u togu i pruži mi „Poletara“. Uzmem list i pogled mi hvata viest pod nadpisom: „Ukrajinski lirnik“. Malo se smetem i stanem naglo čitati što sliedi:

„Prije nekoliko dana stigao je u naš grad riedki gost starac lirnik; on obilazi po ovdašnjim ukrajinskim porodicama moleći milostinju i vraća im u zamjenu pjesmu. Pripoviedaju, da se za staroga pjevača osobito zauzela znamenita naša i simpatična umjetnica E. A., s kojom ga se još jutros vidjelo u kolima. Prvih dana kako se daleki gost ovdje pojavio, razturila se viest kao da se pod seljačkom odorom lirnika krije jedan od najuglednijih naših slikara, pa da ovako ne pobudjujući pozornosti u muževa i skrbnika, na laki način ulazi u budoare. Uvjereni smo, da je ta viest bez ikakog osnova, već i poradi samog toga, što se naša *diva* nikad ne bi sklonula, da bude na ruku takim podhvatima. Polag naših obaviesti starac je ravno doputovao iz Ukrajine. Razuma nije osobita, ali pamćenja je savršenog ...“

Grom i pakao!

Suslovski je tako ogorčen, da ga glas izdaje, dok napokon ne izbaci iz sebe prekomjeru ogorčenosti.

— Kakvu novu prievaru, kakav izgovor izmislit ćete, da opravdate svoj postupak? Niesmo li vas jutros vidjeli u sramotnoj toj preobuci? Tko je taj starac?

— Ja sam taj starac — odvraćam — ali ne razumijem, za što vam se ta preobuka čini tako sramotna?

U to mi Kazimira iztrgne iz ruke „Poletara“ i stane čitati, Suslovski pako još se jače zaogrće togom ogorčenja i nastavlja:

— Tek što ste dakle prekoračili preko praga čestite kuće, već donosite sa sobom izkvarenost, još i nieste mužem nesretnog tog djeteta, a već ga izdajete u družtvu žena lake ruke, već nogama gazite njegovo i naše povjerenje, već kršite zadanu rieč ... A poradi koga? Poradi kazalištne hetere?!

Tu me spopada silni gnjev.

— Moj gospodine, velim, dosta tih brbljarija. Ta hetera više vriedi nego li deset takvih lažnih Katona kao što ste vi ... Dosad još ništa nieste za me i znajte, da ste mi dodijali! Dosta mi je vas i vašega patosa, vašega ...

Tu mi nesta rieči, a napokon i ne treba ih više. Suslovski je naglo razpučao prsluk kao da će reći:

— Udri! Ne štedi — evo mojih prsiju ...

No ja i ne mislim udariti već jedino izjavljujem, da odlazim, jer se bojim, da ne bi i što gorega još gospodinu Suslovskomu kazao.

I u istinu odlazim, a da se ni s kim ne oprostim ...

Svježi uzduh razhladjuje ugrijanu moju glavu.

Devet je sati u večer, noć je veoma ugodna.

Nuždno mi je, da se sprodjem, ne bi li me posve minula srčba; poletim dakle u Belvedersku aleju.

Okna u Jeline vile su tamna. Za cielo nije kod kuće. I sam ne znam, za što me to silno ozlovoljuje ...

Ma da sam bar sjen njezin opazio na prozoru, primirio bih se, a ovako me iznova gnjev hvata ...

Što ću od Ostržinjskoga učiniti, kad se prvi put s njim sretnem — ne znam . . .

Na sreću nije on čovjek, koji bi se otimao odgovornosti.

No u istinu poradi čega da ga pograbim? Članak je napisan djavoljski vješto. Sam Ostržinjski poriče, da je onaj starac preobučeni slikar, pa i Evu kao da brani, a podjedno odkriva Jeli cielu tajnu; očito hoće, da kompromituje Evu pred Jelom, a meni se osvećuje poradi Kazimire te me pri kraju još smiešnim čini.

Da bar nije napisao, da niesam osobita razuma. Ali sad se zbilo . . U očima Jele postao sam smiešan. Ona za cielo čita „Poletara“.

Ah! kolika neprilika i neprijatnost za Evu! Kolika pobjeda za Ostržinjskoga! Nešta ipak treba da učinim, no ako znam što da učinim, postao reporterom „Poletara“.

Na um mi pada, da se posavjetujem s Evom. Ona danas prikazuje . . . Poletjet ću do kazališta i govorit ću s njom iza predstave.

Još ima vremena.

Po sata iza toga bio sam u njenoj garderobi.

Eva će ovaj čas svršiti, dotle razgledam sve naokolo . . .

Kako je poznato, naša se kazališta ne odlikuju bogatim uredbama. Soba bielih zidova, dva plinska plamena drhćući od promaje, ogledalo, umivaonica, nekoliko naslanjača, u jednom kutu šeslonga, bez sumnje privatna vlastnost *dive*, eto, to je njezina garderoba . . . Pred ogledalom je mnogo toaletskih naprava, fildžan ne popite kave, kutije s rumenilom i bjelilom, olovke za obrve, nekoliko pari rukavica, koje su još pridržale oblik ruke, a izmedju njih dvije umjetne pletenice; na pobočnoj je strani rukovet haljina bielih, ružičastih, zagasitih, lakih i težkih; na tlima su dva koša puna ženskih naprava. Izba zadaje orižom i napraškom. Koliko šarilo tu naokolo vlada, kako je sve s nekom žurbom porazbacano,

koliko je tu boja, koliko odsjeva, koliko sjenova, koliko igre svjetla, što je izaziva titranje plinskih plamenova.

Osobita je to slika, veoma karakteristična ... Pa ipak nema tu ništa više nego li u običnoj ženskoj odjevaonici, a pri svem tom jest tu nešto, što čini kao da ta izba nije odjevaonica već neko svetište, u kome vladaju uroci, čari... Nad tim metežom, šarilom, žurbom, usred tih izgrebenih zidova odiše dah umjetnosti.

Burno se pleskanje čuje. Ha! svršilo se ... Kroz stiene prodiru do mojih ušiju poklici: „Adami! Adami!“ Četvrt je sata proteklo, a tamo još uviek viču.

Napokon bahne u izbu Eva u ulozi „Teodore ...“

Na glavi joj je kruna, oči su joj podmrčene, na obrazima je crven rumenila. Razpletena joj kosa pada kao bura niz zagaljeni vrat i ramena. U tolikoj je vrućici i tako obnemogla, da jedva razumljiva glasa progovara: „kako si, Vladko?“ i naglo skinuvši krunu baca se u kraljevskoj svojoj odori na šeslongu. Vidi se, da ne može ni rieči izustiti, jer me mučke gleda, — kao umorena ptica ... Sjednem do nje, stavim ruke na njezinu glavu, te ni na što ne mislim do li na nju ...

U tim podmrčenim očima vidim neugasli još plamen zanosa, na tom čelu vidim izražen biljeg umjetnosti, — vidim, kako ta djevojka na žrtvenik kazalištnog moloha donosi zdravlje, krv i život svoj, kako joj eto nestaje daha u grudima, pa me obuzima tolika sućut, tolika bol, toliko sažaljevanje, da ne znam, što da činim ...

Neko vrieme ovako šuteći presjedimo; tad Eva rukom pokaže na broj „Poletara“, što na toaletnom stolu leži i šapće:

— Kako neugodno, kako neugodno! ...

Naglo brizne u nervozni plač i trese se kao list ...

Premda dobro znam, da plače od umora a ne poradi članka u „Poletaru“, pošto je taj članak trica, na koju će do

sutra svatko zaboravit, i premda znam, da čitavi Ostržinjski nije jedne Evine suze vriedan, ipak me oko srca sve jače steže. Prihvatim joj ruke, obasipam ih cjelovima, privijam ih i pritištem uz srce. Srce mi sve jače udara, sa mnom se nešta čudna sbiva. I sam ne znajući što činim padnem na koljena do Evinih nogu, oči mi se smrače te kao bezuman trgnem brzo Evu u svoje naručje.

— Vladko, Vladko, smiluj se! — šapće Eva.

No ja je privijam na uzburkane prsi; ni za što ne marim, poludio sam! cjelujem je po čelu, očima, ustima i umijem tek jednu rieč reći:

— Ljubim te! ljubim.

U to se glavica Eve natrag nagne, ruke joj vatreno ogrle moj vrat i ja čujem šapat:

— Ja te odavna ljubim!

XVII.

Ako ima za me milijeg bića u svietu od Eve, neka sam marinirani sledj . . .

Vele nam, da mi umjetnici sve činimo pod prvim dojmom, a tome nije tako! jer eto pokazalo se, da sam ja odavna ljubio Evu, tek sam bio toliko magare, da to niesam znao.

Sam Bog zna, što se sa mnom sbivalo, kad sam je te večeri kući pratio. Išli smo pod rukom ništa zajedno ne govoreći . . . Jedino sam ja Evinu ruku neprestano k sebi pritiskivao, a ona moju. Osjećao sam, da me od sveg srca ljubi . . .

Odpratim je i gore u stan, i kad smo bili u njenom malom salonu, bili smo tako uznemireni, da se niesmo usudili pogledat si u oči. I tek, kad je Eva prikrila lice rukama,

odstranim ih polako i reknem: „Evice, ti si moja? je li?“ A ona se privine k meni:

— Dȁ! dȁ! . . .

Tako je bila liepa, takve je imala sanene a podjedno sjajne oči, takvu je sladku neku otežalost odavalo cielo njeno biće, da se niesam mogao od nje odkinuti.

Ali doista i ona se od mene nije mogla odkinuti, kao da se htjela nagraditi za dugu šutnju i za tako dugo pritajeno čuvstvo.

Kasno se vratim kući. Svjatecki još nije spavao . . . Pri svjetiljci je risao drvorez za jedan ilustrovani list.

— Tu je pismo za tebe — reče ne dižući očiju od posla.

Uzmem sa stola pismo i osjetim kroz kuvertu prsten. Dobro! sutra ću ga trebati. Otvorim pismo i čitam, što sliedi:

„Znam, da će vam milo biti, što vam vraćam prsten, jer ste očito za tim i išli. Koliko je do mene, ni ja se ne mislim takmiti — s glumicama. K.“

Bar je kratko!

Iz toga lista proviruje gnjev i ništa više.

Ako je još sjenke čara u mojim očima bilo za Kazimiru, ta se sjenka za uviek razplinula.

Čudnovato: svi drže, da je Eva prouzročila moju preobuku i sve to, što se dogodilo — a sad će u istinu sve, što će sliediti, prouzročiti Eva.

Sgnječim list, strpam ga u džep i podjem spavati . . .

Svjatecki podigne oči od radnje i pogleda me čekajući, hoću li što reći, a ja šutim.

— Večeras je iza kazališta ovdje bio onaj podli Ostržinjski — reče Svjatecki.

XVIII.

Sjutra hoću već u devet sati da poletim do Eve, ali ne mogu, jer su strani ljudi kod mene.

Došao barun Kartofler i naručio duplikat mojih „Židova". Nudja mi tisuću pet sto rubalja, ja tražim dvie tisuće. Kod toga ostaje.

Kad ovaj ode, dodje i naruči Tanzenberg dva portreta. Svjatecki, kao antisemita, prekorava me, da sam židovski slikar, no ja bih rado znao, tko će u nas kupovati umjetnička djela, ako ne novčani ljudi. A što se novčani ljudi uklanjaju lešinama Svjateckoga, tome niesam ja kriv.

Tek u jedan sat dospijem k Evi, predam joj prsten i javljam joj, da ćemo poslije vjenčanja odputovati u Rim.

Evica radostno pristaje i koliko smo jučer oboje šutjeli, toliko danas jedno za drugim govorimo . . .

Pripoviedam joj o naručbama, koje sam primio i zajedno se veselimo. Portrete valja mi svršiti prije odlazka a „Židove" za Kartoflera slikat ću u Rimu. Za tim ćemo natrag u Varšavu te ću ja ovdje uredit radionicu i živjet ćemo kao u nebu . . .

Praveći te osnove rečem Evi, da ćemo jučerašnji dan sav viek provoditi kao svetak . . .

No ona sakriva svoju glavicu na mom ramenu i moli me, da o tom ne govorim. Tad mi ovije vrat razpučenim rukavima svoje spavaće haljine i naziva me svojim velikim čovjekom . . . Bljedja je no obično, oči su joj ljubičastije no obično, ali sva se sjaji od radosti.

Oh! Koliko sam bio magare, što sam imajući uza se takvu ženu tražio drugdje sreću, u krugu ljudi, u kojem sam bio posvema tudj a koji je i za me bio tudj . . .

Kolika je umjetnica Evka! Moja je zaručnica, pa se odmah prihvatila te uloge i nehotice se malo igra mlade i

sretne zaručnice. Ne zamjeram to ljubljenom biću, koje je tolike godine bilo kod kazališta.

Iza ručka odvezemo se k Jeli Kolčanovskoj.

Od časa, gdje me Eva može prikazat kao svoga zaručnika, postala je i šala sa starcem lirnikom nevina, te ne može izmedju obiju gospodja izazvati nesporazumka. I sbilja nas Jela, znajući već za sve, dočeka razširenim rukama i veseli se sreći Evinoj. Kao tri mahnitca smijemo se starcu prosjaku, jer je taj starac morao slušati o slikaru Magurskom. Jučer sam htio probosti Ostržinjskoga, danas se divim njegovu duhu.

Jela se toliko smije, da joj se providne oči zalievaju suzama. Mimogred budi rečeno, da je upravo divna. A kad pri kraju posjeta priklanja glavicu, ne mogu da s nje oka skinem i sama je Eva tako občarana, da čitav dan kasnije i ne znajući podražuje tome priklonu glave i tome pogledu Jele . . .

Ugovorimo, da ću iza povratka iz inozemstva slikati portret Jele, ali prije toga slikat ću u Rimu svoju Evku, ako samo budem mogao pogoditi te tako nježne gotovo preiztanjene crte i to tako izrazito lice, da se na njemu svaki osjećaj kao oblačić na bistroj vodi odrazuje.

No pogodit ću je, zašto da je ne pogodim?

XIX.

Večernji „Poletar“ javlja nevjerojatne viesti o naručbama koje sam primio.

Dohodak mi se na tisuće i tisuće računa.

Bit će da je to donekle razlog, što sjutradan primam od Kazimire list, u kome mi javlja, da mi je prsten vratila pritjerana gnjevom i ljubomorom, ali ako dodjem te mi roditeljima padnemo pred noge, dat će se roditelji ublažiti.

Dosta mi je toga padanja pred noge i tih opraštanja. Ja na to ni ne odgovaram. Neka im pada pred noge, tko hoće, a Kazimira neka podje za Ostržinjskoga; ja imam svoju Evu.

Ipak je moje ćutanje očito ustrašilo porodicu Suslovskih, jer nekoliko dana kasnije dolazi isti odaslanik Kazimire, ali ovaj put k Svjateckomu.

Svjatecki mi pokaže list . . . Kazimira ga moli, da dodje na kratak razgovor u poslu, o kojem ciela njezina budućnost zavisi; ona se poziva na njegovo srce i njegovo pravdoljublje, koje je od prvoga časa u njemu zamietila, te se nada, da on ne će odbiti molbe nesretne žene. Svjatecki kune, mrmlja nešta ispod brka o podlim filistrima, o potrebi, da ih se zajedno s potomcima kod prve prilike objesi, ali ide . . .

Naslućujem, da žele po njemu na me utjecati.

XX.

Kako je u Svjateckoga doista dobro srce, očito ga predobiše.

Kroz nedjelju dana dan na dan ide k Suslovskima te već tri dana obilazi oko mene, mrko me gledajući, kao pravi vuk . . .

Konačno me jednog dana ljutito pri čaju upita:

— Kaži mi, što misliš s tom djevojkom učiniti.

— S kojom djevojkom?

— S tom Suslovskom, kako li se zove?

— Ništa ne mislim učiniti s tom Suslovskom, kako li se zove . . .

Nastaje časak šutnje, za tim Svjatecki opet govori.

— Ona tamo cio dan dreči, da je ne mogu gledat . . . Čestite li duše!

Taj čas i njegov glas od uzbudjenosti zadrhta, ali on zaguriče kao nosorožac i nastavlja:

— Pošten se čovjek ovako ne vlada.

— Svjatecki, ti me počinješ podsjećati ćaćka Suslovskoga.

— Može biti . . . volim podsjećati na ćaćka Suslovskoga nego li nepravdu nanositi njegovoj kćeri.

— Molim te, mani me se.

— Dobro! mogu pače u obće za te i ne znati . . .

Time se svršio naš razgovor i od toga časa ne govorim više sa Svjateckim.

Činimo kao da se ne poznamo, a to je tim zanimljivije, što i nadalje zajedno stanujemo, zajedno u jutro čaj pijemo i nijednome od nas ne pada na um, da se selimo iz radionice.

Rok se moga vjenčanja s Evom primakao . . .

Posredovanjem „Poletara“ ciela već Varšava za to zna . . . Svi nas ljudi gledaju, svi se Evi dive. Kad smo bili na izložbi, tako nas okružiše, da niesmo mogli proći.

Moja mi neznana prijateljica opet poslala pismo, u kome me upozoruje, da Eva nije za takog čovjeka kaki sam ja . . .

„Ne vjerujem, što ljudi govore o odnosu gospodjice Adami k Ostržinjskom (piše moja prijateljica), ali ti, majstore, trebaš ženu, koja će se posvema posvetiti tvojoj slavi i veličini, a gospodjica Adami sama je umjetnica i svedj će navraćati vodu na svoj mlin . . .“

Svjatecki neprekidno zalazi k Suslovskima, ali sad valjda kao tješilac, jer i Suslovski bez sumnje već znadu moje namjere.

Dobio sam za Evu od ravnateljstva neograničeni dopust. Eva se stala češljati kao gospodjica sa sela, veoma se skromno oblači i nosi odiela zapučena do pod sam vrat. To izvrstno

pristaje njenom licu. Prizor u garderobi nije se nijedan put više ponovio. Eva to ne dopušta! Jedva joj smijem ruke cjelivati. Ja sam toga radi silno nestrpljiv, a laskam si, da je i ona . . .

Ona me ljubi do ludila. Ciele dneve provodimo zajedno. Počeo sam je poučavati u risanju.

Ona čezne za tom podukom i za slikarstvom u obće!

XXI.

Gromovniče Zevse, što sve gledaš sa visine Olimpske!

Sbivaju se stvari, o kojima ni filozofi ne sanjahu.

U predveče mog vjenčanja pristupi k meni Svjatecki, gurne me laktom i nagibljući na stranu razčupanu svoju glavu govori sumorno:

— Vladko, znaš li? ja ću učiniti zločinstvo.

— Dakle ipak sa mnom govoriš! odvraćam — kakvo zločinstvo?

Svjatecki svedj u zemlju gleda i kao da sam sobom govori.

— Nije li pravo zločinstvo, kad ovaki pijanac kao ja, kad ovaki idiota bez talenta, ovaka moralna i fizična propalica uzima takvu djevojku kao što je Kazimira!

Ne vjerujem svojim ušima, ali se Svjateckomu bacam oko vrata ne mareći, ne će li me odbiti.

Vjenčanje je njegovo za nekoliko dana . . .

XXII.

Nakon boravka od više mjeseci u Rimu, primamo Eva i ja elegantnu kartu, kojom se pozivamo na vjenčanje Ostržinjskoga i gospodje Jelene Turno, primo voto Kolčanovske.

Ne možemo ići, jer Evino zdravlje ne dopušta.

Eva svedj slika i silno napreduje. Ja sam dobio medalju u Pešti. Neki hrvatski bogatun kupio je moju sliku. U saobraćaju sam s Goupilom.

XXIII.

U Veroni mi se rodio sin.

Sama Eva veli, da takog djeteta nikad još nije vidjela . . .

Neobično! . . .

XXIV.

Već smo nekoliko mjeseci u Varšavi.

Uredio sam prekrasnu radionicu.

Često zalazimo do Ostržinjskih.

On je prodao „Poletara" te je sada „predsjednik družtva za dieljenje ječmene kaše radnicima, koji nemaju zanimanja." Nitko si ne može predstaviti, kako se dostojanstveno i samosvjestno vlada. Mene udara po ramenu i govori mi: „kako je dobrotvore!" Zanima se i književničkim talentima te ih prima svake sriede.

Ona je još uviek krasna kao san . . .

Djece nemaju.

XXV.

Pomozite! jer umirem od smieha . . .

Iz Pariza dovezli se supruzi Svjatecki. Ona nalikuje na ženu iz zlatne bohemije; on nosi svilene košulje, uredjenu kosu i podstriženu bradu . . . Sve razumijem! razumijem, da je liek našla njegovim običajima, njegovu značaju, ali kako je

lieka našla njegovoj razčupanoj kosi, to će mi do vieka ostati zagonetno.

Svjatecki nije prestao slikati „lešine," ali se bavi i slikama iz idilskog života. Tu je veoma sretne ruke. I portrete slika, ali u njima nije osobito sretan, jer boja lica i kože podsjeća uvijek na „lešine".

Pitao sam ga kao stari prijatelj, jeli sretan sa ženom. On mi je odgovorio, da nikad nije ni sanjao o sličnoj sreći. Priznajem, da je u tome Kazimira u velike nadkrilila moje očekivanje.

I ja bih bio posve sretan, da Eva ne počinje pobolievati; sirotica je pri tom veoma razdražljiva. Čuo sam je jedne noći, gdje plače. Znam, šta to znači! Ona čezne za kazalištem. Šuti, ali čezne . . .

Započeo sam slikati portret gospodje Ostržinjski. U kratko da rečem, neuporediva žena! I da još uviek Evu toli silno ne ljubim, ja ne znam . . .

Ali ja Evu silno ljubim — silno!

Sahem.

U gradu Antilopi, što leži uz rieku istoga imena u državi Teksas, svak je živ pohitio na predstavu u cirk. Ta je predstava stanovnike grada to više zanimala, što se je sad prvi put, odkad je grad osnovan, u nj svratio cirk s plesačicama, minstrelima i pelivanima. Nije davno, što je taj grad postao. Prije petnaest godina nije tu bilo ni jedne kuće a ni u svoj obližnjoj okolici nije bilo bielih ljudi. U mjesto toga bila je u račvama rieke na istom prostoru, gdje sad Antilopa stoji, naseobina indijska zvana „Chiavatta". Tu je bilo sjedište Crnih Zmija, koji su u svoje vrieme toliko jada zadavali susjednim njemačkim naseljima: Berlinu, Gründenau i Harmoniji, da toga naseljenici dulje niesu mogli podnositi. Indijanci su doduše samo svoj „teritorij" branili, koji im je državna vlast Teksaška najsvečanijim ugovorima na vječita vremena priznala; no što su za to marili naseljenici iz Berlina, Gründenau i Harmonije? Oni su Crnim Zmijama otimali zemlju, vodu i zrak, te su u mjesto toga unosili civilizaciju; crvenokožci pako vraćali im zahvalu na svoj način, to jest, derali im kožu s glave. Tako to nije moglo dulje potrajati. Jedne se dakle noći za mjesečine sabralo na broj četiri sto naseljenika iz Berlina, Gründenau i

Harmonije, te prizvavši u pomoć Meksikance iz La Ore navališe na uspavanu Chiavattu. Valjani naum slavio je podpunu pobjedu. Chiavatta bi popaljena, a obitavaoci njeni bez razlike dobi i roda posmicani. Spasli se tek maleni odjeli bojnika, koji su u to vrieme bili u lovu. U samom se mjestu ne spase nitko, najpače toga radi, što je mjesto bilo posred račava rieke, a ova se, kako je u proljeću običajno, razlila i obtočila naseobinu dubokim i neprohodnim vodama. Ali baš taj račvasti položaj, koji je Indijancima bio na pogubu, svidio se Niemcima. Iz račava je težko umaći, ali se u njima može dobro braniti. Zato se oni odmah začeli seliti iz Berlina, Gründenau i Harmonije u račve i tu se u tren oka u mjesto divlje Chiavatte podigla civilizovana Antilopa. Za pet godina brojila je dvie tisuće stanovnika.

Šeste godine odkriven je s druge strane račava rudnik živoga srebra, koji je svojom privredom podvostručio broj stanovničtva. Sedme bi godine na osnovu prava Lynch obješeno na gradskom trgu posljednjih devetnaest bojnika od plemena Crnih Zmija, pohvatanih u obližnjoj šumi Mrtvih — i od tad nije ništa više spriečavalo razvitak Antilope. U gradu su izlazila dva „Tagblatta“ i jedna „Montagsrevue“. Željeznica ga je vezala s Rio del Norte i San Antonio; u Opuncia-Gasse* bile su tri škole, a od tih jedna viša. Na trgu, gdje su posljednji od Crnih Zmija povješani, sagradjen je filantropski zavod; pastori su u crkvama svake nedjelje učili ljubav k bližnjemu, poštovanje tudjega vlastničtva i ostale krjeposti, što ih treba civilizovano družtvo; pače javni neki čitalac, prolazeći jednom onuda, čitao je na Kapitolu predavanje: „O pravima naroda“.

Bogatiji stanovnici natucali su već o potrebi, da se osnuje sveučilište, za koje bi i državna vlast imala što doprinieti. Stanovnicima je bilo dobro. Trgovina sa živim

* Nopalska ulica.

srebrom, narančama, ječmom i vinom davala im liep prihod. Bili su čestiti, uredni, dosljedni, ugojeni. Ako je tko u kasnije vrieme posjetio Antilopu, kad je već imala preko desetak tisuća duša, taj u bogatim trgovcima grada nije više razbirao nemilosrdne one bojnike, koji su prije petnaest godina spalili Chiavattu. Dan bi provodili u dućanima, radionicama, uredima, a u večer u pivari „k zlatnome suncu“ u Zvečarskoj ulici. Kad bi tko slušao njihove spore i duboke glasove: *Mahlzeit! Mahlzeit!* pak flegmatično: *Nun ja wissen Sie Herr Müller, ist das aber möglich?* ili taj zveket pivarskih čaša, šum pive, to, pljuskanje prolivene pjene po tlima, kad bi vidio tu spokojnost i tu tromost, kad bi gledao ta filistarska u pretilini ugrezla lica, te riblje oči, pomislio bi, da je u kojoj Berlinskoj ili Monakovskoj pivari, a ne na ogorjelištu Chiavatte. No u gradu je sve već bilo *ganz gemütlich* i nitko nije na ogorjelište ni pomišljao. Ove večeri hrlio je eto sviet u cirk, jedno s toga, što je nakon naporna rada zabava i dopuštena i ugodna, a drugo, što su stanovnici bili ponositi s dolazka cirka u njihov grad. Oni su znali, da cirkovi ne zalaze u ma koji gradić, da je dakle dolazak družbe štov. M. Dean'a ujamčivao donekle veličinu i znamenitost Antilope. A bio je tu i treći razlog, po svoj prilici i najznatniji, razlog obćene radoznalosti.

Evo što je javljala 2-ga točka programa: „Šetnja po žici, obješenoj petnaest stopa nad zemljom (uz pratnju glasbe), koju prikazuje slavni gimnastik Crveni Jastreb, sahem (vodj) Crnih Zmija, posljednji potomak kraljevskog koljena i posljednji svoga plemena: 1. Šetnja. 2. Skokovi Antilopski. 3. Ples i pjesma smrti.“ Ako igdje, u Antilopi je mogao taj sahem u velike zanimati. Štov. je M. Dean pripoviedao kod „Zlatnoga Sunca“, da je polazeći prije petnaest godina u Santa Fe na Glanos de Tornado zatekao starog jednog Indijanca na umoru, a uza nj dječaka od deset godina. Stari je od rana i nemoći

umro, a pred smrt je još kazao, da je mladi dječak sin ubijenoga „sahema“ Crnih Zmija i nasljednik njegove časti.

Družba je sirotče primila i ono je po vremenu postalo prvi njen akrobat. Ipak je štov. M. Dean tek kod „Zlatnoga Sunca“ doznao, da je Antilopa nekad bila Chiavatta — pa da će se sad slavni pelivan pokazivati na grobovima otaca svojih. Poradi te viesti bio je ravnatelj izvrstne volje, jer se je izvjestno mogao nadati *great atraction-u,* bude li se umio efektom pravo okoristiti. Filistri antilopski grnuli su naravno u cirk, da svojim iz Njemačke importiranim ženama i sinovima, koji još nikad za života nięsu vidjeli Indijanaca, pokažu posljednjega od Crnih Zmija, te im reknu: „gledajte, evo ovake smo prije petnaest godina posmicali.“ Ach Herr-Jeh! Ovaki krik zadivljenja jednako je ugodno čuti iz usta Amalchena, kao i maloga Frica. I u cielom se gradu neprestance ponavljalo: *sahem! sahem!*

Djeca su od ranoga jutra radoznalih i zaplašenih lica zavirivali kroz pukotine dasaka, stariji pako dječaci jače već razpaljeni bojovnim duhom vraćali se iz škole po vojničku koracajući i prieteći, a da i sami niesu znali, za što to čine. Osam je sati. Noć je prekrasna, vedra, zviezdama osuta. Povjetarce dolazeći iza grada donosi miris narančastih gajeva, te se u gradu mieša sa zaduhom slada. Od cirka se odrazuju plamenovi svjetla. Ogromne smolene zublje zataknute pred glavnim ulazom gore i dime se. Povjetarce vije kolute dima i plamičke sjajne vatre, koja osvjetljuje tamne orise sgrade. To je netom podignuta daščara, okrugla, šiljasta krova sa zvjezdanom amerikanskom zastavom na zabtu. Pred ulazom stoji svjetina, koja nije mogla dobiti ulaznice ili nije imala za što da je kupi, te razgledava kola družbe, a ponajviše platneni zastor velikih ulaznih vrata, na kojem je naslikan boj izmedju bielih i crvenokožaca. Kad bi se zastor časomice odmaknuo, vidjela se iznutra osvjetljena točiona sa stotinama

staklenih čaša na stolu. Ali na jednom od dobre su volje raztvorili zastor i svjetina ulazi. Prazni prolazi izmedju klupa počinju odjekivat topotanjem ljudi, i domala prikri tamna pomična gomila sve prolaze odozgo do dolje. U cirku je svietlo kao da je dan, jer ako i niesu smjeli u nj uvesti plinskih cievi, ipak ogromni svietnjak s petdeset petrolejskih svjetiljaka bogatim svjetlom obasjava arenu i gledaoce. U tom sjaju vide se ugojene i poradi olakšice podvoljaka unatrag sklonjene glave pivopija, vide se mlada ženska lica i dražestna zadivljena djeca, kojima oči od izvjedljivosti gotovo izskakuju. U svih je gledalaca izražena znatiželja, zadovoljstvo, glupost, kako običajno u cirčkoga obćinstva. Sred bučnih razgovora, izprekidanih povicima *frisch Wasser! frisch Bier!* svi nestrpljivo izčekuju, da se predstava odpočne. Napokon se oglasi zvono i šest se konjušara pomoli u blistavim posuvraćenim čizmama, te stanu u dva reda pri ulazu, što iz arene vodi u konjušnicu. Kroz te redove uleti pomamni konj bez uzde i sedla, a na njemu reko bi oblak mušulina, vrbca i tula. To je plesačica Lina. Ona igra konja, a glasba je prati. Lina je tako liepa, da se mlada *Mathilde,* kćerka pivara iz Opuncia-Gasse, uznemirila s njene prikaze, te se nagiba k uhu mladoga tvorničara Flossa iz iste ulice i tiho ga pita, da li je jošte ljubi. Medju to konj uzagrebce trči i dašće kao lokomotiva, bičevi puckaju, nekoliko budala, što je za plesačicom dojurilo vrišti i udara se u obraze, a plesačica sieva kao munja; poklici odobravanja prosipaju se. Prekrasne li predstave! Ali br. 1 brzo je dovršen. Na redu je br. 2. Rieč sahem! sahem! leti od usta do usta gledalaca. Na budale, što se neprestano još udaraju u obraze, nitko više i ne pazi. Sred njihovih majmunskih kretnja unose konjušari desetak stopa visoke drvene nogače i namještaju ih s obje strane arene. Glasba prestaje svirati *Jankee Doodle* i svira turobni napjev komendatora iz Don-Juana; od jedne

nogače do druge bude žica napeta. Sa strane ulaza u jedanput sine crvena bengalska vatra i zaogrne crvenim žarom cielu arenu. U tom žaru pojavi se strašni sahem, posljednji od plemena Crnih Zmija. Ali šta je to? sahem ne dolazi napried, već sam ravnatelj družbe štov. M. Dean. On se klanja obćinstvu i progovara. Čast mu je zamoliti „milostive i vele cienjene gentlemane, a podjedno i liepe i jednako cienjene ladies, neka se posve mirno vladaju, neka ne izjavljuju nikakvog odobravanja i neka mramorkome šute, jer je vodj preko mjere razdražen i neobično divlji.“ Te se rieči silno doimlju obćinstva — i za čudo, neko se osobito neugodno čuvstvo hvata sad tih istih honoracijora Antilopskih, koji su prije petnaest godina izsjekli Chiavattu. Malo prije, dok je liepa Lina izvodila na konju svoje skokove, bili su veseli, što tik blizu ograde sjede, od kuda se sve tako dobro vidi, a sada s nekim strahom póglêdâju u gornje prostore cirka i protiv zakona fizike, što su niže, čini im se, da je zagušljivije.

Ma zar da se taj sahem još opominje? ta nije li od malenih nogu odgojen u družbi štov. M. Dean'a, u kojoj su većim dielom Niemci. Zar da jošte nije zaboravio? Činilo se, da to nije moguće. Nesumnjivo su na nj djelovali i okolina i petnaest godina života, što je proveo u cirku i vlastito njegovo umjeće u predstavljanju i stečeno odobravanje i pljesak.

Chiavatta! Chiavatta! Pa nadalje, i oni su Niemci i ne sjede na svojoj zemlji te misle na nju samo toliko, koliko to *business* dopušta. Ta glavna je potreba jesti i piti. Tu istinu valja da jednako na umu ima i svaki filistar a i posljednji od plemena Crnih Zmija.

Ovako razmišljanje prekinu u jedanput divlji zvižduk u konjušnici — a u areni se pomoli nemirno izčekivani sahem. Iz množtva se čuje trenutačni mrmor: evo ga! evo ga! — iza toga sve je tiho. Samo bengalska vatra pišti, koju na ulazu bez prekida pale. Svi su svoje poglede svratili vodju,

koji će evo u cirku na grobovima otaca predstavljati. A i vriedno je gledati toga Indijanca. Oholo se drži kao da je kralj. Plaštem od bielog ermelina — oznakom vodja — ogrnuo je visoku i divlju svoju osobu, koja te sjeća zlo upitomljena jaguara. Lice mu je kao da je od mjedi skovano, nalik na glavu orla, u tom licu kriese se mraznim sjajem prave indijske oči, mirne, gotovo ravnodušne — a zloslutne. Niemo ih skreće po obćinstvu, kao da žrtvu traži. Oboružan je od pete do glave. Na glavi mu leprše pera, za pojasom mu sjedi sjekira i nož, da s njime kožu s glave dere, jedino u rukama drži u mjesto luka odugačku motku, koja će mu poslužiti, da ravnotežu podrži, dok bude po žici hodao. Usred pozorišta stade i na jednoć se oglasi ratnim krikom. Herr Gott! to je krik Crnih Zmija. Koji su sasjekli Chiavattu, dobro pamte strašno to vijanje — i što je najčudnije, prije petnaest godina niesu se bojali tog vijanja od tisuće ratnika, a sad ih probija znoj i od jednoga. U to pristupi ravnatelj k vodju i šapće mu nešta kao da ga želi ublažiti i primiriti. Divlje zviere osjeti uzdu — poticanje djeluje, i sahem se čas kasnije šika na žici. Zagledao se u petrolejski svietnjak i stupa napried. Žica se silno savija, na mahove se gotovo i ne vidi, pa se tad čini kao da Indijanac u zraku visi. Ide kao po uzbrdici; sve napried stupa, pouzmiče i opet ide dalje hvatajući ravnotežu. Iztegnute njegove ruke, plaštem pokrivene, čine se kao ogromna krila. Sad je zateturao!... past će! — ne! Kratki iznenadni pljesak poput vihra provali i umukne. Lice vodja biva sve groznije. U njegovu pogledu uprtu u petrolejske svjetiljke blista se strašno neko svjetlo. U cirku vlada strava, no nitko ne prekida tišine. Medju to se sahem približio drugom kraju žice — tu stane — a iz usta se njegovih iznenada oglasi bojna pjesma.

Čudnovato! Vodj pjeva njemački. To se lako razumije. Valja da je zaboravio jezik Crnih Zmija. Napokon na to nitko

i ne pazi. Svi slušaju pjesmu, koja sve jača i krjepčija biva. Pola je pjevanje a pola vikanje, veoma sumorno, divlje i promuklo, a puno odasvud pribranih napjeva.

Ovo su bile rieči: „Nakon dugih kiša svake je godine oko pet sto bojnika polazilo iz Chiavatte na vojnu ili veliki proljetni lov. Kad su se bojnici s vojne vraćali, resile su ih oderine s glava, a kad su se iz lova vraćali, dovozili su mesa i kože bivoljače, a žene su ih radostno pozdravljale plešući u čast velikome duhu."

„Chiavatta je bila sretna!" Žene su radile u vigvamama, a od djece poodrasle su liepe djevojke i hrabri bojnici. Bojnici su umirali na polju slave i odlazili, da lov love s dusima otaca u srebrnim gorama. Sjekire se njihove nikad niesu okaljale krvlju žena i djece, jer chiavattski su bojnici bili plemeniti muževi. Chiavatta je bila moćna. Dok ne dodju blieda lica, daleko izpreko mora, i bace vatru u Chiavattu. Bliedi bojnici ne predobiše Crnih Zmija u boju, već se noću prikradoše poput čagljeva i njihovi se noževi okaljaše u prsima uspavanih muževa, žena i djece."

„I eto nema Chiavatte, a na njegovu mjestu podigoše bieli svoje vigvame. Poubijano pleme i uništena Chiavatta vapiju za osvetom." Glas vodja zamuknu. Ljuljajući se na toj žici činio se kao da je crveni arkandjel osvete, koji lebdi nad glavama množtva. Sam je ravnatelj očito bio uznemiren. U cirku zavlada grobna tišina, a vodj zavijaše dalje. „Od čitavog plemena preosta jedno diete. Bilo je maleno i slabo, ali se zaklelo zemaljskom duhu, da će se osvetit. Da će vidjeti trupla bielih muževa, žena, djece — da će gledati palež i krv! . . ." Posljednjim riečima zašao je u biesno rikanje. Po cirku se razliegao žamor poput nagle navale vihra. Tisuće pitanja bez odgovora pognalo se glavama gledalaca. Šta će učiniti taj biesni tigar? što najavljuje? kako će izvršit osvetu? — on? — jedan? treba li ostati ili bježati?

ili se braniti? — a kako? — Was ist das? was ist das? čuli se zastrašeni ženski glasovi.

Naglo, baš zvjersko zavijanje vinu se iz prsa vodju, on se snažnije zanjiha, skoči na drvene nogače što su pod svietnjakom stajale, i podigne motku. Strašna misao sievne kao munja u glavama gledalaca: Razbit će svietnjak i cirk politi potocima zapaljena petroleja. Iz prsa se gledalaca ote jedan zajednički krik. Ali šta je to? Iz arene viču dosta! dosta!... Vodja nema! zar je uskočio? nestalo ga na ulazu. Zar nije spalio cirk? Kuda je dospio? Evo ga, opet ulazi, ulazi zaduvan, iznemogao, strašan. U rukama nosi limenu pliticu i pružajući je gledaocima govori smjerena glasa: *Was gefällig für den letzten der Schwarzen Schlangen!* . . . Gledaocima kida se kamen sa srca. Sve je to dakle bilo u programu, sve je to dakle majstorija ravnateljeva? efekat? Poludolari se i dolari siplju. Kako da odbiješ posljednjega od Crnih Zmija — u Antilopi na ogorjelištu Chiavatte. Ta ljudi imaju srce.

Iza predstave pio je sahem pivo i jeo valjuške kod „Zlatnoga Sunca". Okolina je očito na nj djelovala. U Antilopi je postao veoma popularan, najpače kod žena. Počelo se pače govorkati . . .

Idila.

Šumska slika.

Stajala je u šumi, duboko u šumi, na prostranoj poljani koliba lugara Stjepana. Koliba je bila slamom pokrivena, a sagradjena od oblica, koje su na sastavcima bile mahovinom zatvrdjene; tik do kolibe bila su dva gospodarska zdanja, pred njom bio komad ogradjenog polja i zdenac na djeram, koji se nakrivio i razvalio, a vodu mu prekrila zelena sočivica

Pred oknima kolibe rasli su suncokreti i divlji sljezovi, visoki, vitki, posuti cviećem kao rojem leptira; izmedju suncokretâ virile su crvene glavice maka, oko sljezova vezao se grašak s ružičastim i ljubičastim cvjetićima, na tlima rasli zimzelen, žuti šavran, zlatni neven i bliedi zvjezdan, koje je sivkasto lišće suncokreta i sljezova dušilo i od sunca zaklanjalo.

Na putu ka kolibi raslo je s obje strane u zagradama povrće: mrkva, blitva i kupus; podalje u posebnim ogradama valovito se pri svakom lavoru vjetra ljuljali plavetni cvjetovi lana; još dalje tamnila se zelen korunova lišća, a pri kraju prostrane poljane izmjenito se redjalo sad svjetlije sad tamnije ozimo žito, i sezalo se ća do obale jezera, koje je s jedne strane poljanu obtjecalo.

Drveća je malo bilo uz kolibu. Nekolike višnje s tamnim blistavim lišćem i jedna breza s dugačkim tankim grančicama, stojeći tako nablizu kolibe, da je i najslabiji vjetrić zelene njene vitice bacao na porušeni i mahovinom obrasli slamnati krov; a kad bi vjetar snažnije priklonio brezu k zidu i sve grančice i silu lišća dunuo na krov, tad bi se činilo kao da breza ljubi i grli kolibu.

Na toj je brezi bilo množtvo vrabaca, te se šum lišća i šuškanje grančica miešalo sa cvrkutanjem i radostnom vrevom ptica. Na tavanu kolibe rojili se golubovi; bilo tu puno njihova razgovora, gukanja i vabljenja, i reko bi molbâ i razprava, kako to obično kod golubova biva, kod te osobito brbljave i blebetave svojte.

Dogadjalo se te bi ih ponekad uplašio nepoznati kaki strah; tad bi se odmah oko kolibe podigao šum krila, u zraku bi povrvio krilati vir i mnoštvo bielih ptica: čula bi se buka i šum i opiranje repnih pera. Cieli bi roj u kolu brzo poletio i u kolutićima kružio, bližao se i udaljivao; sad bi se rasuo u modrini, sad bi zablistao bielim perjem pod suncem, sad bi lebdio nad kolibom, zakolebao se, zanjihao u zraku i napokon bi kao oblak snježnih pahuljica pao na suri slamnati krov kolibe.

Ako se to dogodilo u zoru ili o zapadu sunčanom, tad se ti golubovi ne bi više u sunčanom svjetlu bieli činili već ružičasti te bi poput plamičaka ili razasutih listića ruže padali na kolibu i brezu.

Kad je u večer sunce za omorje zȁlazilo, utišao bi se pomalo razgovor pod strehom i cvrka na brezi. Vrabci bi i golubovi stresli rosu s krila i pošli na počinak; časkom još bi koji zagukao ili zacvrkutao, ali sve rjedje, tiše i dremovnije, dok napokon ne bi sve umuknulo — te bi mrak pao s neba na zemlju; koliba, višnje i breze gubile bi svoj izvanji vid, pomierale se medjusobno, raztapale se i ogrtale maglom, što se iz jezera dizala.

Koliko se okom dogledalo, protezao se oko poljane zid tamnih borova i šumske česte. Zid se taj prekidao na jednom mjestu, a to se prekidanje u dnu nastavljalo u slici nadkritog hodnika i sve se više širilo. U hodniku i razširenju njegovu pljuskali su valovi jezera i prali brieg poljane. Jezero je bilo veliko te mu se drugi kraj gotovo gubio u daljini i jedva se kao kroz maglu vidjao crveni krov na tornjiću crkve, što je bila onstran jezera, i crni pojas šume, kojim se iza crkvice zakruživalo obzorje.

Borovi se s visokih, pjeskovitih obala oglêdali u jezeru kao u zraku, pa se činilo kao da je druga šuma u dubini; a kad bi se zanjihala šuma na zemlji, njihala se ona i u jezeru; kada bi zašuštala na zemlji, činilo se da šušti i u vodi; a kad bi sred zračne tišine nepomično stajala, tad bi se i u gladkoj nenamrežkanoj dubini izrazito slikala svaka iglica bora a debla bi poput nanizanih pilova nekuda daleko, daleko sezala — do u bezkrajnost. Po sriedi jezera val je danju odražavao sunce, u jutro zoru, u večer večernju rumen, noću mjesec i zviezde, a pri tome se je dubljina tolika činila, kolika je nad nama visina svoda nebeskoga sa suncem, zorom, mjesecem i zviezdama.

U kolibi je stanovao lugar Stjepan i njegova kćerka, djevojče od šestnaest godina, imenom Katica. Katica, odgojena u čistoj nevinosti i strahu božjem, bila je kolibi, što zora nebu. Pokojni striko, koji je za svog vieka kojekuda po svietu bio a pod stare dane orguljao u susjednoj crkvici, naučio ju je čitati iz nabožne knjige, a što je striko nije naučio, izučila ju je šumska samoća. Pčele su je naučile raditi, golubovi: kako da čista bude, sivi vrabci: kako da starome otcu veselo naklapa, mirni val priučavao je miru, nebeska vedrina — zemaljskoj vedrini, pobožno rano zvonce na crkvici — pobožnosti, a dobrota božja — dobroti ljudskoj.

Pa tako su otac i Katica mirno živjeli i bili sretni,

kako se u svietu jedino u tišini i samoći šumskoj može sretnim biti.

Jednom u oči duhova dodje stari Stjepan o podne kući. Obišao je komad šume i vratio se umoran, jer je hodao po glibovima i vlažnim palučcima. Katica mu spremi objed a iza objeda nahranivši psa i opravši zdjele i lonce reče:

— Tato?

— No šta?

— Poći ću u šumu.

— Podji de. Neka te vuk sretne ili druga koja neman.

— Idem po zelen. Sjutra su duhovi pa treba zeleni za crkvu.

— E pa neka!

Katica ogrne rubcem glavu — žutim rubcem, izkićenim modrim cvjetićima, pa tražeći kotaricu za zelen stane pjevati:

„Oj doletio je mlad sokolić, siva ptica!“

Starac uze dobroćudno prigovarati.

— Da ti se tako radit hoće kako pjevat!

Katica se medju to izpela na prste, da zaviri u ormar, pa okrenula glavu k otcu, veselo se nasmijala i izmolivši biele zube stala pjevati kao da ga podražuje:

„Vrišteć šumom traži, gdje je mila kukavica.“

— I ti bi si htjela onakog sokolića izkukati — nastavi starac. — Može biti onakog sokolića iz smolarnice? Ali to su ludorije. Pjevanjem ne ćeš hljeba privriediti.

A Katica će na to:

„Oj ne vrišti sokoliću, nemoj jadan tražit mome.
Tvoja kukavica već je na dnu jezerskome.“

— A tu neka tato uredi — reče dalje. Pod večer se vraćam, pa ću još dospjeti, da krave pomuzem. No valjat će ih dognati iz hrastika.

Našla je kotaricu, poljubila otca u ruke i izišla. Medju to je starac potražio započetu vršu i izišavši iz kolibe sjeo na zemljanu klupu. Tu je pokupio uzice, dohvatio iglicu, zažmirio jednim okom i kušao uvraziti. Promašio s desna, promašio s lieva, pljunuo, napokon dobro omjerio i pogodio, navukao i počeo nizati mrežu.

No svaki bi čas još pogledao za Katicom. Ona je krenula lievom obalom jezera te se na visokoj drvosječi obale činila kao na sličici. Biela njena košulja, crvena pojasasta suknja i žuti rubac šarenili se iz daleka poput cvieća. Ma da je proljeće bilo, zapara je bila nesnosna.

Odmaknuvši od kolibe jedno pô vrste skrene u stranu i udje u omorikovu šumu. Bila je ura po podne, vani je bilo vruće a u šumi hladno. Katica je svedj napried išla, na jednoć se ustavila, nasmjehnula i porumenila kao trešnja.

Pred njom je na putanjici, koja se gubila u dubini šumskoj, stajao mlad momak od kakvih osamnaest godina.

Taj mladi momak bio je smolar izkraj šume te je upravo bio pošao k Stjepanovoj kolibi.

— Hvaljen Bog! — reče smolar.

— Na sve vieke.

Katica umukne i protre oči od stida; za tim pridigne pregaču, zasloni njom lice i s osmiehom pogleda izpod prevjesa u smolarovo lice:

— Katice? . . .

— Šta je, Ive?

— Jeli tato kod kuće?

— Dȁ!

Siromah smolar može biti te i nije htio da o tati pita, ali se nekako smeo i nehotice za tatu upitao. Sad je opet zamuknuo i čekao: ne će li se Katica prva oglasiti, a Katica je nepomično stajala i silno zastidjena sukala pregaču.

Dok napokon nije progovorila.

— Ivo? . . .

— Šta je, Katice?

— Danas se dakle smolarnica ne dimi?

I ona je htjela, da što drugo pita.

— Zašto da se ne dimi? Smolarnica nikad ne miruje. Ostavio sam u njoj hromoga Franju, ali ti, Katice, kao lija na drugo misliš a o smolarnici govoriš.

— A, ta ja idem po zelen.

— Poći ću s tobom, a ako me na povratku ne odbiješ, odpratit ću te i kući.

— Donekle bih te morala otjerati . . .

— Ako me voliš, ne ćeš me tjerati, a ako me ne voliš, otjerat ćeš me. Reci, Katice, rieč: voliš li me? . . .

— Sudbo moja! sudbo! — i Katica zakloni lice rukama. — Što da rečem! Volim te, Ivo; veoma te volim — šapne tiho.

I prije nego li joj je smolar mogao odgovoriti, dovikne razkrivši zarumenjeno lice i oči:

— Podjimo po zelen, podjimo što brže možemo!

Podjoše dakle, smolar i Katica. Lica su im od ljubavi sjala, ali ta božja djeca niesu još smjela o ljubavi govoriti. Oni su je samo osjećali, ako i niesu znali, što osjećaju. Bilo im i tjeskobno i lagodno. Nikad im još šuma nije svojim šuštanjem tako divno nad glavama pjevala, nikad im se dah vjetra nije tako ugodan i tetošljiv činio niti im se ikad šum omorja, lavor vjetrica, glas ptica i žubor šumski prividjao ovako ljubkim ako i ogromnim sborom andjeoskim, kao baš u tom času, u kojem ih je nešta stješnjavalo a podjedno napunjalo neupoznanom još srećom.

O sveta snago ljubavi, ti si dobar andjeo života, ti si ružičasta zora u tmini, ti si dúga na razplakanim oblacima nesreće.

Medju to se od bora do bora razliegao jasnom jekom lavež psa i domala je dotrčao Burko, koji je umakao iz kolibe i potekao tragom Katičinim. Dotrčao je zaduvan, od

silne je radosti poskakivao velikim svojim šapama na Katicu i na smolara, a za tim je pametnim svojim i prijatnim očima pogledao sad jedno sad drugo kao da je htio reći:

— Vidim, da se ljubite! Tako treba!

I počeo je veselo repom mahati, na to se dao u veliki trk praveći manje i veće okruge, napokon se ustavio, još je jednom radostno zalajao i tad poletio u šumu osvrćući se od časa do časa na momka i djevojku.

Katica je stavila ruku na čelo, kroz lišće pogledala u vis na sjajno sunce i rekla:

— Za Boga! Eto sunce je već na dva sata poslije podne, a zeleni nemam još ni za liek. Podji ti, Ivo, lievo, a ja ću desno i počnimo sabirati. Valja nam se žuriti, za miloga Boga!

Odvojili se i pošli u šumu, ali se niesu daleko razmakli već su uporedo išli, ne gubeći jedan drugoga iz oka. Izmed borova treptjela je na paprati, kao na zelenu valu, šarena suknja i žuti rubac Katičin. Činilo se, kao da vitka djevojka pliva posred jagoda, mahovine i paprati te bi rekao: vila je ili šumska rusaljka; svaki bi se čas sagnula i opet izpravila, i tako dalje i dalje, te mimoilazeći bor za borom, sve je dublje u šumu prodirala kao šumsko kako vidjenje.

Zaslonjena lještakom ili boricem zamakla bi časomice smolaru izpred očiju; a ovaj bi tad stao, stavio ruke na usta i dozivao jakim glasom:

— Opa! ooop!

Čuvši Katica smolara osmjehnula bi se i gradila kao da ga ne vidi pa kao da ga traži, odvraćala bi mu tankim srebrnim glasićem:

— Ivo!!

A jeka bi odgovarala:

— Iiiivo!

Medju to je Burko na drvetu nanjušio vjevericu, namjestio se pred deblom, podignuo oči i gubicu u vis te stao

kevtati. Vjeverica, sjedeći na grani, obiestno se nadkrila repom, pridigla šapice do gubice i stala trti nosić, kao da se prstićima po njemu igra, te od Burkova gnjeva šalu zbija. Opazivši to Katica, udari u srebrni djevojački smieh, a smolar za njom, pa je i u šumi bilo puno buke i dozivanja ljudskog — i jeke — i smieha — i vesele zabave.

Časomice, na mahove, nastala bi tišina i jedino se šuma javljala svojim šumom; vjetric bi zazukao u lišću paprati, stari bi panjevi omorike zaškripnuli — i opet bi zavladala tišina.

Medju to se izrazito čulo odmjereno udaranje djetla: „kuj-kuj-kuj, ko-va-ču!“ Činilo se kao da netko na vrata kuca i kao da odmah tajanstveni šumski glas pita:

— Tko je?

A tad je opet ljubkim glasom zazviždala žuna; pupavac je na glavi nakostriešio zlatnu krunu, otvorio dugački poput igle kljun i kričao: „hu! hu! hu! hup! hup!“ U lještacima su ćeretale zebe, a zelene su se sjenice verale med zelenim lišćem; ponekad bi na vršku omorike crnim svojim krilima uzmahnula vrana, da se sakrije od pripeke u šumu.

Doba je bilo popodnevno, vrieme prekrasno, bez oblačića, a nad zelenom krošnjom lišća pružio se plavetni svod nebeski — ogromni, bezkrajni, na okrajcima sivkasti a u sredini najplavetniji. Na nebu je stajalo veliko zlatno sunce, svemir je bio natopljen svjetlom, a zrak tako čist i proziran, da su se u sinjastoj udaljenosti i najodmaknutiji predmeti razbirali i oku bili jasni s izrazitim i nezamućenim orisima. S nebeske je visine dobrostivi Stvorac okom obuhvatio cielu krajinu; na poljima klanjalo mu se žito zlatnim talasanjem, otežko je pšenično klasje šuštalo, a tanahno vlaće zobi podrhtavalo poput zvonaca i zečica. U zraku, zasićenom sunčanim sjajem i plavetnilom, plivale su amo tamo paučljive proljetne

niti, plavetne od plavetnila a zlatne od sunca, prav pravcata predja na preslici Bogorodice.

Izmedju žitnih polja, u uvaljenim dolinama, zelenile se tamnim ozimom livade; na rudinama, gdje je mjestimice izbijalo vrelo, bila je zelen svjetlija; ciela livada prikrita žutim cvjetićima kalužnice prividjala se ljudskom oku kao da je osobitog zlatnog sjaja. Po močvarnim mjestima tamnile su johe, od kojih je udarala hladovina i vlaga.

Ipak je i u šumi već med omorikama bilo vruće i tišina je prevladala. Činilo se, da je sav kraj upao u driem i nemoć. Vjetrić je pomalo prestao lavoriti, a šume i žita i trave stajale su nepomične. Lišće je po drveću klonulo kao da ga je shrvao san; cvrkutanje ptica je utišalo i nadošao je čas mirovanja. Ali to je mirovanje osobito prijatno bilo, kao da se sva priroda razmazuje. Jedini svod nebeski, činilo se, da se nasmjehuje a negdje visoko, visoko, u nedohvatnim dubinama plavetnila, veliki se Bog dobrostivom radošću veselio poljima, šumama, livadama i vodama.

Medju to su u šumi smolar i Katica sve dalje lutali, sabirali zelen, smijali se ili veselo brbljali. Priprost je čovjek kao ptica: pjeva gdje može, jer mu je to prirodjeno. Smolar je započeo pjevati pjesmu priprostu ali punu čeznuća.

Prema napjevu pjesme posljednja se rieč pjesme dugo i tužno oteže, pa su i smolar i Katica na dugo i tužno otezali, a jeka je u tamnim dubinama šumskim pratila njihovo pjevanje; omorika se omorici odzivala i pjesma, riečima započeta, letjela je kroz nizove stabala i u šumskoj se udaljenosti svršavala uzdisanjem, sve nejasnijim, sitnijim i slabijim, a napokon tišinom.

Za tim je opet Katica zapjevala, ali veseliju pjesmicu, koja se odpočinjala riečima: „Prometnut ću se zlatnim prstenom!“ Valjana je to pjesmica! U njoj se mlada, odporna djevojka prepire sa svojim ljubovnikom i navodi načine,

kako će mu se oteti. Ali mu nije dorasla! Kad mu veli, da će se prometnut zlatnim prstenom i kotrljat se po sivastoj cesti — on joj prieti, da će oštrim svojim okom odkriti prsten na sivastoj cesti; kad kaže, da će se u vodi pretvoriti u zlatnu ribu — on joj pjeva o svilenoj mrežici, a kad u divljega patka — on će pred nju stupiti kao lovac. Uvidjevši napokon jadna djevojka, da se pred njim ne će na zemlji sakriti, pjeva:

„Kao zv'jezda k nebu ću poletit,
Ljudima ću u nuždi svietit —
Tvoja draga ne ću bit,
Nit ti volju učinit."

Ali se momak ne da ni tim odvratiti već pjeva:

„U crkvi ću molbu nebu vinut,
Platit misu, zviezda će uminut —
Moja draga moraš bit,
Moju volju učinit.«

Djevojka vidi, da joj nema ni na nebu ni na zemlji spasa pa se pokorava volji Providnosti i pjeva:

„Vidim, vidim, da to Bog dosudi,
Gdje se kr̀ila, naći ćeš me svudi,
Tvoja draga moram bit,
Tvoju volju učinit."

— Nude, vidiš li, Katice? — reče smolar.

— Šta, Ivo?

On zapjeva:

„Moja draga moraš bit,
Moju volju učinit."

Katica se i opet zastidjela, ali se nasmijala i htijući, da na što drugo govor svrne, reče:

— Mnogo sam već zeleni nabrala: čuvarkuću, majčinu

dušicu i rosiku. Trebalo bi, da ih u vodu zaronim, jer će do večera na zapari uvenuti . . .

I doista bila je velika vrućina, a vjetar je čisto sustao. Pa i u šumskom sjenu treperio je vruć i sparan zrak, a omorike su oštrim mirisom smole vonjale. Katičino nježno lice, zlaćenog odsjeva, bilo je vlažno, a modre njene oči sjale su od umora. S glave je skinula rubac i uzela se hladiti, a smolar je medju to prihvatio iz njenih ruku košaricu sa zeleni i rekao:

— Čuj, Katice. Jedno tri sto koračaja odavde porasle su johe, a izmedju joha probija vrelo. Ajde, Katice, da se napijemo vode.

Oboje podju. I doista, nešto podalje stalo se šumsko tlo spuštati; umjesto borovice, paprati i suhe mahovine zazelenjela se izmedju stabalja vlažna rudina, jedna se joha za drugom pomaljala, a za ovima čitavo jelašje. Udju u tamni i vlažni gaj, gdje je sunčana zraka prodrievši kroz lišće poprimila njegovu boju i bliedim zelenim svietlom bojadisala ljudska lica. Ivo i Katica sve su dublje u sjen i vlagu zalazili. Ogrnula ih jaka hladovina, ugodna iza šumske vrućine — i u malo su izmedju nanizanih joha opazili duboku prugu vode, gdje se vijuga na crnoj, tresetnoj zemlji; voda je mjestimice bila obrasla idjirotom i trstikom ili ju je pokrivalo veliko okruglo lišće vodenih lierova, koje mi „lopočima“ zovemo, a narod „lepenima“.

To je mjestance bilo ubavo, tiho, osamljeno, hladovito, gotovo malo tamno.

Prozirna se vodena pruga vijugala izmedju drveća. Laganim tiekom vode neznatno ljuljani lopoči potresali su biele svoje cvjetove i dok su se jedan drugome nagibali, bilo je kao da se cjeluju; nad širokim njihovim lišćem, položenim poput štitova po vodi, vijali se u zraku tamnomodri vodeni konjici šuštajući širokim svojim krilima, ali tako nježno i

slabo, da ih s pravom zovu vodene gospodjice; crni leptiri, s bielim žalobnim obrubom, sjedali su po vršcima idjirota. Na crvenkastu tresetnu tlu cvjetale su plavkaste potočnice; amo tamo zašuštali bi pramenovi vitih trstika, a lavor povjetarca izvodio bi u njima običajne svoje pjesmice. Uz obalu je raslo tamno grmlje udokovine, izpod grmlja šarenile se glavice gjurdjica, močvarnih ljubica i dobrodeva; nad prozirnom vodom izvješao je bedrinac biele svoje glavice; srebrne niti okrieka, vučene tiekom vode, zapletale se poput tankih i dugačkih pletenica; u kratko bila je to — samotinja — divlja, skrovita, zaboravljena od ljudi i mirna a oživljavala se jedino životom ptica, cvieća i zareznika.

U takvoj tišini obitavaju obično vile, rusaljke i ina bilo dobra bilo zla božanstva šumska. Pa takvom prekrasnom pojavom šumskom, kakve ponekad vidjaju lugari u šumama ili ladjari ploveći na ladjama kroz šume, mogla se sad pričiniti i Katica, kad je, napried koračajući, prva stupila na brieg i pogledala u vodu, u kojoj se odražavala dražestna i vitka njena prikaza. Na glavi nije imala rubac, pa joj je vjetar malko razmrsio pletenice i vlasi po čelu razsuo. Izgorjela u licu a jasna plavka imala je oči poput različka modre; ove su joj se smijale a i usta su joj se smijala. Pri tom je bila tanka i visoka, pravo vilinsko djevojče! Svatko bi mislio, da će se uplašiti, čim je opaziš, pa da će u vodu skočiti, u maglu, dúgu ili zrȁku se razplinuti, u lier ili udokovinu preobraziti, te će ti, kad je budeš htio odkinuti, progovoriti ljudskim ako i na šum drveća nalikim glasom:

— Ne takni me se!

Katica se s rudine nadvisila nad vodu, dok joj pletenice ne padoše niz ramena, pa se povratila k smolaru i rekla mu:

— A kako ćemo piti?

— Kao ptice — odvrati smolar i prstom joj pokaže

nekolike pliske i poput dúge krasne letke, koje su nedaleko od njih pile i u vis otvarale svoje kljuniće.

No smolar je bolje umio od ptica; on je odkinuo ovelik list lopoča, savio ga u rožčić i dohvativši vode pružio ga Katici.

Katica se napila i smolar se napio, za tim je ona još nabrala potočnica a on izvadio nožić, odrezao vrbovu šibu i stao izsukavati sviralu.

U brzo je bila svirala gotova. Smolar je metne na usta i zasvira priprostu pjesmicu, kaku pastiri pod večer po livadama pjevaju. Prijatni i osobito ljubki glas zamni samotinjom. Malo za tim makne smolar sviralu s usta i stane kao da prisluškuje, kao da uhom hvata jeku, što poigravaše izmedju joha, i pričini mu se, da s njime i bistri potok — i tamne johe, — i ptice u trstici posakrivene tome glasu prisluškuju. Sve je umuklo, a malo poslije kao da se odgovor ili dozivanje javljalo, čuo se tihani zvižduk, a za njim i drugi i treći. I još veća nastade tišina. Slavuj je htio biljisati, slavuj je izazivao sviralu.

I odmah začne pjevati. Sve je slušalo toga božjega pjevača. Lopoči su izdigli glave nad vodu, potočnice se priljubile jedna drugoj, šaš je prestao šuštati, nijedna se ptičica nije usudila oglasiti, tek nerazborita i nepromišljena kukavica tihim je lietom doprhnula iznad vode, sjela na kvrgu, podigla glavicu, široko raztvorila kljunić i lakoumno se javila:

— Ku-ku! ku-ku!

Ali bit će da se i sama zastidjela, što joj se to tako nerazborito izmaklo, pa je odmah opet zašutjela.

Stojeći Katica na obali potoka s potočnicama u ruci okrenula se k strani, odkuda je dolazio glas kukavice, i uzalud je zapitala:

— Kukavico, sinja kukavico, hoću li ja dugo živjeti?

Kukavica ne odgovara.

— Kukavico, hoću li ja biti bogata?

Kukavica šuti.

Na to će smolar:

— Kukavico, sinja kukavico, hoće li ubrzo biti moja svatba?

Kukavica šuti.

— Ne će da nam odgovara — reče smolar. — Vratimo se u omorje.

Vrativši se potražili su veliki kamen, pri kojem su ostavili kotaricu i suhu zelen. Katica sjedne poda nj na mahovinu i uze viti vience, a smolar joj pomagaše. Burko legne do njih, pruži kudrave svoje šape pred sebe, izplazi jezik i stane odisati od umora i pozorno se obziraše, ne će li koga gdje opaziti, da na nj nasrne i buku podigne. Ali u šumi je bilo naokolo sve mirno. Sunce je već naginjalo k zapadu a kroz lišće i borove iglice prodirale su sve crvenije zrake prikrivajući šumsko tlo velikim zlatnim pjegama. Zrak je bio suh, na zapadu se već razlilo veliko večernje rumenilo kao da je onud more raztopljenog zlata i jantara. Tiha i topla proljetna večer žarila se na nebu. U šumi je pomalo prestajao dnevni posao. Kucanje djetla je umuklo, a crni i crvenkasti mravi vraćali se u dugačkim povorkama u mravinjake, koji se crvenili od rumenila i zraka sunčanih. Jedni su od mrava u rilcima nosili borove iglice, drugi gusjenice. Kroz zelen verala se amo tamo mala crna šumska pčelica i pjevajući svoj obični veseli: „dana, oj dana!“ napunjala je posljednji tovar medenog cvjetnog praška. Iz pukotina razpucane kore drveća stale su na sviet izlaziti mračne i sliepe noćne leptirice; u zrakama zlatnog svjetla tumarali su rojevi jedva vidnih mušica; a komarci uzeli su zujati tugaljivu svoju pjesmicu. Po drveću tražile su ptice mjesto za noćište. Ponekad bi još zazviždnuo žutokljuni kos ili bi

*

vrane zalepršale krilima te spustivši se na koje stablo otimale se za udobnije grane. No ti su glasovi sve rjedji i sve tiši bivali. Pomalo se sve smirilo, a tišinu bi prekidalo jedino još šuštanje drveća. Lještak bi podizao sivo svoje lišće u vis; kraljevski bi hrast tiho zamrmljao a breza bi kojom hvojicom zatreperila. I sve je umuknulo.

Ali eto večernji žar posta još rumeniji a na iztoku smračilo se nebesko plavetnilo — pa se i sav šumski žamor slio već u dostojanstveni i tihi, ako i ogromni sbor — jer se šuma pred noć, prije no će usnuti, moli i govori svoj očenaš: drvo javlja drvetu slavu Božju i rekao bi: ljudskom govori rieči.

Oh! samo veoma nevine duše razumiju veliki taj i blagosloveni govor! Oh! samo veoma nevina srca slušaju i razumievaju, kad sbor staračkih hrastova prvi ovako zameće razgovor:

— Braćo borovi, radujte se; eto Gospodin nam dade tihi i topli dan, a sad zvjezdanom noći prikriva zemlju. Velik je i moćan Gospodin, moćniji od nas, a dobrostiv, zato mu slava na visinama, na vodama, na kopnima i u zraku!

A borovi časak razmišljaju o riečima hrastova, pa se skladno u sboru odazivaju:

— I eto, Gospodine, tebi u slavu ronimo poput žrtvenih kadionica mirisavu dragomast i jaki smolni miris. Oče naš, koji jesi na nebesima, sveti se ime Tvoje!

A za tim će breze:

— Nebom pliva večernje rumenilo, Gospode, a u njegovim zrakama zlate se i plamte naši listići. Našim ti listićima, Gospode, pjevamo pjesmu, a tanahne naše hvojice sviraju kao harfe, o dobri Oče naš!

I ponovno se javljaju žalobne omorike:

— Na turobna naša i od žege umorena čela pada večernja rosa Slava Bogu! Braćo i sestre radujte se, jer večernja rosa pada!

I sred tih sborova jedina samo jasika plaho trepeće, jer je dala drvo za križ Spasitelju svieta pa od časa do časa tihano stenje:

— Smiluj mi se, Gospodine!

A ponekad opet, kad hrastovi i borovi na čas umuknu, uznosi se s podnožja njihova skromni i bojažljivi glasić tih kao zuj komarčev, tih poput tišine same. Glasić taj pjeva:

— Jagodica sam, o Gospode! maljušna i u mahovinu uvijena. Ali ti ćeš me uslišati, spoznati i zavoljeti, jer ako sam i maljušna, pobožna sam i pjevam tebi u slavu!

Tako se svako veče šuma moli i takvo se pjevanje svako veče diže od zemlje k nebu i leti visoko, visoko, ća do tamo gdje više nema stvorova, gdje ništa nema već samo srebrna prašina zviezda i mliečna staza i zviezde, a nad zviezdama — Bog!

U to doba zaronjuje sunce zrakovitu svoju glavu u daleka mora; ratar okreće ostricu pluga u vis i hiti kući. S polja se vraća blago mučući i klepećući čagrtaljkama; a ovce vitlaju oblak zlaćene prašine. Iza toga se mrak hvata: u odaljenom selu škriplju djermovi na zdencima, okanca sjaju a izdaleka, izdaleka dopire lavež pasa.

Kad je Katica sjela, da pod kamenom, obraslim mahovinom, vience plete, sunce još nije bilo zašlo za šumu. Njegovi su pače trakovi bacali na njeno lice zrake izprekidane sjenom lišća i grančica. Posao joj nije pravo odmicao, jer ju je žega i trkanje po šumi umorilo. Opaljene njene ruke sve su polaganije okretale pletenicu zeleni. Toplo povjetarce ljubilo joj sliepe oči i lice, a šuškanje drveća kao da ju je u san ljuljalo. Velike njene oči poprime saneni sjaj; vedje se stale pomalo zaklapati; glavu nagnu na kamen i još jednom razklopi oči poput djeteta, što u čudu gleda sviet božji; za tim se pred njom pomješali šum drveća, redovi stabala, iglasto tlo šume i kroz granje vidno nebo, sve to pred

njom potamni, stalo se stapati i kružati — ona se još nasmije i zaspi.

Glavu joj zakloni ugodan sjen, a košulja na prsima oblivena svjetlom rumenila ružičasto se i grimizno sjajila. Lako disanje dizalo joj grudi; ona je u tom snu i u tom večernjem sjaju bila tako divna, da je smolar u nju gledao, kako je jedino još u crkvi gledao slike sjajne od zlata i poput dúge bojadisane.

Ruke su Katičine držale nedovršenu još pletenicu zeleni. Očito je sladko i ugodno spavala, jer se u snu smiešila kao djetešce, koje se razgovara s andjelima. A tko zna, nije li i govorila s andjelima, kad je poput djetešca bila nevina i cieli dan danas Bogu služila pletući crkvi za sjutra vience.

Smolar je do nje sjedio, ali nije spavao. Uzbudjenje nadimalo mu priprosta prsa, on je osjećao, da mu duša prihvata krila i kano da će poletjeti u nebeske prostorije. Iju! ijuju! sam nije znao, što od njega biva; upro je dakle oči u nebesa i rekao bi: kamenio se od ljubavi.

I dugo je Katica još spavala i dugo su još oboje tako sjedjeli. Medjuto se smračilo. Ostatci grimiznog svjetla borili se sa sjenom. Unutrašnjost šume je potamnjela — umuknula. Iz jezerskog šaša, sa strane kolibe i s poljane dopiralo je noćno bukanje bukavca.

Najednoć zazvoni onstran jezera u crkvici pozdravljenje Gospino. Glas zvona letio je preko mirne jezerske dubine, letio na krilima večernjega povjetarca, čist, zvučan i glasan. Maleno crkveno zvonce pozivalo je vjernike na molitvu, a podjedno javljalo odmor: „Dosta je truda i znoja — govoraše zvonce — pod okriljem Božjim podajte se snu. Podjite, podjite umoreni k Bogu, u njemu je radost! Tu je tišina, tu veselje, tu san! Tu san! tu san! tu san!“

Smolar je na glas zvona skinuo klobuk, Katica je s očiju protrla san i rekla:

— Zar zvoni?

— Na pozdravljenje . . .

Oboje klekoše do kamena mahovinom obrasla kao do oltara. Katica uze blagim, turobnim glasom govoriti:

— Andjeo Gospodnji naviestio je Presvetoj Gospi Mariji . . .

— I ova zače po Duhu Svetom — oglasi se smolar.

— Evo me službenice Gospodnje . . . .
. . . .

I klečeći moljahu se ovako ova djeca božja. Tiha, ljetna striela preleti od iztoka k zapadu, a za njezinom svjetlosti spusti se s neba roj krilatih andjela i lebdijaše nad glavama obojih. A zatim se pomjeriše s andjelima i bijahu sami kao andjeli, jer iskrenijih, čišćih i nevinijih od tih dviju duša nije bilo za zemlji.

Janko glasbenik.

Sviet je ugledao nemoćan i slab. Kume, što su se našle oko porodiljine postelje, tresle su glavom i za majku i za diete. Kovačica Šimunova, koja je bila najpametnija, uzela je bolestnicu tješiti:

— Deder — reče — zapalit ću posvećenu svieću nad vama, jer se, moja kumo, nemate već čemu nadati; spremite se za onaj sviet, a valjalo bi poslati i po svećenika, da vam griehe vaše odpusti.

— Dȁ, dȁ! — reče druga, — a dječaka treba odmah krstiti; taj ni svećenika ne će dočekati, pa će dobro biti, da se ne prometne sablašću.

Rekavši to upali svieću i uzevši diete poškropi ga vodom, da je ovo zažmirkalo očima, a ona još dometne:

— „Krstim“ te u ime Otca i Sina i Duha Svetoga i dajem ti ime Janko, a sada dušo „kršćanska“ podji, odakle si došla. Amen!

No duša kršćanska nije ni malo bila od volje da podje, odkuda je došla, i da nejako tielo ostavi, već se dapače stala bacati nogama tog tiela, koliko je mogla, te je i plakala, ma i slabašno i tugaljivo, na što su kume rekle: „mogao bi tko pomisliti, da mače miauče ili tome što nalika“.

Poslaše po svećenika, taj dodje, ovrši svoje, i ode: bolestnica se oporavljaše. Nedjelju dana kasnije bila je žena već za poslom. Dječak tek što je „odisao“, ali je ipak disao; dok u četvrtoj godini na proljeće kukavica ne odkuka bolest i on se pripomogao i u priličnom zdravlju doživio desetu godinu.

Mršav je uviek bio i slab, podbuhla trbuha i upalih obraza, kosa mu bila lanene, gotovo biele boje, te se spuštala nad bistre, izbečene oči, koje su u sviet gledale kao da su se zagledale u neizmjernu neku daljinu. Zimi bi sjedio za peću i tihano bi plakao od studeni, a ponekad i od gladi, kad majčica ne bi imala što da stavi u peć ili u lonac; ljeti bi hodao u košuljici prepasanoj suknenim krajcem i u slamnatom „šeširiću“, izpod čijeg bi poderanog oboda pogledivao, podižući glavu poput ptice u vis. Majka, uboga najmiteljica, živeći s dana u dan, kao lastavica pod tudjim krovom, može biti te ga je na svoj način i ljubila, ali ga je dosta često bila i obično nazivala „ništavcem“. U osmoj godini hodao je već kao pastirče za stadom ili ako u kolibi nije bilo što jesti, otišao bi u šumu po gljive. Da ga tamo nije vuk izio, sam mu se Bog smilovao.

Dječak nije bio osobito bodra duha i kad bi s ljudima razgovarao, turio bi poput seoske djece prst u usta. Ljudi obćeno niesu mislili da će poživjeti, a još manje da bi majka mogla po njemu dočekati kaku radost, jer ni za kaki posao nije valjao. Nije se znalo, odkuda mu to, no za jednom je samo stvarju težio, za sviranjem. Svagdje bi prisluškivao, i pošto je malko poodrastao, ni na što drugo nije više mislio. Kad bi pošao za stadom u šumu ili s dvosudjem u jagode, vraćao bi se bez jagoda i šapćući bi govorio:

— Majčice! u šumi je nešto prekrasno „sviralo!“ O! o!

A majka će na to:

— Zasvirat ću ja tebi, zasvirat, ne boj se!

I zbilja bi mu ponekad varjačom spremila glasbu. Dječak bi vikao, obećavao, da tako ne će više, a ipak bi odmah pri

tom pomislio, kako je tamo u šumi nešta liepo sviralo... A što? zar je on znao? — Jele, bukve, brezik, žuja, sve je sviralo, čitava šuma i basta!

I jeka... U polju mu je svirala komonika, u bašči pod kolibom cvrkutali su vrabci, da se trešnje tresle! U večer bi prisluškivao svim glasovima, kakih na selu ima, i za cielo je u sebi mislio, da čitavo selo svira. I kad bi ga na radnju slali, da gnoj razbacuje, i tada mu je vjetar u grabljama svirao.

Jednom ga je zatekao nadglednik, gdje stoji razbacane kose i prisluškuje povjetarcu u drvenim grabljama... zatekao ga i odpasavši remen namienio mu zdravu poduku. No što je koristilo? Ljudi ga nazivali „Janko glasbenik!"... U proljeću bi umakao od kuće, da kraj potoka izradi sviralu. U noći, kad bi žabe zakreketale, hariš po livadama se oglasio, bukavci u rosi zazviždali, kokoti za plotom zakukurikali, on već ne bi mogao spavati, sve bi slušao i tko bi znao, kakvu je i u tome svirku čuo... U crkvu ga majka nije smjela da vodi, jer čim bi orgulje zatutnjile ili bi blagim glasom zasvirale, oči bi se dječakove tako zamaglile, kao da s ovog svieta ne gledaju...

Stražar, što je noću po selu hodao, pa da ne zaspi, brojao zviezde na nebu ili tiho razgovarao s psima, često bi vidio bielu rubačicu Jankovu, gdje se u tmini promiče put krčme. No dječak nije išao u krčmu već samo pred krčmu. Tamo bi se pod zidom pritajao i stao bi prisluškivati. Svjetina bi plesala i ponekad bi koji seljanin pociknuo: „ijuju!" Čulo se topotanje čizama ili glas djevojački: „Ta šta?" Gusle bi tihano svirale: „Jest ćemo, pit ćemo, veselit ćemo se", a velike bi gusle ponavljale dubokim i dostojanstvenim glasom: „Kako Bog da! kako Bog da!" Prozori se sjali svjetlom i činilo se, da se svaka greda u krčmi trese, da sve pjeva i svira, a Janko sve sluša!

Šta bi on dao, da može imati takve gusle, koje tanahno sviraju: „Jest ćemo, pit ćemo, veselit ćemo se". Takve daščice,

što pjevaju. Dâ, no odkuda da ih namakne? gdje se takve grade? Kad bi mu bar dopustili, da takva šta uzme u ruke! ... Ali da! Dopušteno mu je tek slušati; i on bi obično tako dugo slušao, dok ne bi u tmini za njim zagrmio jaki glas stražarev:

— Ne ćeš li kući, ti pokoro!

Tad bi tek poletio na bosim svojim nogama kući, a za njim bi kroz tminu letio glas gusala: „Jest ćemo, pit ćemo, veselit ćemo se“ i dostojanstveni glas velikih gusala: „Kako Bog da! Kako Bog da! Kako Bog da!“

Kad je mogao slušati gusle, bilo to na žetelačkom veselju ili pri kakvoj svatbi, za nj bi to bio velik blagdan. Poslije bi se zavukao za peć i čitave dane ne bi ništa govorio, već bi kao mačak provirivao sa sjajnim očima iz tmine. Napokon sam sadjela gusle od šindre i od konjskih struna, no te niesu htjele tako liepo svirati kao one u krčmi: zujale su tiho, veoma tihano, baš kao mušice ili komarci. No on je na njima svirao od jutra do mraka, ma da je poradi toga toliko udaraca primio, te je konačno bio kao nezrela natučena jabuka. No njegova je narav bila taka. Diete je s dana u dan mršavilo, tek trbuh mu je nadunuo, kosa mu je sve gušća bivala i oči mu se sve to više širile, akoprem su mu gotovo uviek bile suzama zalivene, a obrazi su mu i prsa sve dublje i dublje upadala.

Nimalo nije bio na drugu djecu nalik, već više na svoje gusle, koje su jedva zučale. Pred žetvu malo što nije od gladi umro, jer je pretežno živio od sirove mrkve i od težnje, da dobije gusle.

No ta mu se težnja na zlo dala.

Lakaj u dvoru imao je gusle, pa bi na njima ponekad u sumraku svirao, da se umili gospodjici služavci. Janko bi se kadšto prikrao izmed čičaka, sve do pod otvorena vrata slugine sobe, da se tih gusala nagleda. Visjele su na zidu baš naprotiv vrata. Tu bi im dječak svu svoju dušu preko očiju

svojih odašiljao, jer mu se činilo, da su one za nj neka nedostižna svetinja, koje nije dostojan, da se dotakne, da su mu neko njegovo najdraže milovanje. A ipak je težio za njima. Htio bi ih bar jednom imati u rukama, bar jednom da ih iz bliza ogleda. Biedno malo dječje srce prezadrhtalo bi od sreće s te pomisli.

Neke noći nije nikoga bilo u sluginoj sobi. Gospodstvo je odavna bilo u inozemstvu, kuća bila opustjela, a lakaj je sjedio na drugoj strani kod gospodjice sobarice. Janko pritajavši se sred čičaka, dugo je već gledao na otvorena vrata u cilj svih svojih težnja. Na nebu bio baš pun mjesec i zrake su njegove koso opadale u sobu i odražavale se u podobi svietloga četverokuta na protivnom zidu. Taj se četverokut pomalo primicao guslama i konačno ih sasvim osvietio. Tad se pričinilo kao da se u tamnom zadku s njih odrazuje srebrni sjaj, najpače je izbočeni pregib tako jako bio osvietljen, da je Janko jedva mogao u njih gledati. Pri toj razsvjeti sve se točno razbiralo: urezani bokovi, strune i svinuta ručica. Čivije sjale se poput kresnica, a gudalo se u duljinu spuštalo kao srebrni prut . . .

Oh! sve je to bilo prekrasno i gotovo čarobno; i Janko je sve požudnije gledao. Sčučunjen sred čičaka, laktovima uprt o mršava koljena, otvorenih ustiju, gledao je i gledao. Sad bi ga strah pridržavao na mjestu, sad bi ga opet nesavladiva neka žudnja gonila napried. Jesu li to čarolije, što li? . . . A gusle obasjane ponekad se pričinile kao da mu se približuju, kao da lebde prema djetetu . . . Časomice tamnjahu, da se ponovno još jače zasjaju. Čarolije, prave čarolije! Medju to je vjetar duvao; drveće je tihano šumjelo, čičak je šaputao, a Janku se učinilo kao da jasno čuje:

— Idi, Janko, u sobi nema nikoga . . . idi, Janko! . . .

Noć je bila vidna, jasna. U dvorskom vrtu iznad ribnjaka stao je slavulj pjevati, te bi sad tiše sad glasnije pri-

željkivao: „Idi! podji! uzmi!“ Čestiti ćuk zakruži tihanim lietom oko dječakove glave dovikujući mu: „Janko, ne! ne!“ No ćuk odleti, a slavulj ostade i čičak sve jasnije mrmljaše: „Tamo nema nikoga!“ Gusle se opet zasjale . . .

Biedna, mala, sgrbljena prikaza polahko se i oprezno napried verala, a slavulj je medju to tihano priželjkivao: „Idi! podji! uzmi!“

Biela je košulja sve bliže put vrata treptjela. Već je ne zakrivaše crni čičak. Na pragu sobe čulo se brzo disanje bolestnih dječakovih prsa. Trenutak još i biele će košulje nestati, tek jedna bosa nožica ostade još na pragu. Uzalud si, ćuče, preletio još jednom i doviknuo: „Ne! ne!“ Janko je već u sobi.

Žabe su odmah silno zakreketale u vrtnom ribnjaku kao da su se ustrašile, te su na to opet umuknule. Medju to se Janko tiho i oprezno prikrao — ali odmah ga je strah obuzeo. Sred čičaka osjećao se kao u svom domu, bilo mu kao divljoj zvieri u gušti, a sad mu bilo kao divljoj zvieri u stupici. Kretao se brzo, disao je naglo i sipljivo, a tmina ga zaokupila. Tiha ljetna svjetlica preletjevši od iztoka k zapadu osvietli još jednom unutrašnjost sobe i Janka, gdje sjedeći četveronožke pruža glavu u vis. No svjetlica utrnu, mjesec zasloni oblačić i ništa se više nije vidjelo ni čulo.

Tek malo zatim prodre iz tame tihani i plašljivi glas kao da se netko neoprezno dotakao struna — i naglo . . .

Surovi neki, zaspani glas prodirući iz kuta sobe upita gnjevno:

— Tko je tu?

Janko pritaji dah u prsima, no surovi glas ponovno upita:

— Tko je tu?

Žigica zatrepti na zidu, u sobi postane svietlo, a za tim . . . Oh! Bože! Čule se kletve, udarci, plač djeteta, dozivanje! O! za Boga! lajanje pasa, lietanje svjetiljaka po prozorima, buka u čitavom dvoru . . .

Već sjutradan stojao je biedni Janko na sudu pred seoskim sudcem . . .

Imadu li mu suditi kao tatu? . . . Svakako. Sudac i odbornici gledali ga, kako pred njima stoji s prstom u ustima, zastrašenih i izbečenih očiju, malen, mršav, zamrljan, izbijen, ne znajući, gdje jest i što od njega hoće? Kako da ovako biednom čeljadetu sude, kad mu je tek deset godina i jedva na nogama stoji? Zar da ga u zatvor bace ili drugo što?... Ta s djecom treba imat milosrdja. Neka ga stražar uzme, neka ga izšiba, da drugi put ne krade, i to će biti sve.

— Da, tako je!

Dozvali su Stanka, koji je bio stražar:

— Uzmi ga i daj mu šibom na spomen.

Stanko kimne svojom glupom, životinjskom glavom, uzme Janka kao mačića pod pazuho i odnese ga u hambar. Dječak ili nije znao, o čemu se radi ili se ustrašio, ni riečju se nije oglasio, tek je gledao, kako bi ptica gledala. Znade li on, što će s njim? Tek kad ga je Stanko u hambaru šakom dohvatio, na tlima ga pružio i pridigavši mu košulju odozdo zamahnuo, tad je tek Janko viknuo:

— Majčice! — i koliko ga stražar šibom, toliko on: — „Majčice! majčice!“ no sve tiše i slabije, dok za odredjenim udarcem diete umuknu i prestade dozivati „majčice!“ . . .

Biednih li razbijenih gusala! . . .

— Ej, glupi, zli Stanko! tko će ovako djecu tući? Ta oduviek bilo je diete i malo i slabo i jedva je živjelo.

Nadodje i majka, pobere diete, ali ga morade kući nositi . . . Drugi se dan Janko nije digao, a treći je dan u večer mirno umro na postelji pod strunjavim pokrovcem.

Na trešnji, što je do kuće rasla, cvrkutale su lastavice, zraka je sunčana prodirala kroz staklo i obasipala zlatnim sjajem razkostriešenu glavicu dječakovu i lice, u kome nije bilo ni kapi krvi. Ta zraka je bila poput putanje, po kojoj će mala duša dječarčeva otići. Sreća, što je bar u čas smrti

odlazila širokom sunčanom stazom, kad je za života stupala trnovim putem. Izmršavljela su prsa medju to nekako još odisala, a lice dječakovo sve kao da je slušalo glasove sa sela, koji su ulazili na otvoreno okno. Bilo je u večer, te su djevojke vraćajući se s košnje pjevale: „Oj, na zelenoj, na rudini!“ a sa potoka je dopiralo sviranje svirala. Janko je posljednji put prisluškivao kako selo svira . . . Na pokrovcu do nj ležahu njegove gusle od šindre.

Lice se djeteta, što umiraše, naglo razvedrilo, a s pobliedjelih ustana ote se šapat:

— Majčice? . . .

— Što je sinko? — odazove se majka, koju su suze gušile.

— Majčice! Gospodin će mi Bog dati u nebu prave gusle?

— Dat će ti, sinko, dat će ti! — odvrati majka; ali nije mogla govoriti, jer iz tvrdih njenih prsa provali bol, što se nakupio, te ona samo zastenje „O Isuse! Isuse!“ i pade licem na škrinju i stane lelekati kao da je umom pomjerila ili kao čovjek, koji vidi, da ne će smrti otet svog milovanja . . .

I zbilja ga ne ote, jer kad se je ona pridigla i ponovno pogledala na diete, bile su oči maloga svirača doista otvorene ali nepomične, a lice veoma ozbiljno, sumorno i ukočeno. I sunčane je zrake nestalo . . .

Pokoj ti vječni, Janko!

* * *

Sjutradan vratilo se gospodstvo iz Italije u dvor, a s njima i gospodjica i kavalir, koji ju je prosio. Kavalir reče:

— *Quel beau pays que l' Italie.**

— I kako umjetnički narod. *On est hereux de chercher là-bas des talents et de les protéger . . .*** — dometnu gospodjica.

Nad Jankom su breze šuštale . . .

* Krasne li zemlje Italije. — ** Čovjek je sretan tamo tražiti talente i podupirati ih . . . .

Slike sa sela.

I.

Mi se upoznajemo s junacima, te se počinjemo nadati, da će još što sliediti.

U uredu obćinskog načelnika sela Šuplje Glave* vladala je gluha tišina. Obćinski načelnik, vremešan seljak, imenom Franjo Boražina, sjedio je za stolom i s osobitom je pomnjom nešto drljao po papiru, a obćinski pisar gospodin Žljezdavić, mlad i pun nade gospodin, stajao je pri prozoru i branio se od muha.

Muhama je u uredu vrvjelo kao u staji. Od njih su sve stiene bile zamrljane i izgubile su predjašnju svoju boju. Podjednako su muhe zamrljale i staklo slike, što je visjela iznad stola, pa i papir, pečat i razpelo i uredovne obćinske knjige.

---

* Pisac prikazujući u ovim slikama prilike jednog sela u rus. Poljskoj izmislio je mnoga imena mjestâ i ljudi prema sadržini i situaciji radnje. Takva u prievodu prevedena imena jesu: Šuplja Glava prema polj. Barania Głowa, Veržica prema polj. Wrzeciądz, Mali Napredci prema polj. Małe Postępowice, Boražina prema polj. Burak, Žljezdavić prema polj. Zołzikiewicz od „zołza“, hrv. žlijezde (vrsta konjske bolesti), Repa prema polj. Rzepa, Bezjak prema polj. Gomuła, Žabica prema polj. Żabianka i t. d.

Muhe su plazile i po načelniku kao da je on obični obćinski odbornik, ali naročito ih je mamila glava gospodina Žljezdavića, koja je bila mašću namazana i karamfilom je mirisala. Nad tom se glavom vijao roj muha; muhe bi sjedale na razdjele vlasi i pravile žive, pomične, crne mrlje. Gospodin bi Žljezdavić oprezno kadkad podignuo ruku i naglo je opet spustio; tad bi se čuo udarac dlana o glavu, roj bi zujeći prhnuo u zrak, a gospodin bi Žljezdavić nagnuo glavu i prstima pobirao izmedju vlasi lešine i bacao ih na tle.

Bila su četiri sata po podne, u čitavom je seocu vladala tišina, jer su ljudi pošli na radnju; jedino za uredskim oknom trljala se krava o zidu i ponekad bi kroz okno pokazivala zadahtane nozdre i gubicu, s koje se slina ciedila.

Odbijajući i ona muhe mahnula bi kadkad težkom glavom o hrbat, te bi pri tom udarila rogom o stienu. U to pogleda gospodin Žljezdavić kroz okno i vikne:

— E! da te . . .

Za tim se ogledne u malenom ogledalu, što je bilo tik do prozora i uredi vlasi.

Šutnju prekine napokon načelnik.

— Gospodine Žljezdaviću — rekne — napišidete taj *rapurat*, jer meni on ne ide od ruke. Ta vi ste pisar.

No gospodin je Žljezdavić bio zle volje, a kad je on bio zle volje, valjalo je načelniku sve sam da čini.

— Pa što onda, ako sam pisar? — dobaci prezirno. — Pisar je za to ovdje, da dopisuje s predstojnikom i s komisarom; a s takim obćinskim načelnikom kakav ste vi, dopisujte sami.

I s prezirnim dostojanstvom još dometne:

— Ta šta je obćinski načelnik? Seljak i ništa više! Učini od seljaka što hoćeš . . . seljak bit će uviek samo seljak.

Za tim uredi opet vlasi i pogleda se u ogledalu.

No načelnika su njegove rieči uvriedile, te rekne:

— Gledaj ti njega! Kao da ja nijesam s *komušarom* pio čaja?

— Ala mi velike stvari! — nehajno odvrati Žljezdavić. — Pa možda i bez araka?

— O, ne! već s arakom.

— Bilo i s arakom, ja za to ipak ne ću raporta pisati.

Načelnik se gnjevno oglasi.

— Kad ste tako osjetljiv gospodin, što ste se molili, da postanete pisar.

— Zar sam vas molio? Ja sam jedino po tome, što se poznam s predstojnikom ..

— Silna mi poznanstva, a kad on amo dodje, to i ne pisnete . . .

— Boražino! Boražino! vidim, da vam se i odviše razvezao jezik. Ja sam već sit vaših seljaka i vaše pisarske službe. Čovjek, u koga ima odgoja, samo će podivljat medju vama. Ako se razljutim, bacit ću pisarsku službu i vas do vraga.

— Dabome! pa što tad?

— Što? Mislite li, da ću bez pisarske službe travu grizti? Čovjek, u koga ima odgoja, nije u neprilici. Ne bojte se za čovjeka, u koga ima odgoja. Ta jučer tek mi revizor Stoglava reče: — „Ej ti, Žljezdaviću! od tebe bi i djavo mogao biti, nekmo li podrevizor, ta ti čuješ, kako trava raste." Zar će beni tako govorit? Ja pljujem na vašu pisarsku službu. Čovjek, u koga ima odgoja . . .

— Neka! za to ne će sviet propasti.

— Sviet ne će propasti, ali vi ćete u sud od maza umakat kičicu i kičicom po knjigama pisat. Ugrijat ćete se, da će vas smrtni znoj probijat.

Obćinski se načelnik stao česati po glavi.

— Gospodin ste, pa se odmah izpriečiste.

— Ne razvezujte dakle jezik . . .

— Neka, neka.

I opet zavlada tišina, tek načelnikovo je pero polako škripalo po papiru.

Napokon ustane načelnik, otare pero u kaput i rekne:

— No, s pomoću sam božjom svršio.

— Pročitajte, što ste namazali.

— Za što da sam namazao! Sve sam točno napisao, što je nuždno.

— Čitajte, velim.

Načelnik uzme papir u obje ruke i stane čitati:

„Obćinskomu načelniku obćine Verižice. U ime Otca i Sina i Duha Svetoga. Amen. Predstojnik Grdanić, neka budu vojničke listine u redu do Gospojine i one u vašoj matrikuli od župe velečastnoga, a i naši seljaci, koji su u vas najmljeni kao kosci, razumijete li, da budu napisane, i kosci neka se pošalju prije Gospojina, čim je navršenih osamnaest godina, jer ako to ne učinite, dobit ćete po glavi, što sebi i vama želim. Amen."

Čestiti obćinski načelnik čuo je svake nedjelje, da je župnik ovako od prilike završivao propovied, pa je držao, da je taki završetak ne samo nuždan već i u skladu sa svim zahtjevima primjerena sloga, dok se Žljezdavić počeo smijati.

— To je dakle? — upita.

— Napišite bolje.

— Dabome da ću napisati, jer bi se stidio za čitavu Šuplju Glavu.

Rekavši to sjedne Žljezdavić, uzme pero u ruke, zakruži njime nekoliko puta po zraku kao da se zalieće i stane brzo pisati.

Za čas bila je obaviest gotova; autor si opet poredi vlasi i stane čitati, što sliedi:

„Obćinski načelnik obćine Šuplje Glave načelniku obćine Verižice."

*

„Budući da se imaju vojničke listine po nalogu više oblasti do toga i toga dana, te i te godine dogotoviti, to se načelniku obćine Verižice stavlja do znanja, neka matice Šupljoglavskih žitelja, koje se nalaze u župnom uredu, iz toga ureda izvadi i obćini Šupljoj Glavi u što kraće vrieme dostavi. Podjedno imaju rečenoga dana doći na stavnju oni pripadnici općine Šuplje Glave, koji su sad zaposleni u Verižici.“

Obćinski je načelnik pohotnim uhom hvatao te glasove, a lice mu je odavalo zanesenost i gotovo religioznu sabranost duha. Kako mu se sve liepo činilo, kako svečano i kako naskroz službeno! Tako na primjer odmah početak: „Budući da se imaju vojničke listine itd.“ Obćinski je načelnik u velike cienio onaj: „budući da,“ no nije ga mogao naučiti, te bi se doduše znao nekako zaletjeti, ali dalje ni makac! A taj Žljezdavić sipao je kao iz rukava, te ni u kotarskom uredu niesu bolje pisali. Samo je još trebalo obćinski pečat očadjiti, pritisnut ga na papir, da se stol potrese, i eto, gotovo je!

— E, dabome, glava je glava — reče obćinski načelnik.

— Ta — primjeti odobrovoljeni Žljezdavić — niesam li pisar, dakle čovjek, koji knjige piše.

— Zar i knjige pišete?

— Vi pitate, kao da ne znate, a tko piše uredske knjige?

— Pravo velite, — odvrati obćinski načelnik.

I malo za tim dometne:

— Listine će u tren oka stići.

— Pobrinite se, da se oprostite seoskih danguba.

— Ni Bog ih se ne će oprostit!

— A ja vam kažem, da se je predstojnik tužio, kako je narod u Šupljoj Glavi nevaljan. Svedj, veli, pije. Boražina se, veli, ne brine oko naroda, pa će za to i odgovarat.

— Ta! — dašto da znam — odvrati načelnik — da ću ja za sve biti kriv. Kad se Ruža Kovačićeva pobabila, naredio je sud, da joj se odmjeri dvadeset i pet, neka upamti,

da to djevojci ne dolikuje. Tko je naredio? Jesam li ja? Ne ja već sud. A što je meni do toga? Pa neka se i sve pobabe. Sud naredjuje, a sve na mene.

U taj mah udari krava tako silovito o zid, da se je uredska soba stresla. Pun gnjeva vikne obćinski načelnik.

— E! djavo te odnio!

Pisar, koji je dosad sjedio za stolom, opet se stao ogledati u ogledalu.

— Pravo vam je — reče — za što se ne brinete. S tim pijančenjem bit će isto tako. Jedna je šugava ovca svima na čelu i zavodi narod u krčmu.

— Meni ni o kakvom pijančenju nije ništa poznato, tko se na polju izmuči, tome i treba, da malko pije.

— A ja vam samo jedno velim, oslobodite se Repe i sve će biti dobro.

— Zar ću mu glavu odkinuti?

— Glave mu ne ćete odkinuti, ali sad će biti vojačenje. Zapišite ga u listinu, on će izvući ždrijeb i basta.

— Ma on je oženjen i ima jednogodišnjeg dječaka.

— Tko će tamo znati. On se ne će potužiti, a ako to i učini, ne će ga saslušat. Kad je novačenje, onda nitko nema vremena.

— O, gospodine pisaru! gospodine pisaru! nije vama poradi pijančenja, već poradi Repovke, a to znači Boga vriedjati.

— Što se vi za to brinete. Sjetite se radije, da vam sin ima devetnaest godina, pa je i na njemu da ždrieba.

— Znam ja to, no ja ga ne dam. Ako ne bude drugčije, ja ću ga izkupiti.

— E, ako ste tako bogati . . .

— Ima u mene nešto sitniža, nije doduše mnogo, ali će možda dostati.

— Pa ćete osam sto rubalja u sitnižu platiti.

— Kad velim, da ću platiti, to ću ma i sitnižem izplatit, pa ako mi gospodin Bog udieli sreću, te ostanem obćinski načelnik, s njegovom ću pomoći za jedno dvie dodine opet sve nadoknadit.

— Nadoknadit ćete, — a možda i ne ćete nadoknadit. I ja imam potreba, pa vam ne ću sve prepustit. Čovjek u koga ima odgoja, uviek više troši nego li priprost čovjek; a kad bi mi Repu upisali mjesto vašega sina, i vi bi time uštedili . . . jer osam sto rubalja ne nalazi se na cesti.

Obćinski je načelnik časak razmišljao. Nada, da će tako veliku svotu uštediti, stala ga je mamiti i prijatno mu se podsmievat.

— Ta — reče napokon — to je ipak pogibeljno.

— Neka vas za to glava ne boli.

— Toga se i bojim, da će vaša glava izmudrit, a ja ću biti krivac.

— Kako vas volja, platite dakle osam sto rubalja . . .

— Ne velim, da mi ih nije žao . . .

— E! kad mislite, da ćete ih domala opet privriedit, čemu ih tad žalite? Ne pouzdavajte se odviše u načelničku svoju službu Još se ne zna sve o vama, ali kad se tamo dozna, što ja znam . . .

— Svakako si vi više od uredskih troškova prisvajate nego li ja.

— Ne govorim o uredskim troškovima već o malo prvašnjijim vremenima . . .

— O, ja se ne bojim! Učinio sam, što mi je bilo naloženo.

— Dobro! Opravdat ćete se gdje drugdje.

Rekavši to uze gospodin pisar svoju prtenu zeleno nakockanu kapu i izadje iz ureda. Sunce je već zapadalo; ljudi su se vraćali s polja. Pa tako gospodin pisar najprije sretne pet kosaca s kosama o ramenima. Ovi mu se poklone veleći: „hvaljen Isus“; ali im gospodin pisar kimne samo namazanom

svojom glavom i ne odvrati: „na vieke,“ jer držaše, da to ne dolikuje čovjeku, u koga ima odgoja. A da je u gospodina Žljezdavića bilo odgoja, to su svi znali i posumnjat su o tem mogli jedino zli ljudi i obćeno oni, koji zlo misle, kojima je svaka ličnost, što se iole nad obično obzorje izdiže, trn u oku te im ne da mirno spavati.

Da imamo, kao što bi trebalo, životopise svih naših znamenitih ljudi, čitali bi u životopisu ovoga neobičnoga čovjeka, da je prvu naobrazbu stekao u Oslovcu, u glavnom gradu Oslovačkog kotara, kojemu je kotaru pripadala i Šuplja Glava. U sedamnaestoj godini bio mladi Žljezdavić već u drugom razredu, te bi jednako brzo napredovao, da niesu nastala burna vremena, koja su za uviek prekinula njegovu strogo znanstvenu karijeru. Zanesen običnom mladenačkom gorljivošću gospodin se je Žljezdavić, koga je već od prije progonila nepravednost profesora, stavio na čelo osjetljivijih drugova te je svojim progoniteljima spremio mačju deraču; poderao je knjige, razbio ravnalo, pera, i napustivši Minervu, krenuo novim pravcem. Stupajući tim novim pravcem dotjerao je do obćinskog pisara i kako smo već čuli, snivao je pače o službi podrevizora.

I u pisarskoj službi nije mu bilo zlo. Temeljito znanje uviek si pribavlja priznanja, pa kako sam spomenuo, simpatični je moj junak gotovo o svakom obitavaocu Oslovačkog kotara štogod znao, te su ga svi poštivali i donekle bili na oprezu, da ne bi neobičnu tu ličnost u čemu uvriedili. Pozdravljali su ga dakle i ličnosti od inteligencije, pozdravljali ga i seljaci, te su već iz daleka skidali kape i dozivali mu „hvaljen Isus!“ No ovdje mi se čini potrebno, da čitaocu izbliže objasnim, za što gospodin Žljezdavić nije na „hvaljen Isus“ odvraćao običnim: „na sve vieke“.

Već sam spomenuo, kako je držao, da to čovjeku, u koga ima odgoja, ne dolikuje; no bilo je tu još i drugih

razloga. Naskroz samostalni dusi obično su smioni i radikalni. Pa tako je gospodin Žljezdavić došao do uvjerenja, da je „duša para i ništa više“. K tome je gospodin pisar baš sada čitao izdanje varšavskog knjižara gospodina Breslauera pod nadpisom: „Isabela španjolska, ili tajne dvora madridskoga“. Taj u svakom pogledu znameniti roman tako mu se neobično svidio, tako ga je svega osvojio, da je jednoć bio već naumio, da sve napusti i u Španjolsku podje: „Kad je Marforiju pošlo za rukom, za što da i meni ne podje za rukom?“ Možda bi i pošao bio, jer je bio mnienja, „da se čovjek u tom ludom kraju samo upropašćuje,“ no srećom ga zadržaše druge prilike, o kojima će ova epopeja kasnije govoriti.

Tim dakle što je gospodin Žljezdavić čitao Isabelu španjolsku, koju je gospodin Breslauer na slavu poljske književnosti izdavao u periodskim svezkama, gledao je gospodin Žljezdavić veoma skeptički na svećenstvo i prema tome na sve, što je bilo posredno ili neposredno u svezi sa svećenstvom. Za to i nije koscima odvratio „na sve vieke“, već je samo dalje pošao ... I pošao je dalje, dok nije sreo djevojke sa srpovima o ramenima, koje su se sa žetve vraćale. Baš su prolazile pokraj velike kaljuže; valjalo im dakle uzastopce jednoj za drugom hodati, te su pridižući odostrag suknje pokazivale crvene svoje noge. Sada progovori i gospodin Žljezdavić: „Kako ste golubice moje!“ On se ustavi na tom nogostupu i kako bi koja djevojka pridošla, ogrlio bi je i poljubio, a na to bi je rinuo u kaljužu, no sve to onako samo od šale. Djevojke su cereći se vikale jao! jao! da su im se kutnjaci vidjeli. A kad su već prošle, čuo je s nekim zadovoljstvom gospodin pisar, kako jedna drugoj govori: „Doista je liep gospodin, taj naš pisar!“ „I rumen kao jabuka.“ Treća će na to: „A glava mu miriše kao ruža; kad te ogrli, gotovo te omami!“ Gospodin pisar podje dalje, pun veselih misli. No podalje, blizu jedne kolibe opet čuje,

gdje o njemu govore i on se prikuči uz ogradu. Za ogradom na drugoj strani bio gust trešnjovit voćnjak, u vrtu su bila ulišta, a nedaleko ulišta stajale su dvie seljakinje u razgovoru. Jedna je u krilu imala korun i bielila ga nožem, dok je druga govorila:

— Oh! moja Stankova, silno se bojim, da mi moga Franju ne uzmu u vojnike, sve me trnci podilaze.

A Stankova će na to:

— Podjite k pisaru, k pisaru. Ako vam on ne pomogne, nitko vam ne će pomoći.

— A čime ću, moja Stankova, k njemu. K njemu se ne smije praznih ruku doći. Oćinski je načelnik bolji, doneseš li mu ili jaja ili maslaca ili kokoš, sve će primiti, te ne će prigovarati. A pisar ne će ni da pogleda. O! taj je veoma častoljuban. Kod njega valja razuzlati rubac i odmah izvaditi rubalj!

— Ne ćete dočekati! — promrmlja pisar — da bi ja od vas primio jaja ili kokoš. Jesam li ja mitnik, što li? Idi sa svojom kokoši do obćinskog načelnika.

Razmišljajući tako razmakao je trešnjove grane i htio već da dovikne ženama, kad li se straga začuo štropot kočije. Gospodin se pisar okrene i pogleda. U kočiji je sjedio mlad sveučilištni slušalac s kapom na hero, sa cigaretom u ustima, a konje je tjerao baš onaj Franjo, o kojemu su žene malo prije govorile.

Sveučilištni se slušalac nagne iz kočije, opazi gospodina Žljezdavića, mahne mu rukom i vikne:

— Kako je, gospodine Žljezdaviću? Što ima u vas nova? Zar još uviek vlasi dva prsta debelo mažete?

— Najpokorniji sluga! — odazove se Žljezdavić duboko se klanjajući: ali kad je kočija projurila, povikne tiho za njom:

— Skrhao si vrat, prije nego li dospiješ.

Taj sveučilištni slušalac nije bio gospodinu pisaru u volji. On je bio bratić gospoštije Skrobovih, kojima bi uviek

preko ljeta dolazio. On nije samo omrznuo Žljezdaviću, već ga se ovaj i bojao kao žive vatre, jer je bio rugač i velik prevejanac, te je gospodinu Žljezdaviću gotovo naumice zanovietao, jer je on jedini bio u cielom kraju, koji si radi njega nije glave razbijao. Jednom dodje dapače nenadano u sjednicu obćinskog odbora i izravno reče Žljezdaviću, da je glupan, a seljake uputi, neka mu se ne pokoravaju. Gospodin Žljezdavić rado bi mu se osvetio, no . . . što je mogao učiniti? O svakom drugom znao je štogod, a o njemu baš ništa.

Dolazak sveučilištnog tog slušaoca nije mu bio po ćudi, s toga on mrka čela nastavi put i ustavi se tek, kad je došao do jedne kolibe, koja je malo poodmakla od ceste. Kad ju je opazio, čelo mu se opet razvedrilo. Ta je koliba bila ponekud i bjednija od drugih, ali se činila uredna. Pred njom je bilo čisto pometeno, a malo dvorište posuto idjirotom. Do plota bile su naslagane cjepanice, a iz jedne, položene na kladi, virila je sjekira. Malo podalje vidjela se žitnica s otvorenim vratnicama, do nje pojata, koja je podjedno služila za svinjac i staju; još dalje bio ogradjen prostor, u kojem je povezan konj pasao travu prestupajući s noge na nogu. Pred svinjcem vidjela se velika gnojnica, u kojoj su ležale dvie svinje. Oko gnojnice gegale se patke. Nedaleko od cjepanica izmedju iverja čeprkao je kokot po zemlji pa našavši zrno ili crva stao bi kukuriekati, a kokoši bi na taj poziv dolietale pretječući se, te bi kljujući oko poslastice otimale je jedna drugoj.

Pred vratima kolibe sjedjela je žena i trla lan pripievajući: „oj ta dada! oj ta dada! da-da-na!“ Do nje je ležao pas izpruživ prednje noge i hvatajuć gubicom muhe, koje su mu sjedale na ozliedjeno uho.

Žena je bila mlada, od neko dvadeset godina i zamjerne ljepote. Na glavi je imala običnu žensku ćepicu, na tielu

bielu košulju, crvenom vrpcom opasanu. Žena je bila zdrava kao rujnica, širokih pleća i bedara, vitka i tanka u pasu, u kratko: srna.

Crte lica bile su u nje nježne, glava malena, a boja lica ponešto blieda tek sunčanim zrakama malko ozlaćena; oči su joj bile velike i crne, obrve kao da su slikane, nosić omalen i tanahan a usta poput trešnje. Liepa tamna kosa krala se izpod ćepice.

Kad se gospodin pisar primakao, pas ležeći uz trlicu ustade, uvuče rep i stane režati izmilajući časomice zube kao da se ceri.

— Garove — vikne žena zvonkim i tankim glasom — ne ćeš li leći, bies te skolio . . .

— Dobar večer, Repovko! — zače pisar.

— Dobar večer, gospodine pisaru! — odvrati žena — tarući dalje lan.

— Je li vaš čovjek kod kuće?

— U šumi je na radnji.

— Šteta. Ima za nj nešto kod obćine.

Prosti puk svedj što neprijatna nazrieva u poslu s obćinom. Repovka prestade trti, uplašeno pogleda i nemirno zapita:

— No? pa što je?

Medju to je gospodin pisar prošao kroz vrata i pristupio k njoj.

— Hoćete li mi dati poljubac? pa ću vam reći.

— Bit će i bez toga! — odvrati žena.

Ali gospodinu je pisaru već pošlo za rukom, da je obuhvati i privine k sebi.

— Gospodine! ja ću vikati! — krikne Repovka silom se otimajući.

— Dražestna moja Repovko . . . Marice!

— Go-ospodine! Ne ogriešujte duše! Gospodine!

Govoreći to, sve se snažnije otimala, ali i gospodin Zljezdavić bio je jak i nije je puštao.

U to joj Garov priskoči u pomoć. Dlake mu se na vratu nakostriešile i biesno lajući baci se na gospodina pisara, a kako je gospodin pisar bio u kratkom kaputiću, Garov dohvati kaputićem nezakriveni dio hlača, progrize ih, dohvati nanking*, progrize nanking, dohvati kožu, progrize kožu i tek kad je osjetio punu gubicu, stao je mahnito glavom tresti i trgati.

— Isuse! Marijo! — vikne gospodin pisar zaboravljajući, da pripada tako zvanim *esprits forts*.

No Garov ne pusti gospodina pisara i tek, kad je ovaj dohvatio cjepanicu i stao njom nasumce iza sebe udarati te je psa po križima zahvatio, odskoči Garov bolno zavijajući.

Ali za čas stane opet navaljivati.

— Odtjerajte toga psa, odtjerajte toga djavola! — vikne pisar, sdvojno mašući cjepanicom.

Žena vikne na psa i iztjera ga na vrata.

Na to se oboje jedan čas mučeći gledalo.

— O, sudbo moja! Što ste se u mene zagledali? — napokon se oglasi Repovka uplašivši se, što je ovako krvav preokret nastao.

— Osvetit ću se! — vikne pisar. — Osvetit ću se. Čekajte, Repa će u vojnike. Htio sam vam biti na ruku.. ali sad ... Doći ćete vi još k meni ... Osvetit ću se! ...

Uboga žena pobliedi, kao da ju je tko nadžakom udario po glavi, razširi ruke, otvori usta, kao da će što reći. No u to je gospodin pisar sa zemlje digao prtenu svoju zeleno nakockanu kapu i naglo se udaljio; jednom je rukom mahao cjepanicom, a drugom podržavao grdno razderane hlače i nanking.

---

* T. j. gaće od nankinga. Nanking je čvrsta pamučna tkanina žućkaste boje, a ime joj po istoimenom kinezkom gradu.

II.

Neke druge ličnosti i zle slutnje.

Sat kasnije od prilike dovezao se iz šume na gospoštinskim kolima Repa s tesarom Lukom. Repa je bio snažan i poput topole vitak seljanin, kao da ga je sjekira iztesala. Sad se je svaki dan vozio u šumu, jer je vlastelin čitavu šumu, na kojoj nije bilo servituta, prodao židovima, pa se jele sjekle. Repa je dobro zasluživao, pošto je bio valjan radnik. Kad bi on pljunuvši u šake dohvatio sjekiru, pa zamahnuo i stenjajući udario, jela bi se uztresla, a iverje bi na po lakta od nje skakalo. I u tovarenju stabala na kola on je i opet bio prvi. Židovi, što su hodali po šumi s mjerilom u ruci i gledali na vrške jela, kao da traže vranama gniezda, divili se njegovoj jakosti. Bogati trgovac iz Oslovca Drisl govorio bi mu:

— No, ti Repo! tebe neka bies nosi. Na! evo ti šest groša na rakiju . . . ne, čekaj; na, pet groša na rakiju.

A Repa i ne odgovara. Samo sjekirom maše, da sve grmi i ponekad sebi za zabavu vikne kroz šumu:

— Hop! hop!

Glas bi tad letio medju debla i vraćao se kao jeka.

I opet se ne bi ništa čulo do udaranja Repine sjekire; tek ponekad bi i jele izmedju grana šumeći prosborile, kako je to u šumi običajno.

Kadšto bi opet drvari zapjevali, pa i tu je bio Repa prvak. Valjalo ga čuti, kad je s drvarima gromko zapjevao pjesmu, koju ih je sam naučio:

„Što je šumom jeknulo
Buuuu!
I strahotno zveknulo
Buuuu!
Komar gle! se srušio
Buuuu!

Kost na hrbtu prebio
Buuuu!
Žurno muha dohita
Buuuu!
Brižno njega zapita
Buuuu!

Treba li ti doktora
Buuuu!
Ne treba mi doktora
Buuuu!

Ne treba mi liečnika
Buuuu!
Veće za grob motika
Buuuu!

I u krčmi bio je Repa u svemu prvi, tek što je volio patoku, te brzo bi se zavadio, kad se je pripio. Jednom je Damasu, vlastelinskom sluzi toliku škulju u glavi probio, e se Josinka, gospoštinska ključarica, klela, da mu se kroz nju duša vidjela. Drugom se nekom sgodom, a bilo mu tad tek sedamnaest godina, potukao u krčmi s vojnicima, koji su bili na dopustu. Gospodin Skrobov, tad još občinski načelnik, naredi da ga dovedu u ured i dade mu nekolike za uho, ali samo onako pod izliku, te se odmah opet odobrovolji i upita ga:

— Repo, za Boga! kako si im došao na kraj, ta bilo ih je sedam?

A Repa će na to:

— E kako! milostivi gospodine! Noge su im od puta bile onemogle, i tek što se kojega dotakoh, već je bio na zemlji.

Ovu je razmiricu gospodin Skrobov izravnao. On je već od prije veoma volio Repu. Babe su pače potajno šaptale, da mu je Repa sin: „To se odmah vidi, dometahu, da su u obješenjaka plemićki hiri.“

No to nije bilo istina, ma da su svi Repinu majku poznavali, a otca mu nitko. Sam Repa imao je u najmu kolibu i tri jutra zemlje, kojima je po vremenu postao vlastnik. I tad je počeo na svom gospodariti, a jer je bio radin seljak, živio je prilično. Oženio se i dobio ženu, da bolje ni sviećom u ruci ne bi našao; pa za cielo bi im i veoma dobro bilo, da Repa nije rakije previše ljubio.

No kako da se to sprieči. Kad bi mu toga radi tkogod prigovorio, on bi odmah odvratio:

— Ja pijem za svoj novac, što vas briga?

On se nikoga u selu nije bojao, tek pisara se živo plašio. Kad bi iz daleka opazio, gdje se zelena kapa, izvrnuti nos i

kozja bradica na dugačkim nogama polako primiču, odmah bi se hvatao kape. I o Repi je pisar znao neke sitnice. U vrieme nemirâ povjerilo se Repi, da poveze nekud odredjene papire, i on je to učinio. Što ga dalje bilo briga? K tome mu tad bilo tek petnaest godina, te je još guske i svinje pasao. No kasnije razmišljaše, ne će li ga može biti poradi tih odvezenih papira pozvati na odgovornost, te se bojao pisara.

Takav je bio Repa.

Kad se toga dana vratio iz šume kući, izleti preda nj njegova žena jaučući i naričući:

— Već te, jadniče, moje oči ne će dugo gledati; ja već ne ću za te rublje prati niti ću ti ručak spremat. Ti ćeš, nevoljniče, poći na kraj svieta.

Repa se začudio.

— Jesi li se, ženo — reče — bunike najela ili te obad ubo?

— Nit sam se bunike najela niti me je obad ubo, već je pisar ovdje bio i rekao, da se ti nikako ne možeš oteti vojničtvu . . . Jao! ići ćeš, ići ćeš na kraj svieta!

Sad je tek stane izpitivati, što i kako, a ona mu sve izpripovjedi, tek ludovanje pisarevo zataja, jer se je bojala, da Repa što glupa pisaru ne reče ili što Bože sačuvaj! da se ne obori na nj i time položaj svoj još zaoštri.

— Beno! — reče napokon Repa — što plačeš? Mene ne će uzet u vojnike, jer sam već godine prevalio; pa i kolibu imam, zemlje imam, tebe, beno, imam i to malo derište.

Rekavši to pokaže na zibku, u kojoj se krjepak jednogodišnji dječak bacao nožicama i derao, da je u ušima zvečilo.

Žena otare pregačom oči i reče:

— Što će sve to? Zar on ne zna za papire, koje si vozio od šume do šume.

Sad se Repa počeše po glavi.

— Istina, znade.

Malo kasnije nastavi:

— Ići ću k njemu. Ne će sve to valjda biti tako strašno.

— Idi, idi! — reče žena — i uzmi rubalj sa sobom. K njemu ne smiješ bez rublja.

Repa uzme iz škrinje rubalj i podje do gospodina pisara.

Pisar je bio neženja, te nije imao vlastite kuće, već je stanovao u četvornom zdanju, što je bilo uz ribnjak ili u tako zvanoj zidanici. Tamo su mu u zasebnom triemu bile dvie izbe na uporabu.

U prvoj izbi nije ništa bilo osim malo slame i par dokoljenica; druga je izba bila salon i spavaonica. Tu je bila postelja, gotovo nikad ne spremljena, a na postelji dvie uzglavnice bez navlake, iz kojih se perje sipalo; postrance bio stô i na njemu tintarnica, pera, uredske knjige, nekoliko svezaka „Isabele španjolske," izdanja gospodina Breslauera, dvie zamrljane englezke ogrlice, kutija pomade, mahune za cigarete i konačno lojanica u limenu svietnjaku s ridjim stienjem i s muhama, što su se u loju oko stienja iztopile.

Do okna bilo je veliko ogledalo a spram okna stajao je ormar, u kojemu je bila veoma pretjerana toaleta gospodina pisara, raznobojne hlače, prsluci čudnih boja, kravate, rukavice, lakovane cipele, pače i cilindar, koji bi gospodin pisar nataknuo, kad mu je valjalo poći u kotarski grad Oslovac.

Pored toga bile su u času, o kojem govorimo, na stolici do postelje hlače i nanking gospodina pisara, dok je sam gospodin pisar ležao na postelji i čitao jednu svezku „Isabele španjolske", u izdanju gospodina Breslauera.

Osjećanje njegovo, to jest ne gospodina Breslauera već ono gospodina pisara, bilo je strašno i to tako strašno, te bi trebalo pero Viktora Hugona, da se opiše, kako je bilo strašno.

Prije svega ćutio je u rani silni bol. A čitanje Isabele, koje mu je inače bilo najmilijom zabavom i dokolicom, uve-

ćavalo mu sad ne samo bol već i ogorčenje, što ga je izjedalo nakon prigode s Garovom.

Imao je slabu vrućicu i težko se snalazio u mislima. Ponekad obuzimalo ga strašno trabunjenje. Baš je čitao, kako u Eskurijal ulazi mladi Serano, obasut ranama, nakon što je sjajno pobiedio Karliste. Młada ga Isabela dočekuje potresena i blieda. Mušulin joj se živo nadimłje na grudima.

— Generale! ti si ranjen — pita Serana drhtavim glasom.

Tu se nesretnom Žljezdaviću čini, da je on odista Serano.

— Jao! jao! ranjen sam! — ponavlja pridušena glasa. Oprosti, kraljice! Neka prejasna! . . .

— Odmori se, generale! Sjedni, sjedni! I kazuj mi junačka svoja djela.

— Kazivati mogu, ali sjesti nikako ne mogu — viče Serano sdvojno. — Jao! Oprosti, kraljice. Taj prokleti Garov! . . . htjedoh reći: Don Josua . . . Oh! oh! oh!

Tu razprši bol trabunjenje. Serano pogleda u naokolo; svieća gori na stolu i prska, jer se baš upalila u loj ugrezla muha; druge muhe plaze po stienama . . . A? to je dakle zidanica a nije Eskurial? Tu nema kraljice Isabele? Sad se gospodin Žljezdavić podpunoma osvješćuje, on se izpravlja na postelji, namače rubac u vrču s vodom, što stoji pod posteljom i izmjenjuje oblog.

Za tim se okreće k stieni, upada u san ili radije počinje pola u snu a pola u javi trabunjati te se očito opet posebnim kolima vozi u Eskurijal.

— Dragi Serano! moj ljubovniče! sama ću ti povezati rane — šapće kraljica.

Seranu se kosa na glavi ježi. On osjeća strašno svoje stanje. Kako da kraljice ne sluša a kako da joj podjedno ponudi povezivanju nuždno mjesto? Ledeni mu znoj oblije čelo, kad u jedanput . . .

Kraljica naglo izčezne, vrata se bučno otvore a na pragu se pomoli — tko drugi već sam Josua, zakleti dušmanin Seranov.

— Što ćeš ovdje? Tko si? — viče Serano.

— Ja sam, Repa! — mrko odvraća Don Josua.

Žljezdavić se ponovno budi; Eskurijal postaje opet zidanica; svieća gori, muha na stienju cvrči i pršti modrikastim kapljicama; na pragu stoji Repa, a za njim . . . pero mi pada iz ruke; na poluotvorena vrata izmolio Garov gubicu i vrat.

Neman uperila oči u gospodina Žljezdavića i čini se, da se smije.

U istinu ledeni znoj probija gospodina Žljezdavića oko sliepih očiju, a glavom mu sunu misao: Repa je došao, da mi prebije kosti, a s druge će strane Garov . . .

— Što ćete obojica ovdje? — viče ustrašena glasa.

No Repa meće rubalj na stô i ponizno progovara:

— Blagorodni gospodine pisaru! eto, došao sam poradi . . . onog novačenja.

— Van! van! van! — vikne gospodin Žljezdavić, koji se odjednom opet osokolio.

I kao biesan htjede da navali na Repu, ali ga taj čas silno zaboli u karlističkoj rani te on ponovno padne na uzglavnicu i pridušena glasa zajeca:

— Jao! jao!

III.

Razmišljanje i heureka.

Rana se upalila.

Vidim, kako liepe čitateljke počinju već suze roniti nad mojim junakom, te prije nego li će koja od njih u nesviest pasti, hitim primetnuti, da junak toj rani ipak nije

podlegao. Bilo mu je sudjeno, da još dugo požive. Da je umro, slomio bih pero i završio pripoviest, ovako pako, jer nije umro, nastavljam.

Rana se dakle upalila, ali je preko očekivanja bila u korist kanciliru Šuplje Glave, — a to se veoma jednostavno dogodilo: rana mu izvukla zle sokove iz glave, i on je stao jasnije misliti te je odmah razabrao, da je dotad same ludorije počinio. Molim, izvolite samo čuti: kancilir se je, kako u Varšavi vele, „ogrnuo lozinkom“ spram Repovke, a nije se tome čuditi, jer je ono bila žena, kojoj nije bilo premice u čitavom Oslovačkom kotaru, — pisar se dakle htio riešiti Repe. Kad jednom Repu uzmu u vojnike, mogao je kancilir reći: sve će ići kao po loju. No nije baš lako bilo, podmetnuti Repu mjesto načelnikova sina. Pisar je dašto moćna ličnost. A Žljezdavić je i izmedju pisara bio moćnom ličnošću, no zlo je bilo, što on u poslu novačenja nije bio konačni sudac. Tu je posla sa zemaljskom stražom, s vojničkim povjerenstvom, s kotarskim predstojnikom, s nadstojnikom straže, a sve te ličnosti niesu ni malo za tim išle, da u mjesto Boražine obdare vojsku i vlast Repom. „Ako ga uvrstim u listinu novaka? što onda“ — pitao je naš simpatični junak. Listine će se izpravit, a jer treba da se i matice priklope pa jer se i Repi ne mogu usta začepiti, ukorit će me, a možda će mi i pisarsku službu oteti i svemu bit će kraj.

I najveći su ljudi u strasti počinili ludoriju, ali su u tome upravo veliki bili, što su to za vremena upoznali. Žljezdavić si je rekao, da je prvu ludoriju učinio, kad je Boražini kazao, da će Repu uvrstiti u listinu novaka; kad je pošao do Repovke i zastrašio je pri trljenju lana, počinio je drugu ludoriju; a uplašivši nju i muža joj novačenjem počinio je treću ludoriju. Oj, uzvišeni trenutče! — kad si pravi velikan rekne: ja sam magare! — nadošao si i za obćinu Šuplje Glave doletjevši na krilima iz onog kraja, gdje se

*

uzvišeno udružuje s veličajnim, — jer i Žljezdavić jasno sebi reče: ja sam magare!

No jeli sad mogao napustiti osnovu, kad ju je već platio krvlju vlastitog ... (u vatri reče: vlastitog srca), zar da sad napusti osnovu, gdje joj je žrtvovao par novih prtenih hlača, kojih Šrulu još ni platio nije, i par nankinžkih, za koje nije znao, da li ih je u obće dvaput imao na sebi.

Ne nikad više!

Sad baš protivno; k osnovi o Repovki priključila se još želja, da se obojima a s njima i Garovu osveti; pa se sad Žljezdavić samom sebi zakleo, da bi luda bio, kad ne bi Repi svario poparu.

Prvi je dakle dan mienjajući obloge razmišljao, drugi je dan mienjajući obloge razmišljao, treći je dan mienjajući obloge razmišljao i što mislite, da je smislio? ništa nije smislio.

Četvrti dan donese mu obćinski glasonoša iz Oslovačke ljekarne diahilon*. Žljezdavić ga razmaže na krpi, položi ovu na ranu i — čudnog li uspjeha od te ljekarije! gotovo u isti čas vikne: „našao sam!“ I doista je nešta smislio.

IV.

Nadpis bi mogao biti: zvier u stupici.

Nekoliko dana kasnije, ne znam pravo, da li za pet ili za šest, sjedjeli su u prostranoj izbi Šupljoglavske krčme načelnik Boražina, odbornik Bezjak i mladi Repa. Načelnik prihvati čašu.

— Prestanite i ne prepirajte se, kad nemate za što! — rekne načelnik.

* Vrsta tvōra, njem. Bleipflaster.

— A ja velim, da Francuz ne će Prusu podleći — — govoraše Bezjak udarajuć šakom o stô.

— Prus, ona pasjača je lukav! — odvrati Repa.

— Što za to, ako je lukav? Turčin će Francuzu pomoći, a Turčin je najmoćniji.

— Što vi znate. Najmoćniji je Harubanda (Garibaldi)?

— Čini se, da ste jutros naledjaške ustali. Odkuda ste iztegnuli Harubandu?

— Što mi ga trebalo iztezati? Kao da ljudi niesu pripoviedali, da je na Visli doplovio s brodovima i s velikom vojskom? Tek Varšavsko pivo nije mu se svidjelo, jer je kod kuće boljemu naučen pa se vratio.

— Ne ogovarajte onako u vjetar. Svaki je Švaba žid.

— Ali Harubanda nije Švaba.

— Da što?

— Što? Car i basta!

— O, ala ste vi pametni!

— Ni vi nieste pametniji.

— Pa kad ste vi tako pametni, recite, kako je bilo ime prvomu roditelju?

— Kako? ta: Jadam.

— E! to mu je krstno ime, a prezime?

— Zar ja znam.

— Vidite li? A ja znam. Prezimenom zvao se: „Skrušilasi“.

— Ne ludujte.

— Ne vjerujete li? — čujte:

„Zviezdo morska, svojim mliekom
Gospoda nam hranila si!
Kalam smrti, što kalami
Prvi čovjek »skrušila si“.

— No, nije li Skrušilasi?

— Da, bit će tako.

— Pijte radije — reče načelnik.

— U vaše zdravlje, kume!

— U vaše zdravlje!

— Haim!*

— Šulim!*

— Dao Bog sreću!

Sva trojica izpiše, no kako je bilo u doba francuzko-pruskoga rata, odbornik Bezjak svrne opet na politiku.

— Ajde! pijmo još — reče čas kasnije Boražina.

— Dao Bog sreću!

— Bog vam platio!

— Nude, u vaše zdravlje!

I opet su izpili, a kako su arak pili, Repa je izpražnjenom čašom udario o stô i rekao:

— E! to je dobro, to je dobro!

— Ajde jošte? — doda Boražina.

— Natočite!

Repa je bivao sve rumeniji, a Boražina mu svedj natakao.

— Ta — dobaci on konačno Repi — ma da i vreću graška jednom rukom možete baciti na rame, ipak se bojite poći u rat.

— Što bi se bojao? kad se biješ, tad se biješ.

Na to će Bezjak.

— Netko je malen i odvažan, netko opet velik i jak a plašljiv.

— Nije istina! — rekne Repa — ja niesam plašljiv.

— I opet će Bezjak.

— Tko to zna?

— Ja vam kažem — odvrati Repa stisnuvši pesnicu veliku kao hljeb kruha — ako vas tom pesnicom udarim u kičmu, razpast ćete se kao staro bure.

— Može biti ne ću.

* Jevrejski izrazi, što ih poljski seljaci od tamošnjih židova znadu.

— Hoćetė li pokušati.

— Mirujte — upadne načelnik. — Valja da se ne mislite potući? Ajdete, pijmo još.

I opet su izpili; no Boražina i Bezjak tek da su okusili, a Repa je izpio punu čašu araka te mu oči zablieštiše.

— Sad se poljubite — primieti načelnik.

Grleći i cjelujući se Repa se razplakao, a to je bio znak, da se već dobrano opio; za tim je stao naricati, gorko se tužeći, da mu je pred dvie nedjelje noću u staji lipsalo mjestičavo tele.

— Oh! kakvo mi je tele gospodin Bog uzeo! — bolno zavikne.

— Ma ne tuguj! — reče Boražina. — Od oblasti je stigao pisaru spis, da će, mislim, vlastelinska šuma pripasti obćini.

Na to odvrati Repa:

— Tako je i pravo! kao da je vlastelin šumu zasijao?

A iza toga ponovno stane tužiti:

— Oh, kakvo tele, kakvo je to bilo tele; kad bi sisajući udarilo čelom kravu, ova bi se stražnjim nogama bacila do pod tavanice.

— Pisar reče . . .

— Što je meni do pisara! — ljutito ga prekine Repa. Pisar mi je po onoj:

„Bio Pavo
Ili Šavo . . .“

— Samo da se ne osveti! Pijmo!

Još su jednom izpili. Repa se nekako utješio te je mirno sjeo na stolicu; u to se vrata otvorila a na pragu se pomoli: zelena kapa, izvrnuti nos i kozja bradica pisareva.

Repa je prije potisnuo kapu k zatiljku, sad ju je odmah bacio na tle, digao se i protepao:

— Hvaljen Isus!

— Je li načelnik ovdje? — upita pisar.

— Dà! — odvrate tri glasa.

Pisar se primakao, a zakupnik krčme Šmul odmah je doletio s čašicom araka. Žljezdavić primiriše, namjesti se i sjedne k stolu.

Časak je vladala tišina. Napokon progovori Bezjak:

— Gospodine pisaru?

— Što je?

— Je li istina, što se o šumi govori?

— Istina je. Samo treba, da čitava obćina molbu podpiše.

— Ja ne ću podpisati — odazove se Repa, koji je jednako kao i ostali seljaci mrzio, da svoje ime ma gdje podpiše.

— Nitko te ne će za to moliti. Ne podpišeš li, ne ćeš ništa ni dobiti. Kako ti je s voljom.

Repa se stao po glavi česati, a pisar se okrene k načelniku i k odborniku te rekne u službenom tonu:

— Što se o šumi govori, istina je, no pojedinac morat će, da svoj dio ogradi plotom, da ne bude razmiricâ.

— Tad će plot više stojati nego li šuma vriedi — uplete se Repa.

Pisar nije pazio na njegove rieči.

— Za trošak plota, govorio je načelniku i odborniku, daje oblast novce. Pri tom će svatko još zaslužiti, jer na glavu odpada po pedeset rubalja.

Repi se zakriesile oči kao u pijanaca.

— A, ako je tako, tad ću i ja podpisati. Gdje je novac?

— Ja ga imam — odvrati pisar. — A ovo je izprava.

Rekavši to izvadi na četvero složeni papir i pročita nešto, što seljaci dašto niesu razumjeli, ali se ipak tome u

velike veselili; a da je Repa bio trezniji, vidio bi, kako je načelnik namignuo na odbornika.

I onda, gle čuda! pisar izvadi novac i rekne:

— No! tko će prvi?

Podpisali su redom, pa kad je Repa dohvatio pero, Žljezdavić odmakne izpravu i rekne:

— Možda ne ćeš? Sve se tu čini od dobre volje.

— Za što da ne ću?

A pisar će na to:

— Šmule!

Šmul osvane na vratima.

— Ni? Što želite, gospodine pisaru?

— Dodji i ti, te svjedoči, da se tu sve od dobre volje čini.

A za tim će opet k Repi:

— Možda ne ćeš?

Ali Repa je već podpisao i nadrljao žida* nimalo gorega od Šmula, za tim je uzeo novac, izbrojenih pedeset rubalja, i pohranio ih na prsima te viknuo:

— A sad dajte još araka.

Šmul ga donese: izpili su nekoliko čašica redom. Na to je Repa uprô pesti o koljena i stao driemati.

Zaljuljao se jednom, zaljuljao ponovno, napokon se srušio sa stolice i izmrmljavši: „Bože! budi meni grješniku milostiv!“ zaspi.

Repovka nije došla po njega, jer je znala, ako se je opio, da bi mogla zlo proći. Tako se to naime dogadjalo. Drugi bi dan Repa molio ženu za oproštenje i cjelivao joj ruke. Triezan joj nikad ne bi ništa na žao učinio, ali kad je bio pijan, ponekad bi zlo prolazila.

Repa je dakle prospavao svu noć u krčmi. Sjutradan se probudio o izhodu sunca. Gleda, izvaljuje oči, nije li to

* „Żyd“ u poljskom znači „žid“ i „krmača u pismu.“

njegova koliba, — a to je krčma, pa ni postrana izba, u kojoj je sinoć sjedio, već glavna soba sa stolnicom.

— U ime Otca i Sina i Duha svetoga!

Još bolje pogleda, a ono sunce već izlazi i proviruje kroz bojadisana stakla za stolnicu, a do prozora stoji Šmul, ogrnut u samrtnu košulju i s tefilimom na glavi; on stoji do okna i nagiba se i moli glasno.

— Šmule! ti psino! — vikne Repa.

Ali Šmul i ne čuje. Nagiba se napried, nagiba se unatrag i moli dalje.

Tad se Repa stane pipati, kako to svaki seljak čini, kad u krčmi prespava. On napipa novac.

— Isuse, Marijo! što će to?

Medju to se Šmul namolio i skinuvši samrtnu košulju i tefilim podje ih pohraniti u postranu izbu, te se laganim korakom ozbiljan i miran vrati.

— Šmule?

— Ni, šta ćeš?

— Odkuda ovi novci?

— Šta, ludo, zar ne znaš? Ta jučer si se sa načelnikom nagodio, da ćeš na mjesto njegova sina ždriebati, pa si uzeo novce i ugovor podpisao.

Sad tek Repa pobliedi kao stiena i baci kapu na tle, za tim se sam baci na nju i stane rikati, da su stakla u krčmi zvečala.

— No, nosi se na polje, ti vojniče! — rekne spokojno žid.

Po sata kasnije približio se Repa svojoj kolibi; Repovka je upravo spremala doručak, pa kad je čula, da su vrata zaškripala, izleti izpravno od ognjišta sva gnjevna pred njega.

— Ti, pijanico! — zače.

Ali kad ga je pogledala, prenerazi se, jer ga je jedva prepoznala.

— Ta šta ti je?

Repa stupi pod krov. U prvi mah ne mogaše ni rieči izustiti, samo sjedne na klupu i zagleda se u zemlju. No žena stade pitati i konačno dozna sve. „Prodali su me," reče on napokon. Ona počne silno jaukati; on za njom; dječak se u kolievci uzeo derati; a Garov je pred vratima tako turobno zavijao, da su iz drugih koliba žene s varjačama izletjele i jedna drugu pitale:

— Što se dogodilo u Repinoj kući?

— Valja da ju je tukao, je li?

Medju to je Repovka još jače kukala nego li Repa, jer ga je, sirota, ljubila više no išta u svietu.

V.

Mi upoznajemo zakonodavno tielo Šuplje Glave i njegove najznatnije ličnosti.

Sjutra je bila sjednica obćinskog odbora. Skupili se odbornici iz čitave obćine izuzevši gospodu alias „šlahtu",* ma da su neki od nje u kotaru bili odbornicima; ta se nekolicina nije htjela lučiti od drugih te je i ona sliedila englezku politiku, to jest načelo neintervencije, koju toliko hvali znameniti državnik John Bright. Pored toga ipak je „inteligencija" posredno utjecala u sudbinu obćine. Kad bi naime tko od „inteligencije" imao kod obćine posla, pozvao bi dan prije sjednice gospodina Žljezdavića k sebi: na to bi se u sobu reprezentanta inteligencije doniela rakija, nudjale se smotke i o samom bi se predmetu po miloj volji razpravljalo, iza toga sliedio bi objed, do kojega bi gospodina Žljezdavića zamolili prijaznim riečima: „Nuder, sjednite gospodine Žljezdaviću! sjednite."

* Poljsko plemstvo.

Gospodin bi Žljezdavić sjedao za stô, a drugi bi dan nenadno dobacio obćinskom načelniku: „Jučer sam bio na objedu kod Bakrenovićevih, Skrobovih ili Žaočinovih. Hm! imaju kćer u kući: znam, što to znači!“ Dašto da se je za objeda trsio gospodin Žljezdavić, da pokaže što pristojnije vladanje, da jede razna zagonetna jela onako, kako je opažao da ih drugi jedu, i da pri tom ne oda, kako mu ta povjerljivost vlastele odviše baš ne laska.

On je bio čovjek pun takta i svagdje se umio snaći; pa za to ni u takim prigodama nije gubio odvažnosti već se upletao u razgovor, pominjao bi „čestitoga revizora“ ili „izvrstnoga predstojnika,“ s kojima je jučer ili onomadne poigrao malu igru, oko po kopjejku. U kratko trsio se dokazati, kako s otmjenijim ličnostima Oslovačkoga kotara druževno obći. Vidio je doduše, da gospoda za njegova pripoviedanja čudnovato nekako gledaju u tanjire, no držao je, da to moda zahtieva. I nakon objeda više se puta začudio, kako plemić ne čeka, dok se on stane praštati već bi ga ovaj povjerljivo potreptao po ramenu i rekao mu: „A sad, da ste zdravo, gospodine Žljezdaviću!“ te je i opet mislio, taki da je u otmjenom družtvu običaj. Pri tom bi uviek, kad se je rukujući praštao s gospodarom kuće, oćutio, da mu je u ruci nešto zašuštalo. Tad bi odmah stisnuo prste i strugnuvši plemića po dlanu izgrtao bi ono, što mu je u ruci zašuštalo i nikad ne bi zaboravio dometnuti: „Ah, milostivi gospodine! toga medju nama ne treba! što se one stvari tiče, budite sasvim bez brige!“

Uz tako gibko rukovanje i uz prirodjene sposobnosti gospodina Žljezdavića, obćinski bi poslovi za cielo izvrstno tekli, da nije bilo jedne nevolje, a najpače te, što je gospodin Žljezdavić samo u nekim prigodama prihvatao rieč i objašnjavao obćinskom sudu, kako treba s pravnoga gledišta dotičnu stvar shvaćati; ostale pako predmete, osobito one, za

koje mu nije ništa zašuštalo u ruci, prepuštao bi samovlastnom razsudjivanju suda i dok bi se o njima razpravljalo, on bi mirno sjedio, premda bi se odbornici poradi toga veoma uzrujavali osjećajući, da su za to vrieme tako reći bez glave.

Od šlahte ili točnije govoreći od gospode pribivao je iz prva kao odbornik obćinskim sjednicama gospodin Floss, zakupnik Malih Napredaka, tvrdeći, da je inteligencija dužna istima prisusvovati. No to su mu svagdje zamjeravali. Šlahta je tvrdila, da je gospodin Floss nesumnjivo jedan od „crvenih“, što napokon i njegovo ime: Floss, svjedoči; — a seljaci uvjereni u demokratskoj svojoj duši o osebnom svom položaju, držali su, da gospodinu ne dolikuje sa seljacima sjedjeti na istoj klupi i potvrdjivali su to tim najočitijim dokazom, što i ostala gospoda toga ne čine. Obćenito su seljaci prebacivali gospodinu Flossu, da on nije gospodin od otmjena koljena pa i to, da ga ni gospodin Žljezdavić ne voli, jer gospodin se Floss nimalo nije trudio, da onim što u ruci šušti, steče prijateljstvo pisarevo, pače kao odbornik naložio mu jednom u sjednici, neka šuti, — i tako je obće nezadovoljstvo bilo spram njega; u povodu toga bilo mu odredjenog jednog jutra pred čitavim obćinskim odborom slušati iz usta jednog odbornika, što je do nj sjedio, ove rieči: Zar je blagorodni gospodin pravi gospodin? Gospodin Žaočin, to je pravi gospodin, gospodin Skrobov to je pravi gospodin, ali blagorodni gospodin, nije pravi gospodin, već obrtnik.“ Čuvši to gospodin Floss, koji je u to vrieme sam već kupio dobarce Trošno Naselje, okani se svega, prepusti obćinu obćinarima, kao što se u svoje vrieme grad prepustio gradjanima.* Šlahta pako govoraše: „Doigrao je“, pri čemu je u obranu

* Razumieva se autonomna uprava gradova prepuštena u prošlim vjekovima trgovcima i obrtnicima u Poljskoj po Magdeburžkom pravu.

načela neintervencije navodila jednu rečenicu, koja zasvjedočuje pučku mudrost a ima dokazati, da seljaka ne možeš popraviti.

Tako je dakle obćina, a da joj nije smetalo sudjelovanje „inteligencije", niti joj pomagao gore pomenuti novajlija, viećala o svojim prilikama sve o sve jedino posredstvom šupljoglavskoga razbora, koji je svakako dostajao šupljoglavskoj obćini po istom onom načelu, po kojemu parižki razbor dostaje Parizu. Pa s toga mislim, da mi ne treba tek dokazivati nesumnjivu činjenicu, da praktički duh ili inače tako zvani: „zdravi seljački razbor" više vriedi no svaki za nj tudji inteligentni živalj i da seoski obitavaoci već s porodom donose taj „zdravi razum" na sviet.

To se odmah i u Šupljoj Glavi očitovalo, kad se u obćinskoj sjednici, o kojoj govorimo, pročitao upit oblasti, da li je obćina voljna o svom trošku popraviti onaj dio ceste do Oslovca, što je unutar njenog zemljišta. Ta se osnova nimalo nije svidjala sabranim patres conscripti, te je jedan od mjestnih senatora iztakao veoma razumljivi nazor, da te ceste uobće ne treba popravljati, jer se kolima može preko livade gospodina Skrobova. Da je gospodin Skrobov toj sjednici prisustvovao, on bi za cielo štogod našao, da protiv toga pro publico bono prigovori, no gospodina Skrobova nije bilo, budući da se i on držao neintervencije. I predlog bi neosporno unanimitate prodro, da nije gospodin Žljezdavić dan prije bio na objedu, za kojega je gospodjici Jadvigi pripoviedao o prizoru, kako su u Madridu dvojicu generala zagušili, o čemu je čitao u „Isabeli španjolskoj", u izdanju gospodina Breslauera, a podjedno je iza objeda, kad se rukovao s gospodinom Skrobovim, osjetio, da je nešto u njegovoj ruci zašuštalo. I gospodin pisar, u mjesto da predloženi izpravak napiše, odloži pero, — a to je svedjer značilo, da kani govoriti.

— Gospodin pisar želi nešto reći — čuli se glasovi u skupštini.

— Ja želim samo to reći, da ste glupaci — ravnodušno odgovori gospodin pisar.

Moć pravoga parlamentarnoga govora, ma taj i kratko bio izrečen, tolika je, da su članovi zastupstva nakon pomenutog prigovora, kojim se prosvjedovalo protiv predloženog izpravka kao što i uobće protiv administrativne politike Šupljoglavskog zastupstva, stali jedan drugoga plaho gledati i česati se po plemenitom organu mišljenja, što je kod tog tiela bio nesumnjiv znak, da ono počinje dublje razmišljati o predmetu. Konačno se nakon dulje šutnje jedan od reprezentanata oglasio pitajući:

— A za što?

— Jer ste glupaci!

— Bit će tako! — čuo se opet jedan glas.

— Livada je livada — dometne drugi.

— A u proljeću ne može se pače po njoj ni voziti — završi treći.

U povodu toga pade predloženi izpravak, koji je preporučao livadu gospodina Skrobova, te je prihvaćena osnova oblasti i počeo se odmjerivati trošak za popravak ceste prema priposlanom proračunu. Pravdoljublje bilo je u tolikoj mjeri uvrieženo u duši zakonodavnoga tiela Šuplje Glave, da se prinosu nitko nije mogao oteti osim obćinskoga načelnika i odbornika Bezjaka, koji su na se preuzeli teret nadgledanja, kako bi posao što brže odmicao.

Ipak valja priznati, da je ova nesebična požrtvovnost načelnikova i odbornikova, poput svake krjeposti što se izdiže nad običajni život, pobudila donekle zavist u drugih odbornika, te je dapače izazvala i jedan glas prosvjeda, koji se gnjevno javio:

— A za što da vi ne plaćate?

— Čemu da uzalud dajemo novac, kad dostaje, što vi plaćate — odvrati na to Bezjak.

To je bio argumenat, na koji mislim ne bi našlo odgovora ni zdravo razsudjivanje Šupljoglavsko nit ičije drugo; pa tako je glas prosvjeda na čas zamuknuo, a malo kasnije osvjedočeno izjavio:

— Dä, istina je!

Taj je predmet sad bio dovršen i za cielo bi se bezodvlačno prešlo na razpravljanje drugog čega, da niesu naglo i nenadano u zakonodavnu izbu banula dva praseta. Kao mahniti nasrnuše na nezatvorena vrata i stanu bez ikakva razborita razloga trčati po izbi, verati se izmedju nogu i glasno guritati. Dašto da se je viećanje prekinulo, čitavo se zakonodavno tielo dalo u potjeru za nasrtačima i neko su vrieme s riedkom jednodušnošću odbornici ponavljali: „gic! gic! da vas grom!“ i tome naliko. Medju to su se praseta zavukla med noge gospodinu Žljezdaviću i zamrljala mu nekim zelenilom druge jedne prtene hlače pjeskovite boje, a to se zelenilo nije dalo izprati, ma da ga je gospodin Žljezdavić prao glicerinskim sapunom i tro vlastitom svojom četkom za zube.

No budući da su predstavnici obćine Šuplje Glave kako drugda tako i sad krjepko iztrajali, praseta budu napokon za stražnje noge pograbljena, i premda su se silno opirala, bacilo ih se kroz vrata, i tad se opet moglo prieći na dnevni red. Baš je na redu bila parba seljaka po imenu Sriede protiv prije pomenutog gospodina Flossa. Slučilo se, te su se Sriedini volovi u noći nažderali djeteline gospodina Flossa, a u zoru su ostavili tu dolinu suza i nevolje i prenieli se u bolji — volujski sviet. Očajni Srieda iznese čitavu tu tužnu sgodu pred sud i zamoli za spas i pravednost.

Uronivši sud u bitnost same stvari dodje prirodjenim svojim bistrim umom do osvjedočenja, da kad bi Srieda i

naumice pustio volove na Flossovo polje, pa da na tom polju raste n. pr. ječam ili pšenica, a ne ona gadna djetelina, volovi bi još i sad čili i zdravi bili, te za cielo ne bi doživjeli tu žalost, da su se naduli i da su žrtvom pali. Polazeći s te važnije premise i prelazeći jednako logičnim kao i strogo zakonitim putem na manje važnu, zaključio je sud, da smrt volova nikako nije prouzročio Srieda već gospodin Floss; s toga je gospodin Floss dužan, da Sriedi volove plati, a da u buduće bude oprezniji, ima u obćinsku blagajnu uplatiti za kancelarijske troškove 5 rubalja. Ako pomenutu svotu okrivljeni ne bi htio platiti, neka se ona utjera od njegova zakupnika Icka Zvejnosa.

Iza toga bi riešeno mnogo slučajeva civilnih parbi i svi ti, u koliko se niesu ni s bliza ni s daleka ticali genijalnoga Žljezdavića, riešeni su posve samostalno, na tezulji čiste pravednosti, štono je visjela na zdravu Šupljoglavskom razboru. I hvala englezkom načelu neintervencije, kojega se držala pomenuta već „inteligencija", riedko bi kada posvemašnju slogu i jednodušnost narušivala dobačena koja primjetba kao: da ga grom, utroba mu se prekinula, kuga ga zarazila, — što si onako mimogred željahu parbene stranke ili i sami sudci izmed sebe.

Mislim, da su se poradi neprocjenivog tog načela o neintervenciji i sve parbe tako rješavale, da su uviek obje stranke i ona, koja je dobila, i, koja je izgubila, plaćale odredjene i prema prilikama dosta znatne svote za „kancelarijske troškove". Time se je zajamčivala u obćinskim uredbama toliko zaželjena neovisnost obćinskog načelnika i pisara, te se ovako mogli ljudi odučiti od parbljenja, a k jednu se mogla moralnost Šupljoglavske obćine podići do tolikog stepena, o kojem su filozofi XVIII. stoljeća uzalud snivali. A vriedno je još pomenuti, ma da to ne ćemo pohvaliti, a ni prekoriti, da je gospodin Žljezdavić uviek samo polovicu

doznačene svote za kancelarijske troškove upisivao u knjige, a druga je polovica bila odredjena za „nepredvidjene izdatke“, koji su mogli zadesiti pisara, načelnika i odbornika Bezjaka.

Napokon se pristupilo k rješavanju kaznenih stvari; u povodu toga bi naloženo podvorniku, neka izvede uznike i neka ih stavi pred sud. Ne treba dodavati, da je u obćini Šupljoj Glavi bio uveden najnoviji i prema zahtjevima civilizacije najsgodniji sustav pojedinačkog zatvora. Neka o tome ni zli jezici ne posumnjaju. I danas se još svatko može uvjeriti, da se u načelnikovu svinjcu u Šupljoj Glavi nalaze četiri pregradka. Uznici su tu osamljeni sjedjeli u društvu sa životinjama, o kojim neka „Zoologija za uporabu omladine“ veli: „Svinja, životinja s pravom ovako nazvana poradi svoje nečistoće itd.“, a kojima je priroda bezuslovno uzkratila rogove, što i opet samo može služiti u potvrdu njihovoj shodnosti. Tako su uznici sjedjeli u pregradcima sve u društvu, za koje znamo, da ih nije moglo smetati u njihovim razmatranjima, u razmišljanju o počinjenom zlu i u odlukama, da će se u buduće popraviti.

Podvornik podje dakle bezodvlačno do tog zatvora na pregradke, te iz njegovih priekleta dovede pred sud ne dva već izrično dvoje uznika, pa će sad čitalac lako uvidjeti, o kako delikatnim i psiholožki duboko zapletenim slučajevima imao je Šupljoglavski sud da sudi. I doista, parba je bila veoma delikatna. Neki Romeo, inače zvan Valent Macan, i neka Julija, inače zvana Bara Žabica, služili su zajedno u nekoga gazde: on je bio sluga a ona služkinja. Pa čemu da tajimo: voljeli se i niesu mogli jedno bez drugoga da živu, kao što ni Tiburcije bez Žužaline. No domala zavrže se ljubomor izmedju Romea i Julije, jer je ova jednom vidjela Romea u usrdnom razgovoru s Janjom, služavkom iz dvora. Od toga doba nesretna je Julija samo vrebala na dobru sgodu. Pa kad se je Romeo jednoga dana, kako je Julija mislila,

prerano vratio s polja kući, te silovito zahtievao jelo, dodje do sukoba i do medjusobnoga objašnjivanja, pri čemu su jedno s drugim izmienili dobrani broj udaraca šakom i varjačom. Tragovi tih udaraca vidjali se kao modrice na idealnom licu Julijinu i na razbijenom čelu i muževnom i ponositom licu Romea. Sud je imao da odluči, koja je stranka prava i tko će kome u ime odštete, koliko poradi prevarene ljubavi toliko i poradi posljedica sukoba, izplatiti pet forinti u zlatu* ili izpravnije sedamdeset i pet kopjejaka srebra.

Zdravu duševnu jezgru odbornika nije jošte bio zadahnuo truhli Zapad, te oni u dnu duše zgražajući se s emancipacije žena, koja se očito protivi idilskoj ćudi Slavena, dadoše Romeu prednost, a ovaj dohvativši rukom razbijeno čelo uze ovako govoriti:

— Slavni sude! Eto, ta pasjača, već mi odavna ne da mira. Došao sam kako treba na užinu, a ona na me: „Ti, pasja vjero, reče, gospodar je još u polju, a ti se već kući vraćaš? Pa ćeš se onda zavalit za peć i na me ćeš namigivat?“ A ja nikad niesam na nju namigivao, no odkad je opazila, da sam jednom Janji iz dvora pomogao vedro iz bunara izvući, od tog je doba na me ljuta. Bacila mi zdjelu na stô, malo te jelo nije izletjelo, a za tim mi ne dade u miru jesti već me je ovako grdila: „ti, pogani čovječe, reče, ti nitkove, ti gometro, ti sufragane!“** I tek, kad me je nazvala sufraganom, ja je u gubicu, ali samo tako od gnjeva, a ona mene varjačom u čelo . . .

Tu se idealna Julija nije više mogla obuzdati, već je stisnula šaku, rinula je Romeu pod nos i viknula kriešteći:

— Nije istina! nije istina! nije istina! Ti lažeš kao pas.

---

* Poljski forint od prilike naših 30 nvč. — ** Gometro (zemljomjer), sufragan — izrazi, kojih poljski seljak ne razumije, a upotrebljava za psovku.

*

Za tim se od sveg srca razplakala i okrenuvši se k sudcima stala je vikati:

— Slavni sude! Jao! mene nesretne sirote, o za Boga, pomozite! Niesam ja njega pri bunaru s Janjom vidjela, — o da oboje osliepe! Razuzdaniče! eto, koliko si mi puta rekao, da me ljubiš, e bi me šakom u rebro!* Lipsao, jezik mu se kolom prometnuo! Niesam ga varjačom po čelu, oh! težka sudbo moja! već lievčom. Sunce je još visoko, a on se već s polja vraća i viče za žderanjem! Ja mu prijateljski i uljudno velim: ti ugurzuse, gospodar ti je još u polju, a ti se već kući vraćaš? Ali sufragane! niesam mu rekla: tako mi Bog pomogao! Da ga . . .

Tu je načelnik okrivljenicu na red pozvao primjetivši joj u obliku pitanja:

— Ne ćeš li držati jezik za zube, ti neobuzdana lajavice? Na to nastupi kratka stanka; sud je stao razmišljati o osudi. Pa kako je nježno shvatio situaciju! — nijednoj stranci nije dosudio globe od pet forinti, već je jedino poradi ugleda svoga i na opomenu svim zaljubljenicima čitave Šuplje Glave odsudio okrivljenike, da još dvadeset i četiri sata odsjede u zatvoru na pregradke i da za uredske troškove svaka stranka uplati po jedan srebrni rubalj.

Od Valenta Macana i Bare Žabice za kancelarijske troškove po pedeset kopjejaka, upisao je gospodin Žljezdavić.

I time se je svršilo viećanje. Gospodin je Žljezdavić ustao i pridigao svoje prtene hlače pjeskovite boje, a ljubičasti je prsluk potegnuo niže. Odbornici u namjeri, da se razidju, posegnuli su za svojim kapama i bičevima, kad li se vrata, što su iza navale praseta bila zatvorena, naglo širom otvore a na pragu se pomoli Repa, mrk kao noć, a za njim Repovka i Garov.

---

* Šakom u rebro ili u ledja, to je u poljskog seljaka dokaz najveće ljubavi.

Repovka je bila blieda kao krpa, a njene liepe nježne crte izražavahu tugu i poniznost, dok se u velikim crnim očima pomaljale suze, koje je ronila niz lice.

Repa je oholo i uzdignute glave ušao, no čim je opazio sud na okupu, odmah ga je odvažnost minula, te se dosta tiho oglasio:

— Hvaljen Isus!

— Na sve vieke! — u jedan glas odvrate odbornici.

— A što vi tražite ovdje? — strogo ih upita načelnik, koji se u prvih mah malko smeo, ali se brzo opet sabrao. Imate li kakvu tužbu? Jeste li se potukli, što li?

Preko očekivanja upade mu u rieč gospodin pisar:

— Pustite ih, neka govore.

Repa začne:

— Slavni sude . . . Neka vele slavni . . .

— Šuti! šuti! — prekide ga brzo žena, — daj, ja da govorim, a ti ostaj s mirom.

Rekavši to otare pregačom suze i nos, te drhtavim glasom uze kazivati čitavi dogadjaj. Oh! no kamo je došla? Eto, došla je, da tuži načelnika i pisara: a pred . . . načelnikom i pisarom! „Okupili ga, reče, obećali mu šumu, samo da podpiše, a on je podpisao. Da li mu pedeset rubalja, a on pijan nije znao, da prodaje svoju sreću i sreću moju i djeteta. Pijan je bio, slavni sude, pijan kao živinče!“ — nastavi već plačući. „A pijanac ne zna što radi, pa mu se i na sudu, ako u pijanstvu tko što počini, oprašta, jer vele: nije znao, što je radio. Tako vam milosrdja božjega! ta triezan čovjek ne će za pedeset rubalja prodati svoju sreću! Oh! smilujte se meni i njemu i nevinome djetetu! Kuda ću ja nesretnica sama, sama samcata u svietu bez njega, bez svoga *sirotana!* O! Bog će vam za to sreću udielit i nagradit vas poradi nas siromaha.“

Tu joj jecanje prekinu dalji govor. I Repa je plakao i svaki čas prstima otirao nos. Odbornici se uzvrpoljili i

gledali jedan drugoga, a onda opet pisara i načelnika, ne znajući što da čine.

Medju to se Repovka opet sabrala i ovako počela govoriti:

— Biednik obilazi kao da je otrovan. Tebe ću, veli, ubiti a diete ću zatrti, kolibu ću zapaliti, ali ja ne idem te ne idem. A što sam ja sirota kriva? što li diete? On više nije za gospodarstvo ni za kosu ni za sjekiru, sjedi u sobi i uzdiše i uzdiše, — a ja čekah, dok nadodje dan suda; ta i vi ljudi imate Boga u srcu, te ne ćete dopustiti na nas nepravdu. Isuse Nazarećanine, Majko Božja Čenstohovska! zaštiti nas Ti, zaštiti nas.

Neko vrieme čulo se je opet samo jecanje Repovke, dok konačno stari jedan odbornik promrmlja:

— Dašto da je ružno čovjeka opiti pa prodati.

— Dȁ, dȁ, ružno! — prihvatiše drugi.

— Blagoslovio vas Bog i presveta njegova Majka — vikne Repovka klečeći na pragu.

Načelnik se postidio, a jednako bio je i odbornik Bezjak zlovoljan; obojica su gledali u pisara, koji je šutio, no kad je Repovka svršila, dobaci on odbornicima, koji su bili mrmljali:

— Vi ste glupaci!

Gluha tišina nastane, a pisar nastavi:

— Jasno stoji napisano, tko se upleće u dobrovoljno uglavljeni ugovor, njemu će pomorski sud suditi, a znate li vi glupaci, što je pomorski sud? Vi glupaci to ne znate, pomorski je sud . . .

Tu izvadi rubac i usekne nos, a za tim nastavi hladna i službena glasa o svom predmetu ovako govoriti:

— Kojagod bena ne zna, što je pomorski sud, neka kuša zataći nos u ovaki posao, pa će upoznati što je pomorski sud i sjećat će se toga do vieka. Kad se tko dobrovoljno unovači mjesto zapisanoga, tad se neka svatko čuva, da se u to mieša. Ugovor je podpisan, svjedoci su tu i šabas! tako se

to razumieva i u jurisprudenciji, a ne vjeruješ li, a ti se sjeti procedure i prognanstva.* Pa pije li se pri tom, što za to? Kao da vi glupaci ne pijete vazda i svagdje?

Da je pravica glavom s tezuljom u jednoj ruci a s golim mačem u drugoj izišla iza načelnikove peći, te naglo stupila pred odbornike, ne bi ih jače zastrašila, no što ih je onaj: pomorski sud, procedure i prognanstva. Časak je vladala mrtva tišina i tek nakon kratkoga vremena ozove se Bezjak tihim glasom, na koji su svi pripazili, kao da se čude njegovoj smjelosti,

— Istina je! prodaš li konja, pit ćeš! prodaš li vola: isto ćeš; kod svinje takodjer tako. Takav je običaj.

— I mi smo se tad od običaja napili — dobaci načelnik

Na to se odbornici smjelije okrenu k Repi:

— Pa šta, što si udrobio, to i pojedi.

— Zar ti je tek šest godina? Ne znaš li, što činiš?

— Glave ti ne će skinuti.

— A podješ li u vojnike, najmi za kuću slugu: taj će te zamieniti i u kolibi i kod žene.

Po malo zavlada veselje u sboru.

Pisar naglo opet otvori usta i sve umuknu.

— No vi ne znate — rekne — u što se smijete upletati a u što se ne smijete. U to, što je Repa zaprietio ženi i djetetu, što je obrekao, da će vlastitu kolibu zapaliti, u to se možete upletati i takova šta ne smijete mirno pustiti. A jer se Repovka došla pritužiti, neka bez pravde od tog suda ne odlazi.

— Nije istina! nije istina! — vikne Repovka očajno — ja se niesam pritužila, ja nigda od njega niesam nikakvu nepravdu doživjela. O! Isuse, o sladke rane živoga Boga, zar je već konac svieta?

Ali sud je opet stao viećati i neposredna je bila posljedica, ne samo što Repa i Repovka ništa niesu opravili, već

---

* Razumije se u Sibiriju.

je sud u pravednoj brizi za Repovkinu sigurnost odlučio osigurati je, te je Repi dosudio dvodnevni zatvor u svinjcu. A da mu u buduće nalike misli ne dodju na um, bude još odlučeno, neka za uredske troškove plati dva srebrna rublja i pedeset kopjejaka.

No Repa uzplamti kao biesan i vikne, da u svinjac ne ide; a što se uredskoga troška tiče, nije dva već svih pedeset od načelnika dobivenih rubalja bacio na zemlju vičući: „neka ih uzme, tko hoće!“ Na to se porodi strašna halabuka. Podvornik uleti, da odvuče Repu; no Repa ga šakom, a on Repu za vlasi; Repovka udari u vikanje, dok je jedan od odbornika ne uhvati za šiju i ne baci na vrata, udarivši je za poputbinu pešću u križa; drugi su pripomogli podvorniku, te su Repu za vlasi odvukli u svinjac.

Medju to je pisar napisao: „Od Lovre Repe za kancelarijske troškove 1 rubalj 25 kopjejaka.“

Repovka se gotovo bez sviesti zaputi u opuštenu kolibu. Ništa nije pred sobom vidjela, o svaki bi se kamen spoticala, ruke je nad glavom lomila i jecala:

— Oo! oo! oo!

Kako je u načelnika bilo dobro srce, rekao je Bezjaku stupajući polako s njim put krčme:

— Meni je te žene sbilja žao. Ne bi li im priložio još četvrtinu graška, je li?

VI.

Imogena.*

Nadam se, da je čitalac dovoljno razumio i ocienio genijalnu osnovu simpatičnoga moga junaka. Gospodin je Žljez-

* *Imogena* je ime najznatnijoj ženskoj ličnosti u Shakespeareovoj drami „Cimbeline.“ Imogena je tip odane i mukotrpne žene, koja za muža najteže nevolje podnosi.

dović dao, što no rieč: šah mat Repovki i Repi. Upisat Repu u listinu novaka, ne bi bilo ni do čega. Ali opiti ga i udesiti, da je sâm ugovor podpisao i novac uzeo, to je stvar malko zamrsilo i dokazalo, da bi gospodin Žljezdavić uz povoljne prilike mogao pletkarskom svojom vještinom odigravati znamenitu ulogu. Načelnik je bio spreman, da sina za osam sto rubalja, to jest nesumnjivo za čitav svoj sitniž „izkupi“, pa je s toga rado prihvatio pisarevu osnovu i s tim radije, što je Žljezdavić, jednako umjeren i genijalan, za sebe u tom poslu uzeo samo dvadeset i pet rubalja. Ali i taj novac nije uzeo od lakomosti, kako ni novac za kancelarijske troškove nije od lakomosti dielio s Boražinom.

Priznati mi valja, da se gospodin Žljezdavić nikako nije mogao oprostiti duga u Šrula, krojača u Oslovcu, koji je čitavu okolicu obskrbljivao „pravim parižkim“ odielom.

Pa kad sam već skrenuo na stazu priznanja, ne ću zatajati, za što se je gospodin Žljezdavić tako pomnjivo odievao. Dašto da je to potjecalo iz estetskog čuvstva, ali je tu bio i drugi razlog. Gospodin je Žljezdavić ljubio. No ne mislite Repovku. Za Repovkom su mu samo, kako se jednom sam izrazio: „rasle zazubice“ i basta! Ali pored toga bio je gospodin Žljezdavić podoban i višim i zapletenijim čuvstvima. Ako ne će čitatelji, a ono će bez sumnje čitateljice pogoditi, da predmetom potonjih tih čuvstava nije mogao nitko drugi biti do gospodjica Jadviga Skrobova. Kad bi se srebrni mjesec izpeo na nebo, često bi gospodin Žljezdavić segnuo za harmonikom, na kojem je glasbalu savršeno svirao, sjeo bi na klupu pred zidanicom i gledajući k strani, gdje je bio vlastelinski dvor, zapjevao bi uz tugaljive, a ponekad i zaduhane zvukove:

„Ća od zore pa do noćne tmine
Bolan gorke točim suze;
Kroz svu noć me uzdisaji kine;
Svaka nada mi se uze.“

Glas bi sred poetične tišine ljetnih noći letio put dvora a gospodin bi Žljezdavić za kratak čas dometnuo još ovo:

„Oj vi ljudi, ljudi nesmiljeni,
Što ste otrovali život meni.“

No tko bi se posumnjao, da je gospodin Žljezdavić bio sentimentalan, tome otvoreno velim, da se vara. Veliki je taj čovjek odviše triezno mislio, a da bi mogao biti sentimentalan, tek u maštanju njegovu prikazivala mu se gospodjica Jadviga Isabelom, a on Seranom ili Marforijem. No kako se sbiljnost nije podudarala s maštanjem, to je čelični taj čovjek jednom odao svoje čuvstvo i to onda, kad je jedne večeri opazio kraj drvarnice na konopcu povješane brhane, što se sušili, te je po slovima J. S. i po kruni na rubu upoznao, da su svojina gospodjice Jadvige. Recite mi tko bi se u takvom času svladao? Tako se i on nije mogao savladati; približio se i stao žarko cjelivati jedan od tih brhana, a kad je to vidjela služkinja iz dvora Margita, s mjesta je poletjela u dvor, da odmah prijavi, kako je gospodin pisar „useknuo nos u brhan gospodjice“. Srećom joj se nije vjerovalo, te je čuvstvo gospodina pisara i na dalje ostalo tajnom.

A je li se on čemu nadao? Ne upisujte mu toga u grieh; on se je nadao! Kad bi god išao u dvor, unutrašnji mu je neki ako i slabi glas neprestano šaptao u uho: „A ako te danas gospodjica Jadviga za objeda izpod stola očepi? . . .“

— Hm! lako za lakovane cipele — pridodao bi s onim velikodušjem, koje je u zaljubljenih značajno.

Čitajući izdanje gospodina Breslauera on se okriepio u vjeri, da su raznolika očepljivanja moguća. No gospodjica Jadviga ne samo što ga nikad nije očepljivala, već — tko da razumije ženu!? — gledala u nj kao da gleda u plot, u mačka, u tanjir ili u što tome nalika. Koliko se on jadnik mučio, da na se svrati pozornost. Često bi ovezao oko vrata kravatu

nečuvene boje ili bi obukao nove hlače nevjerojatno širokih prutaka te bi pri tom pomišljao: „Sad će ipak okomiti oko na te!“ Isti Šrul govorio bi donesavši novo odielo: „Ni! u takvim hlačama, dozvolite mi, može se i pred grofinju.“ Uzalud! Došao bi na objed; gospodjica bi Jadviga ušla, ponosna, bez mane i djevičanska kao kakva kraljica; šuštala bi odielom, naborima i naborićima, za tim bi sjela, dohvatila tankim prstićima žlicu i ni da ga pogleda.

— Zar ona ne zna, da sve to i novaca stoji! — očajno bi pomislio gospodin Žljezdavić.

Pa on ipak nije nade gubio. „Kad bih samo mogao postati podrevizor! — mišljaše — tad bih svaki čas bio u dvoru. Od podrevizora nije daleko do revizora! Imao bih najtičanska* kolica, par konja, a ona bi mi tad bar ruku stisnula pod stolom . . .“ Gospodin Žljezdavić zavezao bi se u mislima još u mnogo dalje posljedice ovakog stiskanja ruke, ali tih misli, kao prevelike tajne srca, ne ćemo odavati.

No bogatu narav u gospodina Žljezdavića posvjedočava lakoća, kojom se je pored idealnoga čuvstva za gospodjicu Jadvigu, koje je čuvstvo bilo prema aristokratskom biću toga mladića: u njemu smjestilo još jedno isto tako znatno čuvstvo sa „zazubicama“ za Repovkom. Repovka je doduše, što no rieč, bila krasna žena; ali joj za cielo ovaj Don Juan Šuplje Glave ne bi toliko pažnje žrtvovao, da nije bila po sriedi neobična i kažnjiva upornost ove žene. Upornost u priproste žene — pa spram koga? — spram njega, to se učinilo gospodinu Žljezdaviću tako drzkim i nečuvenim, da u njegovim očima Repovka nije samo izazivala čar zabranjena voća već i podjedno odluku, da joj dade zasluženu poduku. Sgoda s Garovom podkrepljivala ga u njegovu preduzeću. Znao je doduše, da će se žrtva opirati, pa se za to domislio

* Prema njemačkome za češki „Nový Jičin“, grad u Moravskoj.

dobrovoljnom onom ugovoru Repe s načelnikom, koji je na oko bar izručivao njegovoj milosti i nemilosti samoga Repu kao i čitavu njegovu porodicu.

Ali Repovka nije držala, da je nakon onog prizora pred obćinskim sudom sve izgubljeno. Sjutradan bila je nedjelja, ona je dakle odlučila, da će kao obično poći na misu u Veržicu, te će se podjedno posavjetovati sa svećenikom. Tu su bila dva svećenika: jedan je bio župnik-kanonik Kopljanik, no tako star, da su mu se oči od starosti poput ribljih izbečile, a glava mu se amo tamo zibala; Repovka s toga odluči, da ne će k njemu već do njegova zamjenika, vikara Čiza, koji je bio veoma pobožan i razborit čovjek, mogao ju je dakle dobro svjetovati i utješiti. Htjela je rano poći, da se još prije mise sa svećenikom Čizom porazgovori, ali kako je morala, da za se i za muža radi, koji je u svinjcu čamio, pa dok je kolibu uredila, konja, svinje i krave nahranila, doručak spremila i Repi ga u bisagama u zatvor poniela, sunce je već dobrano poskočilo te je ona sračunala, da prije mise ne će dospjeti.

I zbilja, kad je došla, već je služba bila započela. Žene u zelenim zobunima sjedjele su na groblju i žurno navlačile cipele, koje su u rukama sa sobom doniele. Isto učini i Repovka i odmah podje u crkvu. Upravo je svećenik Čiz propoviedao, a kanonik je u baretu sjedio u naslonjaču do žrtvenika, izbečio oči i zibao glavom po svom običaju. Bilo je već iza evangjelja i svećenik je Čiz, ne znam pravo poradi čega, govorio o srednjovjekovnom razkolničtvu Katara i objašnjavao svojim župljanima, s kojega stanovišta smiju posmatrati to razkolničtvo kao i protiv istoga izdanu bulu *Ex stercore.* Za tim je veoma rječito i s velikom pronicavošću opominjao svoje ovčice, neka kao priprosti i ubogi te po tome poput ptica nebeskih Bogu ugodni, ne slušaju različitih lažnih mudraca i obćeno ljudi zaslieplјenih djavolskom nadutošću,

jer ovi siju kukolj mjesto pšenice, te će žeti suze i grieh. Tu mimogred spomenu Condillac-a, Voltaire-a, Rousseau-a i Ochorowicza, ne čineći izmedju tih ljudi nikakve razlike, pa konačno priedje do pojedinačkog opisivanja raznolikih neprijatnosti, kojima će bit osudjeni na onom svietu izvrgnuti. I Repovka je odmah drugčije osjećala, jer ako i nije razumjela, što je svećenik Čiz govorio, ipak je u sebi pomišljala, da „za cielo liepo govori, kad tako viče, te ga svega znoj oblio i kad ljudi pri tom stenju kao da će sad dušu pustit.“ Na to se propovied svršila, a začela se velika misa. Oh! kako se uboga Repovka molila; molila se kao nikada u životu te je i osjećala, da joj sve lakše i lakše biva pri srcu.

Napokon nastupi svečani trenutak. Dekan kao golub sav u bjelini izvadi Presveti Sakramenat iz svetohraništa, okrene se k svjetini i držeći u drhtavim rukama tik pred licem pokaznicu (monstranciju) sjajnu poput sunca, stajaše ovako malo časaka zaklopljenih očiju i poniknute glave, kao da se u duši sabire, dok napokon započe pjesmu: „Sakramentu dakle tomu!“ A ljudi odmah u sto glasa odgovarajući prihvatiše:

Ponizno se klanjajmo,
Novi zakon spram staromu
Izvrstniji spoznajmo;
Česa razum ne dokuči
Sveta vjera nas uči . . .

Pjesma se ozivala, da su stakla zvečala; glas se orgulja razliegao a zvonci i zvončići su zveketali; pred crkvom grmio je bubanj, iz kadionice dizao se modrikasti dim, a sunce je prodiralo kroz okno i osvjetljivalo kao dúgom kolobariće dima. Sred tog žamora, dima, sunčanih zraka i glasova kadikad se u visu zacaklio Presveti Sakramenat, što ga je svećenik čas pridizao, čas opet spuštao, te se je tad bieli taj starčić s pokaznicom činio kao nebeska prikaza, na pola ogrnuta maglom dima i zrakama obasjana, od koje se odražavala blagost i

nadanje, što se u sva srca i sve pobožne duše prenosilo. Ova blagost i ovaj veliki umir uze pod okrilje i izmučenu dušu Repovke: „Isuse, koji si u Presvetom Sakramentu! — kliknula je nesretna žena — ne zapusti mene ubogu!“ I iz očiju joj briznuše suze, ali ne onake više, kojima je plakala pred načelnikom već nekako blage, krupne, poput kalkutskog bisera, k tome prijatne i utješljive. Pred veličanstvom Božjim poniknu Repovka licem na tle, te nije više znala, što se s njom sbiva. Pričinilo joj se, da je angjeli nebeski dižu poput ništava lista sa zemlje u nebo, u vječitu sreću, gdje nije bilo ni gospodina Žljezdavića, ni načelnika, ni novačkih listina već sve jedna zora i u toj zori priestolje Božje, a oko priestolja tolika svjetlost, da su oči blieštile i sve u naokolo same čete angjela poput ptičica s bielim krilima.

Repovka je dugo ovako ležala. Kad se pridigla, bila je misa svršena, crkva prazna; dim se dignuo pod svod; posljednji su ljudi izlazili na vrata, a na žrtveniku je stari crkvenjak utrnjivao svieće; Repovka se dakle digla i pošla u župni dvor, da govori sa svećenikom vikarom.

Svećenik Čiz sjedio je baš za doručkom, ali je odmah izišao, čim mu javiše, da zaplakana neka žena želi s njim govoriti. Bio to još mlad svećenik, blieda ali vedra lica; čelo mu bilo bielo i visoko a na ustima mu titrao umiljat smiešak.

— Što želite, draga ženo? — upita je tihim, ali zvonkim glasom.

Repovka mu se smjerno pokloni* i stane pričati svu nevolju svoju, te je pri tom plakala i cjelivala mu ruke, dok je konačno ponizno podigla crne svoje oči k njemu i rekla:

— Oh! savjeta, častni otče, savjeta! došla sam moliti u vas.

— I nieste se prevarili, draga ženo, — ljubezno joj odvrati svećenik Čiz.

---

* T. j. sagnula se i rukom se dotakla njegova koljena, kako je u Poljskoj običaj, kad seljaci što mole u otmjenije gospode.

— No ja znam samo jedan savjet. Izručite Bogu svoje patnje. Bog izkušava svoje vjerne; on ih pače težko izkušava kao Joba, kojemu su psi lizali bolne njegove rane, ili kao Asariju, kojemu je oduzeo vid. No Bog zna, što čini, pa će vjerne svoje i nagradit. Primite nesreću, što je stigla vašega muža, kao kaznu Božju za težki njegov grieh pijanstva i hvalite Bogu, što ga kažnjiva za života, te će mu može biti iza smrti oprostiti.

Repovka ga časak gledala crnim svojim očima, za tim mu se smjerno poklonila i otišla je tiho ne rekavši ni rieči.

No putem je osjetila, kako je nešto u grlu steže.

Htjela je plakati, ali nije mogla.

VII.

Imogena.

Iz daleka med kolibama blistao se na glavnoj cesti oko pet sati poslije podne modar suncobran, žut slamnat šeširić s modrim vrvcama te odjeća bademske boje i ona modro izkićena: gospodjica je Jadviga iza objeda pošla u šetnju, a uz nju njezin bratić, gospodin Viktor.

Gospodjica je Jadviga odista bila liepa gospodjica : imala je crnu kosu, modre oči, biela poput mlieka lica, k tome kićeno, ukusno i veoma brižno izradjeno, baš divno odielo, koje joj je podavalo osobiti čar. Njezin se krasni djevojački stas dražestno prikazivao, kao da u zraku lebdi. Jednom je rukom gospodjica Jadviga držala suncobran, a drugom odielo, izpod kojega je virio izčičkan rub bielog brhana i krasne male nožice, obuvene u magjarske čižmice.

I gospodin Viktor, koji je uz nju stupao, ma da je bio dugačkih, kovrčastih i plavih vlasi te još maljav, ipak se je i on slikovito prikazivao.

Od tog para odražavalo se zdravlje, mladost, veselje, sreća; na njima se razbirao onaj viši, svečaniji život, život krilatog poleta ne samo u izvanji sviet već i u sviet misli, daleke čeznje i dalekosežnih ideja a ponekad i u sviet zlatnih i sjajnih sanja.

Izmedju tih koliba, pored seoske dječurlije, seljaka i čitave prostačke okoline, oboje se činilo kao da su bića s drugog kojeg planeta. Upravo je ugadjala pomisao, da izmedju tog ponosnog, naprednog i poetičnog para i izmedju ovog prozaičnog, mrkom sbiljom zasićenog i poludivljeg seljačtva ne postoji nikakva sveza. Pa i nije bilo nikakve sveze, svakako ne duševne. Hodali su eto jedno uz drugo i govorili o poeziji, o literaturi, kako to obično čine dvorski kavalir i dvorska gospodjica. A oni ljudi u debelu platnu, oni seljaci i one seljakinje niesu njihovih rieči i njihova jezika ni razumievali. Nije li to prekrasno! priznaj mi, dragoviću moj!

U razgovoru ponosnog tog para nije ništa bilo, što se nije već stotinu puta čulo. Lietali su od knjige do knjige kao leptir od cvieta do cvieta. No takav ti se razgovor ne čini izprazan i običan, kad ga imaš s ljubljenom dušom, kad je razgovor tek osnova, na kojoj dušica snuje zlatno cvieće svojih čuvstava i misli, kad ti od časa do časa razodkriva unutrašnjost svoju kao razplamćenu unutrašnjost biele ruže. K tome se takav razgovor po običaju vije poput ptice u visine i u daleku modrinu, on se hvata duševnoga svieta i izpinje se u zrak poput biljke na motci. Eno, tamo u krčmi pila je svjetina i razgovarala prostim riečima o prostim stvarima, a ovo dvoje plovilo je u drugi kraj na ladji, koja je imala, kako ono Gounod pjeva:

„Jarbor od bjelokosti,
Barjak svilen ružičast.
Krmu od suhog zlata.“

Još treba dometnuti, da se je gospodjica Jadviga baš vježbala i gledala, kako bi sestriću glavom zavrtjela. U takvim se prilikama najradije govori o poeziji:

— Jeste li, gospodjice, čitali zadnje izdanje Ely-evo*? — upita kavalir.

— Vjerujte mi, gospodine Viktore — odvrati gospodjica Jadviga, — ja ginem za Ely-em. Kad ga čitam, čini mi se, da čujem glasbu i nehotice primjenjujem sebi ovu kiticu Ujejskoga:

„Na oblačje na visoko
Položih se pusto;
Snenom suzom topim oko;
Sav mi dah je susto.
Ljubičastog miomira
Obtače me more;
Ruka ruku nježno dira,
Letim . . . lebdim . . .

— Ah! — prekinula se naglo, — da ga poznajem, za cielo bih se u nj zaljubila. Mi bi se razumjeli.

— Sreća, što je oženjen! — hladno odvrati gospodin Viktor.

Na to gospodjica malko nakloni glavicu, stisne s polusmieškom usta, te joj jamice na obrazima izbiše i pogledavši postrance gospodina Viktora upita ga:

— Za što velite: sreća?

— Sreća za sve one, kojima bi život tada izgubio svaki čar.

To je gospodin Viktor veoma tragično izgovorio.

— O! vi me precienjujete.

Gospodin se Viktor prihvati lirike.

— Gospodjice, vi ste angjelak . . .

---

* El . . . y je pseudonim znamenitog poljskog pjesnika Adama Asnyka.

— E ... dobro ... pa govorimo o čem drugom. Vi dakle ne volite Ely-a?

— Od malo časaka mrzim na nj.

— Ružnih li mušica u vas. Molim vas, razvedrite se i recite mi svog ljubimca pjesnika.

— Sovinjski* ... zlovoljno promrmlja gospodin Viktor.

— A ja ga se upravo bojim. Ironija, krv, požar... divlji porivi.

— Takve me stvari ni malo ne straše.

Rekavši to gospodin Viktor tako je ratoborno preda se gledao, da je pseto, što je izletjelo iz jedne kolibe, zavukavši rep pod noge, uplašeno uzmaklo.

U to dodjoše do zidanice, kojoj je iz prozora virila kozja bradica, izvrnuti nos i svietlozelena kravata, te se dalje ustaviše pred prijatnom kućicom, obraštenom divljom lozom, čijoj stražnji prozori gledahu na ribnjak.

— Gledajte prijatnu tu kućicu: to je jedino pjesničko mjesto u Šupljoj Glavi.

— Kakva je to kuća?

— Nekad je to bio zavod za djecu. Tu su seljačka djeca učila čitati, kad su im roditelji bili u polju. Otac je tu sgradu dao graditi u tu svrhu.

— A što je sada u njoj?

— Sad su u njoj bačve s rakijom ...

No nije misli završila, jer su došli do velike kaljuže, u kojoj je ležalo nekoliko svinja „s pravom ovako nazvanih poradi svoje nečistoće“. Da tu kaljužu obidju, valjalo im proći kraj Repine kolibe; podjoše dakle onuda.

Pred vratima je sjedjela Repovka na malenoj kladi, rukama se uprla o koljena i licem se podnimila na ruke.

* Leonhard Sovinjski, poljski pjesnik.

Lice joj je bilo bliedo i kao okamenjeno, oči su joj bile crvene, pogled mutan i nepritomno u daljinu uprt.

Repovka nije došljakâ ni čula, no gospodjica je odmah opazi i rekne:

— Dobar večer, Repovko!

Repovka ustane, približi se, smjerno se pokloni gospodjici Jadvigi i gospodinu Viktoru, te tiho zaplače.

— Što vam je, Repovko? — upita je gospodjica.

— O, zlatna moja jagodice, o zoro moja rumena! može biti te mi vas je Bog poslao! Pomozite mi, utjeho naša!

Sad je Repovka sve izpripoviedala i za pripoviedanja cjelivala svaki čas gospodjicu u ruke ili bolje reći u rukavice, te ih pri tom suzama mrljala; gospodjica se silno uzbunila: na liepu njenu lišcu očito se vidjela zabuna te sama nije znala što će, napokon je kolebajući se rekla:

— Što da vam savjetujem, moja Repovko! Meni vas je veoma žao. Doista . . . što vam ja mogu savjetovati. Ipak, podjite k otcu . . . otac će možda . . . No, s Bogom, Repovko . . .

Rekavši to gospodjica Jadviga još jače pridigne odjeću bademske boje, da joj se nad čižmicom pomolila biela, modro pasasta čarapica i gospodjica Jadviga podje za tim dalje s gospodinom Viktorom.

— Bog vas blagoslovio, prekrasni cvjetiću! — vikne za njom Repovka.

No gospodjica se Jadviga snuždila, a gospodinu se Viktoru pače pričinilo, kao da je suzicu zamietio u njenom oku; da joj dakle odagna tugu, uze govoriti o Kraszewskomu, te o inim manjim ribama literarnoga mora; i zbilja u razgovoru, koji je sve življi bivao, do mala zaboraviše na „neugodnu tu sgodu“.

— U dvor? — reče medju to Repovka u sebi. — Ta tamo mi je najprije valjalo poći. O! kako sam ja glupa žena!

VIII.

Imogena.

U vlasteoskom dvoru bio doksat obrastao vinovom lozom, s kojega je puko vidik na dvorište i cestu topolama zasadjenu. Na tom je doksatu običavala gospoštija ljeti iza objeda piti kavu. I sad su tamo sjedjeli, a s njima zajedno dekan Kopljanik, svećenik Čiz i revizor pecare Stoglava. Gospodin Skrobov, čovjek dobrano ugojen i dosta crven, velikih brkova, sjedio je u naslanjaču i pušio lulu; gospodja Skrobova nalievala je čaj, a revizor, koji je bio skeptik, šalio se sa starim dekanom.

— Nuderte! Kažite nam, prečastni gospodine, štogod o onom slavnom boju — reče revizor.

A dekan prisloni ruku na uho i upita:

— He?

— O bitci! — ponovi revizor glasnije.

— A, o bitci? — odazove se dekan i rekao bi zamislio se, stane nešta sam sobom šaputati i u vis gledati, kao da se domišlja: revizoru bilo već na smieh, svi čekahu na pripoviedku, prem su je već sto puta čuli, jer su starca svagda na nju navraćali.

— Što? — začne župnik-kanonik — ja sam tada još bio vikar, a preposit je bio svećenik Luče . . . dȁ, tako je: svećenik Luče. Isti onaj, koji je sakristiju pregradio . . . Oh, svjetlo vječnoga života! . . . Odmah dakle iza velike mise reknem: prečastni gospodine preposite? A on me upita: što? Čini mi se, da će što od toga biti, reknem. A on će na to: I meni se čini, da će što od toga biti. Pogledamo: eno, iza vjetrenjače pomaljaju se konjanici, pješaci, pa barjaci i topovi. I ja odmah u sebi pomislim: O! ta zar će s protivne strane ovce? pomislim; ali to niesu ovce već konjaničtvo. I tek

što su ove opazili, viknuše: stoj! a i oni tamo: stoj! I eno iz šume provaljuje konjaničtvo, i tek što ovi desno, a oni tamo lievo, ovi lievo, a oni tamo za njima. Sad tek vide: zlo je! Pa i oni na njih. I eto začnu strieljati, a i iza brda nešto zablista. Vidite li, prečastni gospodine! rečem, a preposit odgovara: vidim, ta ondje udaraju iz topova, iz karabinaka: oni žele k rieci, a ovi ih ne puštaju: ovaj ovoga, onaj onoga! . . . sad ovi za čas prevladjuju, sad opet oni. Buka! dim! onda na bajunete. No odmah mi se učini, da ovi već malakšu. Prečastni gospodine, reknem, oni prevladjuju! A on će: i meni se čini, da prevladjuju. Tek što to izrekoh, a ovi bjež! oni za njima; sad će ih utapat, ubijat, zarobljivat i mislim: svršeno je . . . ali dȁ! . . . baš što rekoh, no!

Tu starac mahne rukom i sjednuvši niže, kao da se zadubao u misli, glava mu se većma tresla no obično, a oči je još jače izvalio.

Revizor je od smieha gotovo plakao.

— Prečastni gospodine! — upita — tko se je s kime pobio, gdje i kada?

A kanonik pridigne ruku k uhu i rekne:

— He?

— Eto! ne mogu od smieha — progovori revizor gospodinu Skrobovu.

— Izvolite li možda cigaru?

— Ili možda kave?

— Ne — ne mogu od smieha.

Od uljudnosti spram revizora smijalo se i gospodstvo Skrobovih, prem su to pripoviedanje, kako rekoh, morali svake nedjelje slušati; veselje je dakle bilo obćeno, kad ga naglo prekine tih i bojažljiv glas izvan doksata, koji je dozvao:

— Hvaljen Isus!

Gospodin Skrobov odmah ustane, izidje van doksata i upita:

— Tko je?

— Ja sam, Repovka.

— Što ćete?

Repovka se duboko nagne i koliko joj je djetešce dopuštalo, smjerno se pokloni.

— Spasite, milostivi gospodine, smilujte se na me.

— Draga Repovko, dajte mi bar u nedjelju mira! — prekide je gospodin Skrobov tako povjerljivo, kao da ga Repovka inače svaki dan salieće. Valja da vidite, da sad imam goste. Poradi vas ih ipak ne mogu ostaviti.

— Ja ću pričekati.

— E, pa pričekajte. Ta ja se ne mogu razdvojiti . . .

Rekavši to gospodin Skrobov opet potisne ugojeno svoje tielo na doksat, a Repovka uzmakne sve do vrtne ograde i uza nju se ponizno postavi. No dosta joj dugo bilo čekati. Gospoda su se tamo u razgovoru zabavljala i do njenih je ušiju dolietao veseli smieh, koji se čudno doimao njenog srca, jer njoj siroti nije bilo do smieha. Za tim se vratio i gospodin Viktor s gospodjicom Jadvigom, te su onda svi pošli u odaje. Sunce se polako spuštalo k zapadu. Na doksat izadje mali lakaj Ivica, kojega je gospodin Skrobov svedj nazivao: „jedan s drugim“*, te stane pokrivat stô za čaj. Izmienio je stolnjak, namiestio fildžane i zvekećuć spuštao u njih žličice. Repovka je čekala i čekala. Pane joj na um, da se vrati u kolibu, pa da kasnije opet dodje, ali se bojala, da će zakasniti, sjedne dakle do ograde u travu i podoji diete. Diete se nasisa i usne, ali nezdravim snom, jer mu već od jutra nije bilo nekako dobro. A i Repovka je osjećala, da je probija čas vrućina čas opet zima od pete do glave. Ponekad bi je trgnulo i u udima, ali ona nije za to marila i samo trpljivo čekala. Pomalo se i mrak hvatao i mjesec se izpeo na nebeski svod. Za čaj je već bilo spremno; na

* Eufemistički izraz mjesto podrugljiva.

doksatu su gorile svjetiljke, no gospoda još niesu došla, jer je gospodjica svirala na glasoviru. Repovka počne pod vrljikama šaptati molitvu „Angjeo gospodnji“ i stane razmišljati, kako će je spasti gospodin Skrobov. Doduše nije znala kako? ali to je znala, da se on kao gospodin poznaje i s komisarom i s predstojnikom; treba joj samo rieč reći, kako se sve sbilo, pa će i gospodin Bog dati, da se zlo odvrati. Pri tom je mislila, neka se gospodin Žljezdavić ili načelnik protive, gospodin će već znati, gdje mu valja pravo tražiti: „Dragi naš gospodin bio je uviek dobar i milosrdan prema ljudima, pomisli u sebi, ne će dakle ni mene zapustiti.“ I nije se varala, jer je gospodin Skrobov doista bio čovjekoljuban. Još se i tog sjetila, da je i prema Repi uviek bio milostiv; pa i to, da je njena pokojna majka bila dojilja gospodjici Jadvigi, — i nada osvoji opet njeno srce. U to su se gospoda vratila na doksat. Repovka je kroz lozino lišće vidjela, kako je gospodjica nalievala iz srebrnog ibrika „čaj“ ili kako bi pokojna Repovkina majka govorila, „takvu mirisavu vodu, da su ti od nje puna usta“. Na to su svi pili, razgovarali se i veselo smijali. Tada tek Repovki padne na um, da u gospodskog staleža ipak više sreće ima, nego li u seljačkog, i sama nije znala za što, ponovno joj potekoše suze niz lice. No te suze u brzo uzmakoše pred drugim utiskom, jer eto „jedan s drugim“ iznese na doksat zdjele, iz kojih se pušilo; sad se i Repovka sjeti, da je gladna, jer objedovati nije mogla, a u jutro se samo mlieka napila.

— Ah! da mi dadu bar koščice oglodati! — pomisli u sebi — i prem je znala, da bi joj za cielo i više nego koščice dali, ipak se ne usudi moliti, da ne dosadjuje i da se spram gostiju ne nameta, poradi čega bi se gospodin mogao razljutiti.

Napokon se i večera svršila; revizor se odmah odvezao, a pô sata kasnije već su i oba svećenika sjela u vlasteoska

kola. Repovka je vidjela, kako je gospodin namiestio dekana, pa je držala, da je sada sgodan čas, i približi se doksatu.

Kola krenu; gospodin je kočijašu viknuo na put: „Gledaj da tamo na nasipu prevališ, tad ću ja i tebe prevaliti!“ za tim pogleda na nebo, da vidi, kakvo će sjutra biti vrieme, kad u tami opazi bjelinu Repovkine košulje.

— Tko je?

— Repovka.

— A, vi ste to! Recite brzo, što želite, jer je kasno.

Repovka ponovi opet sve; gospodin je slušao i čitavo vrieme odbijao dimove iz lule, te napokon rekne:

— Moja draga! ja bih vam rado pomogao, da mogu, ali zavjerio sam se, da se u obćinske poslove ne ću pačati.

— Ja to znam, milostivi gospodine — odvrati Repovka, a glas joj podrhtavaše — ali mislila sam, da će mi se možda vaša milost smilovati.

Glas je naglo izda.

— To je vrlo liepo — rekne gospodin Skrobov — no što ja mogu učiniti? Poradi vas ne ću svoje rieči kršiti, nit ću se poradi vas odvesti k predstojniku, jer on i onako već govori, da ga neprestano svojim poslima salietam... Vi imate svoju obćinu, a ne pomogne li vam obćina i sami znate put do predstojnika kao i ja. Što da vam još velim? moja Repovko. No! a sad ostajte s Bogom!

— Bog vam platio — muklo se oglasi žena i smjerno se pokloni gospodinu.

IX.

Imogena.

Kad je Repa izišao iz svinjca, nije pošao kući već izravno u krčmu. Zna se, da seljak od jada pije. Vodjen istom

mišlju, kojom i Repovka, podje i Repa iz krčme do gospodina Skrobova i počini glupost.

Pripit čovjek ne zna, što govori. Tako se i Repa presmjelo vladao. Pa kad je isto što i Repovka čuo o načelu neintervencije, ne samo što nije po prirodjenoj duševnoj slabosti priprostih ljudi pojmio visokoga tog diplomatskog načela već je stao i surovo odgovârati, kako je to prostacima prirodjeno, dok ga ne baciše na vrata.

Kad se je vratio u kolibu, reče sam ženi:

— Bio sam u dvoru.

— I ništa niesi opravio.

A on šakom o stô.

— Trebalo bi zapaliti te pasjače.

— Šuti, divljače. Što ti je gospodin rekao?

— Poslao me k predstojniku. Da ga . . .

— Ele, trebat će poći u Oslovac.

— Odvest ću se u Oslovac — doda odmah na to — i pokazat ću mu, da se možemo i bez njega proći.

— Ne ćeš ti, moj dragi, ubogi čovječe, poći, ja ću sama ići. Ti bi se opio, bio bi drzovit i nesreću bi samo uvećao.

Repa se u početku tome opirao, no po podne podje odmah u krčmu, da utopi crva, a sjutradan opet tako; žena nije ništa više pitala, prepustila sve Božjoj volji i u sriedu uzevši sa sobom diete krene put Oslovca.

Konj se trebao kod gospodarstva, ona zaputi dakle pješice rano u zoru, jer su do Oslovca bile tri dobre milje. Mislila je, da će možda naići na dobre ljude, koji će joj dopustiti, da malko sjedne ma i na sam rub kola, ali nije nikoga srela. Oko devet sati u jutro sjedne izmučena na izmaku šume, pojede komad hljeba i nekoliko jaja, što ih je sa sobom poniela u kotarici, i podje opet dalje. Sunce je stalo pripicati, pa kad je srela zakupnika Herška iz Veri-

žice, koji je u tarnicama vozio guske u grad, stane ga moliti, neka je uzme na kola.

— Bog s vama — moja Repovko — odvrati Herško — ali tu ima toliko stvari, da konj jedva mene samog vuče. Dajte forint*, pa ću vas povesti.

Sad se tek sjeti, da ima samo jedan češki groš**, zavezan u rubcu. Htjede ga odmah židovu dati, ali joj on odvrati:

— Češki groš? I češki ne ćeš naći na zemlji, i to je novac! gi! gi!

To rekne, potjera konje i odveze se dalje. Zrak je bivao sve vrućiji; znoj je curkom tekao s Repovke, no ona je koračala, što je bolje mogla, te je sat kasnije stigla u Oslovac.

Tko dobro poznaje zemljopis, taj znade, da ti treba, kad sa strane Šuplje Glave ulaziš u Oslovac, prolaziti kraj reformatskoga manastira, u kome je nekad bila čudotvorna Majka Božja, oko kojega i sad još svake nedjelje sjedi sila prosjaka, što se deru iz sveg grla. A jer je tada bio običan dan, sjedio je pod ogradom tek jedan prosjak, ali je za to izpod dronja pružio golu nogu bez prsta, držao u rukama pokrovac kutije viksa i pripievao:

„Sveta nebeska
Gospo angjelska“.

Kad bi opazio, da tko prolazi, prestao bi pjevati, nogu bi jače izpružio i stao vikati kao da tko kožu s njega dere.

— Milosrdni ljudi! Biedni bogalj moli milostinju! Udielio vam milosrdni gospod Bog svako dobro na zemlji!

Opazivši ga Repovka razveže rubac, izvadi svoj češki groš i približivši mu se rekne:

— Imate li pet groša?

---

* *Poljski forint* (złoty) bio je srebren novac, brojio je 30 poljskih groša a vriedio od prilike 30 novč. — ** *Češki groš* vriedio je 6 poljskih groša.

Htjela mu je samo jedan groš dati, no prosjak oćutjevši češki groš izmedju prsta odmah je stane prekoravati: „Vi žalite, da gospodinu Bogu žrtvujete češki groš, pa će vam i gospodin Bog uzkratit svoju pomoć. Nosite se s Bogom, dok se ja ne razljutim!“

Repovka si reče: „bilo u slavu Božju!“ i podje dalje. Tek kad je stigla na glavni trg, uplaši se. Lako je bilo doći do Oslovca, ali još je lakše zalutati u Oslovcu. Ovaki grad nije šala! Dodješ li u nepoznato selo, već ti valja pitati, gdje tko stanuje, nekmo li u takvom Oslovcu. „Tu ću zalutati kao u šumi,“ pomisli Repovka. Nije bilo druge, već pitati ljude. Za komisara je lako doznala, no došavši do njegove kuće, doznala je, da se je odvezao u guberniju. Za predstojnika su joj rekli, neka ga traži u kotaru. Dă! ali gdje je kotar? O! lude, lude žene. Za cielo u Oslovcu a ne gdje drugdje.

Tražila je dakle u Oslovcu kotar, tražila, napokon se zagledala: eno, stoji nekakva palača, strašno velika, a pred njom silesija kola i taljiga i židovskih dvokolica. Repovki se učinilo, kao da je tu proštenje. „Je li ovo kotar?“ — upita Repovka nekoga u fraku, smjerno mu se poklonivši. „Dă, pred njim stojiš, ženo.“ Osokoli se i udje u palaču. Opet gleda, tu ima mnogo hodnika, na lievo vrata, na desno vrata i dalje još vrata pa vrata, a na svakim nekakva pismena. Repovka se prekrsti i otvorivši plašljivo i tihano najbliža vrata, stvori se u nekakvoj velikoj sobi s rešetkama kao u crkvi.

Iza rešetke sjedio nekaki gospodin u fraku sa pozlaćenim pucetima i s perom za uhom, a pred rešetkom stajalo mnogo raznolike gospode. Gospoda su plaćala i plaćala, a taj u fraku je pušio cigaretu i pisao namire, koje je gospodi davao. Tko bi namiru dobio, otišao bi. Sad tek pomisli Repovka, da se tu mora plaćati i bilo joj žao, što je češki svoj groš izdala, te sva u strahu pristupi k ogradi.

No tu je nitko i ne pogleda. Repovka stoji i stoji, već

je i čitava ura prošla, jedni ulaze, drugi izlaze, ura iza ograde tiktače, a ona još uviek stoji. Napokon je svieta sve manje bilo, a konačno ne preosta već nitko. Činovnik sjedne za stô i stane pisati. Sad se Repovka usmjelila i oglasila:

— Hvaljen Isus!

— Što želite?

— Milostivi gospodine predstojniče!...

— Tu je blagajna.

— Milostivi gospodine predstojniče!...

— Velim vam, da je ovdje blagajna.

— A gospodin predstojnik?

Činovnik pokaže drugim krajem držala na vrata.

— Ondje.

Repovka izidje opet na vrata. Ondje? Dä! ali gdje? Svuda silesija vrata, na koja da ide? Napokon opazi izmedju raznih ljudi, koji su ulazili sad na ovu sad na onu stranu, seljaka s bičem u rukama i odmah pristupi k njemu.

— Kume?

— Što ćete?

— Odkuda ste?

— Iz Svinjara, pa što dalje?

— Gdje je ovdje predstojnik?

— Zar ja znam.

Za tim upita još nekoga sa zlatnim pucetima, ali ne u fraku i poderanih lakata. Taj je ni slušati ne htjede, već joj samo odgovori:

— Nemam vremena.

Repovka udje opet na sreću na najbliža vrata, jer sirota nije znala, da je na tim vratima bilo napisano: „Osobama, koje ne pripadaju činovničkom staležu, nije ulaz dozvoljen.“ Ona dašto nije pripadala činovničkom staležu, no nadpisa, kako je rečeno, nije vidjela.

Tek što je vrata otvorila, pogleda, prazna soba, pod

oknom klupa, na klupi netko sjedi i driema. Dalje su vrata u drugu sobu, kroz koja se vide gospoda u fracima i mundurima.

Repovka pristupi k onome, što je na klupi spavao; nije ga se toliko bojala, jer se čovjek činio priprost, a i čizme na iztegnutim nogama bile su poderane.

Ona ga potrepta po ramenu.

On se prene, pogleda je i vikne.

— Nije dozvoljeno.

Žena poleti, a on zalupi vratima za njom.

I opet je po treći put bila na istom hodniku.

Sjedne do jednih vrata i s pravom seljačkom trpljivošću odluči tu sjedjeti, ma i do konca svieta. „Napokon će me možda ipak tko upitat!“ — pomisli u sebi. — Nije plakala već samo oči trla, jer su je svrbjele, te je osjećala, kako se čitavi hodnik sa svim vratima stao s njom kretati.

Ljudi je bilo oko nje i na desno i na lievo; vratima su lupali, govorili izmedju sebe, — buke bilo kao na vašaru.

Napokon joj se Bog smilovao. Na vrata, kraj kojih je sjedjela, izadje otmjen plemić, kojega je ponekad vidjala u crkvi u Verižici; spotakne se o nju i upita je:

— Što sjedite ovdje, ženo? Što je?

— K predstojniku . . .

— Ovdje je komornik, a ne predstojnik.

Plemić joj pokaže na vrata u dnu hodnika.

— Tamo, gdje je zelena tablica, vidite li? ali ne idite k njemu, jer ima mnogo posla, razumijete li? Čekajte ovdje, ovuda mora proći.

I plemić podje dalje, a Repovka pogleda za njim, kao za svojim angjelom čuvarom.

No još joj je dugo bilo čekati, dok se napokon vrata pod zelenom tablicom sa štropotom otvoriše, te iz njih izadje vojnička osoba u godinama i podje veoma brzo hodnikom. O! odmah se vidjelo, da je to predstojnik, jer je za njim

hiteći nagrnulo više stranaka, saliećući ga sad s desna sad s lieva, a do ušiju su Repovke dopirali poklici: „Poglaviti gospodine predstojniče!“ „Jednu rieč, gospodine predstojniče!“ „Milostivi gospodine predstojniče!“ No on kao da ne čuje, stupaše sve napried. Repovki se odmah, čim ga je opazila, smrklo pred očima. „Neka se vrši volja Božja!“ sune joj glavom, pa se baci nasred hodnika, klekne i sklopivši ruke zakrči mu put.

On je pogleda, stane i čitava se povorka ustavi pred njom.

— Pa što ćete? — upita je.

— Presvietli gospodine predstojniče . . .

Dalje nije mogla, tako se prepala, te joj glas zapeo u grlu, jezik joj se ukočio.

— Što?

— O! o! ah! ah! poradi . . . novačenja.

— Što? zar vas žele unovačiti? — a? — upita predstojnik.

Stranke udare odmah skladno u smieh, da podrže dobru volju predstojnikovu, ali on se odmah okrene k tim svojim udvoricama.

— Molim! molim mir!

A onda će netrpljivo k Repovki:

— Brže! šta hoćete? ja nemam vremena.

Ali Repovka je od smieha gospode sasvim izgubila glavu, te je počela bezsmisleno tepati: „Boražina! Repa! Repa! Boražina, oh!“

— Bit će da je pijana! — reče jedan od okoline.

— Ostavila je jezik kod kuće — dometne drugi.

— Šta hoćete? — ponovi još netrpljivije predstojnik. — Jeste li pijani, što li?

— O, Isuse, Marijo! — vikne Repovka osjećajući, kako joj se i zadnja slamka spasa izmiče iz ruku. — Presvietli predstoj...

Ali on je u istinu imao mnogo posla, jer su se popisi novaka već uredjivali a bilo je i inače mnogo posla u kotaru,

pa konačno od te žene i onako nije ništa mogao doznati, mahne dakle samo rukom i vikne:

— Rakija! rakija! A žena je mlada i liepa.

Na to će Repovki glasom, od kojega je gotova bila, da u zemlju propadne.

— Kad se otriezniš, iznesi svoju stvar pred obćinu, a obćina neka mene izviesti!

On žurno podje dalje, a stranke za njim ponavljajući: „Poglaviti gospodine predstojniče!“ „Jednu rieč, gospodine predstojniče!“ „Milostivi gospodine predstojniče!

. . . .

Hodnici opustješe; tišina zavlada, tek diete Repovke stalo se derati. Ona se probudi kao oda sna, ustane, digne diete i stane mu pripievati nekim neobičnim joj glasom:

— Aa! aa! aa!

Za tim izidje iz zgrade. Vani se nebo naoblačilo, na okrajcima obzorja je sievalo.

Zrak je bio sparan.

Što se u Repovkinoj duši sbivalo, kad je opet prolazila kraj reformatskog manastira vraćajući se u Šuplju Glavu, ne poduhvatam se da opišem. Ah! da se gospodjica Jadviga zatekla u nalikoj prilici, napisao bih senzacioni roman, u kojem bih gledao, da i najokorjelije positiviste osvjedočim, da još ima idealnih bića u svietu. Ali u gospodjice bi Jadvige svaki dojam dopro do njene sviesti; očajna duševna uzbudjenja našla bi izražaja u jednako očajnim te veoma dramatičnim mislima i riečima. Ovo naopako razsudjivanje, ovo duboko i veoma bolno čuvstvo očaja, nemoći i premoći, ovaj svitak lišća sred oluje, ovo muklo spoznanje, da nigdje nema pomoći, ni na zemlji, ni na nebu, sve to bi za cielo zadahnulo gospodjicu Jadvigu zanosnim monologom, koji bi mi trebalo tek napisati, da se proslavim. A Repovka? Taj prosti puk, kad trpi, on samo trpi i ništa više! Repovka je pod krutom

rukom nesreće tako pogledivala, kao ptica što poglediva, kad je zloćudan dječak muči. Išla je eto buljeći preda se, vjetar ju tjerao, a znoj joj curio sa čela i to je bilo sve. Ponekad samo, kad bi bolestni dječak otvorio usta i stao težko disati kao da će onaj čas izdahnuti, ona bi mu dovikivala: „Ivica! dragi moj Ivica!“ te bi materinja usta pritiskala na užareno čelo djeteta. Već je prošla kraj reformatskog manastira i zašla daleko u polje, kad se naglo ustavila, jer joj je na susret dolazio pijan seljak.

Sve gušći oblaci gonili se po nebu, a u njima se spremalo kao da će bura, na mahove bi sievnulo, ali seljak se za to nije brinuo, vjetru je prepustio skute kaputa, kapu je na hero natukao na uho i teturajući sad lievo sad desno pjevao je:

»Pošla Nada
Iza grada
Mrkvu kopat mala,
A ja Nadi
Štap pod noge:
Nada bježat stala!
Uu, du!«

Opazivši Repovku ustavi se, razširi ruke i vikne:

»Podjimo u žito,
Dobra Margarito!«

Htjede je ogrliti, ali Repovka se prepade poradi sebe i poradi djeteta te skoči u stranu; seljak poleti za njom, no kako je bio pijan, prebaci se. Odmah se doduše podigne, ali je ne ganjaše više, već dohvati kamen i baci se za njom, da je u zraku zaječalo.

Repovka oćuti bol u glavi, umah joj se pred očima smrklo i ona pade na koljena. Ali pomislivši na jednu rieč: „diete“ uzme dalje bježati. Tek pred križem sustane, obazre se i opazi, da je seljak već veoma daleko od nje i da teturajući ide u grad.

U to oćuti čudnu neku toplinu na vratu; ona opipa rukom i pogledavši za tim prste opazi krv.

Pred očima joj potamni i ona se obeznani.

Kad se osviestila, bila je ledjima uprta o križ. Iz daleka su dolazila kolica iz Žaoke, a u njima mladi gospodin Žaočin s guvernantom iz dvora.

Gospodin Žaočin nije Repovke poznavao, ali ona ga je poznavala iz crkve; naumila je dakle poletjet do kolica i umolit u ime Božje, da bar diete uzmu i odbrane od oluje, te se i pridigla na noge, ali hodati nije mogla.

Medju to se mladi gospodin dovezao i opazivši nepoznatu ženu, gdje stoji pod križem, dovikne joj:

— Ženo! ženo! sjedajte.

— Gospodin vam Bog . . .

— Ali na zemlju, na zemlju.

O! mladi taj gospodin Žaočin bio je u svem kraju poznat kao šaljivac, te je putem u svakoga ovako zabadao, pa se i s Repovkom samo našalio i odmah se dalje odvezao. Do ušiju je Repovke dopirao njegov i guvernantkin smieh; ona je još opazila, kako su se cjelivali, te su podjedno s kolicama izčeznuli u tamnoj udaljenosti.

Repovka ostane sama. No ne veli se uzalud: „Žene i žabe ne ćeš ni sjekirom utući!“ Sat kasnije od prilike opet se s mukom podigla, ma da su se noge pod njom tresle.

— A što je to djetešce skrivilo, ova zlatna ribica, o moj Bože! — ponavljaše prigrljujući ona uza grudi bolestnoga Ivicu.

Malo za tim spopane je vrućica i ona stane buncati kao pijana.

— U kolibi je prazna zibka, a moj je čovjek pošao s karabinkom u boj.

Vjetar joj trgne ćepicu s glave, krasna njena kosa razsu se po plećima i stane lepršati po zraku. Na jednoć sievne

grom i zatutnji u tolikoj blizini, da je oko nje zaudarilo na sumpor; ona morade sjesti. No to je opet osviesti i ona; vikne: „I rieč postade tielom?“ Pogleda na nebo, a ovo bijaše burno, nemilosrdno, biesno; ona drhćući stane pjevati: „Pod tvoje okrilje, Bože!“ Zloslutni mjedeni neki odsjev padaše s oblaka na zemlju. Repovka udje u šumu, a u šumi bijaše još tamnije i još strašnije. Od časa do časa naglo bi zahujalo kao da zastrašeni borovi šapću silovitim šaptom: „Šta će to biti! O, za Boga!“ A onda bi opet nastala tišina. Časomice opet razliegao bi se iz dubine šumske nekaki glas. — Repovku prodju trnci, ne podsmieva li se možda „bies“ na baruštinama ili će može biti u zao čas ovuda zli dusi proujati sa strašnim svojim kolom. „Samo da je šumi kraj, da je šumi kraj — mišljaše u sebi — onkraj šume je mlin i koliba mlinara Jagodinca!“ Uprievši dakle svu snagu pohiti i udisaše u izsahla usta zrak, a medju to se nebo prolomilo nad njenom glavom, kiša pomiešana s gradom poče lievati kao iz čabra, vjetar navali tolikom silom, da su se jele svijale k zemlji; šumu ogrne magla, para i kišna bujica; puta nigdje ne vidiš, drva se savijaju k zemlji, škriplju i šume: čuje se lomljava granja, svud je tama!

Repovka osjeti, da je iznemogla.

— Spasite! ljudi! — vikne iznemoglim glasom, no nitko toga ne ču. Vihor joj je zatomljivao glas i gušio je u disanju.

Tad je uvidjela, da dalje više ne može.

Sa sebe snimi rubac, skine zobun, pregaču, razodjene se gotovo do košulje i umota diete; za tim opazi u blizini strmogled-vrbu, dopuza gotovo četveronožke do nje i položivši diete pod grmlje, sama se kraj djeteta sruši.

— Bože! uzmi dušu moju! — tiho prošapće.

I ona zatvori oči.

Oluja je još neko vrieme bjesnila, konačno se slegla. No dotle se već mrak uhvatio; kroz raztrgane oblake stale

su zviezde svjetlucati. Pod vrbom je svedj još nepomično ležalo tielo Repovkino.

— Nau! — ozove se neki glas kroz tamu.

Čas kasnije čuo se iz daleka štropot kola i šljapanje konjskih nogu po kaljužama.

Bio to Herško, zakupnik iz Verižice, koji se vraćao na noćište kući, pošto je guske u Oslovcu prodao.

Opazivši Repovku sidje s kola.

X.

Pobjeda genija.

Herško iz Verižice pokupio Repovku izpod vrbe i odvezao je put Šuplje Glave; putem sretne Repu, koji je na kolima pošao ženi u susret, kad je vidio, da se oluja sprema. Žena je tu noć i sliedeći dan odležala, no dan kasnije opet je ustala, jer je diete bilo bolestno. Nadošle kume i okadile ga osvećenim viencima, a stara Tisovka, kovačica, obajala bolest sa sitom u ruci i sa crnom kokoši. I to je djetetu sbilja odmah pomoglo, ali sa samim Repom bila nevolja sve veća; on se sad bez mjere zalievao rakijom i već se težko bilo s njime nagoditi. Čudnovato, kad se Repovka osviestila te je odmah za diete upitala, u mjesto da je muž brižljivo susretne, on se mrko oglasi: „Ti lietaš po gradu, a djavo će diete odnieti. Ja bih te izplatio, da je diete nastradalo!“ Od tolike nezahvalnosti oćuti žena veliku gorčinu i htjede je izreći glasom, što je izravno od srca dolazio, u kome se krio silni bol, ali nije mogla drugo iznieti već samo doviknuti: „Lovro!“ I suznim ga očima pogleda. To je seljaka gotovo sa škrinje bacilo, na kojoj je sjedio. Časak je šutio a za tim progovori drugim već glasom: „Moja Marice, oprosti mi moje rieči; vidim, da sam ti na žao učinio.“ Rekavši to za-

urliče silnim glasom i stane joj noge cjelivati, a i ona udari u plač. On oćuti, da takve žene nije vriedan. Ali taj sklad ne potraja dugo. Jad ih izgrizaše poput ognojene rane i odmah ih opet razdraživaše jedno na drugo. Kad bi Repa u kolibu došao, bio pijan ili triezan, ne bi sa ženom ni rieči progovorio, već bi sjeo na škrinju i poput vuka gledao u zemlju. Tako bi prosjedio čitave sate kao okamenjen. Žena bi se bavila u sobi, radila bi kao i prije, ali i ona bi šutjela. Kasnije, kad je jedno drugome htjelo što i reći, bilo im to donekle težko. Živjeli su dakle, kao da se jedno na drugo ljuti, a u kolibici je vladala grobna tišina. O čemu da i govore, kad su oboje znali, da tu nema pomoći i da je njihova sudbina odlučena. — Iza nekoliko dana stale se seljaku opake misli vrzati po glavi. Pošao je k svećeniku Čizu, da se izpovjedi, ali ga ovaj ne odrieši već mu naredi, neka sjutra opet dodje, no Repa u mjesto u crkvu podje sjutra u krčmu. Ljudi su čuli, kako je pijan govorio, ne pomogne li mu Bog, a on će dušu vragu prodati. Stali ga se kloniti. Nad kolibom kao da je prokletstvo lebdilo. Ljudi razvezali opake jezike i govorili, da su načelnik i pisar dobro djelo učinili, jer takva će pogana duša navaliti još kazan Božju na čitavu Šuplju Glavu. A i o Repovki počele su komšijinice nevjerojatne stvari kazivati.

Slučilo se, te je kod Repe presahnuo zdenac. Repovka podje po vodu do krčme i putem čuje, kako dječaci jedan drugome govore: „Ide soldatuša!“ A drugi jedan dječak rekne: „Nije soldatuša, već je djavlova žena!“ Žena ne reče ni rieči i podje dalje, ali opazi, kako su se dječaci prekrižili. Zahvatila je vode u kantu i krenula kući. Pred krčmom je stajao Šmul. Kad je opazio Repovku, izvadi iz ustiju porculansku lulicu, što mu niz bradu visijaše i vikne:

— Repovko!

Repovka se ustavi i zapita:

— Što želite?

— Jeste li bili u obćinskom uredu?

— Jesam!

— Jeste li bili kod svećenika?

— Jesam!

— Jeste li bili u vlasteoskom dvoru?

— Jesam!

— Jeste li bili u kotaru?

— Jesam!

— I ništa nieste opravili?

Repovka samo uzdahne, a Šmul će opet:

— Ni! kako ste glupi, glupljega stvora u čitavoj Šupljoj Glavi nema! Pa čemu vam bilo tamo poći?

— Ta kuda mi je bilo poći? — rekne žena.

— Kuda? — odvrati židov. — Na čemu je ugovor napisan? na papiru; ne bude li papira, ne će bit ni ugovora; raztrgat treba papir i basta!

— Ala ste mudri! — reče Repovka, — da ga imam, davno bih ga raztrgala.

— E! zar ne znate, da je papir u pisara? No . . . ja znam, da vi, Repovko, mnogo možete kod njega; on mi sam reče: neka Repovka, reče, dodje i neka me zamoli, a ja ću, reče, papir razderati i basta!

Repovka ništa ne odvrati, već dohvati kantu za ušku i podje put zidanice, a medju to se s polja hvatao mrak . . .

XI.

Nevolja se svršila.

Na nebu zašao već *veliki medvjed,* a pomolili se *vlašići,* kad vrata na Repinoj kolibi zaškripaše i Repovka tiho udje u izbu. Ušla je i ostala kao ukopana, jer se nadala, da će

Repa kao obično spavati u krčmi; medju to je Repa sjedio na škrinji do stiene, šakama se upro o koljena i buljio u zemlju.

Na ognjištu je dogarala žeravica.

— Gdje si bila? — mrko je upita Repa.

Umjesto da odgovori, padne ona na zemlju i ležeći do njegovih nogu jecajući i jaučući uze vikati:

— Lovro! Lovro! za tebe, evo, za tebe! izvrgoh se sramoti. Prevario me, a za tim štošta vikao i otjerao me. Lovro! smiluj se bar ti na mene: moj ljubovniče! Lovro! Lovro!

Repa dohvati sa škrinje sjekiru.

— Ne, — reče mirnim glasom, — tebi je zadnji čas već kucnuo, siroto! Oprosti se s ovim svietom, jer ga više ne ćeš gledati. Više ne ćeš u kolibi sjedjeti, već ćeš na groblju ležati . . . više ti . . .

Sad ga ona tek prestravljeno pogleda.

— Zar me kaniš umoriti?

A on će:

— No, Marice; ne trati uzalud vrieme; prekriži se a onda će bit svemu kraj; ni oćutjet ne ćeš, siroto.

— Lovro i ti u istinu? . . .

— Položi glavu na škrinju . . .

— Lovro . . .

— Položi glavu na škrinju! — vikne zapjenjenih već usta.

— Jao! za Boga! pomoć! ljudi! spas . . .

Čuo se mukli udarac, za tim vapaj i glava lupne o tle; onda opet drugi udarac i slabije jecanje: onda treći udarac, pa četvrti, peti, šesti. Krv se potokom izli po tlima, žeravica na ognjištu utrnu. Tielo se Repovkino trglo od pete do glave, truplo joj se naglo proteglo i ostalo nepomično.

Malo iza toga razsvieti silni crveni plamen tamu: sgrade vlastelinstva bijahu u vatri.

Epilog.

A sad ću vam, mile čitateljke, prišaptnut nešto u uho: Repu ne bi uvojačili. Takav ugovor kao što onaj u krčmi napisani ne dostaje. Al vidite, seljaci toga ne razumiju, a i inteligencija, poradi neintervencije, ne zna mnogo, dakle . . . dakle gospodin Žljezdavić, koji se je donekle u to razumio, računao je, da će se stvar zavlačiti, a strah će ženu natjerat u njegovo naručje.

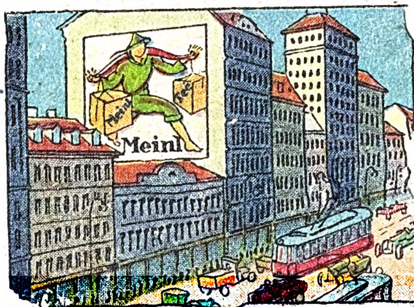
I nije se zaračunao veliki taj čovjek.

Pitate, što se s njim dogodilo? Što se imalo dogoditi? Kad je Repa zapalio vlasteoske zgrade, pošao je dalje, da se i na njemu osveti; ali na povik: „vatra!“ probudilo se čitavo selo i tako se je Žljezdavić spasao.

I evo on i dalje obnaša službu pisara u Šupljoj Glavi, pa sad ima nade, da će biti izabran za mjestnoga sudca. Baš je dočitao Barbaru Ubrik i nada se, da će mu gospodjica Jadviga jednoga dana stisnuti ruku pod stolom.

Hoće li se te nade o službi mjestnoga sudca i o pritisku ruke izpuniti, pokazat će budućnost.

SADRŽAJ.

